MemoriJurnale

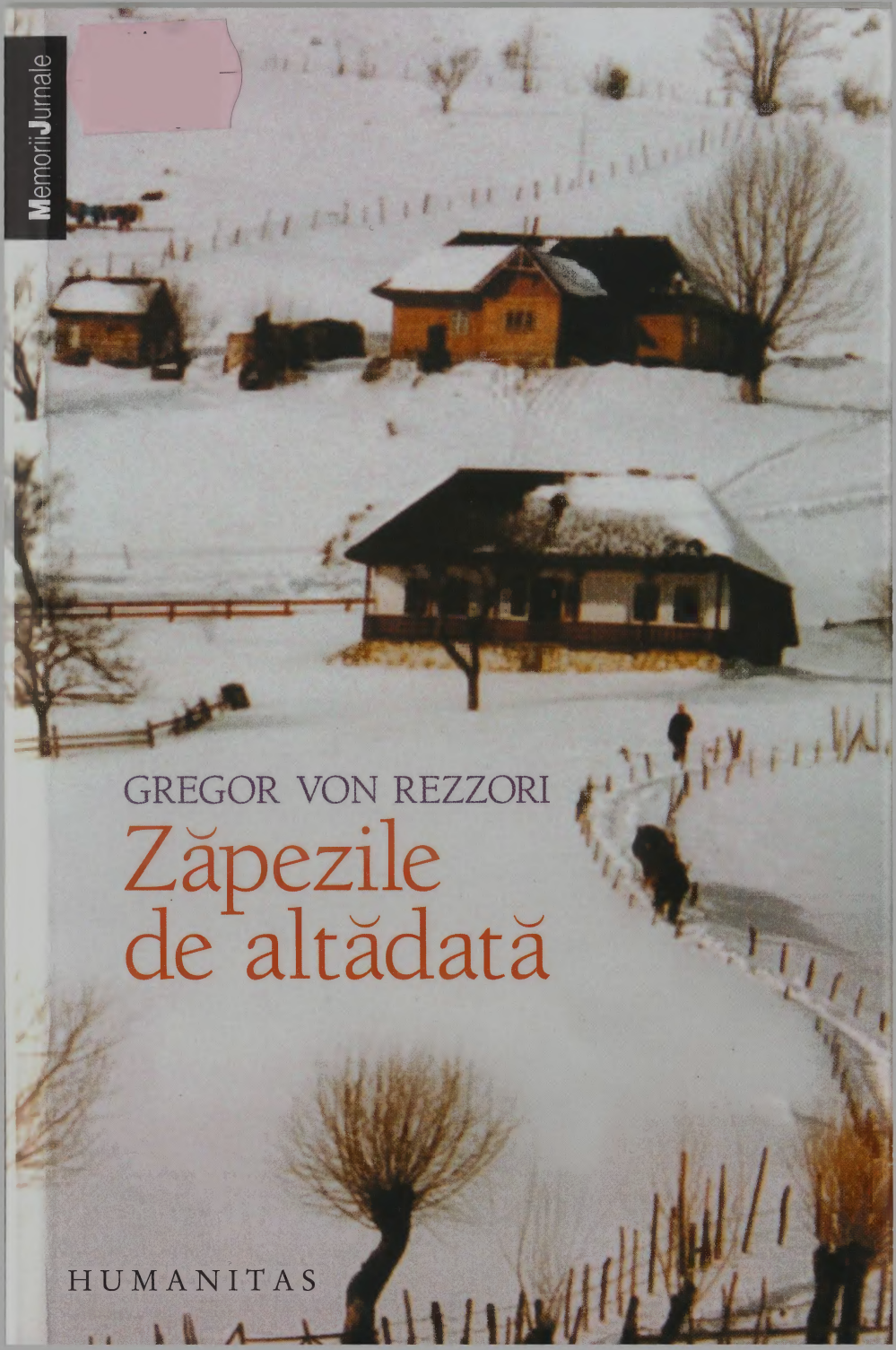

GREGOR VON REZZORI

Zăpezile de altădată

HUMANITAS

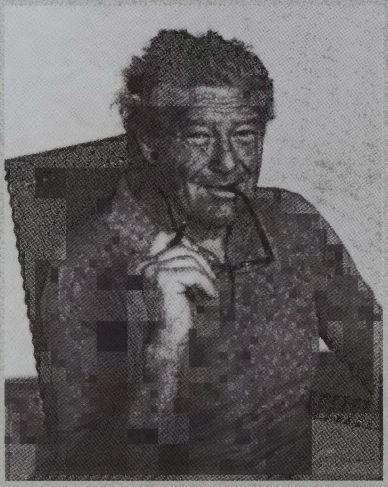

Gregor von Rezzori (1914–1998) s-a născut într-o familie austriacă la Cernăuți, în Bucovina, devenind după 1918 cetățean român. A trăit câțiva ani, înainte de a pleca în 1938 la Berlin, în București. Este considerat unul dintre marii scriitori moderni de limbă germană. Cea mai cunoscută carte a sa, *Memoriile unui antisemit* (Humanitas Fiction, 2008), și *Zăpezile de altădată* fac parte dintr-o trilogie dedicată istoriei europene din prima parte a secolului XX.

„Am crescut sub oblăduirea femeilor și am cunoscut, datorită lor, «femeia» în trei ipostaze arhetipale: prin Cassandra, maternitatea caldă, care te învăluie protejându-te; prin sora mea – care mă devansa în permanență cu patru ani și prin bunul plac al naturii –, nimfa superioară, mai ușoară, mai spiritualizată, mai capricioasă și inaccesibilă; și, în fine, prin mama mea, conlucrarea labilă a tuturor însușirilor străvechi feminine: atracția senzuală – ca să-i dăm satisfacție și profesorului Freud – și în același timp capriciozitatea iubitei potențiale inconstante, oscilând între tandrețe impetuoasă și pretinsă indiferență, între empatie plină de dragoste și răceală punitivă, plină de cruzime."

Gregor von Rezzori, „Mama"

„Un album cu fotografii de familie, minunat transpus în cuvinte."

Michiko Kakutani, *The New York Times Book Review*

Memorii/Jurnale

Cinci portrete extraordinare – doica, mama, tatăl, sora și guvernanta – „pentru o autobiografie pe care nu o voi scrie niciodată", spune autorul. De fapt, prin intermediul persoanelor care l-au însoțit, Gregor von Rezzori (născut în 1914) își povestește prima parte a vieții, petrecută în bună măsură la Cernăuți, în Bucovina, magnifica provincie de margine a imperiului chezaro-crăiesc, intrată după 1918 în componența regatului român. În fundalul portretelor se regăsesc, nostalgic, reminiscențele „lumii de ieri" a lui Stefan Zweig, compatriotul cu care autorul este adesea comparat, și în același timp germenii brutalei lumi viitoare. În prim-plan, finețea psihologică, atenția pentru detalii, precizia nuanței, frumusețea expresiei dovedesc că aceste portrete aparțin deopotrivă memorialistului, scriitorului și artistului plastic von Rezzori.

De același autor

Memoriile unui antisemit

În seria Memorii/Jurnale Vintage

Stefan Zweig, *Lumea de ieri*

ISBN 978-973-50-3563-1

Foto copertă © Emanuel Tânjală

Memorii**J**urnale

Gregor von Rezzori (pe numele său real Gregor Arnulph Hilarius d'Arrezzo) s-a născut în 1914 la Cernăuți, în Bucovina, pe atunci teritoriu al Imperiului Austro-Ungar. Provenea dintr-o familie cu origini aristocratice și întregul destin i-a stat sub semnul eclectismului, al libertății intelectuale și profesionale. A studiat la Universitatea din Viena și apoi la cea din Berlin, oraș în care s-a stabilit în 1938. A fost cetățean al Austro-Ungariei și României, oscilând apoi între Paris, Roma, Statele Unite și Toscana. S-a stins din viață în 1998, lângă Florența. În memoria sa, primăria din Florența a instituit în 2007 premiul pentru literatura străină Vallombrosa Von Rezzori.

A fost scriitor, memorialist, scenarist, dar și actor, artist vizual, critic de artă și colecționar. Vorbea fluent germană, română, italiană, polonă, rusă, idiș, franceză și engleză. A cunoscut succesul literar în 1953, cu *Maghrebinische Geschichten*, o culegere de povestiri în cheie parodică, având ca temă tinerețea sa în Bucureștii anilor '30. Valoarea i-a fost confirmată de romane precum *Ödipus siegt bei Stalingrad* (1954) sau *Der Tod meines Bruders Abel* (1976); în lumea anglofonă a atras atenția odată cu publicarea în *The New Yorker* a povestirii *Memoiren eines Antisemiten* (1969, ulterior inclusă în volumul din 1979), remarcată de scriitorul Elie Wiesel, care l-a numit „un mare povestitor". A scris peste douăzeci de romane și povestiri autobiografice și i s-au decernat prestigioase premii literare: Theodor-Fontane-Preis (1959), Premio Scanno (1987), Premio Boccaccio, Premio Lorenzo Il Magnifico. Volumul memorialistic *Zăpezile de altădată* (*Blumen im Schnee*, 1989) face parte dintr-o trilogie dedicată istoriei europene din prima parte a secolului XX, alături de *Memoriile unui antisemit* (*Denkwürdigkeiten eines Antisemiten*, 1979), apărută în traducere română în colecția „Raftul Denisei" (Humanitas Fiction, 2008), și romanul *Ein Hermelin in Tschernopol. Ein maghrebinischer Roman*, 1958.

GREGOR VON REZZORI

Zăpezile de altădată

Portrete pentru o autobiografie pe care nu o voi scrie niciodată

Traducere din germană de
SANDA MUNTEANU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Oana Bârna
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Patricia Rădulescu
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu

Tipărit la Proeditură şi Tipografie

Gregor von Rezzori
Blumen im Schnee
© 1989, Gregor von Rezzori
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2012, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
REZZORI, GREGOR VON
Zăpezile de altădată: portrete pentru o autobiografie
pe care nu o voi scrie niciodată / Gregor von Rezzori;
trad.: Sanda Munteanu. – Bucureşti; Humanitas, 2012
ISBN 978-973-50-3563-1
I. Munteanu, Sanda (trad.)
821.112.2-94=135.1

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743, 382, 0723 684 194

Mais où sont les neiges d'antan?
(Dar unde sunt zăpezile de altădată?)
FRANÇOIS VILLON

Pentru Beatrice,
cu dragoste şi recunoştinţă veşnică

Cassandra

Stoluri de mătăsari s-au năpustit asupra inflorescențelor umbeliforme, îndesate doldora, ale scoruşelor. Se spune că păsările îşi fac apariția doar o dată la şapte ani şi că vin din extremitatea nordică a continentului, din Laponia sau Siberia, atunci când iarna amenință să fie foarte grea. Sunt numite şi „păsările-frigului", deşi arată destul de frumuşel: trupeşe şi multicolore, au un moț impertinent, fruntea şi guşa ca o catifea neagră, aripi cu dungi albe, dar roşii ca focul în apropierea trupului, şi o codiță cu extremitatea galbenă ca lămâia. Îşi vâră pieptul pufos, sidefiu-trandafiriu, în rețeaua deasă a codițelor inflorescenței, ciugulind cu lăcomie boabele.

O detunătură – cineva a descărcat o armă cu alice mărunte, țintind în stolul de păsări. Acesta se înalță ca fumul din coroanele scoruşilor. Dar cel puțin o duzină de păsări se prăbuşesc din mijlocul ciorchinilor plini de fructe, căzând în zăpadă, printre boabe strivite şi picături de sânge. Cine ştie dacă celelalte vor mai reveni vreodată? Ciorchinii sunt zdrențuiți – lujerele goale proiectează un desen încremenit pe cerul palid de iarnă.

Când a venit la noi în casă – aşa mergea vorba – nu era cu mult mai mult decât un animal. O decorticaseră din straiele ei ţărăneşti, iar cămaşa, fota, cojocul din blană de oaie şi opincile fuseseră aruncate imediat în foc. Dar în îmbrăcăminte de oraş arăta atât de absurd, încât te speriai de ea. Unii făceau glume grosolane, spunând că vederea ei putea provoca un avort femeilor gravide. Prin urmare, au băgat-o iarăşi rapid în costum tradiţional – în orice caz însă într-un costum sterilizat, de care nu s-a mai despărţit tot restul vieţii: fără broderii colorate pe cămaşă şi cojoc, fără brâul roşu ca cinabrul şi fără năframa galbenă ca grozama: o combinaţie de negru, alb şi cenuşiu, ca de călugăriţă. „Au transformat un sticlete într-o codobatură", obişnuia să spună ea însăşi. Dar nu bănuise nimeni că în această vestimentaţie născocită va atrage şi mai mult atenţia asupra ei decât în cea tradiţională. Ea personal o purta însă cu o mândrie plină de demnitate, ca pe o rasă monahală.

N-a descoperit nimeni, niciodată, cum se lipise de ea numele Cassandra. Este cu totul imposibil să-l fi primit la botez. Cătunul din Carpaţi de unde se trăgea – ea îşi amintea, ce-i drept, numele lui, dar nu mai ştia unde se află, în orice caz era „în mijlocul pădurilor" – consta dintr-o mână de colibe acoperite cu şindrilă, în care locatarii dormeau iarna împreună cu oile; în timpul verii, melodiile melancolice ale fluierelor ciobăneşti se pierdeau în pustietatea munţilor animaţi doar de foşnetul brazilor. Nu ne-a spus niciodată ce nume purtase acolo şi nici cine o fericise pentru prima oară cu numele de Cassandra. Probabil cineva de la mânăstirea de unde o adusese

tatăl meu. Dar şi această ipoteză părea îndoielnică. Stareţul ar fi fost singurul în stare să o împodobească cu numele vizionarei din *Iliada*, alegând-o tocmai pe ea dintre toate celelalte slujnice – poate în urma vreunei profeţii funeste. Călugării îmbrăcaţi în rasele lor negre, cu potcapuri asemănătoare unor burlane de sobă pe capetele acoperite de un păr lăţos, sfioşi, căzuţi în extaz sau de un misticism interiorizat, ca nişte nebuni, erau tot atât de agramaţi ca fraţii lor din sat. Dar, indiferent cine îi fusese naş, la noi sosise cu numele de Cassandra, luându-mă în grijă din momentul în care mă născusem – în calitate de *dădacă*, spunea mama mea; în calitate de *doică*, susţinea Cassandra sus şi tare.

Faptul că nu posed nici o fotografie de-a Cassandrei este relevant pentru mândria nesăbuită a mamei mele. În 1940, când nordul Bucovinei, unde locuiam noi – fostă provincie a monarhiei austro-ungare, iar mai târziu, după 1919, provincie a României –, a fost cedat Rusiei pe baza unui pact încheiat între domnii Stalin şi Hitler prin intermediul lacheilor lor, Molotov şi von Ribbentrop, autorităţile care se ocupau de populaţia germană din străinătate i-au strămutat pe foştii austrieci „acasă, în Reich", în calitate de aşa-numiţi cetăţeni de origine etnică germană. Fiecare avea voie să ia cu sine doar cincizeci de kilograme din toată agoniseala. În locuinţa din oraş a mamei fusese încartiruit un colonel din armata de ocupaţie rusească, iar acesta îi permisese, foarte galant, să salveze o sută de kilograme. Cel puţin o treime erau amintiri din perioada copilăriei noastre. Din sutele de fotografii fuseseră îndepărtate cu grijă cele în care apăream împreună cu Cassandra. Nu din cauza urâţeniei ei, deşi în pozele unde mă ţinea în braţe arăta probabil ca o gorilă femelă îmbrăcată în haine de doică şi care răpise un copil alb. Mama nu putea contesta că această Cassandră fusese dădaca noastră – în mod special a mea – şi că mai târziu, după ce crescusem, iar părinţii mei se despărţiseră, rămasese în slujba noastră ca menajeră a tatei. În

schimb, mama contesta cu vehemență că „sălbatica" – așa era etichetată, fără nici o perdea, în casa noastră – ar fi fost *doica* mea. Cu alte cuvinte, își revendica exclusiv prerogativa de a mă fi hrănit cu laptele propriu.

Eu însă știu mai bine; nu numai fiindcă am simțit de-a lungul întregii vieți că, fiind copilul adoptiv al Cassandrei, am supt laptele gliei din care se trăgea *ea* – dar *nu* și mama mea –, cu toate energiile ei pozitive și negative; dar exista și un alt argument care contrazicea legenda despre maternitatea necondiționată și totală a mamei mele: acela – cu nimic mai convingător, dar totuși acceptat orbește – legat de sănătatea ei foarte precară. Până în clipa când, spre sfârșitul zilelor ei, s-a dovedit că reușea să opună o rezistență uimitor de înverșunată tuturor vicisitudinilor existenței, mama se pricepuse să convingă pe aproape toată lumea că, din cauza constituției ei fragile, fusese suprasolicitată și de cele mai simple obligații impuse de viață. Înainte de nașterea mea petrecuse mare parte din timp în diferite stațiuni balneo-climaterice, chipurile pentru a se întrema în urma nașterii surorii mele, care avusese loc cu patru ani înainte.

La acest gen de debilitate fizică s-au adăugat și evenimentele istorice care ne-au alungat prima dată din Bucovina – chiar dacă doar pentru o perioadă scurtă. Eu m-am născut în luna mai a anului 1914, iar în august a izbucnit Primul Război Mondial. Bucovina se învecina nemijlocit cu Galiția, unde s-au dat lupte sângeroase imediat după începutul ostilităților, iar armatele rusești au înaintat vertiginos. După ce cineva susținuse că văzuse șepcile lor plate – în realitate fusese vorba doar despre șepcile cenușii, fără cozoroc, ale camarazilor noștri de arme germani –, populația a fost cuprinsă de panică. Rămasă singură, deoarece tatăl nostru era pe front, mama s-a molipsit și ea. Așa încât ne-am refugiat și noi în mare pripă. Destinația noastră era o casă de vacanță de lângă Trieste, care îi aparținuse bunicului – de puțină vreme decedat – din partea tatălui.

Firește că eu nu-mi amintesc de această fugă. În schimb, sora mea, care avea deja aproape cinci ani, vorbea despre ea ca despre o aventură timpurie foarte nebuloasă. În visele ei apăreau uneori episoade înfricoșătoare. Mama evita să vorbească despre toate astea. Tata susținea că mamei îi era rușine de graba nesăbuită a fugii, pe care el o numea, ridicând din umeri, „o aiureală necugetată". Evoluția evenimentelor i-a dat însă *ei* dreptate. În decursul luptelor tumultuoase, cu varii rezultate, Cernăuțiul, capitala Bucovinei, a căzut de repetate ori în mâinile armatei ruseşti. În cel mai bun caz am fi putut alege un anotimp mai propice pentru fugă şi mijloace de transport mai confortabile.

Despre itinerarul nostru nu cunosc amănunte decât din auzite, şi chiar şi acelea sunt foarte vagi. Se zice că a trebuit să trecem Carpații noaptea, pe viscol, într-o trăsură trasă de cai, printr-un defileu cvasi-impracticabil, şi să ajungem pe partea cealaltă, în Maramureşul aflat pe atunci încă sub ocupație ungurească, pentru a lua, la Bistrița, un tren care să ne ducă la Trieste prin Budapesta şi Viena. Defileul nu putea fi decât cel de la Bârgău, unde, conform legendei şi romanului lui Bram Stoker, se afla castelul lui Dracula. Pentru a ajunge acolo şi apoi la Bistrița, am călătorit probabil cu trăsura mai multe zile în şir. Sigur este că în tot acest timp Cassandra a fost duhul nostru protector.

Mama noastră nu vorbea şi nu înțelegea nici una din limbile țării. Ce-i drept, în perioada austriacă, *germana* era limba oficială; dar, cu cât înaintam mai adânc pe teritoriul țării, cu atât germana era mai puțin vorbită sau înțeleasă de către multele etnii ale Bucovinei. În schimb, Cassandra, care nu vorbea corect nici o limbă – nici măcar cu aproximație –, reuşea să se exprime cu ajutorul unor crâmpeie de română, ruteană, poloneză, maghiară, ba chiar şi turcă şi idiş, recurgând totodată la o mimică însoțită adeseori de grimase groteşti şi o

sugestivitate primitivă de care toată lumea râdea, dar pe care toată lumea o înțelegea.

Se știe ce înseamnă un refugiu în masă din zilele de la finele celui de-al Doilea Război Mondial – adică de la sfârșitul lui 1944 și începutul lui 1945 – sau poate chiar de mai demult, și anume de la înfrângerea Franței, când populația unor ținuturi întregi pleca în bejenie. Printre roabe împinse cu mâna și căruțe descoperite, în care mureau de foame și înghețau de frig copii zdrențăroși, vedeai și landouri închise unde călătoreau oameni înfășurați în blănuri, cu foxterieri gălăgioși în brațe, urmate de trăsuri încărcate cu bagaje și munți de geamantane – obiect al indignării și urii, nicidecum al respectului. Iar situația nu putea fi în nici un caz ameliorată de franceza învățată la pension sau de engleza însușită de la dădacă, la care mama recurgea atunci când n-o mai scotea la capăt cu germana. Nici vizitiul bătrân, nici guvernanta timorată, rebegită și jignită a surorii mele, nici bucătăreasa din Boemia sau cele două țărăncuțe dresate cu greu ca să ajungă subrete nu ne puteau ajuta cu nimic. În schimb, Cassandra se simțea în elementul ei în Carpați. Inspira aerul rece al pădurilor bântuite de crivăț de parcă ar fi fost un balsam. Dacă ar fi auzit și urlete de lupi i s-ar fi părut că răsună o melodie din ținuturile natale. Cassandra se adresa celor de aceeași teapă ca una de-a lor, ca o femeie din popor care-i vorbește poporului pe aceeași limbă. Veșmintele ciudate îi confereau o anumită autoritate. Dacă eram în căutarea unui adăpost pentru noapte sau a unui locșor lângă o sobă încălzită, ba chiar și numai a unei căni cu lapte sau a apei ca să ne facem un ceai, *ea* era aceea care ducea tratativele, încercând să găsească înțelegere și invocând milă și îndurare. Și o făcea cu dezinvoltura unui spiriduș ghiduș, cu grimase bizare, așa încât nimeni nu se putea sustrage fascinației exercitate de energia ei. Mama povestea mai târziu cu o indignare încă vie (fără să observe că se trădează în felul acesta) că, în momentele când voia să exploateze la maximum imaginea mizeriei noastre

de refugiați în pribegie, Cassandra mă ținea fără nici o rușine pe mine, nou-născutul, la pieptul ei despuiat, încercând să exercite un șantaj sentimental.

Nici despre casa de lângă Trieste, unde am găsit în cele din urmă adăpost, n-am amintiri proprii – poate doar în subconștient, în sentimentul de familiaritate cu peisajele mediteraneene: familiaritatea țărmurilor carstice presărate cu obeliscurile negre ale chiparoșilor; albastrul firmamentului ce se bolteşte deasupra coastelor galben-ocru şi se contopeşte cu albastrul Adriaticei. Firește însă că aceste reminiscențe își pot avea originea şi în peisajele de pe ilustratele admirate de timpuriu. Am rămas în mica vilă de lângă Trieste doar până la intrarea Italiei în război împotriva noastră, a austriecilor. După care ne-am refugiat din nou – firește, mult mai puțin dramatic –, călătorind în trei compartimente ale vagonului de dormit din trenul care ne-a dus la Viena.

Cassandra nu ne-a mărturisit niciodată dacă a resimțit ca pe un exil ședereа de peste un an în ținutul carstic din jurul orașului Trieste (atât de diferit de câmpiile mănoase şi pădurile din Bucovina). Ajunsă între vorbitorii de italiană, amuțise. Ce-i drept, îmi imaginez că s-ar fi putut înțelege cumva cel puțin cu slovenii (şi anume în limba ucraineană), dacă nu şi cu vorbitorii de germană din Trieste. Numai că până şi în această lume pestriță, formată din friulani, sloveni, greci şi evrei, ea părea probabil un exemplar exotic dintr-o „paradă a noroadelor" prezentată de un circ ambulant, iar ocaziile de a întâlni alți oameni erau foarte rare. Trăiam retraşi şi izolați; nici măcar mama nu mergea decât extrem de rar în oraş, gândindu-se pesemne la rolul ei de exilată şi la starea mereu precară a sănătății. Sora mea mi-a spus, mult mai târziu, că ea personal aproape murise de plictiseală. După lecțiile nesfârşite cu guvernanta, avea o singură distracție: *diabolo*, jocul cu un con dublu, aruncat în sus cu ajutorul unui şnur răsucit şi prins apoi din nou – un joc etichetat ca depăşit încă de Proust, la

finele secolului al nouăsprezecelea. Prin exerciții perseverente, ea ajunsese la o anumită dexteritate cu care m-a pus în inferioritate mai târziu. Fotografiile din acea perioadă o înfățișează pe sora mea într-o rochie albă, de joacă, și o pălărie mare de pânză menită s-o protejeze de soarele meridional: arăta ca o floare rătăcită printre agavele uriașe ale unei grădini cu multe pietre. Plantele exotice, provenite parcă dintr-o altă eră, par doar un decor ornamental; iar sora mea dobândește în felul acesta un aer artificial și precoce. Acasă – adică acasă în Bucovina, pe care va ajunge s-o urască din suflet în scurta sa viață – aspectul ei de floare părea firesc. Într-o altă fotografie este în grădina de-acolo, alături de câinele ei Troll, pe care tata i-l pusese, pui, în leagăn imediat după ce se născuse – spre consternarea mamei, aflată oricum în suferință, a dădacei și a tuturor făpturilor feminine din casă. Cățelul, maturizat între timp, și fetița sunt ca o componentă organică a naturii grădinii sălbăticite, dar vesele, întocmai ca pomii, boschetele și gazonul devenit între timp o pajiște acoperită cu flori. Deși poza pare să fi fost făcută cu cel mult un an și jumătate înaintea celei din grădina din Trieste, ea aparține unei perioade de dezvoltare a surorii mele depășită în mod irecuperabil. A dispărut candoarea copilăriei – sentimentul de înrădăcinare în plenitudinea inimaginabilă a lucrurilor a fost înlocuit cu conștiința vicisitudinilor existenței.

Contactul cu străinătatea s-a repercutat negativ mai ales asupra Cassandrei. *Ea,* amatoarea de anecdote, cea care ridica orice întâmplare, oricât de banală, orice schimbare în condițiile de viață ale familiei noastre la rangul de eveniment, împodobindu-l cu multă fantezie pentru a-l îngloba într-o ghirlandă de medalioane care urmau să confere istoriei noastre – și prin urmare a ei – coloritul și dramatismul unui fapt neobișnuit, deci tocmai *ea* nu era în stare să povestească nimic despre perioada petrecută la Trieste. Nu știm dacă amintirile îi erau înnegurate de dorul de țară care o bântuise probabil acolo, sau dacă răb-

darea melancolică a vechiului ei suflet de sclav, ce o făcea să se împace cu toate încercările impuse de soartă (adoptând o stare de încremenire sufletească asemănătoare nemişcării gândacilor când se prefac morţi în caz de pericol), bloca apariţia în conştiinţa ei a oricărui amănunt demn să fie consemnat în amintire. Nu faptul că nu observase frumuseţea peisajului trezea uimire. Oamenii primitivi – obişnuia să spună tatăl meu – nu cunosc noţiunea abstractă de frumuseţe a peisajului. Sentimentul, pentru ea, se contopea cu iubirea pentru pământul natal; tot restul rămânea străin. Când o întrebam pe Cassandra dacă îi plăcuse marea, răspundea monosilabic, aproape ursuz. Crezusem că atitudinea ei rezervată avea de-a face cu vreo întâmplare neplăcută, de care nu dorea să-şi mai amintească. Nu mi-a vorbit niciodată despre aşa ceva, dar am preluat, printr-un fel de osmoză spirituală, o imagine în Jugendstilul vremii: pe un promontoriu stâncos bătut de valuri, ca un ornament la prova unei corăbii, silueta unei femei tinere în care o recunosc pe mama mea; în faţa ei, într-o atitudine de prosternare idolatrizantă pe de-o parte şi autoritară pe de alta, figura unui bărbat îmbrăcat în haine de culoare închisă şi reunind atributele tradiţionale ale meridionalului, artistului şi adoratorului – şi anume: păr negru, lavalieră neagră, pălărie neagră cu boruri moi, bătute de vânt. Am bănuit totdeauna că ostilitatea din ce în ce mai evidentă dintre mama şi sora mea, înfiripată iniţial între un copil recalcitrant şi o autoritate care intervenise prea târziu în viaţa lui, nemanifestând totdeauna suficientă siguranţă de sine, trebuie să fi îmbrăcat la un moment dat forma ostilităţii etern feminine generate de gelozia pentru un bărbat – indiferent cine ar fi fost acesta. Faptul că ceva similar ar fi putut alimenta şi atitudinea Cassandrei faţă de mama mi s-a părut prea abstrus ca să-l pot lua în serios; dar mai târziu am început să cred că putea să fie aşa. Atât sora mea, cât şi Cassandra îl adorau pe tata. Trieste a însemnat o alterare a imaginii despre el ca soţ autocrat – prin urmare ca garant al unităţii familiei, ca persoană care asigură coeziunea întregului cămin.

Toate acestea sunt învăluite, pentru mine, în negura aurită a mitului. Amintirile mele clar conturate se referă de-abia la perioada de după plecarea din Trieste şi stabilirea în casa unor prieteni din nord-estul Austriei. Peisajul este acum altul: o vale plină de lunci, înconjurată de coline împădurite mai line, mai fasonate de mâna omului decât regiunea din Carpaţi reprezentând patria mea propriu-zisă. Dar, pentru mine, *şi* ţinutul acela austriac înseamnă o bucăţică de patrie. Pentru mama, mânăstirea şi satul minuscul din apropierea ei simbolizau un memento al destinului nostru amar de refugiaţi. Pentru mine însă înseamnă trezirea la viaţă. Mă văd pe o pajişte a cărei iarbă este atât de înaltă înainte să fie cosită, încât aproape că mă depăşeşte. Îmi ridic mâinile spre Cassandra, ca să mă ia în braţe. În ochii mei ea este mijlocitoarea între mine şi lumea înconjurătoare, întruchiparea sentimentului de ocrotire şi de siguranţă cu care înfrunt tot ce mi se întâmplă. Toate miracolele legate de descoperirea lumii se petrec sub patronajul ei, cu ajutorul ei. Pentru toţi ceilalţi, ea este doar o semisălbatică. Mama nu a scos-o niciodată la capăt cu Cassandra şi ar fi concediat-o dacă nu şi-ar fi dat intuitiv seama că eu nu pot exista fără ea. O iubeam din tot sufletul şi dacă, în cele din urmă, am început să fiu şi eu convins că este total lipsită de cea mai elementară civilizaţie şi inuman de urâtă, asta s-a întâmplat din cauza vorbelor auzite mereu în casă şi în afara casei. La început însă, faţa ei mare, de maimuţă, a prezidat – radiind căldură şi ocrotire, grotescă şi amuzant de ghiduşă – toate întâmplările care vor face ca amintirea copilăriei mele să devină un rezervor inepuizabil al încrederii în viaţă. Cassandra era port-drapelul stării de spirit ce dădea acelor zile un colorit luminos, senin şi foarte vesel – era portdrapelul unei atmosfere hazlii care înfrunta cu temeritate tensiunile existente, transformând toate momentele dramatice în absurdităţi comice şi neutralizându-le prin glume. Am înţeles abia mai târziu că în asemenea momente Cassandra era imaginea noastră, a tuturor,

într-o oglindă deformantă. Ea imita, parafraza, parodia şi persifla buna dispoziţie, ce-i drept intermitentă, dar de nezdruncinat a tatălui meu, pe care-l venera cu un devotament de câine – dar în aceeaşi măsură şi zburdălnicia noastră, a copiilor, adesea isterică. Noi toţi o urmam în exagerările ei comice. Se afla în fruntea alaiului de clovni şi arlechini şi bufoni şi măscărici reprezentat de noi, zi de zi, pentru a opune rezistenţă şi a reechilibra toate tensiunile din casă generate de extravaganţele tatei, de predispoziţia tot mai accentuată spre crize de nervi a mamei, de irascibilitatea, anxietatea iraţională şi intransigenţa ei, dar şi de arta seducţiei la care recurgea uneori.

În perioadele tot mai rare, tot mai scurte petrecute de tata acasă se crea o atmosferă de vacanţă datorită veseliei sale – atmosferă pe care izbucnirile lui colerice o tulburau însă uneori ca o furtună. După ce pleca la vreuna din aşa-numitele lui „comisii" – de cele mai multe ori ieşiri la vânătoare –, climatul din casă era umbrit de migrenele şi umorile capricioase ale mamei, care pluteau în aer apăsându-ne pe toţi ca un blestem. Dar nimic nu egala poezia diafană a surâsului şi inflexiunile linguşitoare ale vocii ei când, într-un acces de conştiinciozitate maternă exacerbată, încerca să ne convingă să îmbrăcăm o jachetă mai groasă ori să mâncăm o lingură de spanac în plus. Şi nimic nu distrugea mai radical atmosfera unui moment destins şi lipsit de griji decât aroganţa glacială cu care le punea la punct pe Cassandra sau pe guvernanta – *mademoiselle* ori *miss* – a surorii mele, dacă îndrăzneau să riposteze că afară este prea cald pentru haine mai groase sau că am mâncat suficient spanac. Noi doi, adică sora mea şi cu mine, aveam apoi de îndurat nu numai proasta ei dispoziţie, ci şi pe a persoanelor admonestate.

Cândva, în ultimii ani de război – adică între 1916 şi 1918 – petrecuţi de noi în Austria, grija exagerată a mamei a început să ia proporţii patologice. Vremurile erau sumbre, ameninţătoare.

Mediul rural exacerba adeseori sentimentul de izolare până la claustrofobie. Atitudinea suspicioasă a vecinilor din sat față de veneticii pripășiți pe meleagurile lor ca să scape de lipsa de alimente de la oraș, de frigul din locuințe, de revolte și de eventuale epidemii o incita pe mama noastră să-și amplifice pornirile materne, deși asemenea manifestări contraveneau naturii ei. Mândria ei plină de susceptibilitate generase toată viața un simț al datoriei cu totul abstract, o conștiință încărcată a priori, care îi impunea reguli de comportament respectate de ea cu strictețe – de multe ori în conflict evident cu realitatea contrară.

Astfel că, influențată de șabloane stranii ce-i trasau anumite linii de conduită, mama a început să se amestece în situații care evoluaseră până atunci de la sine, în baza unor reguli bine stabilite – provocând peste tot harababură.

Bătrâna bucătăreasă din Boemia, care ne însoțise până atunci peste tot, s-a răzvrătit, amenințând că ne părăsește, deoarece mama s-a încăpățânat dintr-odată să aibă un cuvânt hotărâtor de spus nu numai în alcătuirea meniurilor – oricum destul de precare –, ci și în modul de preparare a mâncărurilor, pornind de la rețete economicoase culese din ziare. Relațiile cu sora mea, care crescuse fără probleme în primii ani sub oblăduirea dădacelor, fuseseră până atunci marcate de o neutralitate ce ar fi putut duce, cu timpul, la instaurarea unei toleranțe reciproce și a unei atitudini independente; ele au devenit de-a dreptul ostile odată cu afișarea unui autoritarism matern de factură victoriană. Cassandra, cu urâțenia ei de maimuță, veșmintele monahale, de doică, și limbajul care amesteca, de-a valma, fragmente de idiomuri străine, fusese oricum, de la bun început, un spin în ochii țăranilor închistați în tradițiile lor vechi de secole. Dacă suportaseră până atunci prezența ei și nu o alungaseră de mult cu coasele și îmblăciurile, asta se datora doar faptului că o acceptau ca ocrotitoare – cu înfățișarea nu sută la sută omenească – și

mascotă a mea, a copilului de trei ani; cam ca scroafa de a cărei codiță încârligată se ținea cel mai mic copil al țăranului dimineața, când o scotea la păscut, și seara, când se întorcea acasă. Dar pentru că insista în ultima vreme cu tot dinadinsul ca *ea* să fie cea care ne scoate la plimbare și ne supraveghează joaca, mama încălca granița subtilă, fără legătură cu rațiunea, în virtutea căreia erau fie admise, fie tăgăduite privilegiile boierești. Țărăncile din sat au început s-o socotească un adevărat trântor. Clovneriile Cassandrei urmau să aibă de-acum înainte un efect parodic sporit, subminând autoritatea mamei și în fața celorlalți locatari ai casei.

Poate din cauza transpirației excesive în ambalajul meu prea călduros, urmată de răcirea bruscă produsă de o furtună, și poate și din motive psiho-somatice, în luna august a anului 1917 am contractat o congestie pulmonară (a doua la vârsta mea fragedă). Pentru a-mi lua temperatura, mama mea mi-a pus în gură termometrul, pe care eu l-am muşcat de îndată, spărgându-l. Temându-se că aș fi putut înghiți vreun ciob, mama s-a târât zile în șir, în genunchi, în jurul patului, până când a reușit să recupereze dintre crăpăturile podelei din acea casă veche toate ciobulețele, reconstituind termometrul. Această căutare înfrigurată, precum și efortul de a mă fi cărat, în mare grabă, în casă după izbucnirea neașteptată a furtunii au adăugat la afecțiunile nervoase și renale de până atunci și o sensibilitate cardiacă. Ceea ce ne-a obligat mai târziu, de multe ori, să umblăm ore în șir, înfricoșați, în vârful picioarelor prin casă, fiind un îngrozitor mijloc de șantaj atunci când ideile noastre legate de îmbrăcăminte sau de dorința de a participa la o plimbare cu sania în timpul iernii, sau la o ieșire la scăldat în timpul verii intrau în coliziune cu concepția mamei (ambele, adică atât plimbarea cu sania, cât și ieșirea la scăldat fiind considerate dăunătoare sănătății, prin urmare periculoase).

Reacția calmă, vegetativă a Cassandrei la toate aceste turbulențe domestice (cărora, după întoarcerea noastră în Bucovina,

li se vor adăuga şi conflictele conjugale dintre părinţii noştri) era travestită, în mod cu totul smintit, în maniera ei exagerată de a desfigura tragediile iminente, transformându-le în comedii. Hiperbolizând totul până la dimensiuni groteşti, reducea la proporţiile lor fireşti fleacurile care generaseră majoritatea comoţiilor, spărgea – cum spunea tata – „baloanele de săpun" ale dramelor noastre familiale, deschizându-ne ochii asupra absurdităţii unei existenţe trăite în mod nesăbuit, doar pe baza unor şabloane. În felul acesta ne demonstra în mai mare măsură ca oricine forţa tămăduitoare care-i revine râsului.

Astăzi apreciez la justa lui valoare faptul că ne-a pus la dispoziţie această armă cu care să luptăm contra destinului – cu atât mai mult cu cât epoca primei noastre copilării nu a fost câtuşi de puţin senină. Războiul întuneca viaţa cotidiană. Simţeai realmente mirosul de sânge şi de fier chiar şi acolo unde câmpul de luptă nu ajunsese încă în imediata apropiere. Nimeni nu mai credea într-o victorie a Puterilor Centrale. Înfrângerea finală i-a aruncat pe cei oricum descurajaţi într-o stare de disperare surdă. Nu era vorba doar de dezmembrarea unui imperiu: o lume întreagă asfinţea. De parcă, odată cu prăbuşirea Austro-Ungariei chezaro-crăieşti, s-ar fi stins o lumină care învăluise până atunci zilele într-o strălucire aurită. Iar asta nu ne viza doar pe noi. Începuse o eră nouă.

Am crescut legănaţi de mitul unei lumi minunate, dar definitiv apuse. Eram deja de pe atunci ceea ce sute de mii de europeni vor deveni mai târziu, după 1945: refugiaţi, exilaţi, pleavă în bătaia vântului stârnit de vremuri. Spre sfârşitul războiului a trebuit să părăsim şi satul austriac; ajunsese să fie şi mai puţin ospitalier decât fusese la început. Viena, a cărei glorie scăpătase, ne oferea doar un sălaş mizer. Rudele mamei stabilite acolo ne-au sfătuit să ne întoarcem în Bucovina. Tata, pe care l-am văzut pentru prima dată în carne şi oase după revenirea lui din război, a fost de acord. Deşi soarta acestei

provincii nu fusese încă decisă, ea părea să garanteze condiții de viață mai promițătoare decât majoritatea celorlalte ținuturi desprinse din monarhia destrămată. Prin urmare ne-am reîntors acasă.

Nici această călătorie n-a fost lipsită de momente sumbre. În Galiția, drumul dintre Lemberg și Prut era tivit de cruci simple de lemn lângă care vegheau coifurile celor căzuți. Stoluri de ciori împestrițau cerul cenușiu. Pe măsură ce ne apropiam de Prut – granița spre Bucovina – dădeam tot mai des de case pustiite, prin ale căror ferestre cu lemnăria arsă vedeai șarpante năruite: deasupra lor goneau norii, iar camerele fuseseră năpădite de bălării. Cernăuțiul se află de partea cealaltă a Prutului. Orașul era plin de forfotă și foarte degradat, părând populat de o specie umană deplorabilă, din care mai demult vedeai doar exemplare răzlețe – sau, în cel mai rău caz, grupuri suspecte de câte doi, trei indivizi –, o specie care nu dominase niciodată tabloul orașului într-o exclusivitate atât de densă.

Plecaserăm din Bucovina dintr-o casă de țară care nu-i plăcuse mamei noastre niciodată. Acum, după patru ani de izolare în liniștea rurală din Austria și timorați de vremurile nesigure, am hotărât să ne instalăm la Cernăuți. Dar nici casa de la marginea orașului, unde, dincolo de grădinile vilelor și ale curților unor mici fermieri, începea deja câmpul, nu oferea mai multă siguranță. Copacii splendizi ai Grădinii publice din vecinătatea grădinii noastre erau desfrunziți.

Obuzele lăsaseră în urmă cratere pe fundul cărora se adunase apa de ploaie, formând bălți tulburi. La câteva sute de metri puteai vedea cadavrul umflat al unui cal. Și totuși, casa aceasta va deveni locașul unei copilării vesele și fericite, deși scurtă și nu lipsită de tensiuni; dar, firește, nu putea fi vorba despre un cămin învăluit într-o atmosferă intimă.

Poate că vizitatorilor li se părea confortabil și elegant. Vechiul mobilier – în măsura în care scăpase de distrugere și

nu fusese prădat – a fost completat în curând cu noi achiziții. Mama avea mână bună în această privință. Ne-am instalat cu mare bucurie în camerele copiilor, spațioase și luminoase. Dar, înainte de a începe acest segment al vieții pe care eu îl numesc copilăria mea propriu-zisă (cea a surorii mele dispăruse deja într-un trecut la fel de îndepărtat ca perioada mitică, de aur, de dinaintea războiului), peste noi a trecut încă o furtună amenințătoare.

Este vorba despre zilele care au precedat ocuparea de către români – în 1919 – a ținutului. Specia umană sinistră, zdrențăroasă, care începuse să populeze în ultima vreme străzile orașului ne amintea că, la doar câteva sute de kilometri spre est, dincolo de Nistru, se întindea Rusia, unde, în ultimii doi ani, bolșevicii îi făceau de petrecanie păturii noastre sociale. Spiritul revoluției sângeroase se putea extinde cu ușurință și la noi. Cetele de tâlhari se răspândiseră deja peste tot, luând deocamdată cu asalt depozitele de alimente ale armatei austriece care se retrăsese. Nu departe de noi se găseau marile cazărmi ale cavaleriștilor. Urlând, mânjite de grăsime și marmeladă, ghiftuite și bete, bandele dezordonate treceau prin fața casei noastre: o șleahtă care, în timpul zilei, putea fi încă ținută oarecum sub control, dar care devenea foarte periculoasă odată cu lăsarea întunericului. Romanticul meu tată înzestrase pe fiecare locatar al casei noastre cu câte o armă. Chiar și Cassandra primise un pistol, pe care îl vârâse, cu piedica pusă, între sâni. Măsurile de precauție care au trebuit luate pentru a-l pescui de-acolo au îmbogățit colecția de anecdote apărute în decursul anilor în legătură cu ciudata mea dădacă. Firește că, la început, situația era cât se poate de serioasă. Noi, copiii, am fost treziți la un moment dat în toiul nopții și îmbrăcați în mare grabă. Îmi amintesc foarte precis de anumite momente: toate luminile sunt stinse; văd, în razele lunii, mâinile tremurânde ale mamei care ascund bijuterii; țevile pistoalelor strălucesc. Dar pericolul trece. În zilele următoare soldații ro-

mâni ocupă oraşul. Din când în când se mai descarcă o armă. După care se spune că ordinea a fost restabilită.

În orice caz, o ordine cam funestă. Nu ştim încă prea bine care va fi atitudinea românilor faţă de *noi*. Tata îşi petrece toată ziua în oraş, încercând să lămurească situaţia. Nouă, copiilor, ni s-a interzis cu strictețe să schimbăm vreo vorbă cu cineva străin. Firește că n-avem voie să ieşim din grădină (nu am avut voie nici mai târziu să ieşim fără însoțitor, şi la un moment dat, când eu am încălcat totuşi acest consemn, pedeapsa a fost cruntă). O asemenea izolare nu era uşor de suportat. La fel ca toți copiii unei națiuni aflate în război, eram şi noi însufleţiți de un naționalism fierbinte, dar în acelaşi timp fascinați de orice ostaşi, chiar dacă proveneau din armata foştilor inamici. Dacă prin faţa casei mărşăluiau trupe româneşti, nimic nu mă putea împiedica să ies. Alergam imediat la gardul grădinii, ca să-i privesc. Firește, nu m-am gândit că, într-o zi, ţineam în mână o păpuşă numită „Fratele german": un soldăţel tinerel în uniforma recrutului din epoca wilhelmină, cu şepcuţa fără cozoroc, împodobită cu o cocardă negru-albroşie, pe buclele blonde (aceeaşi şapcă din cauza căreia ne refugiaserăm în urmă cu cinci ani, crezând că e rusească). Un subofiţer din batalionul românesc care trecea, mărşăluind, pe stradă observă această jucărie de factură naționalistă precoce. Vine mânios la mine, îşi bagă mâna printre gratii, mi-o smulge şi o aruncă în şanţ, înjurând. Dar n-o observase pe Cassandra, care venise după mine la gard. O scroafă sălbatică ai cărei pui sunt atacați nu s-ar fi năpustit cu mai multă impetuozitate dintre tufişuri. Cassandra se azvârle cu atâta forţă în gratiile de fier ale gardului, încât subofiţerul se dă, speriat, înapoi. O ploaie de înjurături româneşti obscene se revarsă asupra lui, dezlănțuind, împreună cu aspectul grotesc al celei ce le profera, hohote de râs batjocoritor în rândurile trupei. Dacă n-ar fi avut loc această izbucnire de veselie primitivă, ieşirea Cassandrei ar fi putut avea consecințe fatale pentru ea. Căci ea n-a pregetat

să ridice cu mâinile de maimuță un bulgăre de pământ și să-l arunce după subofițerul care o luase la fugă. Putea fi împușcată pe loc.

Amintirile mele legate de primii ani ai copilăriei sunt episodice, învăluite în atmosfera câte unei epoci denumite de noi mai târziu „etapă evolutivă". Un episod situat peste un an. O zi de vară, arșiță greu suportabilă. Frunzișul copacilor din jurul casei nu se clintește. Mama se ambalează tot mai tare, îi este teamă că aerul zăpușitor ne-ar putea dăuna nouă, copiilor. Îi e mereu teamă de câte ceva. Ce-i drept, vremurile s-au mai liniștit: suntem cetățeni ai regatului României. Monarhismul tatei s-a dovedit mai puternic decât sentimentul național austriac. Preferă monarhia de limbă străină republicii germanofone de dimensiuni reduse care se numește Austria. Mama, în schimb, se simte victima unei civilizații inferioare. Lumea aceasta abundă de amenințări – chiar și de natură climaterică. O zi toridă ca aceasta implică pericole incalculabile. Prin urmare nu-i de mirare că se ia dintr-odată hotărârea să plecăm pe una din înălțimile ținutului muntos din apropiere. Chiar dacă diferența de altitudine nu este mare, aerul va fi acolo, probabil, mai proaspăt, căci în apropiere se află păduri întinse.

Asemenea expediții nu erau pe vremea aceea chiar atât de ușor de pus în practică. Drumul cu trăsura trasă de cai dura ore în șir. Trebuia să te înarmezi cu umbrele contra soarelui arzător, de asemenea cu haine de balonzaid contra prafului, cu pături și pardesie pentru drumul de întoarcere, seara. Cum pe drum nu se găsea nici un restaurant, se împachetau coșuri cu sendvișuri și termosuri cu băuturi reci. Se luau și jucării: cercuri din bambus ușor care se aruncau în sus cu ajutorul unor bețișoare și se prindeau apoi cu aceleași bețișoare ridicate, ca o spadă cu care dai o lovitură; apoi mingi și *diabolo*, jucăria surorii mele – acel con dublu de forma unei clepsidre, care alerga în sus și în jos pe șnurul tras cu un bețișor, învârtejindu-se și fiind după aceea iar aruncat în sus, pentru ca în

cădere să alerge repede, ca un şoricel, de-a lungul şnurului. Mamei îi plăcea să ne vadă jucând asemenea jocuri liniştite, din propria ei tinereţe. Pe noi însă ne plictiseau treptat, până ce ne dădeau lacrimile.

Dacă ne însoţea şi Cassandra, eram de obicei scutit de asemenea exerciţii fizice de natură mai degrabă coregrafică decât sportivă. Sub pretextul că nu am voie să mă înfierbânt din cauza plămânului atins de congestie, noi doi ne retrăgeam la umbra unui copac mai înalt din dumbrava în care campam. Iată una din imaginile tipice ale acelei epoci şi ale atmosferei ei (trebuie să fi avut puţin peste cinci ani): unul din minunatele grupuri de arbori din acel peisaj cu deschidere largă, în ale căror coroane uriaşe ciripeau grangurii, iar dumbrăvencele cu irizaţii albăstrui zburau de colo-colo. Frunzele aspre ale porumbului foşnesc legănate de vânticelul uşor care adie deasupra ogoarelor; dovlecii mari alb-gălbui sau în dungi negre şi verzi zac, grei, pe pământul gras, sprijinindu-se de tulpinile lor păroase. Din depărtare se aude cântecul cucului şi al prepeliţelor; ceva mai aproape, broaştele orăcăie în stufărişul din jurul unui ochi de apă mlăştinoasă. O barză păşeşte gânditoare pe sub sălciile de lângă pârâu, apoi se înalţă, cu lovituri grele de aripi, peste coroanele arborilor şi se îndepărtează. Cassandra mă ţine în braţe şi mă leagănă, povestindu-mi basme.

Dar de data aceea Cassandra nu ne însoţise. Mama n-avea încă încredere în pacea de-abia instaurată şi cu atât mai puţin în blândeţea populaţiei rurale autohtone, sălbăticită în urma războiului de curând încheiat şi degradată de apropierea oraşului. Era deci cazul să vină cu noi cât mai multe persoane care să ne ocrotească şi să ne păzească; în consecinţă, am plecat străjuiţi de toate sufletele din casă, în afară de Cassandra şi subretele cărora li se dăduse una din rarele lor după-amiezi libere (se ştia că plecau, oricum, de îndată ce stăpânii părăseau locuinţa). Cassandra a rămas pe loc, căci trebuia să aibă cineva grijă de

casă. Spre nemulțumirea noastră, au rămas și câinii – ca s-o apere pe Cassandra și casa și pentru că exista pericolul s-o ia razna pe câmp, la vânătoare, dacă dădeau de libertate.

Câinii jucau un rol important în copilăria noastră. Fiecare membru al familiei avea cel puțin unul, iar Cassandra cucerise, de îndată ce venise la noi, simpatia instinctivă a tuturor. Câinii vedeau în ea o instanță superioară în ierarhia întregii gospodării – un fel de tovarășă de destin a cărei prosperitate era strâns legată de a lor, depinzând de stăpânii casei. În mod ciudat, ei toți o acceptau însă pe mama – atât de nervoasă – ca stăpână absolută asupra existenței lor, în pofida atașamentului sincer față de tata și de noi. Era – nu mă pot exprima altfel – o ierarhizare mergând de la supraordonarea pământeană la supremația spirituală absolută. Cu excepția câinilor – pe care și ea îi iubea foarte mult –, noi, ceilalți, tremuram toți în fața stării de spirit și a nervilor mamei, ca în fața unei forțe metafizice care nu poate fi explicată în mod rațional și cu atât mai puțin înlăturată. În realitate, ea întruchipa eterna periclitare și fragilitate a existenței. Drama existenței se înălța în fața ei ca o tragedie ce-ar fi putut s-o ajungă din urmă în orice clipă. Mama considera prin urmare că este de datoria ei să preîntâmpine tot ce putea fi mai rău, cerând lumii înconjurătoare să fie cu ochii în patru. Dacă ar fi bănuit că, în felul acesta, numele *Cassandra* i s-ar fi potrivit mult mai bine *ei* decât doicii mele, s-ar fi simțit jignită. În orice caz însă, câinii păreau să intuiască oarecum că ea dispune de o înțelegere tragică înnăscută pentru realitatea propriu-zisă, catastrofică, a naturii. De câte ori se dezlănțuia o furtună, se refugiau la picioarele mamei.

Vitalitatea animalică de neînfrânt a Cassandrei se situa la polul opus. Veselia care izbucnea uneori cu o forță de-a dreptul înspăimântătoare din doica mea (ca, de altfel, și voioșia netulburată a tatei) își avea originea într-o stare de spirit filozofică ce nu era, poate, nimic altceva decât expresia armoniei firești

dintre un trup robust şi lumea înconjurătoare. Mama şi sora mea aveau o constituţie incomparabil mai delicată; în schimb, Cassandra şi tata se bucurau de o sănătate de fier, o poftă de mâncare zdravănă, o digestie ireproşabilă, prin urmare erau de obicei cât se poate de binedispuşi, mereu gata să facă glume. Că această disponibilitate de a lua viaţa mai în uşor era generată de o înţelegere cel puţin la fel de profundă ca a mamei a vicisitudinilor ei, putem doar presupune, nu şi dovedi. Faptul că îţi dai seama de aspectele absurde şi te împaci cu ele nu te împiedică deloc să sesizezi şi aspectele tragice ale vieţii. Ba chiar te ajută să adopţi, în cele din urmă, o atitudine mai tolerantă.

Excursia noastră în căutarea unui aer mai bun pe înălţimi împădurite se desfăşurase probabil într-un mod la fel de haotic ca mai tot ce întreprindea mama din dorinţa emoţionantă de a reînvia pentru noi lumea pe care o apucase ea în copilărie, la începutul secolului. Am băut ceai rece cu miros de termos, am mâncat sendvişuri căzute în nisip, ne-am jucat cu cercurile şi mingile, am sărit coarda, am jucat mima, până când, într-un târziu, am devenit recalcitranţi, am început să plângem şi în cele din urmă am trecut la încăierări. În curând s-a dezlănţuit şi o furtună. Excursia de plăcere a trebuit întreruptă înainte de ora programată şi am sosit în oraş mai devreme decât prevăzuserăm. Casa părea pustie, uşa era deschisă. Primele încăperi în care am intrat se găseau într-o dezordine care ne-a înspăimântat. Ne-am gândit în prima clipă la un jaf. Apoi şi-a făcut apariţia Cassandra: goală puşcă şi cu răsuflarea tăiată, faţa de cimpanzeu îi era congestionată, părul despletit îi acoperea insuficient goliciunea – o Godiva ghinionistă. Profitase de absenţa noastră ca să se hârjonească toată după-amiaza cu haita de câini: în pielea goală, ca un animal printre animale. Alaiul trecuse în goană nebună prin grădină şi prin întreaga casă, iar întoarcerea noastră intempestivă nu-i lăsase bacantei timpul necesar să pună totul în ordine. A declarat fără

nici o jenă că toți câinii au nevoie din când în când de asemenea dezlănțuiri.

Mama a fost cât pe-aci s-o dea afară. În schimb tata, care era, ca de obicei, plecat la vânătoare, deci absent, i-a dat la întoarcere dreptate Cassandrei. În felul acesta, întâmplarea scandaloasă – după părerea mamei – a fost pusă pe lista umilințelor pe care ea era condamnată de destin să le suporte. Mama a rămas cu impresia că, la o adică, între ea şi Cassandra, acesteia i se dădea câştig de cauză. În schimb noi ceilalți, adică tata, sora mea şi cu mine, vedeam în aspectul grotesc nu numai componenta sălbatică, telurică, neînfrânată a ciudatei noastre colocatare, ci şi ceva mistic şi mitologic: naivitatea primitivă a țării în care trăiam, întruchipată într-una din fiicele sale. Goana nebună a câinilor te ducea cu gândul la un ritual păgân. Câinii ar fi putut s-o sfâşie pe Cassandra, iar ea ar fi murit sacrificată – de o moarte legată de un cult. De acum înainte avea aura unei preoții tainice. De câte ori mă gândesc la trecut, la casa copilăriei mele, pe care aducerea aminte mi-o arată înconjurată de mesteceni, fagi şi scoruşi şi plasată într-un peisaj cât se poate de larg (un peisaj cu reminiscențe din clasicismul păgân al perioadei Jugendstil, aşa cum apare în tablourile lui Franz von Stuck) – din această amintire face neapărat parte scena mitologică a Cassandrei alergând goală, urmată de haita de câini care vor să-i înşface părul lung şi negru, bătut de vânt.

Părul Cassandrei era contraponderea frumoasă a hidoşeniei ei, una din încântările copilăriei mele. De obicei îl împletea în două cosițe groase, încolăcite în aşa fel încât încununau, ca un turban aplatizat, capul ei mare. Cassandra susținea că toate femeile din satul ei îşi pieptănau aşa părul, ca să formeze pe creştetul capului un fel de pernă pe care să poată aşeza mai bine urcioarele şi coşurile grele. Dacă îl despletea, părul îi cădea ca o mantie grea, mătăsoasă, strălucitoare şi foşnitoare peste umeri şi spate, ajungându-i până la genunchi. Îmi făcea o plăcere nebună să-l ating şi să-mi îngrop mâinile micuțe în

fluviul acela uscat. Seara, când Cassandra mă urca pe masa de înfăşat rămasă din perioada în care fusesem bebeluş, ca să mă dezbrace pentru culcare, îi scoteam acele de păr şi îi despleteam cosiţele, acoperindu-i faţa cu părul des; ea mă lăsa să fac ce vreau, râzând şi glumind. Uneori mă înfăşuram, ascunzându-mă, în faldurile lui şi o strigam pe sora mea, care era deja în pat (de obicei cu o carte în mână), chemând-o să mă caute.

Inspiram cu nesaţ mirosul iute, de migdale şi tămâie, impregnat în şuviţe. De când am început să gândesc conştient, părul curgând în valuri a reprezentat şi a rămas în imaginaţia mea un simbol pentru misterul dulce şi voluptuos al feminităţii, armonizându-se perfect cu perioada Jugendstil târzie, în care m-am născut, dar diametral diferit de acel specific feminin mai problematic şi refractar – aproape ostil – reprezentat în forma cea mai pură de pielea delicată şi în primul rând de pleoapele aproape străvezii ale mamei şi ale surorii mele.

Mai târziu m-am mirat, căci mi se părea inimaginabil să fi putut vedea vreodată în Cassandra ceva având cât de cât contingenţă cu sexualitatea sau cu chintesenţa „feminităţii". Pentru mine, ea era unul din obiectele şi făpturile lumii mele intime; câteva dintre acestea – câinele, coţofana, iepuraşul sau vreo jucărie preferată (ursuleţul, elefantul dintr-un material asemănător cauciucului, de care nu mă despărţeam niciodată) – deveniseră „însufleţite" datorită dragostei mele pentru ele; eram foarte ataşat de aceste obiecte şi făpturi, iar pierderea lor m-ar fi afectat profund; dar ele n-aveau nimic de-a face cu lumea reală, propriu-zisă, spre care mă îndreptam odată cu trecerea anilor – adică lumea adulţilor care păzeau secretul sexualităţii şi al morţii. Cassandra făcea parte din lumea mea, iar dacă aş fi descoperit că jocul de domino putea deveni obiect al fanteziei mele erotice nu mi s-ar fi părut mai absurd decât dacă aş fi constatat acelaşi lucru despre Cassandra.

Firește, nici eu nu eram lipsit de porniri libidinale. Interesul pentru femeie se trezise în mine de timpuriu. Îmi amintesc că,

începând de la şase sau şapte ani, eram mereu îndrăgostit de cineva: ba de o mătuşă foarte tânără, ba de o doamnă elegantă venită în vizită, ba de o fată frumoasă pe care o văzusem în treacăt sau doar într-o poză din ziar, ba de fiica medicului de familie – o fetiţă cam de aceeaşi vârstă ca mine – şi aşa mai departe. Fantezia mea prisosea de imagini cu momente fericite şi îmbrăţişări tandre, sărutări, întâlniri tăcute şi voluptuoase, ba chiar şi neînţelegeri trecătoare între mine şi persoana iubită, urmate de împăcări savuroase, când toate se lămureau imediat – în avantajul meu, firește. Dar asemenea emoţii erau pur „platonice", cum se spunea pe atunci – mama le-ar fi numit „caste". N-aveau nici o legătură cu semnele sexualităţii care, ocazional, se manifestau involuntar şi în trupuşorul meu sub influenţa anumitor stimuli – trebuie să recunosc, spre încântarea Cassandrei; în asemenea momente ea se împăuna, lăudându-mă cu vorbe pe jumătate batjocoritoare, pe jumătate serioase şi mult râs, şi prezentându-mă, în ipostaza mea glorioasă, bucătăresei, subretelor şi oricărui alt reprezentant al personalului de serviciu care era, din întâmplare, prezent sau putea fi găsit în apropiere. Nu vedeam nici în acest spectacol nimic altceva decât o glumă mai zurlie, mai ales că subretele, în continuă fluctuaţie, erau în majoritatea cazurilor – întocmai ca odinioară Cassandra – doar fete de ciobani, de-abia domesticite un pic, venite de prin pădurile Carpaţilor; ele o luau de obicei la goană, ţipând, protestând şi râzând. Adepţii teoriilor profesorului Freud vor fi poate încântaţi să afle că cel mai crunt coşmar nocturn al meu din acea perioadă era că şed pe oala de noapte într-un loc de trecere, expus privirilor tuturor, şi că nu pot pleca de-acolo fiindcă, ridicându-mă, mi-aş fi arătat fundul gol. Sentimentul că sunt osândit din propria-mi vină, care mă obseda în acest vis, era la fel de îngrozitor ca acela de mai târziu, de la vârsta adultă, trezit de un alt vis recurent în care descopeream un asasinat mişelesc abominabil, comis chiar de mine.

De altfel, în perioada aceea, elementele scatologice jucau un rol important în lumea mea – care era, în mare parte, lumea Cassandrei. Aceasta îmi veghea cu strășnicie digestia, comentând cu multă competență funcționarea variabilă a tractului meu digestiv, precum și consistența și culoarea excrementelor și împănându-și diagnosticul cu anecdote și proverbe țărănești mai decoltate; îndeobște, în povestirile ei apărea și procesul defecației. În anumite basme în care era vorba despre aventurile a doi tineri îndrăgostiți – de exemplu, în basmul meu preferat despre armăsarul năzdrăvan care o ajunge mereu din urmă pe logodnica prințului, răpită de repetate ori de Împăratul Vânturilor, până când răpitorul scapă fugind cu fratele, la fel de rapid, al armăsarului – deci și în acest basm simbolic, atât de frumos, sfârșitul consta într-o defecație comună, ca expresie ritual-concretă a rezolvării benigne și a unirii definitive a destinelor celor doi: „Iar apoi se lăsară amândoi pe vine, unul lângă altul, și se căcară pe jos", își încheia Cassandra, foarte simplu, basmul; iar eu nu m-am îndoit nici o clipă că era vorba despre consacrarea unei legături conjugale, una mult mai solemnă, mai pură, mai etică și mai estetică – fiindcă se petrecea în deplina posesie a propriei individualități, și nu într-un moment de abandon mutual – decât procesele vulgare de împerechere pe care le cunoșteam prea bine de la câini și celelalte animale din jurul casei, numindu-le, cu aceeași candoare, „căsătorie". Nu mi-ar fi trecut nici o clipă prin minte să stabilesc o legătură – și cu atât mai puțin să pun semnul egalității – între aceste copulații pur fizice și momentul final înălțător al aventurilor amoroase pe care le visam. Ritualul defecației comune – un act de purificare împărțit și împărtășit – mi se părea mult mai apropiat de acel moment final.

Toate acestea ar fi putut rămâne neobservate, căci se petreceau în cadrul intim al unor concepții despre lume asemănătoare, adică între Cassandra și mine – o singurătate în doi

exclusivistă, pecetluită cumva de limbajul fragmentat şi pestriţ pe care-l preluasem de la ea şi care cu timpul devenise un fel de idiom secret, înţeles numai de noi doi. Se întâmpla tot mai des să trebuiască să le traduc celorlalţi colocatari, cuvânt cu cuvânt, câte o frază de-a Cassandrei; iar componenta lingvistică, rudimentară şi în acelaşi timp comică, evidenţiată cu această ocazie îl încânta pe tata, ca şi pe toţi oamenii înzestraţi cu umor în aceeaşi măsură în care îi repugna mamei – iar uneori chiar o îngrozea. Fireşte că mă feream să dau în vileag amănunte referitoare la taina noastră cea mai intimă, şi anume la basmele povestite de Cassandra şi la starea de transă, aproape, în care le ascultam; iar imaginea ciudată a actului solemn care consacra uniunea celor doi îndrăgostiţi (comparabil, chiar dacă nu asemănător, cu cel din basmele indiene, în care cei doi mănâncă din acelaşi bol) ar fi rămas o taină a mea şi a Cassandrei dacă dorinţa, caracteristică copilului, de a înţelege ceea ce este de neînţeles nu m-ar fi împins să comit o trădare neintenţionată.

Totul s-a petrecut într-o seară, în dormitorul nostru, al copiilor. Cassandra nu mai dormea în aceeaşi cameră cu mine. Lumina fusese stinsă deja, sora mea flecărea încă pe întuneric – ca de obicei, despre ceva menit să mă tulbure, să mă agaseze sau să-mi insufle teamă. De data aceasta vorbea despre neîndemânarea mea de la vârsta de abia doi ani, când învăţam să umblu, spărgeam tot ce-mi cădea în mână, îmi băgam toate obiectele în gură, eram gălăgios, făceam în pantaloni şi aşa mai departe. Toate se petreceau în perioada exilului nostru de la Trieste. Sora mea îmi zugrăvea cu răutate neputinţele dintr-o perioadă când ea avea deja un comportament foarte manierat, ba vorbea şi italieneşte – tabloul fiind cu atât mai supărător pentru mine cu cât n-aveam nici o amintire din acei ani, nici un punct de reper pe baza căruia să pot verifica adevărul sau neadevărul afirmaţiilor ei. Prin urmare trebuia să accept tot ce spunea, având impresia că în felul acesta neputinţa

mea de atunci se prelungea până în prezent şi avea să se prelungească şi în viitor, până-n vecii vecilor – deci că eram şi voi rămâne pentru totdeauna cel sosit prea târziu, cel subdezvoltat, cel inferior; iar ea va avea totdeauna faţă de mine un plus de experienţe selecte, un plus de cunoştinţe şi aptitudini. Tot ce ştiam *eu* despre perioada petrecută la Trieste – doar ca o viziune nebuloasă, pe care n-aş fi putut spune cum o prinsesem din zbor – se limita la femeia de pe promontoriul stâncos de lângă mare, în care mi se păruse că o recunosc pe mama, şi la bărbatul din faţa ei, pe care nu-l cunoşteam. În naivitatea mea, i-am povestit surorii mele această amintire, şopotind timorat, pe întuneric, şi, cu inima bătând să-mi spargă pieptul, în speranţa că ceea ce mă preocupa va găsi, în fine, o lămurire, am întrebat-o în cele din urmă dacă ea crede că cei doi s-au lăsat, unul lângă altul, pe vine şi s-au căcat pe jos.

Numeroasele şi variatele experienţe avute cu sora mea, care mă considera probabil un intrus supărător în viaţa ei, ar fi trebuit să-mi fi demonstrat deja că nu va lăsa să-i scape o ocazie atât de bună de a îndrepta împotriva mea o asemenea declaraţie compromiţătoare. Am fost supus unui interogatoriu de-a dreptul inchiziţional, care a dezvăluit, ce-i drept, de unde preluasem acea metaforă extrem de vulgară şi compromiţătoare, fără a dovedi şi că eu personal nu eram deloc lămurit asupra semnificaţiei ei propriu-zise. Am fost suspectat că, dimpotrivă, cunosc cât se poate de bine starea de lucruri pe care o disimula. Chiar şi atât însemna o mare ruşine. Şi mai grav era însă că o considerasem capabilă de o faptă atât de degradantă pe mama, pe însăşi mama mea neprihănită, ca să nu mai vorbim despre ruşinea denunţului care, dacă ajungea la urechile tatei (sora mea a avut grijă să-i transmită totul), urma să-i abată mânia nu asupra presupuşilor păcătoşi, ci asupra mea, calomniatorul.

Şi Cassandra a fost luată la întrebări. Dar încercarea de a-i smulge lămuriri suplimentare sau chiar de a o face să admită şi alte influenţe nocive exercitate asupra mea a eşuat din cauza

lipsei ei totale de înțelegere, care nu avea doar cauze lingvistice. În primele clipe nici n-a priceput despre ce e vorba. În schimb, *eu* începusem să am anumite bănuieli vagi, deşi nu înțelesesem încă nici pe departe totul. Consecința: de atunci am suspectat chiar şi cele mai inocente sintagme, al căror sens nu-l înțelegeam de îndată, că ascund subînțelesuri. Aş fi rămas mai nevinovat dacă n-aş fi fost bănuit, la o vârstă atât de fragedă, că sunt vinovat.

Nu mi-a trecut niciodată prin minte să interpretez răutățile şi perfidiile surorii mele ca dovada unui caracter răutăcios şi perfid. Dădea doar curs impulsului de a plăti cu aceeaşi monedă atunci când ceva o agasa şi deranja; iar ceea ce o agasa şi deranja era pur şi simplu prezența mea în viața ei. Şi era uşor de înțeles: pentru o fată de zece ani, talentată, plină de fantezie, preocupată în mod benefic de propria-i persoană, un băiețaş de şase ani coleric şi îndărătnic, care se amesteca mereu în lumea jocurilor şi viselor ei nu putea fi decât un încurcă-lume detestabil. M-am mirat de multe ori că n-a profitat de vreo ocazie ca să-mi sucească gâtul. Cât despre mine, o consideram o fatalitate naturală a existenței, asemenea climei variabile, uneori aspre, a ținuturilor în care trăiam: cu veri toride şi ierni glaciale, epuizante, dar şi cu primăveri care îți mergeau la suflet şi cu toamne de o splendoare albăstrui-aurie; sau asemenea iubirii seducătoare, canibalice a mamei, cu toate încercările ei de a mă ademeni şi mitui şi cu monotonia, devenită copleşitoare, a admonestărilor, avertismentelor, dispozițiilor restrictive, interdicțiilor, amenințărilor, afuriseniilor, pedepselor ei; asemenea, în genere, neajunsurilor copilăriei, adică: neputinței, lipsei de apărare, suferințelor unei existențe care încearcă să-şi dibuiască drumul – cu insistență, dar fiind mereu încolțită, lăsată într-o ignoranță pe care nimeni n-o risipeşte. În schimb, *ea*, sora mea, nu reuşea s-o scoată la capăt cu mine, deoarece îmi lipsea tot ceea ce intra în concepția ei, foarte cuprinzătoare, despre civilizația domestică.

Căci familiarizarea brutală cu tot ce ține de trup, datorată Cassandrei, totala lipsă de tabuuri în ceea ce privește existența fizică contribuiseră considerabil la amplificarea distanței dintre mine și sora mea: distanță dată de diferența de vârstă, care a devenit astfel, din principiu, cultural insurmontabilă. Făceam parte din două civilizații diferite. Ea se născuse înainte de vulgarizarea vieții de după război, într-o lume, chipurile, încă sănătoasă; eu eram produsul unei epoci a distrugerilor și devastărilor. Comportamentul ei civilizat era înrădăcinat în siguranța de sine (chiar dacă amăgitoare) a unui imperiu strălucit, cu norme de comportament și bună-cuviință precis trasate; în schimb, eu – eu am crescut în atmosfera superficială a unuia din statele succesorale din zona Balcanilor. Că în acest fel mi-am însușit un plus de robustețe sufletească ce mi-a ușurat în mare măsură adaptarea la condițiile noastre de viață se va dovedi mai târziu în mod dramatic. În zilele copilăriei petrecute împreună – mai târziu ne-am întâlnit doar sporadic, când reveneam în timpul vacanței acasă, fiecare de la școala lui – am dat expresie acestor deosebiri, fiecare în felul său: *ea* în mod suveran, conștientă de superioritatea ei, mândră de cărțile și de cunoștințele ei precoce; *eu* cu conștiința unei evidente inferiorități, răzvrătit contra ei, arătându-i pumnul în izbucniri de mânie înăbușite și neputincioase, mai dur în toate privințele, în schimb mai spontan, mai detașat, mai lipsit de iluzii, mai apropiat de realitățile necruțătoare ale naturii și mai puțin expus pericolului ficțiunii și abstracțiunilor. Doar Cassandra reușea uneori să creeze un echilibru între noi doi. Cu o șiretenie diabolică, se pricepea să scoată la iveală trăsăturile încă autentic copilărești, infantile, ale surorii mele, dând apoi o tentă grotescă acestor recăderi în primitivism, ridiculizându-le, și reducând astfel la proporțiile lor reale pretențiile de superioritate ale fetei precoce. Cel mai bun exemplu este ceea ce noi am numit „războiul oalelor de noapte".

În urma unei dispoziții date de mama noastră, care auzise, la un moment dat, vorbindu-se despre „șocul renal", eram

aşezaţi pe oală după orice mic accident şi orice spaimă – lucruri care ni se întâmplau foarte des. Ceea ce noi numeam „pipi" a devenit în felul acesta un soi de proces de purificare care urma să se petreacă în mod solemn, indiferent dacă actul avea loc cu lacrimile în gât, după o cădere sau o rănire, sau pur şi simplu seara, înainte de culcare şi de alunecarea în lumea întunecată a somnului, şi dimineaţa, după trezirea din lumea plină de ciudăţenii a viselor. Vasul a devenit în curând un simbol al bunăstării fizice – fiecare îşi avea oala lui şi o păzea cu străşnicie, ca pe o proprietate strict personalizată. Dacă unul din noi recurgea, în grabă, sau din greşeală, sau cu intenţie răutăcioasă, la oala celuilalt, aveau loc scene furtunoase.

Probabil însă că ritualului îi revenea şi o semnificaţie mai profundă. Importanţa acordată evacuării regulate şi abundente avea un caracter aproape sacrosanct; obişnuinţa o transformase în rit. Cearta din jurul oalelor de noapte devenise un război religios primitiv, înverşunarea ei era cumva generată de o componentă fundamentală zoologică a naturii umane.

Cassandra întreţinea aceste conflicte confundând – sau favorizând acest lucru –, aparent din întâmplare, cele două vase care cu greu puteau fi confundate: al surorii mele avea forma clasică, rotundă ca un măr, fiind prevăzut şi cu o toartă, în timp ce al meu era mai masculin, cilindric şi cu o prelungire în formă de cioc. În consecinţă, din camera noastră se auzea adeseori ţipătul: „El – sau ea – face pipi în oala mea!" Alimentate de Cassandra, aceste emoţii se amplificau, devenind uneori porniri criminale. Vacarmul era atât de mare, tumultul atât de nestăpânit, încât se auzea în toată casa. Educatoarea căreia îi era încredinţată în acel moment fasonarea surorii mele profita de ocazie şi intervenea, punând-o la punct pe „sălbatică", după cum o eticheta pe Cassandra. Oricum, relaţia dintre ele nu era niciodată bună. Nu era o ceartă între două persoane, ci între două clase sociale, între două lumi diferite. În cele din urmă gălăgia ajungea şi la urechile zeilor din Olim-

pul terestru nu prea îndepărtat, şi în camera copiilor îşi făcea apariţia mama, care intra ca o lebădă înfuriată şi, în loc să calmeze spiritele, lansa interogatorii arbitrare, împărţind apoi pedepse şi abătând mânia noastră, îndreptată până atunci de fiecare contra celuilalt, spre tirania adulţilor, adică spre propria noastră neputinţă. Sau, în cazuri foarte rare – şi anume când nu era plecat la vânătoare –, intervenea tata în persoană, care regiza pe loc vreo ordalie glumeaţă: de exemplu, o goană după oale, sau o competiţie „nobilă" în care să declarăm ce jucărie am fi dispuşi, fiecare din noi, să sacrificăm pentru a răscumpăra de la celălalt dreptul de utilizare exclusivă a oalei proprii, disputată cu atâta străşnicie. În felul acesta tata obţinea îndată exact ceea ce încercase şi Cassandra într-o manieră naivă. Problema, care păruse până atunci extrem de serioasă şi în jurul căreia se purtaseră lupte părând cu atât mai înverşunate cu cât, în fond, fusese vorba doar despre acel chinuitor „ca şi cum" al copilăriei, devenea joacă, devenea în felul acesta irelevantă, pierzând pregnanţa realităţii. Iată de ce acceptam orice rezolvare a conflictului, chiar dacă trebuia adeseori să admit că tata nu ţinea seama, în mod deliberat, de superioritatea surorii mele faţă de mine şi o favoriza, deoarece o iubea mai mult decât pe mine.

În orice caz, puteam fi sigur că voi găsi o consolare. Perdeaua neagră, mătăsoasă, a părului Cassandrei, căldura vie a corporalităţii ei viguroase, ţărăneşti îmi ofereau un adăpost în care mă puteam refugia din calea tuturor neajunsurilor de natură să mă mâhnească. Eram în mod atât de evident favoritul ei, încât Cassandra fusese de multe ori ponegrită înaintea părinţilor mei şi primise reproşuri serioase pentru preferinţa ei făţişă. Şi, cu cât sora mea creştea, depăşind stadiul camerei copiilor şi ajungând la cheremul diferitelor educatoare mai mult sau mai puţin nevrotice – nevrotice fiindcă erau necăsătorite, neatrăgătoare şi sărace, dar pretenţioase, fiindcă, în occidentalismul lor semidoct, se simţeau exilate într-o ţară balcanică şi degradate la nivelul de slujnice –, cu atât mai

mult mă transforma Cassandra în proprietatea ei exclusivă, făcând din mine lumina ochilor ei.

I-am atribuit cu mai multă plăcere *ei* toate drepturile materne decât propriei mele mame, în ciuda faptului că rolul de doică a mea îi era contestat. Cassandra îl susținea cu aceeași tărie cu care îl nega mama – de rușine că nu fusese în stare să mă alăpteze, îmi explica în șoaptă Cassandra, cu mâna la gură. Ceea ce era cât se poate de convingător într-o manieră perfidă – avea deci efectul oricărei suspiciuni credibile. Se adăuga și faptul că ea, Cassandra, deplângea pierderea unui fiu pe care îl părăsise, chipurile, de dragul meu.

Îmi povestea mereu – doar mie, în idiomul nostru privat, cu o voce cântată, melancolică, întocmai ca un cântec popular – despre sărăcia inimaginabilă în care crescuse; era cea mai în vârstă dintr-o duzină de copii, mama murise la nașterea celui din urmă, tatăl fusese schilodit de un copac ce căzuse peste el; își crescuse ea frații și surorile, mereu pe punctul să moară de foame; când aveau o bucată de mămăligă și o ceapă îi mulțumeau lui Dumnezeu „în genunchi"... toată viața făcuse cu vârful cuțitului, în semn de recunoștință, o cruce pe pâine înainte de a o tăia. Apoi, noaptea aceea „plină de stele cum este câinele plin de purici" și o cârciumă din sat în care cântau țiganii la vioară, „lumina se revărsa din ferestre ca un praf de aur", iar pe pajiști țârâiau greierii „ca apa care fierbe în ceaun". Cineva o culesese, în trecere, de pe gardul pe care se cățărase, ca să privească și să tragă cu urechea –„era cinematograful nostru", spunea ea, știind acum și cum e la oraș: „stăteam una lângă alta ca rândunicile, toamna, pe firele de telegraf – femei bătrâne și fete tinere, bunica adormea cu nepoțelul în brațe, trezindu-se doar când oamenii ieșeau din cârciumă să se bată sau să verse". Acel cineva o băgase înăuntru, în învălmășeala aurită de viori țigănești, nori de fum de țigară și voci bărbătești, îi dăduse un rachiu și apoi încă unul, iar când imaginile orbitoare au început să se învârtească în capul ei ca un carusel de la iarmaroc, o dusese afară, unde

tufele de caprifoi de pe malul pârâului sunt atât de dese între trunchiurile copacilor, „încât te puteai ascunde în ele aşa cum te ascunzi tu în părul meu".

— Şi acolo v-aţi lăsat pe vine şi v-aţi căcat pe jos? am întrebat-o eu.

Cassandra mi-a povestit foarte sugestiv despre ruşinea ei când s-a trezit cu o burtă „mare cât un dovleac". Fetele din sat scuipau când o vedeau, tatăl a bătut-o atât de rău cu o scândură ruptă din gard, încât ea a sperat că va pierde copilul. A încercat să se înece în pârâu, sub tufele de caprifoi – acum golaşe şi cenuşii ca pânza de păianjen. Dar apa nu era suficient de adâncă, îşi putea băga doar capul în ea, cu faţa în jos; fiind însă iarnă şi un ger tăios, n-a rezistat mult. Totuşi, pe faţa ei se formase o pojghiţă subţire de gheaţă. Când şi-a scos faţa din apă, gheaţa s-a spart ca sticla – şi din cauza asta a ajuns ea aşa de urâtă, mi-a spus Cassandra.

Apoi a venit popa şi a dus-o la mânăstire, cale de o zi întreagă, iar de acolo a luat-o tata. „Dar copilul a trebuit să-l părăsesc", se văita Cassandra, „pe fratele tău", a adăugat apoi, râzând iar ca un spiriduş. Uneori plângea amar după acel copil, frăţiorul meu – de obicei când era tristă din alt motiv; dar de la starea asta sărea iar la cea de stranie veselie. „Totul e fabulaţie", se spunea în casă, „nici un cuvânt din toată povestea asta nu este adevărat. Oricum, nu-i chiar întreagă la cap."

Cu toate astea, în copilăria mea am sperat din tot sufletul să-l întâlnesc într-o bună zi pe fratele meu de lapte pierdut şi să trăim în viitor ca doi fraţi. El era mai puternic, mai nobil, mai curajos decât mine, fiindu-mi devotat în mod necondiţionat. Avea să mă însoţească de-a lungul unei vieţi presărate cu pericole, ca unul din acei salvatori în situaţii grele, care îi însoţesc pe eroii din basme.

Cum nu am fost trimişi la şcoală la vârsta de şase sau şapte ani, ca alţi copii, fiind instruiţi acasă, şi cum persoanele însărcinate cu această misiune îi acordau mult mai multă atenţie

surorii mele, care nu era doar mai inteligentă, ci manifesta şi o mai vie sete de cunoaştere şi înzestrări mai evidente, eu am zăbovit mai îndelung decât ar fi fost normal în lumea copilăriei, în care Cassandra era, dacă nu personajul dominant, totuşi cel mai statornic, exercitând o influenţă nemijlocită asupra mea. În timp ce sora mea putea fi rareori văzută fără o carte în mână, eu n-am ştiut să citesc o perioadă ruşinos de lungă. Cassandra era analfabetă. Dacă în cele din urmă a ajuns totuşi să se iscălească, această realizare s-a datorat străduaniei mele – împărtăşite şi de ea – de a mă iniţia în taina literelor. La început nici unul din noi nu a înregistrat succese remarcabile în această privinţă. Iar când am izbutit totuşi să i-o iau înainte, ea a depus armele, renunţând fără nici un regret. Între timp însă, ajunsesem să-i datorez ceva incomparabil mai valoros decât le-am datorat mai târziu tuturor profesorilor, pe care aproape că-i adusesem la exasperare, deşi nu mi-am dat de la bun început seama de importanţa acestui lucru. Punctul de plecare a fost atitudinea Cassandrei faţă de cuvântul scris.

Cassandra nu făcea parte din acea categorie de semi-primitivi care, deşi bântuiţi de sute de superstiţii, consideră real doar ceea ce văd cu propriii ochi şi ating cu propria mână şi pentru care tot ce este scris aparţine unei lumi mincinoase, regizate de avocaţi – adică acelei lumi unde cuvântul îţi este răsucit în gură şi răstălmăcit, iar lucrurile sunt întoarse cu capul în jos, ca de un prestidigitator. Aşa gândeau, poate, cei săraci cu duhul din satul ei natal din Carpaţi. Teama superstiţioasă insuflată Cassandrei de realitatea literelor şi, în cele din urmă, refuzul ei de-a avea a face cu ele erau generate de o concepţie mult mai arhaică. Şirurile compacte de cotoare de cărţi din rafturile bibliotecii tatălui meu conţineau, din punctul ei de vedere, o componentă demonică. Faptul că pe filele dintre copertele cărţilor era întipărit, cu ajutorul semnelor, ceva ce putea fi perceput mental de către cei iniţiaţi în arta şamanică a desenării şi descifrării runelor, iar apoi transformat

în vorbe şi cunoştinţe, era interpretat de Cassandra drept un fenomen supranatural. O irita să constate că noi pierduserăm percepţia caracterului funest al acestui fenomen şi că lectura devenise pentru noi un obicei zilnic, practicat în văzul tuturor, sau chiar un viciu – de exemplu, în cazul surorii mele. Ea simţea cu certitudinea instinctivă a creaturii omeneşti că o îndeletnicire atât de nesăbuită cu iraţionalul nu poate genera decât ceva iraţional.

Cassandra ştia că aptitudinea de a citi şi de a scrie conferea celor ce o stăpâneau o anumită putere asupra celorlalţi, care nu aveau acces la cuvântul scris sau tipărit. Ştia însă, în acelaşi timp, că această putere avea de-a face cu magia neagră, că e o forţă care se repercutează apoi asupra celor ce dispun de ea, transformându-i în sclavi ai abstracţiunii. Vedea în toate astea o adevărată forţă diavolească, de care cei ce o practicau nu-şi dădeau seama, devenind în ultimă instanţă victimele ei. Cu siguranţă că n-ar fi fost în stare să spună în ce constă abstracţiunea şi, cu atât mai puţin, în ce constă pericolul ei. Dar în sufletul ei fiinţa – nu numai de când părăsise mânăstirea, unde pe pereţii bisericii erau pictaţi, cu o extraordinară plasticitate, în ocru, roşu, albastru şi auriu, îngerii, diavolii, sfinţii, precum şi trupurile torturate sau mântuite ale muritorilor, fericirea din ceruri şi chinurile din iad –, deci în sufletul ei fiinţa de la bun început convingerea că orice element supranatural care nu duce la Dumnezeu şi în împărăţia cerească înseamnă prăbuşirea în damnaţiune; prin urmare, şi cărţile trebuiau să fie *sau* cărţi sfinte, *sau* cărţi diavoleşti; şi, cum cele mai multe pot fi interpretate atât într-un fel, cât şi în celălalt, ele puteau avea efecte sacre sau diavoleşti.

I se părea că în momentul când deschideai o carte deschideai porţile cerului sau gura iadului şi că îngerul ori diavolul care te privea din filele cărţii împărţea spiritele în funcţie de preferinţa pentru adevăr sau atracţia spre minciună. I se părea, de asemenea, că este un sacrilegiu să te expui unei decizii

de asemenea importanță în circumstanțele banale ale vieții de toate zilele. Iar pe mine voia să mă ferească de așa ceva.

Dragostea tatei pentru sora mea, acomodarea plină de fantezie la toate ideile și capriciile ei, interesul cu care urmărea în permanență tot ce făcea îi confereau surorii mele o importanță în casă de care ea profita cu nerușinare și în camera copiilor, în comportamentul față de mine și Cassandra. În genere, toată lumea era extaziată de inteligența ei, iar dădaca mea ignorantă și cu mine trebuia mereu să-i admitem superioritatea. Știa să citească bine cu mult înainte ca eu să fi învățat să vorbesc cu adevărat, și citea aproape tot timpul. Iar la un moment dat, când ea era de nouă ani, iar eu de cinci, sora mea a susținut în fața noastră că citește în limba latină – deși nu era încă în stare de așa ceva.

Noi doi, Cassandra și cu mine, o știam foarte bine. Dar cum să dovedim? Ea se foia în fața noastră cu o carte în mână, plimbându-se de colo-colo și mișcându-și buzele de parcă ar fi rostit cuvinte citite din carte; dar când o rugam să citească mai tare, spunea pe un ton condescendent: „Oricum voi nu înțelegeți nimic, este un text latinesc!" A fost cât pe ce să sar la ea și să-i smulg cartea din mână, dar Cassandra m-a oprit și m-a înfășurat în părul ei, șoptindu-mi: „Să n-o crezi, se preface doar că citește. Probabil ține cartea cu susu-n jos și șoptește cuvinte inventate ca să te sâcâie. Minte. Crede-mă!" Dar împotriva evidenței unei persoane care citește – o evidență pe care n-o puteam contesta –, spusele ei nu erau decât o presupunere, infirmată pe deasupra și de tata, care a consimțit să devină complicele surorii mele, adeverind cu un râs răutăcios: Da, textul din carte este cu siguranță în limba latină.

E adevărat că în timpul acelei scene ridicole, dar nu mai puțin chinuitoare, din camera copiilor, i-am aruncat surorii mele priviri pline de ură și de mânie neputincioasă din adăpostul oferit de părul Cassandrei, simțindu-mă oarecum ocrotit

de fulgerele învăpăiate ale ochilor ei de maimuță. Cu toate acestea, m-am şi bucurat, convins fiind că va urma o răzbunare cu atât mai strălucită – acest sentiment de încredere în forța revelatoare a adevărului m-a însoțit de-a lungul întregii vieți ori de câte ori descopeream o impostură spirituală care, pe moment, era socotită validă din cauza zidului, deocamdată insurmontabil, al vreunei cârdăşii dictate de interese comune sau doar din cauza prostiei generale.

Printre experiențele din care nu învățăm nimic în plus față de ceea ştiam deja, se numără şi descoperirea că realitatea considerată de noi drept unică şi absolută constă în cea mai mare parte din ficțiuni. Ale noastre erau cât se poate de transparente. Am trăit anii 1919–1939 legănându-ne cu iluzia că ne bucurăm încă de o poziție pseudofeudală în lume – ceea ce nu se baza nici pe prestigiul concret în societatea existentă, nici pe o avere corespunzătoare, ci doar pe rangul ocupat de părinții noştri în societate înaintea Primului Război Mondial.

Acest „ca şi cum" – în mod straniu necontestat de nimeni – era încurajat de rămăşițele persistente ale fostei orânduiri coloniale în mijlocul cărora fuseserăm abandonați, lipsiți de putere, după prăbuşirea monarhiei duale. Ne consideram foşti austrieci într-o provincie cu amprentă preponderent austriacă, întocmai ca britanicii rămaşi în India după căderea puterii imperiale. Nici tata, nici mama nu se născuseră în Bucovina. Tata ajunsese aici înainte de începutul secolului, în calitate de funcționar chezaro-crăiesc. Părinții mamei trăiseră câtva timp aici, fiind legați de acest ținut printr-o rudenie de sânge inițial grecească, devenită românească în decursul secolelor. În spațiul uriaş al fostului Imperiu Habsburgic, astfel de fenomene erau obişnuite. Situația se asemăna celei din actualele State Unite ale Americii, mai ales în ceea ce priveşte migrația continuă în provincii mai îndepărtate a unor oameni de origine foarte diferită: ca militari, funcționari de stat ori colonişti, sau ca negustori şi

întreprinzători căutând prosperitatea. În realitate, valul de americanism care urma să cucerească în curând întreaga Europă a găsit la noi un teren foarte propice.

Totuşi, cât timp am trăit aici – ce-i drept, ca cetăţeni ai regatului României, dar susţinuţi de conştiinţa plină de înfumurare de a face, de fapt, parte dintr-o civilizaţie superioară –, patria în care ne născuserăm noi doi, sora mea şi cu mine, avea pentru părinţii noştri un caracter doar provizoriu şi fictiv; ba chiar şi nouă ni se atrăgea mereu atenţia că ne născuserăm aici doar din întâmplare, deci nu eram băştinaşi; în consecinţă, n-am rămas nici noi neatinşi de o atitudine sceptică faţă de o ambianţă al cărei caracter balcanic se accentua văzând cu ochii sub noua stăpânire.

Mai ales sora mea, care la prăbuşirea vechii Austrii avea opt ani, deci îşi petrecuse perioada decisivă a copilăriei învăluită în aura unei lumi apuse, n-a reuşit niciodată să se simtă cu adevărat acasă printre oamenii îmbrăcaţi în şube sau în caftane, printre ofiţerii de operetă care îşi zornăiau pintenii şi filfizonii provinciali mirosind a usturoi.

În ce mă priveşte, n-am avut parte de asemenea probleme. Iubeam această ţară şi frumuseţea ei, întinderile vaste şi primitivismul ei; şi iubeam populaţia autohtonă – conglomeratul de popoare: o jumătate de duzină de etnii cu o jumătate de duzină de religii şi de limbi, care formau totuşi un popor cu un specific comun şi distinct. Cea mai intimă verigă de legătură între mine şi acest popor era fără îndoială Cassandra.

Casa noastră era aşezată la marginea oraşului, în mijlocul unei grădini ce se învecina în parte cu un parc mare – frumoasa Grădină publică atât de bogată în arbori – şi în parte cu Grădina botanică, administrată tot de oraş. Această poziţie, în mijlocul unor parcuri cu verdeaţă, precum şi deschiderea spre ţinutul agricol ne dădeau iluzia că trăim într-un castel şi în ambianţa lui – o frumoasă amăgire alimentată şi de izolarea în care eram ţinuţi noi, copiii, lipsiţi de orice contact cu

alți copii de aceeași vârstă. Una din marile artere de ieșire din oraș, o stradă tivită cu plopi uriași, ne despărțea de terenul vast pe care se găseau cazărmile cavaleriștilor; pe vremea austriecilor erau cazați acolo „ulanii", iar după 1919 „roșiorii" români. Fără a ține seama de disprețul greu disimulat al tatălui meu față de acești „învingători" care, după cum spunea el, „atacaseră în ultimul minut vechea Austrie muribundă", eu mă simțeam atras în mod irezistibil de uniformele, de armele, de alura lor energică și plină de aplomb, pe scurt: de tot ceea ce dovedea caracterul profund periculos al profesiunii lor.

E de la sine înțeles că și Cassandra îmi împărtășea pasiunea, deși motivele noastre erau diferite. Nu eram singurul care, la fiecare tropot de cal, alerga la poarta grădinii să vadă dacă trecea și altceva decât o birjă; nu cumva vreun ofițer însoțit de ordonanța sa venea călare de-a lungul aleii, sau poate chiar vreun vagmistru cu mina foarte hotărâtă a celui care dresează un cal de călărie mai nărăvaș? Cassandra însă, constatam de fiecare dată, fusese și mai iute de picior. Locotenenții obișnuiau să facă vizite vecinilor sau își prezentau caii doamnelor, trecând călare prin fața vilelor în care locuiau acestea. Cassandra, firește, pusese ochii doar pe gradele inferioare. Când vremea era proastă, nu trebuia să cer în mod special voie să mă postez la fereastra salonului din față ca să văd mai bine, sau chiar să ies pe balcon când câte un escadron se întorcea, pătruns de ploaie sau acoperit de praf, de la vreun exercițiu: Cassandra era de mult lângă mine – fusese probabil înștiințată de un al șaselea simț pentru asemenea evenimente –, mă lua de mână sau mă ridica în brațe și priveam amândoi, din unghiul optim, pe *cel* sau pe *cei* care se apropiau, urmărindu-i apoi cu privirile multă vreme după ce trecuseră, cufundați amândoi într-o tăcere evlavioasă; iar sufletele noastre vibrau la unison, așa cum se întâmplă doar în cazul cunoscătorilor de artă când contemplă o capodoperă.

Curând am ajuns să avem și un secret al nostru. Cu ocazia unei plimbări în doi – sora mea rămăsese acasă, având ore – un subofițer i s-a adresat Cassandrei. Îl știam deja din vedere.

În escadron călărea un cal alb care mi se părea deosebit de frumos. Timp de câteva săptămâni l-am întâlnit cu regularitate. Nu era mult mai înalt decât Cassandra şi cel puţin tot atât de urât ca ea: picioare strâmbe, braţe lungi care-i atârnau până la genunchi şi o mustăcioară neagră ca pana corbului, la fel de lată ca aripile nasului, care părea lipită în paranteza formată de cele două cute adânci ce coborau de la nas spre bărbie. Când gura mare i se deschidea într-un rânjet amical, dinţii îi străluceau, albi, ca dinţii unei maimuţe. L-ai fi putut lua drept fratele Cassandrei. Dar tunica îi era plină de găitane aurii, pintenii cizmelor zornăiau, rozete de alamă împodobeau carâmbii bine lustruiţi, cu răscroială de inimă sub genunchi; iar mişcarea plină de elan cu care ducea mâna dreaptă la chipiu când ne saluta era neasemuit de seducătoare – mi-am propus să-l imit la momentul oportun: un gest extrem de rasat, de înaltă clasă; aşa, şi nu altfel trebuia să te prezinţi în faţa femeilor. I-am ascuns până şi Cassandrei că făceam, acasă, exerciţii în faţa oglinzii.

Întâlnirile nu s-au limitat la plimbări în Grădina publică, printre umbrele verzui ale aşa-numitei „alei a alunilor" – botezată astfel din cauza numeroşilor arbuşti de alun care, spre deliciul tuturor, debordau de fructe; acestea erau însă culese înainte de a se fi copt şi de a se fi format coaja tare, cafenie. Plimbarea noastră hipercorectă, în trei, a luat sfârşit în grădina noastră, în care se putea intra printr-o portiţă din zid. Un mic pavilion transformat acum în depozit de unelte te invita să iei loc. Spre bucuria şi tulburarea mea – atât de puternică, încât îmi simţeam sângele pulsând în tâmple –, cavaleristul şi-a desprins sabia, dându-mi-o să mă joc cu ea. M-am retras de îndată în cel mai izolat ungher al grădinii – nu numai pentru a savura extazul aproape dureros provocat de arma pe care o puteam scoate din teaca grea şi mată, făcând-o să sclipească în bătaia soarelui şi retezând după aceea cu ea, din păcate, doar capetele scaieţilor. Fantezia mea era zbuciumată într-un chip şi mai chinuitor de

împletitura fină, aurie, a dragonului sabiei, care îmi indica într-un mod extrem de concret faptul că armata aparţinea lumii reale, conştientizându-mi cu atât mai deprimant acel „ca şi cum“ din jocurile mele.

Era o realitate luată cu împrumut, care îşi bătea joc de mine. N-o puteam integra în jocurile mele fără să mă simt un impostor – cu atât mai mult cu cât îmi dădeam prea bine seama că fusesem mituit şi că cei doi, adică subofiţerul şi Cassandra, se descotorosiseră de mine cu acest preţ. Ştiam de asemenea că, lăsându-mă sedus atât de uşor, le dădeam răgaz să-şi joace jocul lor – un joc cât se poate de real, nu unul „ca şi cum“. Nu mă îndoiam nici o clipă că în felul acesta devenisem complicele lor într-o acţiune nepermisă. În ce anume consta ea – iată ce nu reuşeam să-mi imaginez decât într-o manieră foarte vagă. Ţinând seama de gradul meu de emancipare de atunci, credeam că nu putea fi vorba decât de un singur lucru: probabil că acum se lăsaseră amândoi pe vine, unul lângă altul, „şi se căcau pe jos“. După ce m-au chemat iar la ei, luându-mi înapoi obiectul mituirii, şi s-au despărţit, m-am întors pe furiş la pavilion şi am căutat cu multă atenţie urmele; dar conştiinţa mea nu s-a liniştit când n-am dat de ele. Taina care despărţea lumea adulţilor de lumea jocurilor mele era impenetrabilă, deşi răzbătea, provocatoare, de peste tot.

Idila nu a durat mult. Într-o seară am ieşit în zadar la plimbare pe „aleea alunilor“ – cavaleristul nostru nu şi-a făcut apariţia; n-a apărut nici în ziua următoare, nici în cealaltă şi aşa mai departe, timp de una sau două săptămâni. Sufeream amândoi – fiecare din cauza propriei dezamăgiri. Iar apoi, pe neaşteptate, după un timp golit de orice conţinut, l-am reîntâlnit. Elanul cu care a ridicat mâna să ne salute era mult diminuat. Nu ne putea însoţi în grădina noastră, avea treburi urgente într-un loc situat în direcţia opusă. S-a ajuns la un schimb tăios de cuvinte între el şi Cassandra, turuite atât de

impetuos, încât n-am reuşit să înţeleg nimic. Deodată, el i-a dat o lovitură brutală peste faţă. Am scos un ţipăt. Impulsul de a mă năpusti asupra lui a devenit inutil, deoarece se răsucise pe călcâie încă pe când administra lovitura şi o luase la picior în mare grabă, aproape în pas alergător. Cassandra şi-a despletit părul şi m-a înfăşurat în el. Zornăitul pintenilor s-a pierdut în depărtare. M-a luat de mână şi m-a dus acasă, în timp ce eu eram scuturat de hohote nestăpânite de plâns.

Cassandra n-avea lacrimi. M-a dus în camera ei şi a scos de sub teancul de rufe dintr-un sertar fotografia cavaleristului nostru: acesta se rezema, cu o expresie de seducător, de gardul rudimentar al unei grădini, format din trunchiuri tinere de mesteacăn – decorul standard al fotografului la minut de la intrarea în Grădina publică. Mâna şi-o sprijinea în şold, iar pe mânecă se vedea un ornament cu aspect de arabesc, din găitane aurii; în mână ţinea nonşalant o pereche de mănuşi lungi, cu manşetă; sabia atârna destul de jos, prinsă în centiron. Cassandra a pus fotografia pe masă şi a aprins în faţa ei o lumânare, a îngenuncheat, şi-a făcut o cruce şi a început să se roage... s-a rugat la început murmurând, apoi cu voce tot mai puternică, mai întâi pe un ton serios şi aparent evlavios, după aceea tot mai persiflant; furia crescândă o antrena într-o veselie demonică tot mai deşănţată, profera blesteme tot mai înfricoşătoare, făcea gesturi tot mai groteşti... În cele din urmă a luat poza, a scos un ac de păr şi l-a împuns pe soldat în ochi, în inimă şi de repetate ori între picioare, a rupt fotografia în bucăţele, şi-a ridicat fusta şi s-a şters cu ele la fund, iar după aceea a ars, pe rând, fiecare fragmenţel, ţinându-l în flacăra lumânării.

În prima clipă m-am speriat. Cassandra cea credincioasă, pentru care Dumnezeu-Tatăl, Isus Christos şi toţi ceilalţi sfinţi făceau în aceeaşi măsură parte din lume ca munţii şi râurile şi copacii din pădurea ţinuturilor în care se născuse, fiind ancoraţi atât de profund în viaţa ei ca zidurile mânăstirii unde găsise

adăpost după ce păcătuise; ea, care își făcea cu evlavie cruce de câte ori vorbea despre lucruri sfinte; ea, care mă ducea în toate bisericile întâlnite pe drumurile noastre – tocmai *ea* celebra aici un ritual de magie neagră, păcătuia deci în modul cel mai nelegiuit, făcea vrăji șamanice, invoca forțe diavolești pentru cel mai josnic scop posibil: să se răzbune pe un bărbat pe care-l iubise. Situația era atât de monstruoasă, atât de neașteptată și năucitoare, încât, fără să vrei, devenea comică. În cele din urmă am ajuns să mă țin cu mâinile de burtă de râs. Abia așteptam să-i povestesc totul surorii mele. Știam că în felul acesta o trădam pe Cassandra și relația dintre noi doi, dar în sinea mea jubilam, așteptând cu bucurie momentul. Lexiconul nostru familial se îmbogățise cu o anecdotă abstrusă legată de Cassandra – iar eu pierdusem încă o convingere inocentă.

Simțul pentru punctuație datorită căruia, uitându-ne înapoi, în trecut, ne vedem viața împărțită în mai multe faze mă face să susțin că acel episod a marcat sfârșitul propriu-zis al copilăriei mele. Nu pierdusem doar candoarea credinței pure, ci și seriozitatea cu care copilul apreciază un adult. Nu mă mai identificam în mod firesc și detașat cu Cassandra. O „vedeam" pentru prima dată cu ochi lucizi. O vedeam cu ochii celorlalți, în favoarea cărora o trădam. Părăsisem adăpostul oferit de părul ei, care mă protejase tocmai de acei „ceilalți", trecând acum de partea lor. În felul acesta s-a trezit și în mine simțul ierarhiei din societate. Nostalgia de a-mi întâlni fratele de lapte a început să se estompeze. Dacă l-aș fi descoperit acum, aș fi simțit aceeași distanță între mine și el ca aceea care mă separa de copiii zdrențăroși din vecini, cu care n-aveam voie nici măcar să stăm de vorbă.

S-ar putea însă ca acest episod să fi fost precedat de altul, mai puțin spectaculos, dar cu un efect cu atât mai profund: o altă inițiere, al cărei impact sumbru ținea, ce-i drept, încă de copilărie, prefigurând însă, în același timp, sfârșitul ei, deși îi exprima forța neînfrântă. Îmi murise coțofana. Într-o după-amiază

am găsit-o moartă în colivia ei. De dimineață țopăise foarte zglobie, ca totdeauna. Nu-mi venea să cred că trupul inert, rece şi insignifiant care zăcea în nisipul de pe fundul coliviei era al ei. Tremuram de durere. Sora mea a început să se afereze, vrând să aranjăm o înmormântare solemnă. Cassandra a intervenit, interzicându-ne aşa ceva şi manifestând o duritate consternantă; a spus că ar fi o prostie necreştinească şi a avut grijă ca micul cadavru să fie aruncat la gunoi. Faptul că mama i-a ținut isonul, fiind de părere că de tuberculoză murise coțofana şi putea, prin urmare, să ne molipsească şi pe noi, mi-a adâncit durerea. Pentru prima oară nu mai aveam o aliată în Cassandra. În zadar m-am văicărit. Ca şi cum, confruntată cu un aspect firesc al existenței, atitudinea realistă neabătută a țăranului ar fi ieşit la iveală, repudiind afectarea orăşenilor, Cassandra a continuat să fie dură cu mine, spunând scurt: „Ce e mort e mort!" şi adăugând: „Şi tu o să fii mort într-o zi!"

Dacă ar fi spus – ceea ce auzisem deja: „Şi tu o să trebuiască să mori într-o zi", lucrurile ar fi rămas la nivel de abstracțiune. Când auzeam asemenea propoziții, înțelegerea mea ricoşa, îndepărtându-se de expresia verbală. Apăreau concomitent numeroase consolări şi promisiuni onctuoase, strălucea gloria cerească, se auzea corul îngerilor. Dumnezeu-Tatăl cu barba sa albă mă privea plin de bunătate. Mi se spusese că moartea înseamnă intrarea într-o minunată lume de dincolo, unde ne aşteaptă fericirea. În schimb, cadavrul păsării aruncat la gunoi ilustra ce înseamnă „să fii mort". Am înțeles. M-a cuprins o spaimă apăsătoare, lăsându-mi-se pe suflet ca o greutate uriaşă. Mă vedeam zăcând pe patul meu, inert, rece, insignifiant, învesmântat în cămaşă de mort, putrezind pe dedesubt – deci bun de aruncat cât mai repede la gunoi, precum coțofana moartă. În jurul meu stăteau, plângând, membrii familiei. Vedeam carul funebru care mă ducea de acolo, în spatele lui pe sora mea cu un văl negru, având în ochii plânşi, plânşi fiindcă aşa se cuvenea, o expresie de triumf. Îmi vedeam mormântul şi

câinele care nu voia să se urnească de lângă el. Iar toate acestea erau inevitabile, ineluctabile. Se puteau întâmpla chiar mâine sau de-abia peste ani mulți – dar de întâmplat trebuiau să se întâmple, nu exista nici abrogare, nici îndurare. M-a cuprins o teamă enormă. Pe firmamentul învăpăiat de soarele aflat la asfințit apăruseră nori: arătau ca zgura de pe jăraticul care se răcea. Îmi venea să fug – dar încotro? Moartea avea să mă ajungă din urmă pretutindeni. Frica de moarte va sălăşlui în mine peste tot. Va vieţui de-acum înainte, indelebilă, în mine această frică de moarte. Îmi va submina existența. Şi chiar dacă la un moment dat o voi da uitării, se va putea în orice clipă lăsa iar pe sufletul meu, apăsându-mă ca o greutate uriaşă. De-acum înainte aveam să ştiu mereu ce înseamnă să mi se spună că şi eu sunt muritor; şi nici cea mai profundă şi nestrămutată credință în Mântuitorul nostru iubit nu mă va consola. Am întrebat-o, disperat, pe doica mea dacă lucrurile stau într-adevăr aşa. Dacă trebuie în mod inevitabil să fie aşa. „Toți trebuie să moară într-o zi!" a spus Cassandra cu o voce dură. „Şi tatăl tău, şi mama ta, şi sora ta, şi eu!" Ştiam că proroceşte adevărul – ea, Cassandra, vizionara!

Amintirea ei este indisolubil legată de peisajul al cărui produs era şi în care se maturizase: întinderile vaste, melancolice – străbătute de panglica argintie a vreunui râu leneş –, caracteristice ținutului populat de țărani şi ciobani, străjuit de coline şi munți acoperiți de pădurile întunecate din care se trăgea ea. Dacă te uitai pe fereastra camerei copiilor, privirile alunecau peste vârfurile verzi ale coroanelor copacilor din grădină, ajungând la cele două şiruri de plopi de pe marginea şoselei late care ducea, în linie dreaptă, spre depărtările pierdute în albastrul orizontului, unde începeau pădurile întinse. Poate că tristețea din ochii negri ca tăciunele ai Cassandrei izvora din dorul după liniştea acelor păduri, tulburată doar de ciocănitul ghionoaielor, şi din dorul unduirii ierburilor parfumate din luminişuri; poate că veselia ei de spiriduş disimula acel dor.

Chiar dacă se uita doar când şi când şi din întâmplare în direcţia aceea, privirea ei rămânea fixată acolo, alunecând apoi spre necunoscutul acelor depărtări care îşi exercitau forţa de atracţie şi asupra sufletelor noastre, întocmai ca certitudinea unei fatalităţi. Cassandra nu-şi putea desprinde ochii de la această privelişte fără a scoate un oftat plin de melancolie, de parcă s-ar fi văzut pe sine îndreptându-se spre destinul ei, pe acea şosea lată şi plină de praf dintre şirurile de plopi; după aceea mă strângea de fiecare dată la piept cu mâinile ei lungi, de maimuţă, pentru a-mi da iar brusc drumul, ca şi cum ar fi vrut să mă împingă la o parte.

Chiar şi în mine – darul ceresc primit în locul propriului ei copil, adică sâmburele dulce, recuperat, al existenţei ei –, deci chiar şi în mine vedea numai un însoţitor vremelnic pe drumul vieţii ei, un drum pe care trebuia să-l parcurgă singură. Şi, cum simţeam acest lucru, am socotit şi eu că viaţa e o serie nesfârşită de despărţiri în cursul unei lungi călătorii.

În imaginea păstrată în sufletul meu, Cassandra face parte din panorama pe care o vedeam de la fereastra camerei copiilor. Se agită cu vioiciunea ei stranie – şăgalnică şi grotescă până şi în momentele când e tristă, mânioasă sau melancolică – întocmai ca o figură dintr-un joc de marionete turceşti: un pandant feminin al măscăriciului. N-am reuşit niciodată să stabilim cu certitudine de ce naţionalitate este. Cel mai probabil era huţulă – o descendentă a seminţiei de limbă ruteană din regiunea muntoasă, trăitoare în Carpaţii de nord; se spune că huţulii ar fi urmaşi direcţi ai dacilor refugiaţi în sălbăticia pădurilor preistorice după ocuparea ţinuturilor lor de către armatele romane. Cassandra putea să fie însă tot atât de bine şi româncă – adică: un produs al aproape tuturor etniilor şi popoarelor care trecuseră prin ţara noastră în secolele întunecate de după decăderea Imperiului Roman; căci ea vorbea atât româna, cât şi ruteana: firește, ambele la fel de prost – de altfel, un fenomen destul de general în Bucovina. Amesteca cele două limbi,

incluzând şi cuvinte din toate celelalte idiomuri vorbite la noi. Rezultatul era acel talmeş-balmeş absurd pe care doar eu îl înţelegeam şi, în oarecare măsură, şi cei ce recurgeau la un veşmânt lingvistic la fel de pestriţ pentru a-şi exprima gândurile. S-ar putea să rămână o problemă neelucidată dacă m-a hrănit într-adevăr cu laptele ei; *sigur* este însă că m-a hrănit cu limbajul ei. De când m-am născut, am auzit mai ales acest idiom. Era pentru mine la fel de firesc ca aerul pe care-l respiram. La început l-am repetat papagaliceşte, cu toată naturaleţea, şi, abia după ce am fost mereu corectat, după ce anumite expresii de-ale mele au provocat ilaritate, altele n-au fost înţelese, iar rostirea altora mi-a fost strict interzisă – abia atunci mi-am dat seama că limbajul meu şi al Cassandrei reprezintă probabil un idiom secret în cadrul limbajului nostru uzual general, fiind însă în asemenea măsură cules din toate punctele cardinale, încât secretul nu putea fi descifrat cu uşurinţă, deşi era în multe locuri transparent. Scheletul de bază al acestui idiom era o germană niciodată însuşită corect şi exhaustiv, ale cărei lacune erau umplute cu cuvinte şi expresii preluate din toate celelalte limbi vorbite în Bucovina. Astfel că tot al doilea sau al treilea cuvânt era rutean, românesc, polonez, rusesc, armenesc sau idiş; am descoperit chiar şi cuvinte ungureşti şi turceşti.

Cassandra s-ar fi putut, desigur, limita la ruteana sau româna înaintaşilor ei, pe care le vorbea ţărăneşte şi necioplit, cu pronunţate inflexiuni dialectale, dar foarte plastic şi expresiv. Faptul că prefera în loc un *Volapük* anevoios, reinventat în fiecare frază, cu care îşi denatura în ultimă instanţă şi limba maternă, era probabil consecinţa spiritului ei de obedienţă. Se străduia, cu toată umilinţa, să se adapteze limbajului stăpânilor; iar când germana n-o mai ajuta, umplea lacunele cu cuvinte din toate celelalte idiomuri – nu însă din cel propriu. Recurgea la crâmpeie de limbă aşa cum un cerşetor culege firimiturile de sub masa celor bogaţi. Dacă rezultatul era grotesc şi diametral

opus unei adaptări firești – întocmai ca în cazul îmbrăcămintei țărănești sterilizate pe care o purta – de vină era și de data aceasta ambiția ei nemărturisită de a parveni. În perioada austriacă, germana fusese limba stăpânilor, rămânând în continuare limba oamenilor cultivați. Faptul că avea posibilitatea să trăiască și să lucreze într-o familie germanofonă, că participa la viața acesteia și putea folosi o germană, ce-i drept, denaturată și adeseori atât de împănată cu cuvinte din alte limbi încât devenea de nerecunoscut – toate acestea însemnau pentru Cassandra intrarea într-o lume de calitate superioară, accesul la forme de viață mai elevate. Ca vorbitoare de germană, Cassandra se simțea tot atât de diferită de cei de teapa ei și tot atât de favorizată ca în ținuta de doică inventată special pentru ea. Dar, spre deosebire de abstracțiunea negru-alb-cenușie a hainelor (se zicea că afirmase, firește, cu posibilitățile *ei* de exprimare: „Mă învârtesc în lumea asta ca o fotografie de-a mea!"), veșmântul lingvistic era alcătuit din mii de petice multicolore; iar cel ce nu cunoștea originea lor nu reușea să înțeleagă nici măcar cu aproximație ce voia ea să spună. Se pare că eu singur eram în situația de-a o înțelege perfect. Dar și ceilalți găseau în limbajul ei o sursă nesecată de amuzament, chiar dacă nu izbuteau să depisteze etimologia neologismelor dinăuntrul lui. Cassandra juca în casa noastră rolul unui bufon lingvistic. Încurajați și îndrumați de tatăl nostru, dezvoltaserăm un rar simț al limbii și o perspicacitate aproape răutăcioasă de percepție a oricărui cuvânt vorbit sau scris – o aptitudine pe care am mai întâlnit-o doar la elevii lui Karl Kraus; dar procesul lor de educare a limbii nu se desfășurase, cu siguranță, într-o manieră atât de veselă ca al nostru, deși se baza și el, în mare parte, pe evidențierea aspectelor grotești și denaturate.

Firește că acest simț tot mai acut al limbii mă îndepărta tot mai mult de Cassandra. Dar și distanța dintre sora mea și mine a crescut în anii aceia, în loc să se micșoreze. Copilăria trecuse. Pentru mine începea adolescența; pentru sora mea,

care depăşise deja această fază, începea epoca maturizării. Cu cât *eu* mă apropiam mai vădit de anii pubertății, cu atât *ea* depăşea mai uşor această fază, rămânând foarte puțin marcată de stângăciile şi absurdităţile perioadei critice şi trecând, cu grație, în tabăra acelor adulți pe care *eu* trebuia acum să-i înfrunt de unul singur, cu o ostilitate declarată. Nici Cassandra nu mai era totdeauna de partea mea.

La scurt timp după aceea, viața noastră familială s-a destrămat complet. Părinții s-au despărțit. Sora mea şi cu mine am fost trimişi la şcoli diferite – ea la Viena, eu mai întâi la Braşov, în Transilvania, apoi de asemenea în Austria. Ne vedeam doar în vacanțele petrecute în parte la țară cu tatăl nostru, în parte cu mama noastră, în oraş sau într-o localitate balneo-climaterică de pe malul vreunui lac austriac. Ceea ce ne-a apropiat, în pofida acestei despărțiri, a fost simțul tot mai pronunțat pentru variatele aspecte ilare şi absurde generate de situația noastră familială. Tensiunile rezultate de aici se descărcau uneori în crize spasmodice de râs care ne scuturau până ne apuca durerea de burtă, lăsându-ne epuizați, ca după un exces fizic. În orice caz, aveam în această privință un oarecare antrenament din perioada dinaintea dezmembrării a ceea ce vom regreta tot restul vieții – nu fără un ciudat sentiment de culpă – mă refer la căminul nostru pierdut.

Cu puțin înainte, între mine şi Cassandra avusese loc un incident cu consecințe serioase. În mod abstrus, totul a pornit iarăşi de la acele oale de noapte deja mitice. Împlinisem opt ani şi mă simțeam prea adult pentru a mă lăsa îngrijit de doica mea cu aceeaşi conştiinciozitate ca în zilele copilăriei. Cassandra nu renunța să mă controleze dacă seara mă spălam tot atât de bine cu apă rece, frecându-mă cu o perie aspră, cum o făcuse ea până atunci, la îndemnul englezoaicelor noastre; de asemenea, dacă mă spălam pe dinți şi îmi periam părul. Zadarnic îi spusesem de repetate ori, cu o voce aspră, că toate astea n-o mai priveau, că de-acum înainte era treaba mea ce fac. Odată,

când eram pe punctul de a mă culca fără a mă sinchisi de tot ritualul, mi-a întins, ca formă de a-mi atrage atenția, oala de noapte, numită de ea „potşamp" (printr-o deformare a sintagmei franțuzești *pot de chambre*); am repezit-o furios. A mârâit arătându-şi colții de maimuță şi mi-a aruncat o privire atât de mâniată, încât m-aş fi speriat dacă propria-mi mânie nu m-ar fi făcut insensibil. Cassandra a azvârlit oala de noapte sub pat, fără să spună un cuvânt, s-a întors şi a ieşit din camera copiilor. Uşa s-a trântit pârâind din toate balamalele.

În dimineața următoare n-a venit să mă trezească. Nefericita căreia mama îi încredințase în acea perioadă rolul ingrat de educatoare a surorii mele a dus oala afară, ținând-o doar cu vârful degetelor, de parcă i s-ar fi cerut să curețe cuşca iepurilor de casă. Cassandra plecase dis-de-dimineață în oraş, mi-a explicat ea. Nu ne-am făcut griji din cauza asta. Pe la amiază – eu eram în grădină –, sora mea a venit, clătinându-se, la mine, cu ochii plini de lacrimi şi vorbind cu mare greutate. A îngăimat cu vocea întretăiată: „Hai, vino repede! Cassandra..." A trebuit să inspire adânc ca să poată rosti următoarele cuvinte: „S-a tuns băieţeşte." Un acces de râs i-a opri cuvintele în gât. A fost nevoită să se sprijine de mine, se încovoia de atâta râs.

Am alergat spre casă, urmat de sora mea. Văzând-o pe Cassandra, am căzut unul în brațele celuilalt, aproape sufocați de râs. Ar fi putut ocupa cu cinste locul acelor gnomi care, în tablourile pictorilor spanioli, erau plasați, ca paji, alături de prinți. Părul ei superb fusese tuns în linie dreaptă deasupra frunții şi a cefei. Ceea ce mai rămăsese din el îi încadra fața, negru ca tăciunele şi dat cu ulei, puțin depărtat de obrajii ei ridați, de maimuță, asemănându-se cosițelor muiate în untură de peşte ale unei eschimose. Efectul era cu atât mai grotesc cu cât, în aşteptarea verdictului nostru, Cassandra îşi sprijinise mâinile în şolduri, în unghi drept, stând înfiptă în podea, cu picioarele crăcănate, ca o samoedă înfăşurată în blănuri. Te ducea cu gândul la un eschimos plantat în poarta unui teren de fotbal, gata

să respingă o fatală lovitură de la unsprezece metri. Râsetele noastre, ajunse la paroxism, au molipsit-o şi pe ea pe loc – a început să râdă cu lacrimi. Îşi ridica sorţul să-şi şteargă ochii, îşi lovea coapsele şi se lăsa târâtă de vârtejul hohotelor zgomotoase ale unui râs sănătos, ţărănesc: „Hohohoho! Acum sunt şi eu muiere modernă!" Am dat cu toţii uitării faptul că, în realitate, tăierea părului fusese gândită ca un act simbolic de răzbunare, ca un fel de autocastrare a lui Samson.

În zilele acelea, mama noastră a pus capăt fluctuaţiei continue de *misses* şi *mademoiselles* cărora li se încredinţa educaţia surorii mele – şi în cele din urmă şi a mea –, recurgând la ajutorul domnişoarei Lina Strauss. „Strausserl", cum o răsfăţa toată lumea, fusese educatoarea mamei şi a surorilor ei în casa părintească şi reunea într-o singură persoană toate calităţile pe care, se presupunea, ar fi trebuit să le aibă predecesoarele ei, sau măcar unele dintre ele. Nu era originară din Gibraltar, Tunisia sau Smirna, ca acele guvernante „englezoaice" şi „franţuzoaice" concediate de fiecare dată după scurtă vreme, ci din Stettin (Pomerania), în schimb vorbea, scria şi preda în mod ireproşabil engleza, franceza, italiana şi istoria artei, devenind o autoritate necontestată în casă datorită caracterului ei demn, inteligenţei vii, atitudinii echilibrate, experienţei îndelungate – şi, nu în ultimul rând, umorului suveran. Faptul că familia noastră a rămas încă o bucată de timp împreună s-a datorat şi efectului benefic, calmant, al prezenţei ei. Cu toate acestea, s-au format tabere, iar evoluţia unor situaţii n-a corespuns câtuşi de puţin aşteptărilor. Ca de obicei, tata şi sora mea reprezentau un front comun; şi, deşi Strausserl era, de fapt, o piesă de familie moştenită de *mama*, ea făcea, de bine, de rău, parte din tabăra adversă din cauza dragostei nedisimulate pentru sora mea şi a respectului faţă de tata. Pe de altă parte, mama se simţea trădată de Strausserl, aşa încât se străduia cu o aferare crescândă să mă atragă pe *mine* de partea ei, ajungând în felul acesta într-o relaţie mai apropiată, dar de rivalitate, cu Cassandra, care îi „aparţinea" însă, de fapt, tatei – în maniera

în care fiecare din câinii noştri îi aparţinea unuia dintre noi, deci era „al meu", „al tău", „al lui" sau „al ei". Raportul de subordonare a deplasat centrul de echilibru din familie. De acum înainte, lupta de clasă avea să se ducă fără nici o perdea.

Mai înainte mama deţinuse supremaţia – împreună cu partizanii ei. În mod ciudat, poezia eterică a prezenţei ei trăgea mai greu la cântar decât buna dispoziţie debordantă a tatei, decât spiritul caustic şi vitalitatea lui, decât cunoştinţele şi talentele sale. Şubrezenia fizică şi fragilitatea nervoasă a mamei, care disimulau, fireşte, o duritate şi o rezistenţă de fier, o făceau să pară mai distinsă decât el, cu robusteţea lui gălăgioasă; graţie vulnerabilităţii, ea părea mai profundă decât el, cu romantismul lui sentimental cinegetic. Dar, ca grup, tabăra adversă o luase mult înainte datorită superiorităţii culturale zdrobitoare a lui Strausserl faţă de Cassandra, „sălbatica". În timp ce Strausserl îi citea surorii mele – care avea doisprezece ani – poeziile închinate de Michelangelo Vittoriei Colonna, Cassandra îmi povestea încă mie – care aveam opt ani – basme; şi anume în limbajul ei peticit, culegându-şi de peste tot cuvintele, îmbinându-le într-un colaj format din crâmpeie de limbă, cuvinte fictive încropite ad-hoc, creaţii lingvistice groteşti, monştri lingvistici, homunculi lingvistici... şi conferindu-le în felul acesta un colorit, o spontaneitate şi o vivacitate pe care nu le-am mai întâlnit de atunci nicăieri. În schimb, *basmele* le-am regăsit: în culegeri de folclor cu grijă alcătuite, în antologii premiate, unul chiar la Dostoievski. Cassandra le cunoştea pe toate câte erau consemnate acolo, ba chiar şi ceva în plus – şi se pricepea să le povestească atât de elocvent, de parcă s-ar fi petrecut sub ochii mei.

Este de prisos să subliniez ce moştenire colosală mi-a lăsat în felul acesta. Atunci însă, „cultura occidentală" mijlocită de Strausserl părea mult mai importantă. În *această* privinţă, părinţii mei erau de aceeaşi părere: *noi* nu făceam parte din această ţară lăsată pradă balcanizării şi în consecinţă, încă de pe atunci,

Răsăritului. Eram abia în anul 1922; Europa nu fusese încă divizată, ca după 1945. Totuşi, noi eram deja în mod conştient şi cu toată convingerea „occidentali". Că în felul acesta deveniserăm apatrizi în sens dublu vom afla mai târziu, atunci când ne-am stabilit în Vest şi ne-am simţit acolo, în multe privinţe, „estici"; şi cu atât mai mult şi mai târziu, când patria noastră a ajuns să facă definitiv parte dintr-un Răsărit care a separat-o fundamental de lumea noastră. Dezmembrarea familiei a precedat cu două decenii dezmembrarea Europei.

Pentru Cassandra, ea a însemnat ceea ce în limba oribilă a prezentului se numeşte „retragerea dreptului la existenţă". Iar procesul a început odată cu apariţia lui Strausserl. Cassandra îşi dădea probabil seama că devenise inutilă, fiindcă şi eu mă pregăteam să părăsesc definitiv universul camerei copiilor. Strict vorbind, prezenţa ei în casă nu mai era justificată. Dădea şi ea o mână de ajutor ici şi colo, însă pentru scurt timp, şi curând nu se mai ocupa decât de câini. Câinii simţeau că ceva nu e în ordine în casă – aşa cum simţeau de câte ori planificam câte o călătorie la care urma ca ei să nu participe, sau când unul din noi era pedepsit să rămână închis în camera sa, sau când cineva era pe punctul de-a se îmbolnăvi. Păreau dezorientaţi, uitau că nu aveau voie să-şi facă nevoile în casă, deveneau reclacitranţi şi iritaţi. Se ajungea chiar la încăierări şi muşcături. Troll, căţelul primit ca pui de sora mea încă din leagăn, la scurt timp după ce se născuse, aproape că a devenit victima lui Rauf, câinele primit de mine cadou la cea dintâi aniversare, deci care era cu cinci ani mai mic decât Troll. Rauf l-a muşcat totuşi de gât pe Troll, aproape omorându-l. Urmarea: o adevărată campanie de răzbunare a surorii mele împotriva *mea*; a durat câteva luni, incluzând-o şi pe Cassandra, care trecuse, cu tot devotamentul, de partea mea.

Amintirile mele din acea perioadă nu sunt prea plăcute. Eram refractar şi-l călcam pe nervi pe tata. Când se întorcea de la vânătoare sau de la una din aşa-numitele „comisii" ale sale –

cu care își justifica absențele de săptămâni în șir – afla că iar comisesem vreo faptă reprobabilă, care trăgea prea greu la cântar pentru a putea fi condamnată și penalizată așa cum merita de către instanța judiciară feminină din casă; și cum pe tata îl agasa simplul fapt că i se încredința *lui* funcția de călău, verdictele lui erau încă mai aspre decât ar fi fost oricum, din cauza temperamentului lui ușor inflamabil. Aceste pedepse mă afectau atât de tare, încât puteau fi cu greu îndulcite de consolările Cassandrei. Cu toate astea, ea apărea mereu cu câte un paliativ: vreo delicatesă șterpelită din bucătărie, o pereche de pui de cățel proaspăt fătați; Mira, pointerul tatei, era prolifică, întocmai ca matca dintr-un stup de albine, iar Cassandra preluase rolul de dădacă a cuștii câinilor, îndeplinindu-și atribuțiile cu aceeași vrednicie și eficiență de care dăduse dovadă, odinioară, în camera copiilor.

Cassandra devenise mai corpolentă, iar atunci când vreuna din ideile ei năstrușnice n-o îmboldea spre niscaiva clovnerii, manifesta o incontestabilă demnitate. Se ținea foarte dreaptă – în măsura în care reușea s-o facă, având în vedere gâtul scurt și capul uriaș, împins înainte –, se ținea dreaptă „cu acea mândrie a femelei preistorice care a descoperit că poate sta în două picioare", cum spunea tata. Familia se gândea uneori s-o căsătorească – „poate cu un bărbat orb", propunea câte cineva cu maliție. Pe Strausserl o bătea gândul să inițieze un proces de culturalizare a ei, deși aflase despre tentativele eșuate de-a o salva de analfabetism. „Ce-ar fi s-o trimitem la Florența într-o călătorie de culturalizare?" întreba tata făcând o aluzie ironică la trecutul lui Strausserl. „Dacă ar fi puțin mai scundă, am putea-o preda unui circ", a spus cu impertinență sora mea, care susținuse mereu că, în realitate, Cassandra este o pitică uriașă.

Cassandra însăși s-ar fi mirat auzind că pe ceilalți îi preocupă în asemenea măsură soarta ei. În fond, ce voiau de la ea? Nu cumva încercau să-i conteste dreptul de-a se simți acasă în familia noastră? Nu ducea lipsă de nimic. Avea un acoperiș

deasupra capului – ba chiar o cameră numai pentru ea, cu un pat, un dulap, o masă şi un scaun; avea la dispoziţie mâncare multă şi bună, şi distracţie la discreţie – cu câinii. Trăia. De bărbaţi se săturase pentru tot restul vieţii. Unul dintre copiii ei dispăruse, celălalt se pregătea să-şi urmeze propriul drum; era firesc să fie aşa, asta-i viaţa. Descopeream – acum, doar din întâmplare – tot mai multe şuviţe argintii în părul ei scurt, negru ca tăciunele.

După despărţirea părinţilor, noi am ajuns la şcoli în străinătate; cum luaseră naştere două gospodării separate, când veneam acasă, în vacanţă, pendulam între ele. Cassandra a rămas la început la tata. Strausserl a plecat la Viena. Nimeni nu era atât de înrădăcinat în viaţa noastră cum fusese Cassandra. Firește că nu a concediat-o nimeni. A rămas în casă. Cu această ocazie au ieşit la iveală talente ascunse datorită cărora Cassandra a părăsit cuşca pentru câini, fiind repusă în drepturile ei legitime în mod strălucit. Învăţase cu vremea cam tot ce se putea învăţa într-o gospodărie: ştia să gătească, să deretice locuinţa, să coasă, să calce, să pună masa şi să servească, să ţină în ordine dulapurile cu lenjerie, să administreze cămara de alimente, ba chiar să se ocupe de flori, să culeagă roadele din grădină şi să dirijeze restul personalului de serviciu. Când nu ştia cum să se descurce, se ducea la mama să-i ceară sfatul. Având în vedere că tata era acum poate mai des plecat la vânătoare sau la „comisiile“ lui, casa era condusă aproape în exclusivitate de Cassandra. Când sora mea şi cu mine veneam pentru câteva săptămâni acasă, în vacanţă, le găseam pe toate aşa cum fuseseră dintotdeauna – în orice caz, într-o încremenire ca de muzeu, poate puţin pătrunse de acel miros de zarzavat de supă, uşor mucegăit, care se instalează în casele părăsite de stăpâni. „Se simte un miros de cameră de servitori“, spunea sora mea. Cassandra însăşi avea simţurile prea ascuţite ca să nu observe aşa ceva. Într-o bună zi, a declarat că a sosit momentul să ne părăsească. „Mi-a venit ceasul“, a spus, adică: îi venise sorocul. A repetat această

formulă săptămâni în şir, luni în şir, după care sorocul ei veni, într-adevăr. Un văduv cu trei copii mici avea mai multă nevoie de ea decât noi.

Nu mi-aş fi putut niciodată imagina că la un moment dat Cassandra nu va mai fi în casa noastră; şi nu pledează deloc în favoarea mea faptul că, atunci când a sosit acest moment, l-am acceptat ca pe un lucru firesc. M-a scutit însă de clipa când s-a mutat cu adevărat de la noi. Era încă în casă când am plecat la şcoală şi nu mai era când am revenit în următoarea vacanţă. Dar în viaţa mea de atunci se schimbaseră, oricum, atâtea, încât dispariţia Cassandrei mi s-a părut a fi oarecum o consecinţă logică a tuturor celorlalte evenimente. Aveam treisprezece ani. La vârsta de treisprezece ani nu te uiţi înapoi. Este adevărat că, la şcoală, mi-era dor de casă; întors acasă, constatam însă că şi aici mi-era dor de casă. Se poate să fi fost fascinaţia şoselelor late, tivite cu plopi, care străbăteau ţinutul ducând spre necunoscutul albăstrui de la orizont – se poate ca ele să-mi fi umplut sufletul de jale şi de dorul unui lucru pierdut, pe care-l pierdusem deja când mă născusem. Mă interesam de Cassandra şi aflam că îşi găsise un ţel nobil în viaţă, îngrijindu-i pe cei trei copii ai văduvului, având prin urmare toate motivele să fie mulţumită. Iar oraşul era atât de mic, încât n-aveam senzaţia că o pierdusem definitiv pe Cassandra. Când obligaţiile faţă de copiii de care avea grijă i-o permiteau, ne făcea câte o vizită.

I-a crescut pe acei copii. După ce şi tatăl lor a murit, a rămas ea singură cu ei, chinuindu-se din răsputeri s-o scoată la capăt: copii înfloritori, două fete frumoase şi un băiat cu ochi negri, care poate că i-au amintit în mai mare măsură decât mine de fiul ei pierdut. Am văzut-o pentru ultima dată cu puţin înainte de izbucnirea războiului, în iarna lui 1937 spre 1938. Purta încă veşmintele sterile de infirmieră, care erau puţin cam uzate, puţin neglijente şi nu curate şi proaspete ca altădată, la noi; în schimb, era mult mai sigură pe ea. Nu mai avea nişte haine de slujnică, ci într-adevăr o rasă călugărească; te ducea cu gândul

la mânăstirea de unde fusese adusă în casa noastră cu un sfert de secol înainte. Urâţenia ei era poate înspăimântătoare pentru cineva care n-o cunoştea – mai ales când îşi împingea înainte capul uriaş, de gnom, şi râdea descoperindu-şi dinţii albi, acum deja răriţi, care ieşeau în evidenţă, din gingiile trandafirii, pe faţa întunecată, de maimuţă.

Părul ei scurt era şi acum la fel de lăţos ca odinioară, semănând cu al unui eschimos, doar că încărunţise: „Precum coada calului alb pe care-l călărea blestematul meu de subofiţer – *paniciu* îşi mai aminteşte de el?..." Îmi spunea „paniciu", domnişorule. Când am dojenit-o, mi-a răspuns – firește, în maniera ei bălţată: „Dar cum să mă adresez unui domnişor atât de mare? Azi nu mi-aş mai permite să ţin oala de noapte – aşa-i?..."

A izbucnit în râsul ei sonor, ţărănos: „Hohohoho!", continuând să râdă în timp ce se îndepărta. După vreo doisprezece paşi s-a întors încă o dată spre mine, râzând: „Hohohoho!" Un prieten care era de faţă şi nu ştia nimic despre rolul pe care-l jucase în viaţa mea m-a întrebat uimit: „Cine este femeia asta din epoca Cro-magnon?" „A doua mea mamă", i-am răspuns.

Peste doi ani ruşii au intrat în Bucovina. De data aceasta definitiv; şi n-am mai reuşit să aflu ce s-a ales de Cassandra.

Când mă gândesc la ea, revăd în primul rând o anumită scenă: o zi de iarnă; trebuie să fi fost imediat după sfârşitul Primului Război Mondial şi întoarcerea noastră acasă, adică după cei patru ani petrecuţi ca refugiaţi nomazi. Noi, eu şi Cassandra, suntem pe drum, aducem lapte proaspăt de la o gospodărie ţărănească din vecinătate. Mă mir că mama mi-a permis s-o însoţesc pe Cassandra, căci este foarte frig. Dar laptele proaspăt ajunsese o raritate în acele zile. Presupun că am fost luat de Cassandra în această expediţie pentru a trezi compasiune la vederea unui băieţaş atât de mic ca mine – aşa cum făcea odinioară, când ne refugiam din calea ruşilor. Ţinutul

nelocuit care se întinde în continuarea grădinilor de la marginea oraşului este acoperit cu un strat gros de zăpadă şi simţi dedesubtul ei pământul îngheţat. Gerul este atât de aspru, încât mergem în pas aproape alergător. Pentru a-mi abate atenţia de la frigul aprig, Cassandra face tot felul de ghiduşii. Ne întoarcem amândoi cu o sută optzeci de grade şi înaintăm câţiva paşi cu spatele în direcţia de mers, aşa încât urmele lăsate de paşii noştri în zăpadă par să se îndrepte acum spre urmele vechi. Sau mă ţine de mână şi mă pune să merg o bucată de drum alături de ea, sărind când pe un picior, când pe celălalt. Apoi se uită înapoi şi spune: „Uite, pe-aici a trecut cineva cu trei picioare!" Observând că am obosit, recurge pe urmă la ceea ce presupun intuitiv că nu este găselniţa ei spontană, ci o tradiţie, un joc cu care nenumărate mame din această ţară au transformat, pentru copiii lor, suferinţele iernii în bucurie. Aşază în aşa fel canistra cu lapte în zăpadă, încât fundul ei trasează, clar, un cerc. Adaugă apoi alte patru cercuri, în formă de cruce, alături, deasupra şi dedesubt, întretăind cercul din mijloc cu câte un menisc sferic îngust – şi iată că pe zăpadă a apărut o floare, ale cărei contururi au fost simplificate, reduse la esenţă: hieroglifa unei flori, aşa cum o vedem pe broderiile ce împodobesc iile portului popular, unde asemenea simboluri ale fertilităţii se înşiruie unul lângă altul, repetându-se la nesfârşit şi devenind benzi ornamentale largi. Iar eu cer insistent să repete aceste ornamente, fiind atât de fascinat de cum apar ele pe zăpadă, încât uit de gerul muşcător. O îmboldesc mereu pe Cassandra să tivească tot drumul nostru cu această bordură de flori, ornamentul urmelor lăsate de noi – un ornament pe care mi-l doresc cât mai neîntrerupt, deşi ştiu că această urmă va fi în curând ştearsă de vânt şi reacoperită de zăpadă, iar în final se va dilua complet la primăvară, la topirea zăpezilor, fiind astfel sortită să dispară.

Mama

O bucată de brocart cu desene romboidale argintii şi bordo. Poate că provine de la un costum de arlechin, atât de mulat pe trupul unei femei, încât acest trup pare de efeb, deşi îi scoate totodată în evidenţă feminitatea. Văd doar acest trup; nu are faţă. Zace într-o ladă de zestre, trupul unei nimfe, încătuşat în şiruri de perle ca într-o plasă în care s-a prins o captură de peşte, scoici, crabi, stele de mare şi corali. Nimfa era oarbă; lumea ei s-a transformat în nimic. Lada de zestre conţine boarfe rămase de la un carnaval. Iar nimfa a intrat în descompunere.

Un fost admirator, de pe vremea când ea era proaspăt căsătorită şi mamă doar a surorii mele, pentru ca apoi, peste patru ani, să devină şi a mea – în paranteză fie spus: un om înzestrat cu mult simţ artistic, scăpărător de inteligent, care a devenit mai târziu, din păcate pentru o perioadă prea scurtă, prietenul şi profesorul meu –, deci acest bărbat mi-a spus cândva că ne putem cu greu imagina farmecul diafan emanat de mama când era relaxată şi binedispusă, sau, mai exact, când se credea nesupravegheată, fiind dusă pe gânduri, adâncită într-o ascultare interiorizată, plină de speranţe nemărturisite – de parcă ar fi aşteptat, în extaz, un inefabil greu de definit. Abia în ultimele zile ale vieţii, când dorea să scape, în fine, de povara celor optzeci şi şase de ani, jinduind după moartea care s-o mântuiască de toate suferinţele – abia atunci a reapărut pe faţa ei o reminiscenţă a acelei graţii şi drăgălăşenii timide, sugerată de un surâs vag, de o întrebare visătoare, de expresia ascultării ei mirate, din care dispăruse însă licărul de aşteptare. Între cele două momente se situa o viaţă presărată neîntrerupt cu dezamăgiri: o existenţă tot mai distorsionată, tot mai tristă, în care tot felul de angoase stupide sau justificate, tot felul de nevroze, boli şi spaime imaginare, dar şi reale şi, în cele din urmă, adevărate obsesii însoţite de izbucniri de furie, necontrolate şi neputincioase, au făcut-o să ridice tot mai mult din sprâncene, într-o expresie de panică încremenită, tulburându-i privirea, tocindu-i simţurile, pustiindu-i sufletul, apăsându-i capul între umerii încovoiaţi, imprimând un ritm împrăştiat mişcărilor ei

şi lăsând impresia că fiinţa ei distantă şi neajutorată – chinuită dintotdeauna de o conştiinciozitate excesivă – stă sub acţiunea unei vrăji, fiind condamnată la subordonare şi servitute eternă. Doar constituţia delicată a feţei şi părul rămas încă deosebit de des, care nu albise niciodată complet, indicau că odinioară fusese foarte frumoasă.

Perioada ei de înflorire ca femeie a fost scurtă. Imaginile cu înfăţişarea ei în anii tinereţii, pe care le port în mine, denotă o nemaipomenită graţie. Amintirea mă duce în anul 1919; Primul Război Mondial s-a terminat, ne-am întors în Bucovina devastată de lupte grele. Pe ici, pe colo, tot felul de vechituri mucegăiesc în ruinele clădirilor pustiite; se înalţă ziduri goale, se cască frontoane distruse privind spre jocul indiferent al norilor de pe cer. Dar unele lucruri au rămas neatinse. După patru ani petrecuţi, ca refugiaţi, în locuinţe străine, mama mea este, în fine, stăpână în casa ei. O văd în lumina unei după-amiezi de vară: face ultimele pregătiri ceremonioase pentru ceai, rânduieşte câte ceva la masa pusă, mişcă ceştile, aranjează florile. Faţa ei are o expresie fericită, ea vede o realitate transfigurată: nu aşa cum este, ci aşa cum ar trebui să fie, cum ar putea să fie. Puţin mai târziu apare şi tata, iar atmosfera devine de îndată mai încordată şi mai glacială. Ceaiul este luat într-o tăcere ostilă care mă chinuieşte, căci îmi dau seama că mama suferă. Doar sora mea este foarte degajată şi fuge curând în grădină, ademenindu-l pe tata să meargă cu ea. Aş vrea şi eu să plec, să mă refugiez în adăpostul oferit de părul Cassandrei; mama mă strânge însă spasmodic în braţe, iar eu o iubesc din toată inima în acele zile din copilărie, dar altfel decât pe Cassandra: ea face parte din lumea situată dincolo de copilăria mea, văd în ea întruchiparea a ceea ce mi se va încredinţa în clipa când voi face şi eu parte din acea lume, în clipa când voi deveni bărbat – adică văd în ea o chintesenţă a feminităţii fragile, vulnerabile, care are nevoie de ocrotire. Probabil că relaţia

mea de mai târziu cu femeile n-a fost influențată în mod benefic de descoperirea că delicatețea ei disimula o doză considerabilă de tenacitate, ba uneori chiar de duritate.

Dragostea ei pentru mine era tumultuoasă. N-aş vrea s-o numesc pasională, căci acest cuvânt presupune impulsuri şi inițiative personale. Dacă încercam să găsesc aşa ceva în ea, constatam că nu există nici o pornire care să fi provenit din ființa ei; căci nu trăia originar, din ea însăşi, ci *era trăită* din reprezentări imaginare. Mă iubea ca „mamă" având o imagine foarte bine conturată despre rolul mamei şi rolul copilului; iar această iubire se manifesta în mod foarte capricios, în funcție de obediența cu care îmi jucam rolul de copil. Nici una din suferințele copilăriei mele n-a fost atât de chinuitoare ca intensitatea sfâşietoare a acestei iubiri care pretindea mereu de la mine ceva ce eu nu eram în stare să ofer. Ceea ce pretindea mama era mai mult decât intenția mea de a fi un copil bine educat, de a creşte şi a prospera sub îngrijirea ei. Simțeam că aştepta de la mine să întruchipez ceva ce nu se limita să fie doar un clişeu al fiului reuşit, perfect educat, care-şi iubea mama în mod necondiționat. În concepția ei, ar fi trebuit să reprezint ceva ce îi lipsea ei înseşi. Eram o unealtă, o armă în mâna ei, o armă împotriva pustiului din ea – poate chiar presimțirea nebuloasă a destinului ei, a cărui stringență nu voia s-o accepte.

Agitația şi exigențele ei nevricoase se manifestau cu şi mai multă vehemență față de sora mea. Nu suporta că era favorita tatei, deşi îşi aroga şi față de ea drepturile de mamă şi obligațiile materne pretențioase. Dar n-o scotea la capăt cu această fată aflată într-un proces rapid de maturizare, pe care în primii patru ani aproape că o abandonase. Nu ştiu dacă fusese vorba despre un diagnostic confirmat medical sau nu, dar se spunea că după naşterea primului copil contractase o afecțiune renală pe care încercase s-o vindece prin tratamente îndelungate în

staţiuni balneare, dar de care nu scăpase niciodată complet. Până la izbucnirea Primului Război Mondial (şi la venirea mea pe lume), îşi petrecuse cea mai mare parte a verii în staţiuni balneare din Elveţia, iar lunile de iarnă în Egipt. Şi eu m-am maturizat câtva timp, în perioada existenţei mele embrionare, acolo. În timpul acesta, sora mea fusese lăsată în grija unor dădace verificate şi supravegheate de bunicii materni, în casa de la ţară unde se născuse, aşa-numita „Odaia", pe care mama o primise ca un fel de zestre condiţionată. Copila manifesta o dragoste profundă pentru tata, fiind tot mai ataşată de el.

Absenţa, aproape tot anul, din casa de-abia amenajată pentru o viaţă de familie – o casă pe care o detesta din tot sufletul – şi starea de sănătate precară a mamei noastre nu s-au repercutat benefic nici asupra tânărului ei menaj. Au urmat apoi cei patru ani de război care n-au fost nici ei de natură s-o apropie mai mult de tatăl nostru. Mama trebuise să părăsească această casă la venirea ruşilor. Am impresia că apariţia lor fusese o uşurare pentru ea. Casa era o hardughie veche cu aspect în parte de mânăstire, în parte de conac, situată într-un ţinut cât se poate de izolat, pe care doar tatăl meu, atât de amator de vânătoare, nu-l resimţea drept excesiv de rustic. Mama prefera casa din oraş. În 1918, când ne-am întors în Bucovina, reluându-ne viaţa familială propriu-zisă (care fusese de la bun început scindată în mai multe tabere şi a cărei coeziune – ţinând seama şi de absenţele tatei – se datora de fapt unor reprezentanţi ai personalului de serviciu aflaţi de mult în slujba noastră, cum erau Cassandra, bucătăreasa din Boemia Olga Hofmann, şoferul Adam şi în cele din urmă Strausserl, toţi cei care, în dute-vino-ul celorlalţi, erau nişte stâlpi de rezistenţă constanţi şi stabili), părinţii mei se îndepărtaseră deja atât de mult unul de altul, încât eu, cel puţin, n-aş fi putut găsi nici cel mai insignifiant punct de plecare pentru formarea unui complex

oedipian. Nu simţeam porniri de gelozie decât faţă de sora mea şi relaţia ei strânsă cu tata – o relaţie din care eu eram total exclus.

În copilăria mea, el a rămas mai degrabă o figură mitică decât o persoană în carne şi oase. Îl vedeam tot atât de rar cât o văzuse sora mea pe mama în primii ei ani de viaţă. Războiul îl ţinuse departe de noi timp de patru ani. Acum era mai mult plecat de acasă, la vânătoare: marele Nimrod, pe care-l priveam cu uimire, îl admiram şi-l invidiam de la distanţă – dar de care mă temeam când era prezent. Am crescut sub oblăduirea femeilor şi am cunoscut, datorită lor, „femeia" în trei ipostaze arhetipale: prin Cassandra, maternitatea caldă, care te învăluie protejându-te; prin sora mea – care mă devansa în permanenţă cu patru ani şi prin bunul plac al naturii – nimfa superioară, mai uşoară, mai spiritualizată, mai capricioasă şi inaccesibilă; şi, în fine, prin mama mea, conlucrarea labilă a tuturor însuşirilor străvechi feminine: atracţia senzuală – ca să-i dăm satisfacţie şi profesorului Freud – şi în acelaşi timp capriciozitatea iubitei potenţiale inconstante, oscilând între tandreţe impetuoasă şi pretinsă indiferenţă, între empatie plină de dragoste şi răceală punitivă, plină de cruzime.

Iubită potenţială, este adevărat – dar în ipostaza sentimentală a unui tablou de la finele secolului al nouăsprezecelea. Esenţa feminităţii ei rezida pentru mine în îmbrăcămintea pe care o purta. Desigur că în acei ani era încă fermecătoare şi atrăgătoare, cu trupul ei feciorelnic, a cărui zvelteţe de-abia începuse să arate primele semne ale unor rotunjimi femeieşti. Dar la trupul mamei mă gândesc totdeauna doar în accepţiunea apariţiei ei oficiale, în societate. Pentru mine ea rămâne prototipul adevăratei doamne. Îi iubesc mişcările, ţinuta, poate şi unele detalii pline de graţie ale braţelor netede, ceafa cu rădăcina părului, pe care-l ridica în mod artistic în creştetul capului (dar nu à la Cassandra, împletit în cosiţe groase, încolăcite în formă de pernă, pe care să poată căra urcioare şi coşuri grele, ci într-o

abundență uşoară, aerată). Şi mai mult mă încântă linia elegantă a rochiilor ei: fustele lungi, mulate şi uşor drapate pe şolduri, cu talia strânsă într-un corsaj şi bustul scos în evidență – aşa cum cerea moda acelor ani. Culoarea ei preferată este un *gris-perle* deschis, care conferă stofelor o neutralitate discretă, dar în acelaşi timp fermitate, luminându-i tenul. Dintre bijuterii iubeşte cel mai mult perlele. Pantofii uşori, înguşti, care se ascuțeau spre vârf şi mănuşile din piele moale, şamoa, care-i acopereau brațele până la cot au un farmec erotic pentru mine. Încep să am ochi pentru calitatea pălăriilor, poşetelor, umbrelelor. Blănurile purtate în timpul iernii se lipesc de ea cu o tandrețe pe care o simt şi eu. Şi totul este pătruns de parfumul unei feminități foarte îngrijite.

Şi, de parcă ar vrea să transpună imponderabilitatea eterică a acestui parfum corporal concret în sfera psihică, este învăluită într-o atmosferă desprinsă de lume şi de viață, care o împiedică să devină obiectul dorințelor mele vinovate, plasând-o în sfera erotismului sublim. Feminitatea ei trezeşte în mine o dorință în sens figurat, „platonică", după cum se spunea pe vremea aceea. Sau, ca să mă exprim mai plastic: era vizat mai degrabă sutienul şi mai puțin sânii dinăuntru. Ceea ce resimțeam drept „feminin" la mama era vestimentația ei feminină, adică un complex de caractere distinctive mai degrabă culturale decât nemijlocit erotice. Forța de atracție fatală exercitată de ființa cu totul diferită, etern inaccesibilă, etern incomprehensibilă, deşi făcea parte din aceeaşi specie zoologică numită *om*, care îmi va crea dificultăți de-a lungul întregii vieți, era încastrată – pentru mine – în foile de ceapă ale vestimentației feminine, fără să devin astfel un fetişist, deci – după părerea profesorului Freud – un om fericit.

Rămâne un mister dacă acea desprindere de lume şi de viață a sublimat şi dorința bărbaților care au jucat un rol în viața ei. În ceea ce-l priveşte pe tata, ipoteza pare paradoxală; totuşi

n-o pot exclude; el a iubit-o foarte mult, chiar dacă n-a luat-o niciodată în serios şi a înşelat-o la tot pasul. Ea îi reproşa sexualitatea nestăpânită, manifestându-şi probabil în felul acesta inhibiţia faţă de tot ce este direct şi nemijlocit. Se temea de realitate, de parcă existenţa ei ar fi fost rezultatul transpunerii, prin vrajă, în irealitate. Era mereu chinuită de un sentiment de culpă, fiindcă – spre deosebire de toţi ceilalţi, probabil – ea nu se simţea acasă în această lume. Nimic din ce o înconjura, nimic din ea însăşi nu corespundea concepţiilor ei despre propria-i viaţă, iar faptul acesta îi alimenta un sentiment de culpă repudiat cu mânie. Avea mereu impresia că i se atrage atenţia asupra obligaţiei de a-şi face datoria, de parcă ar fi fost mereu pe punctul de a neglija vreo îndatorire. Acest sentiment al datoriei neîmplinite de neîmplinit, a luat încetul cu încetul dimensiunile unei nevoi stringente, nervoase, de a-şi face datoria. Aşa că îşi asuma tot felul de obligaţii pe care şi le autoimpunea ca un fel de pedeapsă.

Amintirile mele din acea perioadă timpurie sunt nebuloase. Zilele însorite ale copilăriei au urmat mai târziu. Mă speriau încă atât cerul întunecat dinaintea unei furtuni, cât şi asfinţitul însângerat de la orizontul depărtărilor vaste şi pline de melancolie, depărtări spre care puteam privi, în trei direcţii, din casa şi din grădina noastră. Imaginile luminoase – de exemplu mama la masa pusă pentru ceai, într-o după-amiază de primăvară, înainte ca atitudinea ei visătoare, graţioasă, să încremenească, îngheţând – sunt foarte rare. Dacă n-ar fi existat căldura de cloşcă şi bufoneriile comice ale Cassandrei, aş suferi acum încă mai mult din cauza anxietăţilor care bântuiau atunci viaţa noastră familială îndoielnică şi inconstantă.

În orice caz, nu le-am uitat câtuşi de puţin. Le retrăiesc de şapte decenii şi jumătate, întreţesute cu fire subţiri, ca ale pânzei de păianjen, în existenţa mea cotidiană. Alergia mea faţă de tensiuni, efuziuni exuberante, încordări nervoase care îţi taie

respirația își are originea în zilele acelea. Probabil că și duritatea pe care am manifestat-o față de mama la sfârșitul vieții ei. Tandrețea ei era atât de năvalnică, încât mai degrabă mă înspăimânta decât mă fericea; în plus, provoca reacțiile malițioase ale surorii mele. Ce-i drept, am intuit cu acel al șaselea simț înnăscut al copilului că severitatea cu care mama intervenea în liniștea noastră era generată de nevoia de a dobândi o stabilitate în viața care-i scăpa mereu printre degete; cu toate astea, nu i-am iertat-o niciodată. După cum nu i-am iertat nici neatenția distrată pe care încerca s-o contracareze prin intransigența verdictelor și rigiditatea ideilor ei preconcepute. Ostilitatea față de toți cei care nu-i împărtășeau părerile și intențiile provenea din sentimentul ei de panică. În clipele în care era, sau credea că este, singură și neobservată, privirea ei se desprindea de obiectele ce o înconjurau, pierzându-se într-un neant îndepărtat – populat, poate, la început de vise, dar apoi, din ce în ce mai mult, de fantomele vieții ei ratate – un neant în care însă se simțea cu adevărat acasă.

O văd stând la masă – la noi toată lumea mânca în tăcere. Are o ținută dreaptă, mănâncă în mod automat, aparent fără nici o plăcere, cu ochii ațintiți în jos, spre farfurie, sau drept înainte; pare să nu participe deloc la ceea ce se întâmplă în jur. Ea însăși – sau sufletul ei, sau fantezia ei, sau indiferent ce altceva, adică viața ei propriu-zisă – este foarte departe, dincolo de pereții camerei. Cu atât mai mult preț pune pe ceremonialul desfășurării meselor, pe manierele noastre când stăm la masă, pe un serviciu ireproșabil; se străduiește să inventeze meniuri sofisticate, are grijă ca alimentația noastră să fie sănătoasă, să ne trezească apetitul, să fie ușor digerabilă, și ne aplică pedepse exagerat de grele dacă – sătui fiind – refuzăm să mai mâncăm. Are nevoie de corporalitatea noastră ca să se convingă că există cu adevărat. Trebuie să-i demonstrăm realitatea existenței noastre printr-o stare de înflorire evidentă, prin faptul că ne dezvoltăm, că avem poftă de mâncare

şi un scaun normal şi regulat, că obrajii noştri sunt rumeni, iar noi debordăm de vitalitate –, dar şi prin supunerea necondiționată la prescripțiile, ordinele şi interdicțiile impuse de ea. Ceea ce înțelege *ea* prin iubire maternă se ancorează exclusiv în elemente vizibile, concrete. Dezvoltarea noastră spirituală este, conform tradiției, încredințată unor profesionişti competenți. Persoane angajate special în acest scop se ocupă de asta: educatoarele, iar mai târziu preceptorii, apoi profesorii din internatele noastre. Obligația ei este să supravegheze doar evoluția noastră fizică. Iar grija acordată acestui domeniu devine o obsesie mistuitoare. Se cramponează cu disperare doar de această latură, de parcă ar reprezenta unicul ei punct de sprijin în învolburarea zbuciumată a acelor vremuri.

Iar învolburarea era, firește, destul de puternică, împingând-o într-o realitate pe care nu putea s-o resimtă decât ca ireală. Astăzi reuşim cu greu să înțelegem corect anvergura schimbărilor radicale aduse în Europa de războiul din 1914–1918. Este adevărat că el n-a lăsat în urmă distrugeri atât de profunde ca războiul din 1939–1945. Doar ținuturile unde au avut loc lupte au fost pustiite; hinterlandul fusese cruțat. Populația nu cunoscuse încă spaimele atacurilor aeriene din fiecare noapte, nici imaginea de groază a oraşelor distruse, nici mizeria din ruinele lor şi nici tragedia convoaielor de oameni care îşi pierduseră casele în bombardamente, a maselor de refugiați şi izgoniți. În exterior viața rămăsese aproape neschimbată; dar părea cu atât mai fantomatică. Acel prim război mondial care fusese suspendat în 1918 doar temporar, pentru a reizbucni peste două decenii cu şi mai multă încrâncenare, însemnase năruirea unei orânduiri în care lumea crezuse până atunci; e drept, ea avusese parte şi de critici, căci nici lumea dinainte de 1914 nu fusese cea mai bună dintre toate lumile posibile. Dar acorda încă un anumit credit civilizației. Masacrele de la Ypres şi Tannenberg, infernul artileriei de la Verdun şi de pe Isonzo distruseseră toate aceste iluzii. Din

peisajul fantomatic al craterelor lăsate de bombe şi al tranşeelor se ridicase o nouă seminţie umană, a cărei bestialitate nu mai cunoştea nici o limită. Un Stalin, un Hitler aveau de-acum înainte o nelimitată libertate de acţiune.

Pentru clasa căreia îi aparţineau părinţii mei, toate aceste mutaţii însemnau prăbuşirea în haos, în neputinţă, în sărăcie, disperare şi urâţenie. Categoria care astăzi e definită prin denumirea colectivă de „burghezie" fusese până atunci călăuzită – întocmai ca personajul contelui Leinsdorff al lui Robert Musil – de credinţa nestrămutată în „proprietate şi cultură". Toată încrederea în viaţă susţinută până atunci de aceşti piloni se năruise odată cu năruirea pilonilor. Schimbările provocate de acest proces în viaţa reală erau atât de neprevăzute, de bruşte şi incomprehensibile, încât păreau a fi doar un vis urât. Dorinţa de a se trezi din acest vis urât a generat teoriile utopice ale anilor de după război – emanaţia cea mai sinistră fiind al Treilea Reich german. Majoritatea oamenilor nici nu dorea însă să se trezească, rămânând narcotizată, paralizată – o ceată de somnambuli care traversa prezentul înstrăinat.

Mama se născuse în 1890, prin urmare avea aproape treizeci de ani la finele Primului Război Mondial şi, după spusele ei, „încă nici nu trăise cu adevărat". Sensul acestui „a trăi" este foarte clar: crescuse învăluită în pâcla aurie a speranţelor puse în viitor – speranţe care, în sufletul unei fete tinere din acea epocă, îşi trăgeau seva dintr-un amalgam de stări de spirit şi impulsuri, lumini, culori, sunete incluzând viziunea unei existenţe euforice marcate de o serie nesfârşită de festivităţi: „viaţa măreaţă" sub egida unui bovarism indestructibil. Priviţi din această perspectivă, primii ei ani de căsnicie petrecuţi într-o casă detestată, de care încercase să scape refugiindu-se pe pajiştile pline de narcise din Montreux şi la umbra palmierilor din Luxor, reprezentaseră, de fapt, o perioadă netrăită. Cu atât mai desprinşi de viaţa „propriu-zisă" trebuie să i se fi părut anii de refugiu, în izolarea micii vile de lângă Trieste şi a satului prăpădit din

Austria inferioară. Deşi născuse doi copii şi preluase rolul unei mame conştiincioase, visul vieţii ei rămăsese neîmplinit. Şi considera că o parte din vină o purta ţara în care trăiam (partea cealaltă, cea mai mare, revenindu-i tatei).

După prăbuşirea monarhiei chezaro-crăieşti, Bucovina devenise, în 1919, parte a României. Dacă în vechea Austrie amestecul pestriţ de limbi şi porturi naţionale adăugase un colorit atrăgător vieţii cotidiene civilizate şi tihnite din această provincie înfloritoare, curând situaţia s-a inversat. Pojghiţa de civilizaţie părea să acopere în mod foarte superficial un conglomerat haotic de etnii, scorojindu-se văzând cu ochii. Nici tatăl şi nici mama mea nu făceau parte din populaţia autohtonă. Amândoi – fiecare în felul său – trăiau într-un fel de exil: rătăciţi într-o ţară colonială care fusese părăsită de stăpâni. Din fosta „societate bună" – care probabil avusese aici, chiar şi sub stindardul vulturului cu două capete, un caracter foarte provincial – nu mai rămăseseră decât urme extrem de vagi. Ea fusese alcătuită odinioară din funcţionarii de stat de rang mai mult sau mai puţin înalt, din moşierii din împrejurimi, din corpul ofiţeresc al garnizoanei, din profesorii de la universitate şi alţi asemenea reprezentanţi ai aşa-numitelor cercuri „cultivate". Ceea ce supravieţuise – adică oamenii care nu se întorseseră în ţările desprinse de nou înfiinţata Republică Austria sau nu se stabiliseră în altă parte – se diversificase în grupuri cu orientare naţionalistă. Acum românii ocupau posturile administrative de stat şi îşi făceau o situaţie ca nouă pătură dominantă, împreună cu reprezentanţii armatei române, care savurau strălucirea recentei victorii, izolându-se în mare măsură de cei de altă limbă, formând acum minorităţile. Aşa-numiţii „şvabi bucovineni" – colonialiştii stabiliţi aici în epoca iosefină – formaseră un clan aparte, agitând stindardul Germaniei Mari şi uitându-se cu coada ochiului în urmă, spre imperiul lui Bismarck. Rutenii nu voiau să aibă nimic de-a face cu foştii austrieci, care îi

trataseră mai demult ca pe o națiune de rangul al doilea, dar nici cu românii, care acum le întorceau spatele. Polonezii, ruşii, armenii fuseseră dintotdeauna fărâmiţaţi în grupuri mici şi se izolau acum în şi mai mare măsură. Cu toţii îi disprețuiau pe evrei, fără să țină seama că aceştia jucau un rol hotărâtor nu numai în viața economică, ci şi în cea culturală, având în vedere că păstrau tradițiile, fiind în acelaşi timp foarte receptivi la tot ce era nou. Dar contactul cu ei era evitat cu strictețe (în credința că în felul acesta se ocolește riscul de a „bolşeviza" ideologiile îndrăgite cu naivitate şi concepțiile artistice „sănătoase" pe care influența unor teorii considerate prea moderne le-ar fi periclitat). Noi, ca „foşti" austrieci declarați (şi declasați), eram – vrând-nevrând – puşi în aceeaşi oală cu germanii.

Firește că într-un oraş care număra pe vremea aceea cam o sută cincizeci de mii de locuitori s-ar fi găsit vreo duzină de oameni de aceeaşi factură, cu care să se poată înjgheba o viață de societate. Dar starea de euforie a unei „vieți în stil mare" (care, în treacăt fie spus, se alterase şi în alte părți) nu putea fi atinsă în felul acesta. În nici un caz *nu* în compania doamnelor şi domnilor de origine germană întruniţi în societăți corale, care organizau serbări cu ocazia solstițiului, agitând acolo, deasupra focurilor, drapele negru-roşu-aurii, în timp ce corurile lansau în ploaia de scântei, urlând din rărunchi, versuri de genul: „Răsuună o chemaare ca bubuitul tu-u-netului..." Tata îşi dăduse de la bun început seama de toate dedesubturile, manifestând o indiferență totală, cu atât mai mult cu cât, oricum, nu-l interesa nimic fără legătură cu pasiunea lui cinegetică. Mama trebuia să se descurce singură, iar străduințele ei de a scăpa de însingurare erau impresionante, până când, în cele din urmă, ne fereca aproape total – pe noi, dar şi pe ea – în izolarea casei şi a grădinii noastre.

Dar, cu toate astea, am avut şi noi parte în copilărie de evenimentul stereotip de-a o vedea de câteva ori pe mama noastră

transformată în zână; strălucind în splendoarea bijuteriilor din jurul decolteului adânc, intra în dormitorul copiilor urmată de tata, a cărui îmbujorare nu ştiam dacă se datorează gulerului prea strâmt al cămăşii purtate cu fracul sau furiei că va trebui să-şi piardă seara cu divertismente pe care le detesta şi în compania unor oameni pe care-i disprețuia. La Cernăuți funcționa şi un teatru în care se prezentau, cu colaborarea celor mai buni actori „din patrie" – cum se spunea –, piese în limba germană, până când un grup de studenți români a pus capăt spectacolelor, în urma unei demonstrații de forță. Această manifestare şovină l-a făcut pe tata să nu mai treacă în veci pragul teatrului. Dar existau în viața de societate şi alte evenimente tentante – sau, dimpotrivă, respingătoare.

Era la începutul anilor douăzeci – ani veseli şi amuzanți. Revistele sosite în casă ne ofereau o inițiere intuitivă în idealurile unui stil de viață înnoit, la modă, întâmpinat cu sticle de şampanie destupate cu zgomot. Ce-i drept, până şi mama, care trăia atât de izolată, cunoştea suficient lumea şi viața pentru a-şi da seama de diferența calitativă dintre aceste poze strălucitoare şi realitatea industriei distracțiilor din Cernăuți; iar comentariile necruțătoare ale tatei de după asemenea baluri erau cât se poate de elocvente.

Cu toate acestea, culisele vieții la nivel „înalt" emanau un anumit farmec – chiar dacă mai precar. Stofele costisitoare ale rochiilor şi mantourilor de seară din perioada strălucită de dinaintea războiului, parurile şi egretele, agrafele cu ştrasuri, pantofii de mătase, pelerinele de brocart şi celelalte fleacuri de acelaşi gen, prin care Cassandra scormonea cu pasiunea şi curiozitatea unei maimuțe când ajungeam, dintr-un motiv sau altul, la garderoba mamei mele, păstrau o urmă din atmosfera acelor momente festive reale sau imaginare – mai ales după ce erau toate depuse şi abandonate prăfuirii treptate; şi tocmai asta s-a întâmplat curând: aparițiile de zână ale mamei în camera

copiilor au devenit tot mai rare, până când au încetat complet. Tata şi-a redobândit buna dispoziţie plecând la partidele de vânătoare de la care se întorcea abia după câteva săptămâni. Mama s-a dedicat în curând integral obligaţiilor materne, în maniera ei maniacală. *Noi* eram singurul lucru care o lega de realitate, adevărata ei proprietate în această viaţă, pe care o revendica exclusiv pentru sine. Capsula care ne înconjura s-a închis ermetic. Între timp, anii ce se scurgeau i-au depăşit visul vieţii.

Nu mai este la prima tinereţe – în orice caz a trecut de „vârsta balzaciană" –, dar va avea încă parte de câţiva ani de înflorire după ce se va despărţi de tata. Pentru mine perioada e foarte dificilă, fiindcă sunt departe şi mi-e dor cumplit de acasă. În schimb, respir uşurat, căci am scăpat de aerele de superioritate ale surorii mele, care este acum la bunicii din Viena, ca să intre la un pension. Pe mine m-au trimis în Transilvania, la Braşov, împlinesc în curând nouă ani şi-mi voi începe educaţia la renumitul gimnaziu „Honterus". Ajuns printre străini, lipsit de oblăduirea Cassandrei, mă confrunt pentru prima oară cu întrebarea: cine, cum şi ce sunt? Ştiu foarte bine unde să caut baza care dă oarecare stabilitate încrederii mele în propriile forţe – o bază destul de precară de când mă ştiu şi foarte deteriorată după plecarea din casa părintească; n-am nici o îndoială: sunt îndrăgostit de mama. Când vine să mă vadă este înconjurată de privirile pline de admiraţie, de respect, dar şi de dorinţă ale celorlalţi. O găsesc la hotelul Zur Krone, unde descinde de obicei – un produs exemplar al industriei hoteliere din epoca Austro-Ungariei. Holul cu fotoliile adânci, din piele, în care mă cufund, sufrageria cu combinaţia de negru-alb-argintiu a serviciului de masă, învăluit în reflexele trandafirii, diafane, ale florilor de pe mese; chelnerii îmbrăcaţi în frac; cafeneaua cu măsuţe cu tăblii de marmură şi orchestră ţigănească; grădina de iarnă cu plante tropicale în lumina difuză a vitraliilor colorate – toate păstrează încă eleganţa călătoriilor de lux legendare, cu trenuri

gen Orient Express, la hotelurile *palace* ale unei epoci aflate la asfințit. Suntem oaspeți privilegiați. Modul în care personalul de serviciu, chelnerii, șeful de la recepție o tratează pe mama mă face să mă simt mândru că sunt fiul ei. Respectul deosebit și comportamentul galant al bărbaților, aferarea femeilor mă înglobează și pe mine. Sunt răsfățat fiindcă sunt copilul ei. Mă uit la ea cu multă atenție, comparând-o cu alte femei, cu mamele colegilor de la școală, iar rezultatul mă face să devin înfumurat. Siguranța cu care dă dispoziții; reacția față de ajutorul de portar de la hotel, când acesta – un șovin – se preface că nu știe germana, ci numai româna, limbă pe care ea n-o vorbește, astfel că își exprimă foarte clar și hotărât dorințele în franceză; felul în care roșește, ca o fată, când un domn de școală veche, martor întâmplător al acestui incident neplăcut (de altfel foarte tipic pentru primii ani de după desprinderea statelor din imperiu), se înclină adânc în fața ei, făcându-i un compliment pentru atitudinea corectă – toate aceste impresii mi-au rămas adânc întipărite în minte. Am o fotografie din epoca aceea, în care ea își strânge în jurul umerilor goi o blană, cu o mișcare de efeb – imitată astăzi cu plăcere de către travestiți. Femeile fatale din revistele mondene și din filme (o industrie care începuse să ia atunci un avânt considerabil) reușeau cu greu să ducă la capăt acest gest fără a-și pierde și o bună parte din prestigiul de doamne.

E greu să reconciliezi o asemenea imagine cu cele care mi-o arată pe mama într-o stare de degradare și vulgarizare crescândă, în ultimele două treimi ale vieții. Peste două decenii i se părea ei înseși că ființa aceea, din prima fază a tinereții, era atât de străină, încât nimeni n-ar fi recunoscut-o în ea – și cu atât mai puțin pe fata trasă prin inel, serioasă și visătoare, care fusese înainte de căsătoria ei nefericită. Doar cineva înzestrat cu un fin spirit de observație putea sesiza infim de puținele vestigii ale prezenței ei de altădată (o dorință încă nu total înfrântă de a se impune prin ținută; înfățișarea îngrijită în

pofida sărăciei; forma frumoasă a mâinilor), reuşind să înţeleagă până la urmă că, în cazul ei, nu se petrecuse doar o decădere personală, ci că ea reprezentase unul dintre nenumăratele destine individuale târâte în vârtejul prăbuşirii unei lumi întregi – destin, până la urmă, distrus.

Uimitoare era adaptabilitatea ei docilă, în pofida caracterului intransigent. Resemnarea mânioasă cu care îşi accepta destinul te ducea cu gândul la un act de răzbunare. Acomodarea la condiţiile tot mai vitrege ale existenţei se petrecea nu numai fără nici o împotrivire, ci de-a dreptul cu aferare, de parcă i-ar fi produs un soi de satisfacţie perversă. În ultimii ani se manifesta slugarnic, deşi scrâşnea din dinţi. Acceptând cu îndârjire loviturile sorţii care-i erau hărăzite, putea dovedi lumii înconjurătoare că fusese predestinată să aibă parte doar de suferinţă. Această atitudine avea probabil rădăcini adânci în trecutul ei îndepărtat.

Unul din cuvintele des întâlnite, pe care vorbirea uzuală de astăzi îl datorează psihologiei de popularizare, este „frustrare". În cazul mamei, cuvântul trebuie întrebuinţat nu numai cu sensul de „zădărnicire", ci şi cu cel concret, de „biciuire", de „flagelare". Îmi amintesc de un episod îngrozitor din adolescenţa ei, pe care mi l-a povestit la un moment dat ea însăşi, pe de-o parte cu atitudinea melancolică a celui care iartă, pe de alta cu respectul datorat brutalei rigori pedagogice implicite. Totul se petrece în primii ani ai noului secol, deci mama are treisprezece sau paisprezece ani. O după-amiază de vară în lumina estompată care pătrunde în casă din verdele grădinii. Ea exersează la pian, cântând la patru mâini împreună cu sora ei, cu un an mai mică; având impresia că sunt doar ele două şi scăpată, în fine, de sub orice control, mama începe să glumească, să facă prostii, să râdă, să flecărească – fiind readusă la ordine cu o lovitură puternică de baston aplicată pe spinare. În spatele ei a apărut tatăl, autoritatea mitică, cel care veghease de-a

lungul întregii vieți asupra casei părinteşti: întruchiparea legii, a orânduirii lumii. Nu o pedepseşte în calitatea lui de tătic idolatrizat, pe care ea îl adoră, într-o supunere oarbă, ci în calitate de personificare a legii universale şi a intransigenței acesteia. Legea a pronunțat un verdict ireversibil asupra ei. În felul acesta, ea a devenit nedemnă de rolul de soră mai în vârstă, de model pentru celelalte surori, nedemnă de speranțele puse în ea şi de toate speranțele pe care şi le va mai pune vreodată cineva în ea de-a lungul întregii ei vieți... în felul acesta şi-a pierdut pentru totdeauna încrederea în sine însăşi. Soarta ei a fost să rateze totul, iar ea şi-a acceptat soarta fără să crâcnească, a acceptat-o cu o furie mocnită, cu o disponibilitate spăşită, autoflagelatoare, de a suferi, căreia i-a conferit încetul cu încetul, şi în măsură tot mai mare, o aureolă de martiraj.

Istorioara asta nu mi l-a făcut simpatic pe bunicul meu. N-am înțeles niciodată cum de a fost în stare de atâta brutalitate. Era un om de lume, cu maniere ireproşabile, dând dovadă chiar şi de umor când era binedispus. Fotografiile lui, pe care le păstrez din interes de naturalist, îl arată ca ofițer în rezervă, într-o uniformă dichisită; sau ca un călător cu itinerar de culturalizare, îmbrăcat în haine cadrilate şi contemplând ruine din Asia Mică; apoi în redingotă, în calitate de consilier imperial. Barbişonul scurt maschează de fiecare dată un surâs ironic. Avea faima unui om extrem de îndărătnic, fiind cu siguranță marcat de toate fatalele prejudecăți ale secolului al nouăsprezecelea. Un victorianism extrem de pompos, căptuşit cu pluş, l-a înconjurat la sfârşit cu aura de vulgaritate a fumătorului de trabuc, care contrasta atât de puternic cu înfățişarea sa elegantă, încât părea, în mod paradoxal, să fie parte componentă a acestei concepții – întocmai ca în portretele lui Eduard VII ca prinț de Wales. Am văzut totdeauna în el un prototip al perioadei de înflorire a burgheziei de la finele secolului al nouăsprezecelea, a aşa-numitei *Gründerzeit*. Conştiința de sine supradimensionată provenea din ideea – generată de spiritul timpului – de

„situație a lumii" și din principiile imuabile aferente, atât morale, cât și etice, în primul rând cele legate de proprietate.

Se trăgea dintr-o familie înstărită de origine elvețiană, care se stabilise la începutul secolului al optsprezecelea la Viena, contribuind, împreună cu niște veri veniți de la Fribourg, la propășirea monopolului tutunului. Verii ajunseseră departe, devenind conți și pătrunzând, prin căsătorie, în înalta aristocrație. Nu se știe dacă în bunicul meu – care se mulțumise cu un titlu nobiliar modest pentru ramura familiei sale – mocnea invidia față de rudele favorizate de soartă sau dacă se trezise din nou în el spiritul întreprinzător al înaintașilor lui burghezi. În orice caz, a plăsmuit prin evoluția sa legenda unui *self-made man* de factură americană. Admiratorii lui (în primul rând fiicele sale) povesteau, cu venerație și fără a încerca să verifice proporțiile, cum, împotriva voinței familiei sale – nu se cunoștea motivul împotrivirii –, el se orientase spre industria lemnului, devenind un reprezentant de frunte al economiei forestiere și acumulând o avere care i-a permis s-o ia în căsătorie pe fiica frumoasă, onorabilă și nu lipsită de zestre a unui general de origine irlandeză. Faptul că în ascendența mamei ei figurau strămoși greci care jefuiseră odinioară unul din principatele valahe sporea valoarea miresei – și în același timp faima lui de bărbat care se pricepea să achiziționeze o marfă de cea mai bună calitate la un preț avantajos. Această versiune a unei istorii în care, cu siguranță, nici părțile luminoase și nici cele întunecate nu fuseseră, în realitate, chiar atât de evidente îl călca pe nervi în special pe tatăl meu, care încerca neobosit să dezbrace figura mitică a socrului de nimbul ce o înconjura – semănând în felul acesta și în mine germenele unei antipatii funciare față de bunicul meu.

În orice caz, l-am întâlnit rareori. Bunicii mei nu mai trăiau în Bucovina. Făceau și ei parte din acea categorie pe care tatăl meu – referindu-se la caracterul colonial al țării – o numea „îngrășământ cultural", adică misionari ai administrației civilizatorii

a unui imperiu care nu mai exista. Atât bunicii, cât şi surorile mamei se mutaseră înapoi la Viena încă înainte de izbucnirea Primului Război Mondial; iar noi, care după 1919 deveniserăm cetăţeni români, îi vizitam cel mult o dată pe an, şi doar pentru câteva zile – de obicei în drum spre lacurile din Carintia, unde mama ne căra, pe sora mea şi pe mine, cu ocazia vacanţelor de vară detestate şi umbrite de dorul de casă şi de câinii noştri. Am înţeles abia mult mai târziu că aceste „vilegiaturi" la aer curat (de parcă în Carpaţi n-ar fi existat destul aer curat şi miresme lecuitoare, de brad!) erau pentru mama pretextul să-şi revadă rudele şi să-i dea totodată ocazia, uneia sau alteia dintre surorile ei, să beneficieze de câteva săptămâni de destindere. Căci fetele, sărăcite acum, trebuiau să lucreze ca să se întreţină. În urma războiului, a perioadei de inflaţie de după şi a câtorva speculaţii ratate, din legendara avere a bunicului meu nu mai rămăseseră decât zerourile.

Prin urmare, nu l-am văzut niciodată în perioada de glorie a vieţii lui, ci doar ca om înfrânt şi bolnav; şi, din cauza polemicii duse de tata împotriva legendei familiale privind unicul posesor şi păzitor al tuturor virtuţilor cetăţeneşti şi tradiţionale ale familiei, îl consideram un om extrem de dezagreabil, tiranic, meschin şi mărginit. În ultimii ani ai vieţii nu prea a dat semne care să-mi poată contrazice impresiile. În salonul locuinţei din Viena, încărcat încă de mobile baroce grele, de portrete ale familiei, de bronzuri şi straturi de covoare întunecate, el şedea nemişcat pe o sofa, sprijinindu-şi bărbia în mâinile pline de inele, cu care se crampona de măciulia de fildeş a unui baston din lemn de abanos. Mă gândeam de fiecare dată că bastonul era, poate, acelaşi cu care o arsese pe mama pe spinare în adolescenţă. Desigur că nu am fost singurul care a respirat uşurat când bunicul a murit, în iarna geroasă a anului 1927. Sora mea mi-a arătat, triumfătoare, unul din inelele care îmi făcuseră deosebit de antipatice degetele lui mari, palide, groase, pline de vinişoare albastre. Era o răsplată pentru abilitatea ei de a

tăia, cu o politețe rece și categorică, avântul izbucnirilor lui uneori colerice. Am moștenit totuși și eu ceva, deși eram lipsit de asemenea vână diplomatică; și anume un ceas de aur foarte fin lucrat, cu un cadran arab, adus dintr-o călătorie în Turcia. În timpul studenției mele a dispărut și el la o casă de amanet, ca multe alte obiecte.

Există și o fotografie a adolescentei trezite, cu o lovitură de baston, din candoarea ei copilărească și din interesul visător pentru misterele existenței – cu acea lovitură de baston care îi arătase cât e de incapabilă și incompetentă să rezolve sarcinile pe care i le trasa ei viața. În această poză o văd stând în picioare, dreaptă și zveltă, într-o rochie de vară închisă până la gât, în fața unei bănci din grădina casei părintești. Grădina e mare – una din acele grădini care îi fac și pe nepoți să viseze când li se povestește despre ele. În ochii ei se mai răsfrânge o reminiscență din splendoarea ei verde, dar totodată și melancolia despărțirii. Se vede pe ea, din cap până-n picioare, că a beneficiat de educația corespunzătoare clasei din care face parte – dar și de suferințele unei existențe tinere impregnate definitiv de șabloanele convenienței. Grația ei nu poate disimula o inhibiție timorată, devenită o a doua natură. Cum s-ar spune, știe ce o așteaptă; își întrevede viitorul, întrevede dificultatea de-a face față tuturor cerințelor celorlalți – dar, firește, fără să-i treacă prin minte că ar putea interveni, schimbând din proprie inițiativă ceva. „Viața în stil mare" face parte din lumea viselor. Și n-ar aduce nici o schimbare esențială, nici dacă s-ar realiza cu adevărat. Deocamdată, realitatea este pragmatică și banală. Se va căsători, va face probabil o partidă bună, asta însemnând un bărbat înstărit, cu o situație socială cel puțin egală cu a ei; va avea copii și va încerca să-i crească respectând aceleași clișee de care s-a ținut seama și în educația ei – șabloane verbale, poate că își dă seama și de asta, dar cărora li s-a supus fără să opună vreo rezistență. Este osândită să

trăiască în conformitate cu retorica propriei caste şi a epocii ei, iar dacă va eşua – total sau parţial – vina pentru eşec o va purta *ea*, şi nu frazeologia aceasta găunoasă. Tata, cu care se logodise la scurt timp după aceea, la sfârşitul unei partide de tenis, ne-a povestit că pe atunci (firește, sub îndrumarea lui) mama mânuia în mod excepţional pistolul. Călărea foarte bine, se înţelege, totdeauna însoţită de cineva; patina frumos, înota cu multă pasiune, dar iarăşi: supravegheată de cineva. Dorinţa ei tainică de a primi permisiunea să studieze şi să devină medic pediatru – în fond, absolvise un liceu de fete, având o diplomă de bacalaureat în buzunar – era irealizabilă pentru o fată din pătura ei socială, care se deosebea de aceea a filistinilor mediocri doar prin aroganţă. În schimb, a urmat, unul după altul, cursuri la şcoli de menaj renumite la vremea aceea: una la Bonn, cealaltă la Lausanne. Şi acel vis eşuat, despre o misiune umanitară ca medic pediatru, a devenit un sediment amar în psihicul ei. Neştirbită i-a rămas doar naivitatea.

N-am uitat niciodată privirea pierdută cu care contempla o oftamoloagă, o femeie remarcabilă, rusoaică, morfinomană – după câte se spunea – şi medic primar la Clinica Oftalmologică din Cernăuţi, care, sub conducerea ei, dobândise faima de a fi foarte avansată şi modernă. Doamna rasată, slabă, cu nas acvilin, îmbrăcată în halat alb m-a tratat după un accident în care aproape că-mi pierdusem lumina ochilor. Calmul ei suveran şi siguranţa profesională au domolit prima noastră spaimă. Vorbea despre tot felul de fleacuri în timp ce-mi examina ochii. Expresia mamei, care o asculta, ce-i drept, plină de teamă, dar fascinată, s-a transformat în groază nestăpânită când doctoriţa a declarat cu o voce răguşită, de fumătoare şi un accent slav: „O femeie care n-a cunoscut sifilisul nu are dreptul să se considere femeie." – Ei bine, concepţia mamei despre posibilitatea unei femei de a se realiza era mult mai puţin emancipată.

Cu puţin înainte de a se logodi, dansase – la primul ei bal – un vals în plus cu un sublocotenent de cavalerie: un polonez

blond şi interesant de nervos, neîndoielnic fiindcă era hăituit de creditori. A fost dusă imediat acasă. Eram deja adult când mi-a mărturisit că se îndrăgostise la prima vedere de acel tânăr, dedicându-şi lui viaţa definitiv. Nu l-a uitat niciodată, el a fost „marea iubire" a vieţii ei, deşi, sau poate mai degrabă *fiindcă*, nu-l revăzuse niciodată – un amănunt pe care ea nu l-a admis în ruptul capului. Îşi amintea încă de numele lui, dar nu mi l-a spus. „Un nume cu foarte multe sunete ciripite", a declarat cu un surâs fermecător, într-o pornire neaşteptată de autoironie. Tânărul a rămas o umbră frumoasă aruncată asupra vieţii ei: unica iubire, marea iubire pierdută, care-i interzicea să mai iubească vreodată alt bărbat. Lovitura de baston se sublimase. De când fusese expediată acasă, de la primul bal, din cauza acelui vals în plus, rămăsese cu senzaţia că fericirea vieţii i se ciuntise.

Dar cealaltă umbră, cu pălărie cu boruri moi, cu lavalieră de artist sau virtuoz, care stătea în faţa ei pe promontoriul stâncos de la Trieste? Nu ne-a vorbit niciodată despre el, iar eu n-am îndrăznit niciodată să-i pun întrebări– şi probabil că atât tăcerea ei, cât şi discreţia mea avuseseră motive bine întemeiate. În felul acesta, necunoscutul a rămas din *două* puncte de vedere o apariţie simbolic de enigmatică: pe de-o parte, ca ungherul cel mai personal, niciodată dezvăluit, ascuns de fiecare om în străfundurile sufletului său; şi, pe de altă parte, ca elementul intim, niciodată definibil în mod clar, care ne împiedică să pătrundem vreodată exhaustiv în interioritatea altui om.

Despre tata, mama povestea numai lucruri îngrozitoare din perioada lor de logodnă. După părerea ei, el îşi propusese să şocheze o lume întreagă doar pentru a o vexa pe *ea*. Urmând o modă de pe vremea aceea, practicată de celibatarii seducători, se răsese în cap. Ea era prea lipsită de experienţă pentru a-şi da seama că tata nu voia câtuşi de puţin să se erijeze în seducător

de cucoane. Avea însă un temperament mult mai sangvin decât oamenii încorsetați în cămășile de forță ale convenienței sociale, din ambianța lui și a ei. Manifesta o vitalitate exuberantă – alt tip de vitalitate decât cea perseverentă și dârză care ființa în ea, grație căreia i-a supraviețuit cu câteva decenii tatei. Te strivea de-a dreptul cu buna lui dispoziție, era spontan, deborda de idei glumețe și fantezii grotești. Cum puțini oameni puteau face față acestei vitalități zdrobitoare, agasa pe aproape toată lumea. Dintr-o frondă juvenilă care l-a însoțit de-a lungul întregii vieți – fiind una din trăsăturile sale caracteristice –, s-a complăcut, în cele din urmă, în ipostaza de sperietoare care trezește oprobriul. Nici el nu s-a sustras retoricii dominante din acea perioadă, dar a folosit-o în sens invers. Una din formulele lui preferate era: *Il faut épater les bourgeois*![1] Din punctul de vedere al concepțiilor victoriene ale mamei, așa ceva reprezenta un sacrilegiu. În curând a văzut în logodnicul ei un monstru.

Tata era cu paisprezece ani mai în vârstă decât ea, deci avea treizeci și doi de ani când ea avea doar optsprezece – ar fi trebuit, prin urmare, să fie un om așezat, chibzuit. Însă el se purta ca un șturlubatic care abia depășise vârsta ingrată. Făcea glume frivole când stătea de vorbă cu surorile ei mai mici, aflate încă la vârsta adolescenței. Acestea rămâneau cu gura căscată, îndrăgostindu-se de el fără speranță, dar simțindu-se în același timp derutate și dezgustate. Ceea ce în cazul unui prieten de vârsta lor li s-ar fi părut nostim li se părea scandalos în cazul unui adult. Curând, el le-a etichetat drept „gâsculițe", nemaistând de vorbă cu ele. În schimb, a cutezat să-l contrazică pe tatăl mamei – și și-a menținut punctul de vedere, demonstrând că are dreptate. Bătrânului nu i se întâmplase încă niciodată așa ceva, aproape că l-a lovit damblaua și ar fi fost foarte dispus să strice imediat logodna fiicei sale cu un asemenea individ dacă nu s-ar fi temut de tevatura pe care ar

1 „Trebuie să-i scandalizăm pe burghezi" (fr.). (*N.t.*)

fi provocat-o un asemenea gest. Între timp, ginerele *in spe*, de la care te-ai fi aşteptat la mai mult respect faţă de zestrea totuşi considerabilă a logodnicei, fredona un cuplet satiric la adresa înfumurării oamenilor bogaţi:

Am o lojă la teatru,
Ba am şi un binoclu,
Am echipaje, am şi cai,
Bani am de-mi pot permite totul.

Iar cupletul acesta avea un titlu foarte puţin măgulitor: „Parvenitul".

Despre viitoarea lui soacră spunea că seara, când îşi pune cămaşa de noapte, îşi împodobeşte părul cu pene albe de bâtlan; iar când îi scrie o scrisoare croitorului ei de la Paris, toată lumea din casă trebuie să meargă în vârful picioarelor. În loc să-i ofere logodnicei lui flori, i-a adus câţiva sitari proaspăt împuşcaţi, legaţi cu o funie. Câinii lui au atacat odrasla masculină idolatrizată a familiei, pe unicul fiu şi moştenitor, după cinci fiice: un băiat de o frumuseţe extraordinară şi de o prostie tot atât de neobişnuită, căruia aproape că i-au smuls nasul, muşcându-l; a trebuit cusut la loc, iar cicatricea a rămas vizibilă tot restul vieţii. Când mama şi-a luat inima în dinţi, întrebându-l pe logodnicul excentric dacă nu vrea totuşi să-şi lase iarăşi părul să crească, acesta a declarat, pocnind din călcâie cu zgomot, că din păcate este complet chel, dar va încerca să rezolve situaţia: de atunci înainte a purtat pe cap, toată vara anului 1908, o căciulă groasă de lână cu un pompon roşu – o căciulă pentru sporturile de iarnă, pe care şi-o scotea doar la masă. Bunica mamei trăia încă pe atunci, având peste nouăzeci de ani şi nemaifiind în deplinătatea facultăţilor mintale; dar era respectată cum merita, datorită rangului ei în familie şi rangului strămoşilor ei în istoria îndepărtatei Valahii. Cu ocazia unei partide de tenis, o minge a tatei a pocnit-o în faţă pe bătrâna care şedea într-un fotoliu, ca spectator – fireşte, lovitura nu fusese intenţionată, dar nu l-a făcut pe tata cu nimic mai

simpatic. Şi cu atât mai puţin peste câţiva ani, când am aflat şi noi, copiii, de această ispravă şi am izbucnit în râs, într-un acces de nesimţire tinerească. „Păi, ce să-i faci, seamănă cu tatăl lor" – a fost comentariul acid.

Şi chiar semănam cu el în măsura în care sesizam de îndată aspectele groteşti şi comice ale oricărei situaţii, dând frâu liber amuzamentului într-o manieră destul de nedelicată, mai degrabă excesivă şi rabelaisiană. Trăsăturile moştenite de la mama păreau însă şi mai îngrijorătoare. Căci am preluat de la ea tendinţa spre irascibilitate.

În mitul plăsmuit de ea însăşi despre propria-i persoană, mama atribuia germenele permanent de furie din sufletul ei dezamăgirii cauzate de căsnicie. Nu te puteai aştepta să distingă şi alte cauze şi nici să-şi dea seama că era deseori vorba despre o furie a neputinţei, implantată în ea cu mult înainte de perioada nefastă a logodnei sau de primii ani de căsnicie. Şi-a menţinut cu obstinaţie părerea că tot ce ratase în existenţa ei îşi avea rădăcinile în perioada în care, trăind într-adevăr alături de un bărbat neiubit – desigur lipsit adeseori de delicateţe (dar şi neînţeles, căci avea şi calităţi atrăgătoare, rămase neluate în seamă) –, s-a simţit inadecvată ca soţie, iar mai târziu ca mamă a noastră.

Am avut câteodată bănuiala că furia ei avea şi o altă sorginte, care trebuia căutată în perioada logodnei şi a profanării credinţei ei naive. Mama fusese educată automat în spirit catolic, în tradiţia care vedea în exercitarea unor practici religioase – cum ar fi frecventarea bisericii, rostirea rugăciunilor dintr-un rozariu, spovedaniile ocazionale şi împărtăşania – îndeplinirea obligaţiilor faţă de Dumnezeu, Fecioara Maria, Fiul lui Dumnezeu şi sfânta Biserică. Toate acestea nu se puteau în nici un caz compara cu viziunea Cassandrei despre lume ca o creaţie a lui Dumnezeu, chiar dacă erau la fel de incontestabile; dar incontestabile doar în ceea ce priveşte dogma, ba chiar şi aspectul teologic; căci o discuţie despre infailibilitatea

Papei ar fi găsit-o pe mama la fel de nepregătită şi incapabilă să înţeleagă ca o dispută despre natura dublă, de om şi Dumnezeu, a Mântuitorului. Ca bună creştină catolică, ea trăia în inocenţa ignoranţei care garantează o stare de fericire, din păcate mult prea vulnerabilă. Ateismul zgomotos al logodnicului ei, bazat pe Nietzsche şi sprijinit afectiv de muzica lui Wagner (deşi şi acesta era uneori luat, cu sarcasm, în derâdere, ceea ce agrava situaţia), a abătut-o pe mama de la făgaşul comod al credinţei. În fond, tata urma să-i fie soţ, deci stăpân; în principiu îi atribuia aceeaşi autoritate ca tatălui ei; şi, deşi opiniile lui o şocau, ele îi deschideau şi perspectiva ameţitoare a unei libertăţi spirituale pe care încerca, plină de teamă, să şi-o însuşească pentru a-i fi pe plac logodnicului. Dacă părinţii ar fi avut o idee cât de vagă despre dilema ei, i-ar fi putut permite să studieze medicina. În orice caz, acesta era curentul care se răspândea atunci. Ea a încercat să depăşească îndoielile care-i încolţeau în suflet citindu-l pe Renan. Probabil că, în subconştient, îi rămăseseră însă reziduurile unui sentiment de culpă pe care ulterior l-a pus pe seama păcatelor săvârşite de soţul ei.

Întrebarea dacă nu s-ar fi putut împotrivi încheierii acestei căsătorii se izbea, chiar şi după decenii întregi, de o totală lipsă de înţelegere. Păi, cum aşa? Era un lucru hotărât, deci trebuia dus la capăt. Dar părinţii ei nu-şi dăduseră seama că cei doi logodnici nu se potriveau deloc? A, ba da. Dar cine „se potriveşte" în fond cu altcineva? Tocmai asta e minunat în dragoste, şi anume că ea depăşeşte până la urmă toate discrepanţele; şi se pare că în viaţa conjugală se înfiripează automat şi dragostea (chiar dacă nu imediat). Premisele exterioare erau întru totul compatibile: o partidă bună găsea o partidă bună. Trăiau în provincie, în cea mai îndepărtată ţară a imperiului chezarocrăiesc (şi părinţii ei trăiau atunci în Bucovina; fuseseră atraşi acolo de lemnul din pădurile Carpaţilor şi de nişte posesiuni rămase moştenire de la strămoşii fanarioţi: printre ele, aşa-numita „Odaia" – casa în care se născuse sora mea şi de unde am

pornit în refugiu în 1914). Este adevărat că viitorul ginere nu era un om cu avere, dar se trăgea dintr-o familie foarte onorabilă, ocupa un post în aparatul de stat, avea perspective frumoase de viitor, bucurându-se de protecții înalte, și avea și un tată influent la Viena. Mama își repeta mereu: dacă vremurile nu s-ar fi schimbat radical, dacă n-ar fi izbucnit Războiul Mondial și monarhia nu s-ar fi prăbușit, dacă Bucovina nu s-ar fi desprins de Austria și averea adusă de ea în căsnicie nu s-ar fi risipit – în parte pe împrumuturile din perioada războiului, în parte din cauza inflației –, ar fi putut avea o viață acceptabilă, chiar dacă nu fericită... dar, firește, cu alt bărbat.

Pe tata îl considera o farsă ca soț, respingător ca iubit, cu totul reprobabil în calitate de cap de familie. În 1919, când – după patru ani petrecuți de ea în diferite sanatorii și alți patru ani de despărțire din cauza războiului – au ajuns să trăiască iar împreună, dar într-o lume radical schimbată, el n-a arătat nici o înțelegere pentru faptul că ea era încă o femeie tânără care voia să-și conducă propria gospodărie și că un minimum de viață de societate ar fi sporit prestigiul familiei. Nu era în stare să înțeleagă că „adevărata viață" (chiar dacă nu neapărat cea „mare") pe care o visează o fată tânără – indiferent de norocul sau vitregia sorții – când se căsătorește se desfășoară și în rochie de seară, într-o ambianță aureolată de lumina lumânărilor. Dar reușea și mai puțin să înțeleagă că această dorință nu-i era insuflată neapărat de nevoia de a se afirma în societate, ci mai degrabă de faptul că, în concepția ei, însemna una din obligațiile ei vitale. Ea investise multă dragoste în această casă – care, în fine, nu se mai găsea într-un ținut izolat de lume, ci în imediata apropiere a orașului –, și nu numai pentru a transpune în realitate visurile ei euforice de fată tânără, ci în primul rând pentru a realiza idealul unei vieți de familie închegate, așa cum avusese în propria ei familie – deși, poate, cu mai multă veselie și mai puțină austeritate draconică. Memoria mea plasează această casă într-o grădină aerisită și scăldată în

lumină datorită fagilor, mestecenilor şi scoruşilor: o clădire cu două etaje, în stil neoclasici, ca nenumărate alte case de la ţară apărute la începutul secolului al nouăsprezecelea în ţinuturile ruseşti, dar şi în statele sudamericane; în faţă are, spre exterior, coloane, iar în spate, spre grădină, o verandă cu pereţi de sticlă.

Probabil că astăzi mi s-ar părea mult mai modestă decât o vedeam atunci. Peste câţiva ani, când reveneam, în vacanţă, acasă de la şcolile îndoielnice unde se desăvârşea educaţia mea, am avut ocazia să-mi dau seama că dimensiunile se reduceau atunci când confruntam realitatea cu mitul: de fiecare dată, casa şi grădina erau neîndoielnic mai mici, mai banale, mai ales că, după ce mama le-a părăsit, încăperile cu care eram obişnuit şi pe care le iubeam au luat treptat, sub îngrijirea tatei, aspectul confortabil, uşor părăginit, caracteristic gospodăriei unui celibatar sau atelierului de creaţie al unui artist. În copilărie, încăperile personificaseră strălucirea şi spaţiul nelimitat al lumii întregi. Aranjamentul interior demonstra că mama nu fusese în toate privinţele atât de convenţională şi banală pe cât se putea presupune. Pe lângă mobilele în stil baroc şi Biedermeier moştenite, îşi dorise ca zestre piese în stil Art Nouveau, la modă pe atunci – şi devenite iar foarte moderne în ultima vreme. Acestea nu fuseseră instalate în „Odaia", adică în casa de la ţară, în care locuise ea până în 1914; prin urmare nu fuseseră vandalizate sau furate de ruşi în timpul războiului. Noi, copiii, ne agitam şi ne jucam – fără să ţinem seama de valoarea lor pentru istoricii artei – printre piese de mobilier care ar fi putut fi atribuite lui MacIntosh sau lui Hoffmann; iar în adolescenţă le-am declarat insuportabil de demodate. În loc de Art Nouveau am fi preferat mobile din ţevi de oţel. Dulapurile şi comodele în stil baroc ni se păreau şi mai depăşite şi pretenţioase, de asemenea dormitorul Second Empire din lemn de cireş, moştenit de mama de la străbunica ei maternă greco-română. Eu însă îl iubeam. În perioadele de convalescenţă de după bolile copilăriei mi se permitea să lenevesc între pernele voluptuoase ale patului ca un galion blond, cufundat în

reveriile mele despre dansul *shimmy*, în ritmurile primelor formații muzicale de negri.

Firește că nostalgia transfigurează acea casă, învăluind-o într-o luminozitate veșnică, trecută prin filtrul verde al frunzelor de viță-de-vie de pe spalierul care îmbrăca veranda și ducându-mă cu gândul la un tablou de Bonnard; sunt sigur că spațiul vast și aerisit, precum și bunul-gust al aranjamentului făceau impresie și asupra oaspeților care veneau la noi – destul de rar – la invitația mamei, deși tata detesta asemenea evenimente. Dar nu mai era vorba despre petreceri de seară. Pretextul vieții de societate îl ofeream noi, copiii. Izolarea noastră, lipsa totală de contacte cu alți copii îi atrăseseră atenția până și mamei. Și-a amintit de obligația de a ne netezi drumul în viață – firește, tot în maniera ei romantică. Pentru a ne prilejui întâlnirea cu alți copii, organiza festivități costumate și procesiuni, în care sora mea, travestită în crăiasa zânelor, Titania, stătea într-un cărucior împodobit cu flori, împins prin grădină de fetițe de unsprezece ani îmbrăcate în fustițe de balet, cu aripi de libelulă confecționate din sârmă pentru flori și muslină, prinse de umerii osoși și slăbuți; eu, împreună cu doi băieței – din care unul se uita cruciș –, îmbrăcați în costume de paj și cu cununi de flori pe părul buclat, mergeam în fruntea procesiunii cântând din fluier. Balurile costumate erau mai amuzante pentru mame și educatoare decât pentru noi, copiii, și – în ceea ce mă privește – degenerau adeseori în încăierări cu copiii costumați la fel. Sora mea s-a produs la un moment dat ca baiaderă, fiind biciuită cu o biciușcă din vată de un bărbat gras, în pantaloni bufanți și turban, până a căzut la pământ – și s-a bucurat de asemenea aplauze, încât a hotărât să meargă pe urmele Pavlovei și să devină prim-balerină. Tata, căruia i-a împărtășit, radioasă, intențiile ei de viitor, a răspuns sec: „Dacă mama voastră e de acord cu așa ceva, te împușc pe scenă!" *El* a fost cel care a pus brusc capăt acestor mondenități, după ce a aflat că, din cauza lor, familia noastră era etichetată drept extrem de excentrică. (În Cernăuți, balurile erau

admise, dar numai de sărbătorile Purim.) Cu ocazia unui bal dat la noi acasă, când eu am jucat rolul unui vânzător de cârnați, tata a injectat în cârnăciorii oferiți de mine cu generozitate oaspeților, un purgativ cu efect rapid. Scenele de groază din toalete și camera de baie au oprit după aceea orice repetare a tentativei de a ne scoate din izolare și a ne introduce în lume.

În rest, contribuția tatei la viața de societate a rămas foarte anemică. Indivizii aduși de el în casă erau bizari, ciudați. Un profesor de matematică, ce-i drept, cam bețiv, dar unicul om, cât vedeai cu ochii, cu care putea discuta probleme de matematică superioară (care-l interesau exclusiv în vederea unor calcule balistice); sau un farmacist bătrân specializat în rețete alchimice, acestea intrând de asemenea în sfera amplă de interese ale tatălui meu, dar tot din motive cinegetice; un pictor și grafician care l-a inițiat în tehnica specială a gravurii cu ac rece (tata picta, desena și grava nu numai frumoase reproduceri de lucrări arhitectonice, ci și imagini oribile, cu cocoși de munte în timpul ritualului de împerechere sau cu cerbi boncăluind); iar dintre tovarășii de vânătoare: o selecție de indivizi care erau sau ornitologi și botaniști pasionați, sau experți în arme; sau, în fine, oameni care trăiau aproape exclusiv în pădure, așa încât se depusese deja mușchi pe ei – personaje ce păreau să emane un miros iute, de sălbăticiune, ca Pan-ul lui Hamsun. Firește că orice efort de a trezi interesul tinerei amfitrioane pentru farmecul unei asemenea companii era sortit eșecului. Dar atenția tatei nu se îndrepta doar spre aleșii de sex masculin. Dimpotrivă; infinit mai multe *femei* se bucurau de grație și favoare în ochii lui – din primul moment și într-o manieră atât de directă și bătătoare la ochi, încât soția lui n-avea nici un motiv să încurajeze astfel de relații, extinzând ospitalitatea propriei ei case.

Sora mea se născuse pe 14 iulie 1910. În parte pentru a onora suprapunerea nașterii ei cu ziua națională a Franței (ce-i drept, el detesta revoluțiile, dar admira tradițiile cinegetice

franceze), în parte pentru a o obişnui de timpuriu pe nounăscută cu zgomotele unei gospodării vânătoreşti, proaspătul tată a tras câteva focuri de armă în faţa ferestrei lăuzei – naşterea avusese loc acasă. Tânăra mamă era cât pe-aci să leşine, crezând că fuseseră atacaţi de tâlhari. Un medic înţelegător a declarat-o suferindă, recomandându-i o şedere de câteva luni în Egipt spre sfârşitul anului, când copilul putea fi deja încredinţat unei dădace experimentate. Cura s-a dovedit atât de benefică, încât mama a repetat-o an de an până la izbucnirea Primului Război Mondial. După Crăciun – o sărbătoare la care toţi membrii familiei mamei ţineau foarte mult, celebrând-o cu dăruire şi căldură, spre nemulţumirea tatei –, ea pleca la Luxor, rămânând acolo până în aprilie. Iar cel mai târziu la finele lui iulie pleca la Montreux să se odihnească. Absenţele îndelungate aveau un efect mai benefic asupra nervilor ei decât asupra căsniciei şi relaţiei cu fiica ei. Situaţia s-a agravat odată cu naşterea mea, în mai 1914.

N-aş putea spune dacă însăşi mama mi-a povestit – sau altă persoană iniţiată în asemenea taine familiale –, în orice caz, mi s-a relatat că n-am fost căutaţi de puţin un copil dorit. Din cauza suferinţei ei renale – în care, între timp, ajunseseră să creadă, pe lângă ea, toţi ceilalţi –, se făcuseră, zice-se, câteva atentate la adresa vieţii mele embrionare, cărora însă le-am rezistat, probabil graţie dârzeniei moştenite tocmai de la mama. Un lucru rămâne totuşi foarte sigur: n-am fost un copil zămislit din dragoste. Fără îndoială că mama fusese în acei ani mai nefericită decât altădată. Şi cum – din punctul ei de vedere – cauza era nu numai căsnicia ei, ci şi răceala şi distanţarea crescândă a surorii mele în faţa pornirilor ei sporadice de căldură maternă, eu i-am părut a fi obiectul potrivit şi bine-venit ca să-şi dovedească înzestrarea de mamă cu spirit de sacrificiu. Dacă în primii ani de viaţă n-aş fi fost ocrotit de Cassandra, probabil că atacurile ei posesive m-ar fi sufocat.

În orice caz, am venit în oarecare măsură în întâmpinarea dorinţelor ei, fiindcă am fost de la bun început un copil cu

probleme. Când a trebuit să ne refugiem din calea ruşilor, la câteva luni după naşterea mea, am fost atacaţi pe culmile din defileul Bârgăului de o hoardă de ţigani cerşetori. O vrăjitoare bătrână mi-a dorit noroc în viaţă scuipându-mă în obraz, ceea ce a avut drept rezultat apariţia unei erupţii roşii. Cassandra m-a îmbăiat într-un pârâu rece de munte. De la Bistriţa ne-am continuat drumul cu trenul – întocmai ca în călătoria lui Jonathan Harker la contele Dracula, dar în direcţie inversă; am ajuns la Viena bolnav de pneumonie. Bunicii mei au copleşit-o pe mama cu reproşuri fiindcă n-avusese grijă de mine, lăsându-mă pe mâinile „sălbaticei". În felul acesta a început între ele două o ciorovăială a cărei victimă am fost, din păcate, eu, servind drept minge aruncată dintr-o parte în alta.

Am găsit adăpost în apropiere de Trieste, în căsuţa de vară a bunicului meu patern, decedat nu demult. Când italienii au declarat război Austriei, a trebuit să ne refugiem şi de acolo şi am rămas până în 1918 în casa unor prieteni din Austria inferioară. Cadrul natural era foarte frumos, dar localitatea se găsea într-o regiune renumită pentru vremea proastă şi capricioasă. Furtuni dezlănţuite din cer senin perturbau în mod perfid pacea estivală. Cu ocazia unei asemenea furtuni, care ne-a surprins pe când ne plimbam prin pădure, ploaia m-a pătruns până la piele, n-am fost schimbat la timp în haine uscate şi m-am îmbolnăvit iarăşi de pneumonie – a doua. De-abia mă însănătoşisem că, într-un moment în care rămăsesem nesupravegheat, am căzut într-o adăpătoare pentru vite. Sora mea a înştiinţat-o, în treacăt, pe Cassandra, care m-a pescuit de-acolo, salvându-mă.

Dar solicitudinea, devenită curând canibalică, manifestată de mama pare să fi avut mai degrabă motive psihologice decât motivul sănătăţii mele şubrede. În fotografiile din acea perioadă par un băieţaş foarte robust. Eram însă, oarecum, unicul ei copil: sora mea îi scăpa tot mai mult din mână. În afară de asta, restricţiile existenţei noastre de refugiaţi conferera maternităţii ei o aură legendară. Dacă perioada de glorie a copilăriei mele nu s-a desfăşurat sub palmieri, ci în apropierea grajdului

de vite al gospodăriei unor țărani guşați din Austria inferioară, asta se datorează numai intruziunii istoriei universale în idila noastră. În vremuri „normale", perioada aceea ar fi avut probabil drept decor Luxorul. Acest amănunt n-a impietat asupra alurii de madonă a mamei mele, implicând, firește, şi teama viitoarei Mater Dolorosa că va pierde darul ceresc.

Mi-ar fi greu să spun care din noi doi a suferit mai mult: eu sau mama. Anxietatea ei a luat proporții de manie, îngrijorarea ei s-a amplificat până la dimensiuni de obsesie. Cele două pneumonii prin care trecusem au devenit un memento, avertismentul unei amenințări care plana asupra noastră ca urmare a unei culpe proprii, nelegiuite. A treia avea să aibă sfârşit letal, îi spusese medicul, aşa încât s-au luat toate măsurile de precauție ca să se evite apariția acestei a treia „pneumonii" – cum se numea cu termenul de specialitate – sau a oricărei alte boli mortale; iar campania era dusă cu atâta aferare, încât toată lumea a rămas oarecum decepționată constatând că acea catastrofă aşteptată cu multă ardoare nu se întâmpla şi că eu prosperam, devenind tot mai zdravăn şi mai rumen. Nişte rămăşițe din acea aşteptare soldată cu o dezamăgire au persistat în familie. Eram deja bărbat în toată firea şi tată de familie când una din mătuşile mele m-a întrebat: „*Tu* ai fost cocoşat în copilărie, nu-i aşa? Sau epileptic? Copiii tăi cum sunt?" Îndrăznesc să afirm că a fost o adevărată ironie a sorții că nu eu, ci sora mea a murit în floarea tinereții, răpusă de o boală perfidă.

Datorită zelului, care pe atunci se transformase deja în epidemie, de a conferi eternitate clipei trecătoare cu ajutorul aparatului de fotografiat, fazele maternității timpurii a mamei noastre au fost înregistrate (un avantaj inechitabil al ei față de Cassandra). De fiecare dată, oferim imaginea aceluiaşi grup de trei persoane, doar îmbrăcămintea noastră variază, urmând evoluția modei. Pălăriile mamei devin tot mai mici, borurile se îngustează, iar în cele din urmă se lipesc de cap. Încorsetarea

taliei devine mai lejeră; în loc să se muleze pe fusul trupului ei, rochiile mai largi, strânse în cute în jurul coapselor, cad, în falduri, până deasupra căputei pantofului cu toc înalt. Neschimbată rămâne doar fața tinerei femei și expresia cu care privește drept în obiectiv: ochii ei te duc cu gândul la o ființă care nu e întru totul prezentă, care se străduiește să revină la realitate. Dar ținuta extrem de dreaptă indică foarte clar că dorește din răsputeri să se înfățișeze ca autoare a celor doi copii ai ei atât de reușiți. Eu, la început încă ținut în brațe: un trunchi de con din dantele albe, din care iese la iveală un cap blond cu păr buclat, ca figura înconjurată de vată a unui îngeraș din pomul de Crăciun; apoi încep să cobor pe pământ, îmbrăcămintea de bebeluș este înlocuită cu hăinuțe nostime, în stil folcloric, sau costumașe de marinar. Piesa de rezistență e însă, de fiecare dată, sora mea: prea frumușică, aproape, ca să fie adevărată. Capul de păpușă este însuflețit de o expresie care denotă ancorarea vie în prezent: deschisă și încrezătoare, nu lipsită de cochetărie, precoce. Îmbrăcată în uniforma simplă, școlară, a cărei linie devine tot mai sobră, pare mai gravă, mai feciorelnică și mai feminină, și cu atât mai poetică. Începi să-i intuiești vulnerabilitatea fizică ascunsă.

Firește că solicitudinea nevrotică, adeseori extrem de posesivă a mamei noastre, o viza și pe ea, dar, spre deosebire de mine, ea nu era obișnuită s-o suporte așa cum o suportasem eu din prima clipă a vieții. În plus, tata încerca să-i asigure o doză mult mai mare de libertate, ceea ce nu făcea mai tandră relația dintre ea și mama. Copilăria noastră a fost otrăvită de două mijloace de dezinfecție: permanganatul și formamintul. Primul consta din granule mici, de un roșu închis, în formă de bețișoare – cristale cu șase sau opt muchii din hipermanganat de potasiu, care se dizolvau în apă dându-i culoarea sucului de sfeclă roșie și în care se spălau fără încetare toate obiectele ce ajungeau în contact cu noi: jucăriile, clanțele ușilor din casă, deoarece puteau fi atinse de oameni străini, tacâmurile, orice

fructe crude, chiar şi cele din propria grădină – şi în ziua de astăzi mi se face gura pungă înainte de a muşca dintr-un măr, în aşteptarea instinctivă a gustului fad-acrişor al permanganatului.

Al doilea dezinfectant, formamintul – moştenirea lăsată de o guvernantă pseudoenglezoaică, a cărei şedere, har Domnului!, scurtă la noi am eternizat-o într-un episod dintr-un roman –, era o pilulă albă, plată, cu un gust iute, dulceag, uşor bazic. Ni se plasa, întocmai ca ostia de la împărtăşanie, pe limba scoasă docil, pentru a ne proteja de agenţii patogeni pătrunşi în noi pe căile respiratorii sau pe cale bucală. Când ajungeam în apropierea unei mase de oameni sau când trecea pe lângă noi un convoi funerar, ni se trântea imediat câte un formamint. Ca să pot, cel puţin, vorbi în continuare, obişnuiam să-mi ţin pastila în punga fălcilor, ca un hamster; dar acolo formamintul nu numai că se dizolva, ci ataca şi smalţul dinţilor. Primul dinte care a trebuit plombat, iar mai târziu extras, a fost – stomatologic vorbind – al treilea din dreapta *mezial*, al cărui smalţ fusese distrus în copilăria mea de nenumăratele pastile de formamint.

Mama a resimţit încă multă vreme consecinţele spaimei cauzate de turbulenţele din perioada dintre prăbuşirea monarhiei habsburgice şi ocuparea Bucovinei de către români, în 1919. Nu se simţea bine în ţara aceasta ale cărei limbi nu le vorbea şi de care nu mai era ataşată după plecarea părinţilor ei. Nu simţea nici o legătură de sânge prin bunica ei. Avea senzaţia că este obligată să trăiască în exil din cauza pasiunii cinegetice a tatei, pasiune în care vedea, pe drept cuvânt, adevăratul motiv care-l determinase să rămână acolo, în loc să se întoarcă în Austria micşorată acum (şi în felul acesta să-şi regăsească propria familie). Deşi preţurile aproape legendar de mici – în comparaţie cu cele de astăzi – ale alimentelor şi prestărilor de servicii din România de atunci îi dădeau posibilitatea să trăiască la un standard incomparabil mai ridicat decât ar fi

fost posibil în Austria după pierderea averii, ea se simțea săracă lipită pământului şi declasată, şi ne transmitea şi nouă sentimentul de mândrie vulnerabilă generat de mitul unui trecut măreț, dar apus. (Nu-i de mirare că una din cărțile preferate ale surorii mele în copilărie fusese basmul lui Brentano *Gockel, Hinkel şi Gackeleia*.)

Trufia şi aroganța mamei noastre, pe care mânia ei subliminală le scotea uneori la lumină (dându-i în asemenea momente o alură statuară, încremenită într-o ținută rigidă, mută), nu-i înlesneau câtuşi de puțin relațiile cu oamenii dintr-un mediu aflat în degradare vizibilă. După expedițiile de jaf din primele săptămâni de după prăbuşirea din 1918, mama suspecta întreaga populație urbană şi rurală de intenția ascunsă de a prăda şi a tăia beregata tuturor concetățenilor mai bine situați – dar, în primul rând, de a-i trage în țeapă pe copiii lor. În plus, avea convingerea că toată populația zdrențăroasă, nespălată, care tuşea, scuipa şi făcea pipi pe orice gard era alcătuită din purtători activi de bacili. În consecință, ni s-au restrâns până la un minimum absurd toate posibilitățile de a intra în contact cu alți oameni.

Nu cunosc alt copil care să fi crescut într-o izolare atât de totală ca noi – exceptând acele serbări costumate, pornite cu intenții atât de bune şi atât de nefericit sistate. Eram supravegheați clipă de clipă. Când ne jucam în grădină – dincolo de gardul ei oricum nu aveam voie să ajungem, aşa că am luat contact cu lumea multicoloră şi variată din jur doar superficial, prin imaginile schimbătoare ale străzilor: un obiectiv turistic exotic, care zbura pe lângă noi şi prin care eram transportați dintr-o rezervație în alta, în caravane rapide formate din trăsuri, câini, bone şi guvernante, şi anume din oraş la țară şi de la țară înapoi, în oraş, dintr-o casă în alta, dintr-o grădină împrejmuită în alta… – deci: când ne jucam într-o rezervație strict supravegheată, în apropierea noastră nu se găsea nici un copil. Iar dacă, întâmplător, se găsea uneori vreunul, atât înainte, cât şi după

vizita lui se luau măsuri profilactice groteşti: formamintul şi permanganatul treceau printr-un proces de resurecție la care nu se făcea nici o economie. Doi frați nefericiți împrumutaseră la un moment dat de la noi nişte cărți, dar se îmbolnăviseră la scurt timp după aceea de scarlatină. Am primit permisiunea de a pune iar mâna pe acele cărți, aduse între timp înapoi, doar după o carantină de un an. Îmi amintesc că am deschis una din ele, bucuros de revedere: eram afară, iar în bătaia soarelui literele de tipar negre de pe hârtia albă păreau verzi – şi m-am speriat, crezând că scarlatina le dăduse culoarea unei otrăvi.

Cu toate astea, imaginile din acea perioadă sunt impregnate de atmosfera unei inegalabile tihne – nu fizică şi cu atât mai puțin sufletească. Momentele de nefericire erau mai frecvente decât cele de fericire, plângeam mai des decât râdeam, aveam mai multe motive să ne împotrivim asupririi decât să ne simțim liberi. Dar chiar şi momentele de nefericire erau pătrunse de un sentiment de siguranță al cărui punct de plecare nu putea fi, după părerea mea, decât candoarea vieții – însă nu doar candoarea copilăriei, şi nici starea de spirit mai neapăsătoare a unei epoci mai puțin grevate de conştiința culpei; ci, mai degrabă, candoarea naivă a mamei noastre. Toată agitația, labilitatea şi uneori inechitatea ei, ba chiar şi furia, maniera de a aplica pedepse, care friza răzbunarea, erau generate, fără nici un dubiu, de efortul disperat de a realiza un ideal: mama perfectă, în calitate de cap al familiei (fără a pune la socoteală faptul că *pater familias* nu era dispus să joace rolul atribuit lui); căci tot ce făcea ea primise o binecuvântare etică. Toate acțiunile ei, până şi cele mai trăsnite, erau dictate de cele mai bune intenții, fiind întreprinse cu onestitate şi bună-credință. Noi, copiii, simțeam acest lucru. Întocmai cum în alte case vezi pe perete icoanele Fecioarei Maria – sau, în ziua de astăzi, portretele lui Che Guevara, John F. Kennedy, Martin Luther King sau papa Wojtyła –, copilăria noastră a stat sub semnul imperativului categoric. Starea noastră de tihnă consta în sentimentul

de securitate oferit de caracterul incontestabil etic şi moral al mamei, dincolo de toate obiecţiile care puteau fi aduse metodelor pedagogice pe care le aplica.

Fireşte că mama a mânuit rareori într-o manieră rezonabilă această sabie a intenţiilor nobile. În mod ciudat însă, toată lumea îi dădea ascultare, chiar şi tata. Dădacele şi educatoarele erau tot atât de dezarmate în faţa ei ca noi; gemeau sub asuprirea ei, invocau martiriul Domnului împotriva lipsei de înţelegere, dar de cele mai multe ori se supuneau. Primeau cele mai ciudate directive. Prescripţiile referitoare la îmbrăcăminte şi alimentaţie frizau absurdul. Că în lunile fără *r* n-aveai voie să mănânci raci era un lucru universal acceptat; în schimb, că în lunile cu *r* nu aveai voie să te aşezi pe pământ fiindcă emanaţiile lui puteau provoca paralizie infantilă era o regulă valabilă exclusiv pentru igiena familiei noastre. Educatoarele călăuzite de alte concepţii despre călirea fizică a copiilor din grija lor cedau, ridicând din umeri, sau erau înlocuite cu altele, pentru care aşa ceva era mult mai puţin important decât să fie lăsate în pace. Erai în pericol mortal dacă voiai să bei un pahar cu apă când veneai, transpirat, după ce alergaseşi. Pepenii şi smochinele puteau declanşa febre pernicioase gastrice; am primit permisiunea să le mâncăm doar când am atins aproape vârsta adultă. Nici după ce ajunseserăm să ne consideram de mult adulţi nu era posibil să facem un drum cât de scurt într-un automobil decapotat – chiar şi pe căldura toridă a unei veri româneşti – fără să îmbrăcăm o haină îmblănită şi să ne punem pe cap o cască închisă ermetic, de piele.

Asemenea ţicneli exaltate, resimţite de noi ca nişte cazne impuse în mod arbitrar, ne-au subminat însă, cu timpul, certitudinea despre caracterul etic şi moral incontestabil al lumii noastre. Când ne ciocneam de anumite exagerări ale mamei, obligaţiile asumate faţă de imperativul categoric făceau uneori loc unei impacienţe sceptice, vecină cu cinismul. Îmi amintesc de o scenă dramatică, petrecută la un lac alpin ales de mama ca destinaţie a „vilegiaturii" noastre.

Urma să împlinesc în curând paisprezece ani şi mi-am permis să închiriez pe cont propriu o bărcuţă cu rame şi să ies singur – imaginaţi-vă! – la plimbare pe lac. Când am revenit la hotel, sora mea mi-a comunicat că mama se închisese în cameră, vrând să se sinucidă. Trebuie să mărturisesc că această ameninţare nu m-a înspăimântat cu adevărat. Fusese lansată deja de repetate ori – de exemplu, la un moment dat fiindcă mă întorsesem de la patinaj după lăsarea întunericului, deşi ar fi trebuit să ştiu că, în timpul iernii, tocmai în orele crepusculare se înalţă pâclele cele mai nocive; sau, altă dată, fiindcă achiziţionasem în taină o revistă care ar fi considerată astăzi un săptămânal cu totul inofensiv, dar atunci trecea drept pornografie de cea mai joasă speţă din cauza unor desene cu doamne în *negligé* şi a unor poze de femei cu sânii goi.

Prin urmare, m-am aşezat comod pe terasa hotelului, aşteptând ca sora mea, care urcase în camera mamei, să se întoarcă şi să mă citeze în vederea pronunţării verdictului. A trecut însă o jumătate de oră, a trecut o oră fără să se întâmple nimic, iar în mine a încolţit teama că de data asta mama şi-a luat totuşi în serios ameninţarea. N-am mai avut răbdare să aştept pe terasă. De cum am intrat în hol însă, am fost oprit de portar, care mi-a comunicat că mama şi sora mea plecaseră.

N-ar fi fost nevoie să-i văd expresia stânjenită ca să bănuiesc că e vorba de una din înscenările ei. Am ieşit iar, liniştit, pe terasă. Experienţa din trecut mă călise. Ceea ce mă durea era doar că sora mea îi ţinuse mamei isonul în teatrul pe care-l juca.

Vacanţele petrecute din când în când la Marea Neagră îi dădeau şi ele mamei prilejul să prefigureze sinuciderea ca măsură pedagogică extremă. Plaja de la Mamaia, unde în ziua de astăzi o falangă de caravanseraiuri turistice oribile, din ciment zgrunţuros, provoacă natura (oricum nu prea bogat înzestrată – cu ceva apă, nisip şi iarbă) să-şi deplângă inocenţa pierdută, era atunci – mă refer la sfârşitul anilor douăzeci – total pustie,

cu excepția câtorva cabine și a unui podeț de lemn care înainta în mare. Nisipul auriu se întindea pe kilometri întregi, presărat cu scoici mici, trandafirii, casabile. Stratul gros de nisip foarte fin fusese dus de vânt spre interior, formând dune înalte, în spatele cărora se întindea stepa, pe atunci pustie, a Dobrogei. În direcția cealaltă, țărmul cobora lin în mare – puteai înainta kilometri prin marea foarte puțin adâncă, până când apa îți ajungea, în fine, la burtă. Mama se plimba tot timpul, agitată, de-a lungul fâșiei de nisip lucind ud, mărginită de valuri mici care se izbeau pleoscăind de țărm. Afecțiunea renală o împiedica să intre în apa rece. Persoana care ne supraveghea în momentul respectiv – de obicei una din englezoaicele dubioase din Smirna sau Gibraltar, menită să îmbogățească vocabularul și cunoștințele noastre (de exemplu nuanțele sunetului englezesc *o* din propoziția *O, Homer, what homage do we owe you*!) – era trimisă la capătul podețului de lemn pentru a ne păzi de-acolo. Ar fi fost mai simplu să vină cu noi în apă și să ne păzească așa; dar mama n-avea încredere în conștiinciozitatea acestor educatoare efemere (care de obicei plecau după câteva săptămâni), temându-se că plăcerea de a înota le-ar împiedica să ne țină în frâu. Plasate într-un post de observație la capătul punții, erau în situația să cuprindă cu privirea întreaga întindere de apă – fie și doar cu nostalgie. Nevrând să lase la cheremul poftelor hoțești ale țiganilor, care bântuiau peste tot, cărțile și jucăriile noastre, umbrela de soare, rogojina, coșul cu de-ale gurii și alte paraferne, mama alerga în timpul acesta de colo-colo de-a lungul țărmului, țipând, făcându-ne semne cu mâna și devenind tot mai agitată pe măsură ce ne îndepărtam mai mult de ea. „O cloșcă ce a scos boboci de rață", spunea despre ea însăși. Dacă dispăream din raza ei vizuală fiindcă apa era, în fine, suficient de adâncă și ne permiteam să înotăm, iar câte un val ne acoperea căștile de baie, mama îi făcea semne lui *Miss* sau *Mademoiselle* de pe punte. Iar dacă nu reușea să obțină de îndată vești liniștitoare despre starea noastră, căci supraveghetoarea flirta

cu vreun crai în costum de baie, îl trimitea pe urmele noastre pe maistrul de înot – şi fiindcă acesta începuse, după scurt timp, să nu mai dea ascultare izbucnirilor ei de panică, pe oricare alt vilegiaturist dispus s-o servească.

Probabil că în săptămânile petrecute de noi la mare mama devenea o apariţie arhicunoscută, de care îşi bătea joc în secret toată lumea. Mamaia nu era câtuşi de puţin o localitate balneară elegantă. Mama se comporta însă de parcă am fi fost la Biarritz. Şi oferea probabil o imagine grotescă atunci când apărea, printre smârcurile de apă de mare, pipirig, coji de pepene verde şi seminţe de dovleac, îmbrăcată anacronic de elegant într-o rochie scurtă de plajă, fără mâneci, şi începea să alerge de-a lungul ţărmului apărându-şi faţa de soarele arzător cu o pălărie florentină şi o umbreluţă; rumenite de soare, pulpele îi erau trandafirii ca scoicile mărunte care scârţâiau sub pantofii ei de baie, iar în braţe ţinea o grămadă de reviste şi prosoapele noastre, ca să ni le putem pune pe umeri de îndată ce vom ieşi din apă. Un martor ocular ne-a descris-o, peste mulţi ani, scuturând încă nedumerit din cap: era o excentrică, recurgea la cele mai ciudate gesturi şi semnale, încercând cu strigăte, ordine, imprecaţii, fluierând dintr-un fluier marinăresc procurat special în acest scop, apoi cu semne făcute cu mâna, cu o revistă, cu prosopul de baie, sunând din clopoţelul vânzătorului de îngheţată să-şi recupereze progeniturile din elementul periculos al apei şi să le readucă pe uscatul sigur. Noi ne simţeam atât de jenaţi, încât ne prefăceam că n-avem de-a face cu ea. Îi ignoram agitaţia, alimentând-o în felul acesta. Sufeream din cauza spectacolului ridicol, agasant şi demn de compasiune pe care-l oferea – însă, în orice caz, *atunci* aveam antene doar pentru aspectul ridicol şi agasant, pentru compasiune eram prea tineri şi prea necruţători. Cel ce simţea pe pielea lui atitudinea noastră era Bonzo, buldogul francez al mamei, care nu reuşea să ne consoleze pentru absenţa propriilor câini. Cu zgarda sa din păr de mistreţ, părea prost dispus şi

pompos, ca un paroh evanghelic, iar noi îl botezam din belşug cu apa foarte sărată a Mării Negre de câte ori puteam pune mâna pe el.

Mama era pe atunci o femeie în floarea tinereții, probabil foarte atrăgătoare, poate nu chiar atât de subțirică şi zveltă cum fusese cu câțiva ani în urmă, dar cu atât mai feminină. În acei ani era însă la modă tipul efebului feminin cu piept plat, care fuma țigări dintr-un şpiț lung şi îşi purta părul lipit de cap, semănând cu căştile noastre de baie din cauciuc; e uşor de imaginat la ce excese ducea această modă în România anilor douăzeci. Mama se plângea de anacronismul ei. „Se pare că soarta mea este să fiu mereu în contratimp cu moda", spunea. „Pe vremea când idealul de frumusețe erau walkiriile wagneriene planturoase, eu eram o fată subțirică. Acum, printre nimfe şi amazoane, sunt o femeie cu pieptul plin." Dar ştia foarte bine că acest amănunt nu displăcea. Şi mie îmi plăcea. Îmi plăcea şi să mă afişez împreună cu ea. O parte din linguşelile revărsate asupra ei se răsfrângea şi asupra mea („Cine ar fi crezut că aveți un băiat atât de mare?..."); iar faptul că făcea asemenea scene din cauza unor fleacuri, că amenința să se sinucidă fiindcă eu mâncasem o înghețată de vanilie, care – cum ştie toată lumea – este foarte toxică, întocmai ca stricnina; că era hipersensibilă, nervoasă şi avea deseori migrene din cauza afecțiunii renale; că era în stare să dicteze cele mai crunte pedepse – toate astea erau acceptate de mine ca un fenomen firesc. Astăzi am impresia că atunci – adică în deceniile de la finele secolului al nouăsprezecelea şi începutul celui următor – aceste manifestări reprezentau o componentă intrinsecă, definitorie, a aşa-numitelor „doamne". Calitățile lor etice inițiale, înfățişate cândva de *Minnesängerii* medievali, fuseseră de mult înlocuite cu cele nervos-estetice, descrise de d'Annunzio. Iar modelul, punctul de plecare propriu-zis, îl găsim la Pitigrilli. Oricum am lua-o, toate manifestările patetice, toate exagerările, ideile fixe, şantajele

sentimentale cu boli, sinucidere sau măcar cu exprimarea unei mâhniri profunde făceau parte categoric, după părerea mea, din arsenalul comportamental al speciei „femeie", având probabil de-a face şi cu hemoragiile lunare, care în curând i-au dat bătăi de cap şi surorii mele. Suprapunerea dintre noţiunea de „femeie" şi cea de „minte sucită, aiurită" mi s-a părut din fragedă copilărie un lucru de la sine înţeles; şi poate că tocmai de aceea am văzut mai târziu în iubire un fenomen irațional în sine.

În plus, *şi* un sentiment extrem de labil, uşor dubios, pe care nu te poţi baza fiindcă, din cauza unei greşeli minore, poate fi în orice clipă ratat, pierdut şi îndreptat spre o altă persoană mai demnă de a fi iubită. I-am mărturisit odată mamei că, până la o vârstă destul de înaintată, am întâmpinat *în felul acesta* orice manifestare de dragoste la adresa mea şi că n-am fost capabil să răspund decât cu un sentiment relativ, revocabil în orice clipă; dar când am vrut să leg această reacţie de faptul că în copilărie pedeapsa uzuală pentru orice greşeală a mea era refuzul de a mă mai iubi, mama s-a arătat jignită – nu fiindcă reproşul ar fi fost nedrept, ci fiindcă îşi vedea degradat etosul pedagogic. Într-adevăr, modalitatea ei de a pedepsi era mult mai drastică decât obişnuitul „Pfui, eşti un copil rău, mami nu te mai iubeşte!". Deşi fusese educată în spirit catolic, mama pedepsea cu o rigoare protestantă. Răceala glacială care urma instantaneu celei mai tandre armonii după comiterea unei nelegiuiri infantile însemna mult mai mult decât mimarea unei repudieri spontane, reprezenta o adevărată sentinţă pronunţată asupra unui nemernic – un verdict de proscriere, întocmai ca lovitura de baston din adolescenţa ei. Căci era dictată nu numai de ea în calitate de educatoare tradiţională; în spatele ei se afla de fapt tatăl, ca întruchipare a tuturor idealurilor familiei, ale castei, ale unei societăţi umane civilizate.

Indiferent ce făcusem – o nesupunere, o obrăznicie la adresa unei guvernante, o agresiune împotriva surorii mele, un eşec la şcoală –, trebuia să înţeleg că un om în stare de asemenea

infamie nu putea aştepta indulgenţă din partea semenilor; trebuia exclus din comunitate. Nu exagerez dacă afirm că fusesem socotit încă de la vârsta de zece ani un ratat şi că mă şi simţeam astfel – fiind cu atât mai spăsit cu cât nici ca monstru nu realizasem fapte cu adevărat remarcabile, nefiind în stare să comit ceva atât de abominabil încât să provoc o sinucidere reală, aceasta rămânând de fiecare dată la faza de ameninţare. Firește că în copilărie – şi cu atât mai puţin în perioada adolescenţei turbulente – nu reuşiserăm să înţelegem că în ceea ce noi numeam, fără perdea, când eram între noi, „exaltarea" mamei noastre, se reflecta tragicomedia unui principiu pedagogic. Spiritul puritan în care fusese educată îi înfăţişase lumea în imagini de abecedar, unde nu apăreau oameni reali, ci doar roluri potrivit cărora omului îi era impus un anumit comportament, fără a ţine seama de individualitatea, de caracterul, de temperamentul şi structura nervoasă a fiecăruia. Era imaginea despre lume a unei orânduiri sociale încă intacte. O lume formată din prototipuri: ţăranul era în mod inconfundabil ţăran; un marinar era marinar; un soldat era soldat. Dar şi măcelarul era doar măcelar, iar consilierul aulic doar consilier aulic; orice deviere către sfera individuală însemna un pas spre haos.

Mai ales în imaginea despre familie – care, după cum se ştie, este germenele civilizaţiei – stereotipiile abundau. Rolul unui „tată" sau al unei „mame", al „copilului" şi al „fratelui", al „soţului" sau al „soţiei" era fixat o dată pentru totdeauna, fiecare îşi avea, ca să spunem aşa, costumul său şi textul stabilit dinainte, ca pe scenă. Ceea ce devia de la acest clişeu redus la esenţa cea mai trivială, sau se abătea total de la rol, nu era doar reprobabil, ci de-a dreptul o întruchipare a răului. Era cazul soţului ei, care nu se încadra în prototipul tatălui de familie vrednic, cumsecade, iubitor şi plin de consideraţie, având în ochii ei înfăţişarea unui om egoist, lipsit de scrupule, mânat de porniri animalice, care o ţinea în captivitate pe femeia încredinţată lui prin căsătorie forţată. În mod paradoxal, ea se găsea însă cam

în aceeaşi situaţie, căci era suficient de inteligentă ca să-şi dea seama de propriile eşecuri. Simţea mult prea bine că nu putea face faţă vitalităţii debordante a tatei, aşadar, că nu corespundea ca „parteneră de viaţă" şi că nu-i lua nimeni în serios rolul de mamă aşa cum îl concepuse ea – cel mai puţin noi, copiii; şi, cu cât se străduia mai tare să întruchipeze figura mamei eroine, plăsmuită după modelul cel mai banal al obligaţiilor materne (o pediatră eroină, care se sacrifică pentru a-şi proteja progeniturile de forţele demonice ale vieţii, de boli, moarte şi degradare morală), cu atât mai jalnic eşuau aceste eforturi.

Deşi, în fond, eforturile ei erau de multe ori profund emoţionante. Nici peste decenii, când devenise bunică, n-a renunţat să manifeste o grijă pe cât de exaltată, pe atât de impresionantă. Tăbărâse pe fiul meu cel mai mic, încercând să pună în aplicare *pe el* toate metodele şi pornirile pedagogice şi educative cărora fraţii lui li se susträgeau cu acelaşi dispreţ cu care o făcusem şi eu în ultima fază a copilăriei. Pentru ca cel puţin *el* să nu se aşeze pe pământul gol când se juca în aer liber, mama comandase la tâmplarul din satul în care trăiam – din nou ca refugiaţi – un scăunel mic, pe care-l căra *ea*, dacă nu-l putea convinge să-l ducă el peste tot. Batjocura fraţilor săi şi a camarazilor de joacă i-a călit, ce-i drept, caracterul, dar nu l-a făcut mai tandru. Lui şi fraţilor săi – dar mai ales lui – i-a povestit mama unele amănunte care ilustrau în mod înduioşător atitudinea ei faţă de tata. Revoltată de neglijenţa cu care tata îşi purta, fără să le cruţe, costumele de vânătoare, îi cârpea cu propriul păr şi cât mai invizibil rupturile din stofele aspre de tweed şi donegal. Cu siguranţă nu l-a iubit, dar această imagine a unui devotament conjugal aproape medieval o înfăţişează în ipostaza ineficientă a celei care-şi face datoria, fie şi o datorie pe care şi-o impusese ea însăşi, ca o damnaţiune.

În mod ironic – dacă putem atribui dramei existenţei asemenea nuanţe literare –, anii căsniciei nefericite cu tata şi ai

maternității umbrite de anxietate au fost, până la urmă, cei mai realizați din viața ei. Nu-și pierduse încă total șarmul feciorelnic, păstrând ceva din farmecul acelei vulnerabilități care-i dezarma pe toți criticii ei. „Este suferindă", se spunea. Sau: „Ia totul prea în serios, prea în tragic; e obsedată de obligațiile materne." Ambele ipoteze erau corecte. Când se detașa puțin de obsesia conștiinciozității ei dezorientate, când uita de toate și se lăsa în voia unor gânduri aflate dincolo de imaginile violent distorsionate din mintea ei – de exemplu, când se gândea la un lucru care ne putea face o bucurie nouă, copiilor –, atunci ieșea iar la iveală toată poezia netrăită a ființei ei. Nimeni nu știa să dăruiască ceva așa cum o făcea ea: cu acea impresionantă înțelegere pentru dorințele cele mai intime, pentru visele și fantezia primitorului, care transforma orice cadou într-un obiect valoros. Sărbători precum Crăciunul, Paștele și aniversările îmi provocau în copilărie o stare de fericire care n-avea să se mai repete niciodată în viitor. Dar sufletul ei bun putea fi resimțit și în viața de toate zilele. Fiecare carte, fiecare jucărie pe care am primit-o fusese aleasă cu grijă. Amintirea mea despre camera copiilor e dominată de o senzație de lumină și prospețime, de curățenie scrupuloasă, de liniște întreruptă doar când și când de larma noastră veselă sau de certurile noastre – senzație care, și astăzi, reprezintă pentru mine chintesența unui lux demn de invidiat.

În momentele ei de tandrețe era mai seducătoare decât cea mai echilibrată mamă sau iubită. Cu ocazia uneia din vilegiaturile noastre confuze de la Marea Neagră – eram numai noi doi, sora mea îl însoțea pe tata într-o călătorie la mânăstirile din Moldova –, am ajuns, la Constanța, în fața unei vitrine în care am descoperit întruchiparea celor mai arzătoare dorințe ale oricărui băiat: macheta unui vapor, perfect realizată până în cele mai mărunte detalii, cu colaci de salvare minusculi prinși de bărcile de salvare, nenumărate hublouri între punți, o punte de comandă cu imitații ireproșabile ale

vâslelor, habitaclului şi altor amănunte tehnice – pe scurt: perfecţiunea, desăvârşirea absolută a unei lumi reduse la scară. Mi-aş fi dat şi viaţa pentru acest vapor. Am promis să fac tot ce mi se va cere vreodată: să consum fără rezerve formamint şi permanganat, să pun pe mine, fără împotrivire, paltoane şi şaluri de lână seara, când adie briza marină, să respect cu strictețe marcajul balizelor pe care nu era voie să le depăşesc când înotam, ba chiar să renunţ la blazerul marinăresc albastru, cu nasturi de aur, care îmi fusese deja promis după îndelungate rugăminţi – pe scurt, să fiu în veci ascultător dacă voi intra în posesia acelui vapor. Din păcate, nu era de vânzare; vitrina în care fusese expusă macheta nu era vitrina unui magazin de jucării, ci a unei agenţii navale.

În orice caz însă, cei doi levantini care o conduceau – doi domni cu ochi negri, mustăţi negre foarte stufoase şi mâinile acoperite şi ele cu păr negru – nu contaseră pe perseverenţa mea şi a mamei. M-am comportat câtva timp după aceea ca un derviş văicăreţ (în treacăt fie spus, cred că eram un copil răzgâiat şi imposibil); în zilele următoare a avut loc un schimb de telegrame între mama şi compania armatoare al cărei vapor fusese expus ca machetă. Într-un sfârşit, m-am îndreptat triumfător – îmbrăcat într-un blazer marinăresc albastru cu nasturi strălucitori de alamă şi purtând macheta vaporului în braţe – spre port, însoţit de buna mea mamă, care îmi spusese că ar fi putut achiziţiona un inel cu briliante cu banii daţi pentru jucăria mea. Ţinut bine de mama, ca să nu cad în mare, am lansat preţiosul meu vapor la apă, şi, spre spaima mea, am văzut cum se duce drept la fund cu un gâlgâit. Când m-am ridicat şi m-am uitat la mama, s-a întâmplat ceva straniu: ea a izbucnit într-un râs degajat, eliberator! Strâns îmbrăţişaţi, ne-am întors pe promenada din faţa Cazinoului ca să mâncăm o îngheţată. Peste decenii, am încercat să-mi imaginez cât de diferit ar fi evoluat viaţa noastră, a tuturor, dacă mama ar fi fost în stare să râdă şi cu tata în acest fel.

Probabil că el n-a ajuns să cunoască această faţetă a ei – sau a cunoscut-o doar fugitiv; iar speranţele zadarnice că asemenea momente s-ar putea repeta mai des scoteau cu atât mai chinuitor în evidenţă laturile ei mai puţin atrăgătoare. Cum eterna lui bună-dispoziţie şi aparenta neseriozitate o iritau, mama îşi manifesta faţă de el cele mai negative porniri de caracter: rigorismul generat mereu de mândria bazată pe o sensibilitate exagerată; intoleranţa potenţată de furia subliminală continuă; febrilitatea trezită de obsesia îndeplinirii obligaţiilor şi teama de a eşua; şi în fine – dar nu mai puţin importantă – duritatea. Am enumerat aceste trăsături de parcă ar face parte, ca un mănunchi, dintr-un caracter clar conturat şi coerent. Dar realitatea era alta. Aveai mai degrabă senzaţia că mama răspunde la fiecare stimul venit din afară cu unul sau altul din cioburile rămase din ceea ce odinioară fusese un întreg omogen, distrus apoi de viaţa ei ratată. Momentele armonioase şi pline de graţie reprezentau doar un ecou îndepărtat al acelei vieţi; iar manifestările de duritate exprimau disperarea ei provocată de pierderea acelei vieţi. Câteodată, când se răzbuna – adică împărţea pedepse –, ele căpătau o amprentă cu adevărat demonică.

Episodul care mă făcuse să accept cu un prezumtiv stoicism ameninţarea cu sinuciderea şi comedia plecării precipitate de la Velden pe Wörthersee – situaţie mai uşor de imaginat în cazul unor îndrăgostiţi din dramele lui d'Annunzio – avusese loc cu ani mulţi înainte, marcându-mă profund. Mama experimentase pe mine această spaimă în primii ani de după războiul mondial. Anxietatea ei atinsese în acea perioadă un punct culminant. Ne claustra în grădina noastră cu o strictеţe pe potrivă. O dată – cu o singură ocazie, pe care am savurat-o din plin – m-am pomenit acolo nesupravegheat de nimeni. Sora mea avea lecţii în casă şi nici măcar Cassandra nu era prin apropiere. Mă jucam cu o minge deosebit de frumoasă, pictată cu scene de circ, primită de ziua mea. În urma unei lansări nefericite, mingea a ieşit printre gratiile porţii de la intrarea în grădină... şi afară era un băiat mai mare decât mine care mi se

părea seducător de inițiat în strengării. Iar el a ridicat mingea. L-am rugat zadarnic să mi-o înapoieze prin gratiile porții. „Vino afară să ți-o iei", mi-a spus. „Să ne jucăm împreună."

Propunerea era inimaginabilă: să părăsesc grădina, să ies în stradă și să mă joc acolo cu un băiat necunoscut, neîngrijit, în mod evident ireverențios! Fără îndoială că jocurile lui aveau să fie incomparabil mai sălbatice – și mai ademenitor de aventuroase – decât țopăiala mea bine educată după o minge de cauciuc multicoloră. Dar să cedez acestei tentații ar fi însemnat nu numai încălcarea unei interdicții stricte; ar fi însemnat o răzvrătire fățișă, repudierea nelegiuită a autorității care guverna legea universală. Inima îmi bătea să-mi spargă pieptul.

În ochii băiatului s-a aprins o scânteie batjocoritoare văzându-mi ezitările. Nu mă credea capabil de atâta curaj. Nesocotind toate îndoielile și rezervele, m-am strecurat afară. În clipa aceea, el a trântit mingea de pământ și i-a dat un șut, astfel că ea s-a rostogolit pe stradă, departe de noi. Am alergat după ea. Firește că el a ajuns înainte și i-a dat iar un șut, iar mingea a zburat și mai încolo; când eu – iarăși la câtva timp după el – l-am ajuns din urmă, mă aștepta în dreptul ei, dar i-a dat un șut chiar sub nasul meu, așa că mingea a zburat încă mai departe. Ne-am jucat în felul acesta – dacă putem numi *joc* faptul că mă ducea de nas cu toată cruzimea – până am ajuns la marginea orașului și am intrat pe niște străzi cu circulație mai intensă. Băiatul și-a continuat jocul, iar eu l-am pierdut în curând din ochi. Am alergat, disperat, drept înainte. Îmi iubeam mingea; scenele colorate, cu clovni și cățel dresați, dansatoare pe sârmă și jongleri îmi incitau fantezia și, în plus, primisem mingea cadou de la mama de ziua mea, nu voiam s-o pierd. Aproape și mai dureroasă era decepția că mă lăsasem înșelat în mod rușinos – pentru prima dată în viață și ca un fel de pedeapsă fiindcă fusesem neascultător. În zadar am încercat să-l descopăr printre oameni și vehicule pe tovarășul

de joacă trădător. M-am trezit deodată în inima oraşului, în piaţă, cu sufletul plin de amărăciune: mâhnire din cauza mingii pierdute, conştiinţa păcatului comis şi teama că m-am rătăcit definitiv.

Probabil că arătam jalnic. Buclele mele lungi şi hăinuţa de catifea cu guler de dantelă, care, pe vremea aceea, reprezenta îmbrăcămintea mea zilnică, detestată, şi pe deasupra lacrimile nu puteau rămâne neobservate printre evreii în caftan, vizitiii tolăniţi în birje, ofiţerii români care zornăiau din pinteni, ţărăncile îmbrăcate în portul lor multicolor, ţinând coşuri cu ouă pe cap, rabinii şi cetăţenii germani zeloşi care – potrivit modei locale de atunci – purtau cămăşi cu guler tare, pantaloni bufanţi şi pălării tiroleze. Cernăuţiul era un oraş unde toată lumea cunoştea aproape pe toată lumea. Un domn care observase cât de pierdut eram, m-a cules, m-a întrebat cine sunt, m-a urcat într-o birjă şi m-a expediat acasă.

Depus acolo, am găsit grădina goală şi casa încuiată. Nici o mişcare, nici un semn de viaţă. Am ciocănit, am bătut la uşa de la intrare, am zgâlţâit-o, zadarnic; am alergat de mai multe ori în jurul casei: toate uşile erau închise, toate obloanele trase la ferestre, jaluzelele verandei coborâte. M-am oprit în faţa fiecărei ferestre, ţipând. O clipă, mi s-a părut că zăresc printre jaluzele mutra luminoasă a surorii mele; dar a dispărut de îndată, fusese probabil o iluzie optică. Le-am strigat cu disperare pe mama, pe Cassandra, pe doamna Hofmann şi pe subrete, chiar şi pe câinele meu, Rauf. Nici un răspuns. Eram scăldat în sudoare şi mă cuprinsese panica. Vecinii erau departe. Nu cunoşteam decât familia unui chirurg polonez numit Dr. Buraczinsky. Mi se permisese la un moment dat să mă joc cu fiul lor, dar o jucărie ne învrăjbise: un crucişător de tinichea, pe rotile. Faptul că un vehicul care era făcut pentru apă circula pe uscat cu ajutorul unor roţi ascunse, de parcă ar fi plutit pe mare, mi se păruse pervers, mai rău decât o impostură. Miroszju – aşa se

numea Buraczinsky junior – mi-a spus că sunt doar invidios. Această divergență de opinii ne dusese la ceartă și de atunci nu ne mai văzuserăm.

Da, îl invidiam, dar nu din cauza vaporului mincinos, ci a libertății de care se bucura. Îi era permis să se joace cu băieții de vârsta lui, în grădinile din cartierul nostru, fără teama că lumea se va duce la fund din cauza asta. Era însă bine educat și nu se îndepărta niciodată prea mult de casă. Seara, doamna Buraczinsky își scotea capul pe fereastra mansardei micii lor vile și striga, în lumina de asfințit, crepusculară, învăluită în fum, a cerului de vară cu irizații turcoaz, cu voce tărăgănată: „Mirooszju!", și primea imediat un răspuns disciplinat, de la oarecare distanță: „*Proszju*!" [Da, vă rog], care trezea în mine, însinguratul, reverberații pline de nostalgie. Răspunsul obedient dat chemării din fiecare seară de a se întoarce acasă părea să spună că obligațiile zilei fuseseră îndeplinite. Îl percepeam din perspectiva celui osândit la trândăvie, a celui exclus din lumea activităților care creau legături și a relațiilor pline de afecțiune ce își găseau expresia în interacțiunea dintre un nume și ecoul său. Iată ce mi-a trecut prin minte în acele clipe de ananghie. Am alergat la familia doctorului, am trecut pe lângă doamna Buraczinsky, am urcat la mansardă, mi-am scos capul pe fereastră și am zbierat, disperat, înșirând toate numele familiei mele pierdute. Știam, firește, că dispariția lor este o înscenare. Dar teama că ar putea fi totuși altceva la mijloc era și mai mare: se putea și ca ei să fi părăsit, toți, casa, orașul și țara, uitându-mă aici. În fond, aveam doar cinci ani.

Starea mea de spirit era probabil cutremurătoare. Madame Buraczinsky m-a luat de mână, m-a dus înapoi acasă, a apăsat energic butonul soneriei de la intrare, iar când i s-a deschis m-a predat, cu recomandarea către mama de a renunța la asemenea glume cu un copil.

Nu era o glumă, era o pedeapsă cu care mama voise să-mi dea o lecție de neuitat. Și-a atins scopul – cu câteva efecte se-

cundare, probabil, care s-au infiltrat insidios în sistemul meu nervos. Tata n-a aflat niciodată despre acest episod. Dacă ar fi aflat, probabil că n-ar mai fi privit măsurile pedagogice ale mamei cu umorul cu care obişnuia să le taxeze.

Mama s-a despărţit de el în 1922, după o căsnicie de treisprezece ani. Lucrurile s-au petrecut destul de precipitat. Într-o bună zi şi-a făcut bagajele, ne-a împachetat şi pe noi şi am plecat cu toţii la Viena. Ne-au însoţit persoanele care oricum doreau să plece din gospodăria noastră: Strausserl şi doamna Hofmann, menajera, care din motive de vârstă dorea să se întoarcă în Boemia, de unde se trăgea. A rămas acasă Cassandra: mama voia să mă aibă de-acum înainte doar pentru ea.

Tata ne-a lăsat să plecăm fără să bănuiască nimic. Se aştepta să ne întoarcem după câteva săptămâni de odihnă la lacurile din Carintia şi de refacere în urma contactului cu rudele din Viena. Dar se înşela. Corul rubedeniilor mamei, care furnizase dintotdeauna, ca în tragedii, zgomotul de fond pentru situaţia ei supusă atâtor pericole („exilata ţinută în jug, ca o sclavă"), a jubilat. Surorile ei erau adolescente când mama se căsătorise; războiul şi anii postbelici dificili le maturizaseră şi deveniseră independente. Deşi împărtăşeau concepţiile colective ale familiei, se adaptaseră retoricii noii epoci. (Spiritul timpului clocise încă de pe atunci majoritatea lozincilor la care apelează şi feministele din ziua de astăzi.)

Mama considerase războiul, anii postbelici nesiguri, dezintegrarea lumii vechi şi apariţia celei noi (din care se simţise până atunci exclusă) un şir de pedepse în plus, care-i înăspreau închisoarea reprezentată de căsnicie; prin urmare, a perceput adierea aceasta a noului spirit al timpului venită dinspre surorile ei mai mici ca pe un far care semnaliza începutul unei ere a libertăţii.

Viaţa surorilor mai mici se asemăna pentru ea cu zborul unui stol de ciocârlii spre soare. Faptul că sora cea mai mică, de-abia ajunsă la vârsta adultă, voia să se specializeze în artă

decorativă, urmând cursurile Şcolii de Artă aplicată din Viena, i se părea un pas la fel de curajos şi înălţător ca orientarea celei de-a doua surori spre teozofie, a celei de-a treia spre studiul drepturilor femeilor şi a celei de-a patra (carea fusese totdeauna o intelectuală mai excentrică) spre ideologia social-democrată.

Toate aceste voci proaspete, năucitoare suflau acum, reunindu-şi forţele, în trompeta emancipării, susţinând în special eliberarea de sub jugul căsniciei impuse. O femeie sensibilă, generoasă, vulnerabilă fizic fusese împiedicată să se realizeze în viaţa emoţională şi să participe la viaţa de societate – ea, o mamă atât de devotată, dispusă oricând să se sacrifice; şi cine o împiedicase? Un egoist, un om brutal, mânat doar de instincte, fără îndoială un nebun (căciula de lână!), un monomaniac (vânătoarea!) şi un amoral (lipsa de respect faţă de socrul lui!).

Bunica mea a redus, ce-i drept, polemica ideologică înaripată a fiicelor ei mai mici contra monstrului care-i ţinea în captivitate fiica mai mare la esenţa semantică, spunând că nici ea nu-şi simpatizase de la început ginerele, dar că, fiind crescută în tradiţie catolică, e de părere că divorţul este exclus. În schimb, bunicul nostru, care pe vremea aceea luase deja obiceiul de a-şi spune părerea asupra evenimentelor exterioare pe un ton lătrat, cu capul decrepit sprijinit de mâna care strângea spasmodic măciulia bastonului, a constatat cu amărăciune că, ţinând seama de proletarizarea continuă a lumii şi de decăderea generală a moravurilor şi a moralei, oricum „e tot un drac", aşa că fiecare să facă exact ceea ce pofteşte şi crede de cuviinţă. Având în felul acesta spatele acoperit, mama a înaintat acţiunea de divorţ împotriva tatei. Acesta a făcut tot ce-i stătea în puteri ca să uşureze procedura. Căsătoria a fost desfăcută cu o condiţie: ca ambele părţi să aibă aceleaşi drepturi asupra noastră, a copiilor. Sora mea şi cu mine am făcut faţă derutei pe care avea s-o provoace, în viitor, această clauză cu răbdarea unor oameni multîncercaţi şi, din când în când, cu accese spasmodice de râs neputincios.

Normal ar fi fost ca mama să profite de libertatea în fine dobândită rămânând la Viena şi începând o viaţă cu totul nouă, pe cât posibil activă. Dar în acei ani Viena era dezolantă; şi poate că mama a presimţit de atunci ceea ce, peste douăzeci de ani, va deveni evident – şi anume că memorabila coeziune a familiei era doar o figură retorică şi că o convieţuire a tuturor sub acelaşi acoperiş nu putea fi atât de paşnică precum ar fi fost de aşteptat din partea unor rude însufleţite de aceleaşi idei şi întru totul solidare – dacă ne luăm după declaraţiile lor. Aproape fiecare membru al familiei moştenise – sau cel puţin preluase, prin imitaţie – inflexibilitatea şefului clanului; mama, fiica cea mai vârstnică, îi semăna cel mai mult în această privinţă. Deşi chinuită mereu de conştiinţa că nu făcuse faţă în mod onorabil cerinţelor, mama îşi condusese totuşi aproape un deceniu şi jumătate propria gospodărie; era prin urmare greu de imaginat că – mai ales în privinţa creşterii şi educaţiei noastre – se va supune obiceiurilor şi exigenţelor încă mai convenţionale (sau poate chiar celor radicale, la modă în epocă!) ale membrilor familiei. În schimb, tot atât de exclus era să trăiască singură. Era ceva firesc ca toate fetele necăsătorite să se afle sub oblăduirea familiei, locuind în aceeaşi casă; or, în urma divorţului, mama ajunsese din nou să fie necăsătorită. Independenţa unei femei tinere divorţate – mama avea treizeci şi doi de ani – era însă rău famată, ba chiar scandaloasă. Mama a rezolvat dilema întorcându-se în Bucovina. Un admirator – şi anume bărbatul care, peste ani, mi-a vorbit despre farmecul ei – i-a pus la dispoziţie o casă ţărănească veche, dar aranjată cu gust, într-un peisaj natural superb, la distanţă de o oră cu trăsura de Cernăuţi. Casa adăpostea o colecţie frumuşică de artă populară românească – multă ceramică şi pielărie, broderii colorate, tacâmuri de lemn sculptat, covoare ţesute aspre – şi era total lipsită de confort; simt şi astăzi în oase paturile tari, iar în nări mirosul usturător al fumului din sobă şi al lutului plin de funingine din care era făcută vatra deschisă: grăsime râncezită de oaie, cimbru pârlit şi usturoi;

amintirea neplăcută a scândurii găurite, înconjurată de roiuri de muşte, de deasupra haznalei e încă vie. În schimb, pentru mama se prea poate ca această căsuţă cu acoperiş gros de paie, cu ziduri strâmbe de chirpici văruit, şi obiectele ţărăneşti din cele trei camere să fi avut farmecul naiv al unei ambianţe de basm – ba poate şi o boare de emancipare manifestată în gustul pentru folclor şi arta aplicată.

S-ar fi putut muta şi la „Odaia", proprietatea rurală moştenită de la străbunica fanariotă, care ne aparţinea nouă tuturor – mamei şi mamei ei, surorilor ei şi nouă, strănepoţilor –, prin urmare nici unuia cu adevărat; şi care, fiind prea departe şi prea izolată pentru a ne aproviziona cu produse agricole, în afară de câţiva miei de Paşte, în fiecare an, şi de câţiva crapi pescuiţi, la Crăciun, dintr-un iaz înnămolit, era considerată de toată lumea drept lipsită de valoare, întreţinerea ei fiind prea costisitoare. În orice caz, pe acest pământ se afla o casă care îi fusese atribuită în 1909 mamei, pentru noua familie, şi de unde fuseserăm nevoiţi în 1914 să ne refugiem din calea ruşilor. „Odaie" înseamnă în româneşte „cameră", dar nu am reuşit niciodată să descopăr din ce cauză casa, destul de spaţioasă, şi gospodăria din jur primiseră acest nume. E posibil să fi fost o denumire de uz familial, a cărei origine nu mai poate fi depistată; în orice caz, anonimitatea dovedea că nimeni nu simţea vibrând în el mândria posesorului atunci când venea vorba despre această bucată de pământ de pe malul stâng al Prutului şi despre casă. Nici măcar tata nu punea mare preţ pe ea; ca parte din zestrea soţiei sale, o considerase, la vremea aceea, aproape o ofensă, deşi nu-i displăcea să vâneze iepuri şi raţe în luncile Prutului. Mama o detesta pe faţă. Reprezenta locul exilului ei, scena tuturor spaimelor primilor ani de căsnicie, când căuta cât mai des şi pentru timp cât mai îndelungat refugiu în Elveţia şi în Egipt. Nici atunci nu considerase că merită efortul să se ocupa de aranjamentul interior.

În ziua de astăzi, arhitecții de interioare au adeseori ambiția să amenajeze șoproane vechi, poduri de case și depozite de mărfuri. Dar în 1923 moda aceasta nu exista încă, după cum nu existase nici în 1909. Chiar și acum, când nu avea alt adăpost, mama n-a văzut în „Odaia" o posibilă casă de locuit. Complexul, conceput inițial ca mânăstire și apoi restructurat ca un conac rural, era așezat, amenințător ca o fortăreață, pe un teren plat ca de stepă, adăpostind sub același acoperiș grajduri, arii de treierat, grânare, șoproane pentru trăsuri și căruțe. Înaintea noastră locuiseră acolo generații întregi de administratori hrăpăreți, proprietarilor fiindu-le rezervate doar puține încăperi. Mobilierul fusese probabil la modă pe vremea lui Cuza Vodă; între timp însă, în plușurile cu ciucuri își făcuseră cuib șoarecii. Roiuri de molii se ridicau din taftaua decolorată a perdelelor; în florile artificiale care stăteau, în mănunchiuri lipsite de culoare, în vase uriașe din perioada dinastiei Manchu, ferecate în bronz ca în epoca rococo, intrase praful; oglinzile erau oarbe, gravurile de pe pereți pătate, iar de pe portretele unor strămoși greu de identificat genealogic vopseaua de ulei, de calitate proastă, se coșcovea. Nu exista nici un confort, nici măcar apă curentă; se făcea baie în vane de zinc în care se turna, cu găleata, apă de fântână încălzită în prealabil, iar nevoile ți le făceai într-un fel de nișe lipite de zidul exterior, ca niște cuiburi de rândunică, legate printr-un sistem de țevi direct la groapa de gunoi din grajd. Este ușor de înțeles că în 1919, după reîntoarcerea în Bucovina, mama preferase acestei lipse de comodități o casă de oraș; și toată lumea a înțeles și acum de ce nu se simțea tentată să se mute în casa aceea. Dar, pe de altă parte, era proprietatea ei și părea de mirare că trecea peste mândrie – zonă, la ea, foarte sensibilă – și accepta un adăpost și mai primitiv, oferit de prieteni binevoitori.

A fost doar primul dintr-o serie de gesturi surprinzătoare, luate la cunoștință cu descumpănire și o uimire mai mult sau

mai puțin ironică de către tata și alți cunoscuți care îi voiau binele (și tata îi voia în continuare binele, cu aceeași sinceritate), deși substratul gesturilor mamei nu era greu de priceput: toate însemnau tentative de a se elibera, în fine; încercări de a se desprinde din cătușele impuse de o serie de prejudecăți moștenite și de a-și trăi viața în conformitate cu propriile idei. Faptul că aceste idei nu-i aparțineau cu adevărat, că noile concepții nu și le formase ea, ci le preluase pe toate de la alții – fiind cele mai uzuale din acea perioadă, adică cele mai banale – i-a diminuat în curând elanul. În același timp, gesturile ei disimulau câteva manevre cu intenție clară. Era evident că urmărea să se debaraseze atât de sora mea, cât și – în ceea ce mă privea – de Cassandra. Fără ca tata să se împotrivească (fiindcă și el era adeptul educației în limba germană), pe sora mea a trimis-o la un pension din Viena, unde a și rămas. Eu urma să merg la finele vacanței de vară la gimnaziul de limbă germană „Honterus" din Brașov, în Transilvania. În felul acesta ieșeam de sub oblăduirea Cassandrei, dar rămâneam relativ aproape de mama.

Ajuns la Brașov, m-a cuprins un dor de casă ucigător. Am fost predat socrului unui preot protestant, și anume al parohului orașului, dr. Viktor Glondys, care va deveni mai târziu episcopul sașilor transilvăneni. Amfitrionul meu, consilierul aulic Meyer, era un omuleț vânjos de vreo șaptezeci de ani care semăna ca două picături de apă cu Joseph Conrad; drept ca o lumânare, scump la vorbă ca un spartan și de o severitate patriarhală. N-am scăpat toată viața de melancolia orelor nenumărate petrecute între zidurile groase și cenușii ale casei parohiale masive, situate vizavi de Biserica Neagră, în timp ce dascălul Honterus, înveșmântat în talar și având pe cap un acoperământ à la Luther, întindea acuzator spre mine un deget de bronz, de pe soclul înalt al monumentului său.

Orășelul format din case patriarhale, ca de turtă dulce, înconjurat de ziduri de apărare medievale, părea scos dintr-o cutie

cu jucării – o enclavă germană ca din basme în ținutul autohton românesc; deasupra lui se boltea clopotul unui firmament pe al cărui albastru nețărmurit se roteau rândunelele și șoimii.

Mama a venit să mă viziteze la Crăciun. Renunțase la casa țărănească, dar nu mi-a dat amănunte privind noul domiciliu și condițiile în care se instalase. Cu ajutorul unui pom de Crăciun pliabil, din sârmă lăcuită în verde și cu ace de hârtie verde lipite pe ramuri, împodobit cu numeroase lumânărele și o risipă de beteală, și, firește, cu cele mai colosale cadouri, a reușit să-mi pregătească în camera de la hotel o seară de ajun care a adâncit în mine, în mod dureros, nostalgia atmosferei festive a Crăciunului de altădată, de acasă. Spunea că va veni iar la Paști, dar a apărut mai repede, însoțită de un domn cu un păr blond pieptănat corect, cu cărare, extrem de politicos, care manifesta față de ea o solicitudine plină de tandrețe. Întrebând-o, suspicios, ce rol îi rezervase în viața noastră, mi-a mărturisit că se recăsătorise și că trebuia să-l privesc ca pe tatăl meu vitreg.

S-a întâmplat ceva ciudat. De câte ori venise vorba până atunci despre sentimente familiale și solidaritate tribală, fuseseră în joc doar rubedeniile mamei. Tata era chiar și pentru noi, copiii, un outsider iubit, atașat doar de sora mea și de mine. Acum, solidaritatea cu el a izbucnit în noi cu o vehemență la care mama probabil că nu se așteptase – cu atât mai puțin din partea mea.

Că sora mea se va situa fără rezerve de partea tatei era previzibil; dar și reacția mea a fost la fel de hotărâtă. Aș fi fost mai degrabă dispus să sar la beregata însoțitorului străin al mamei decât să-i cedez cel mai mic drept asupra mea, care îi revenea de fapt tatălui meu. Am refuzat să mă adresez lui altfel decât cu numele de familie, i-am spus consecvent „dumneavoastră", m-am făcut că nu-i aud dorințele – exprimate totdeauna cu multă politețe și nici măcar o dată pe ton poruncitor –, dându-le urmare doar după ce mi le transmitea mama. N-am dat atenție nici uneia din manifestările lui de amiciție – cu atât

mai puțin celor de dragoste aproape plină de venerație față de mama, care mă includeau și pe mine, presupun că din dorința de a-i fi ei pe plac. Mi-am dat seama abia cu timpul cât de nedrept am fost. În orice caz, au trecut ani mulți până să simt o afecțiune sinceră pentru el, deși admiteam că nimeni n-ar fi putut fi mai răbdător, mai corect, mai plin de tact și mai bun decât fusese el, fără excepție, în toată perioada conviețuirii noastre. Când Cassandra mi-a spus, la un moment dat – venisem acasă în vacanță –, cu malițiozitatea unui spiriduș, că poate voi avea în curând parte de un frățior, sau chiar de o surioară, m-a cuprins un acces de furie. Mama a aflat despre toată povestea și mă tem că asta n-a avut deloc o influență benefică asupra disponibilității ei de a veni, în a doua căsnicie, în întâmpinarea speranțelor nutrite de urmașul tatălui meu.

Era un om înstărit, bine văzut și din multe puncte de vedere diametral opus tatei: rezervat, în timp ce tata era expansiv; sec, în timp ce tata era plin de umor; cumpănit și calculat, în timp ce tata era nesăbuit, spontan și dur. O iubea pe mama cu o venerație timidă care n-a degenerat în amărăciune, ci și-a pierdut doar strălucirea, ca să spunem așa, adică a devenit tot mai crepusculară pe măsură ce el trebuia să constate că duritatea aspreşte surâsul ei eteric și poetic, că din stările ei de reverie interiorizată poate izbucni violența, că vulnerabilitatea ei ascunde o aroganță jignitoare. Dar în prima perioadă mama s-a trezit într-adevăr la o nouă viață sub efectul devoțiunii lui; începutul celei de-a doua căsnicii părea să stea sub auspicii incomparabil mai bune decât ale celei dintâi. Chiar dacă nu-mi plăcea, trebuia să admit că pe mama o învăluia o transfigurare nupțială: era siguranța de sine care înfrumusețează orice femeie când se știe iubită, dorită și – nu în ultimul rând! – asigurată din punct de vedere financiar. A doua perioadă de înflorire n-avea să fie însă de lungă durată.

Ne aflam încă în mult-lăudaţii ani douăzeci. Bucovina noastră şi alte meleaguri pe care foşneau frunzele de cucuruz şi ţipau uliii erau mai puţin preocupate de înflorirea, în artă, a curentului dadaist şi a expresionismului, sau, în muzică, a dodecafoniei, cât de intrarea triumfală a modului de viaţă american în lumea veche. În ţinuturile melancolice dintre Siret, Prut şi Nistru pătrundeau mai degrabă sunetele saxofonului şi coafurile băieţeşti decât interesul pentru Der blaue Reiter. Cinematograful s-a dovedit o instituţie de primă importanţă pentru răspândirea culturii, iar filfizonii care reprezentau *la jeunesse dorée* din Cernăuţi, Rădăuţi, Suceava şi Sadagura se îmbrăcau încă de pe atunci – când moda masculină nu era încă parodică, aşa cum este astăzi – ca gangsterii din Chicago, pe care-i vedeau pe ecran, la cinema. Cu borul pălăriei tras mult peste ochi, cu costume în dungi, la două rânduri – umeri ascuţiţi, pantaloni largi, cămăşi negre şi cravate roz sau verde deschis –, ei contribuiau la introducerea adevăratului spirit al secolului douăzeci în viaţa idilică a ciobanilor de la munte, care cântau din fluier, a ofiţerilor de operetă scăldaţi în parfum, dar şi în miros de usturoi, şi a evreilor desprinşi parcă dintr-o pânză de Chagall. În casa în care mama s-a instalat cu al doilea ei soţ (o clădire aşezată într-una din ultimele grădini mari din mijlocul oraşului, înconjurată de cireşi bătrâni, noduroşi ca stejarii), exista primul aparat de radio în proprietate particulară; fusese necesară obţinerea unei aprobări din partea autorităţilor militare româneşti pentru a-l putea achiziţiona. Printre pârâiturile, fluierăturile şi trosnetele care tulburau sincopele, a avut loc prima mea întâlnire de dragoste cu ceea ce, zece ani mai târziu, va fi considerat o manifestare a „artei degenerate“ sub denumirea disprețuitoare de „muzică a negrilor“ – anume cu jazzul.

Începea să se facă simţită influenţa mijloacelor de comunicare, mai ales a filmului şi a revistelor ilustrate. După exemplul americanilor, cărora nu le păsa de prohibiţie, lumea bea

cocteiluri; bărbații care le mixau, îmbrăcați în smoching, își puneau mici coifuri albe pe frizurile linse, date cu briantină. Orașe de vis, în stilul futurist, evocau imaginea unui viitor de aur, într-o metropolă de anvergură universală, în care domnea libertatea religioasă și egalitatea între rase, precum și dreptatea socială. Lumea era optimistă în anii aceia, la scurt timp după prima vărsare de sânge sinucigașă, iar de dincolo de ocean adia iarăși – ca un vânt proaspăt de tinerețe – promisiunea unui paradis pe pământ și a unui nou Ierusalim. Stilul de viață american era pe atât de încurajator pe cât era de optimist mitul american care-l generase. Oamenii încercau, fără nici un fel de scrupule, să câștige bani mulți. Nemaiținând seama de ierarhiile depășite, tradiționale, semenul era considerat, cu toată francheța, fie un „partener", fie un „găgăuță". Fetele își scurtau părul și fustele. Se dansa charleston pe melodia „Bat în lemn, nevasta mea / mi-e fidelă, doar a mea", se specula la bursă și se întreținеau relații cu evreii.

Mama a urmat doar cu rezerve moda timpului. Ce-i drept, sosise momentul mult așteptat când și-ar fi putut deschide casa unei vieți de societate mai mondene – sau ceea ce înțelege provincialul prin asta, adică: lumânări aprinse, doamne în rochii decoltate, râsete melodioase, zăngănitul ușor al paharelor cu șampanie și așa mai departe –, fără a trebui să se teamă că, spre consternarea musafirilor, tata va străbate la un moment dat încăperile festive înconjurat de o haită de câini gălăgioși, târând după el un mistreț proaspăt împușcat și repetând fără încetare: „Vă rog, nu vă deranjați!", pentru a intra apoi în camera lui și a arunca vânatul pe fereastră. Mama era acum cu adevărat stăpâna respectată a casei, chiar dacă a unei case incomparabil mai modeste; și într-adevăr și-a deschis casa – trebuind să constate câtă dreptate avusese tata când refuzase s-o deschidă pe a lui pentru asemenea divertismente.

În orice caz, conştiinţa obligaţiilor ei sociale o împingea în direcţia trasată de surorile emancipate de la Viena. O doamnă din cercurile germane ale Cernăuţiului activa ca propagandistă a drepturilor femeilor, iar mama i s-a alăturat. Dar activitatea acestor sufragete întârziate n-a trecut dincolo de nişte întruniri cu tovarăşe de crez din străinătate – la un ceai cu felii subţiri de lămâie, rom în sticluţe de cristal şi fursecuri – şi de discursuri electrizante. În schimb, mamei i s-a făcut onoarea de a fi trimisă împreună cu o delegaţie a doamnelor din Cernăuţi la un congres ţinut la Rupea, un orăşel idilic din Transilvania. A profitat de ocazie şi s-a oprit în drum la Braşov, luându-mă cu ea pe durata celor trei zile ale congresului; astfel că le datorez precursoarelor feminismului una dintre cele mai frumoase amintiri ale vieţii mele.

În timp ce amazoanele erau la congres, mi s-a găsit un camarad de joacă în persoana fiului medicului din localitate, dacă îmi amintesc bine. Numele i l-am uitat, deşi îl consider unul dintre cei mai buni prieteni din pleiada nu prea numeroasă a amicilor din copilărie; fusese una din acele fericite întâlniri a doi băieţi care au simţit din prima clipă o dragoste curată unul pentru altul – timpul scurt petrecut împreună împiedicând apariţia obişnuitelor conflicte copilăreşti care ar fi putut distruge relaţia. El m-a condus la ruinele unei cetăţi de pe un deal de lângă oraş, de unde aveai o panoramă minunată asupra frumosului ţinut: mai bogat, mai bine lucrat, oarecum mai german decât Bucovina mea, dar la fel de vast sub bolta albastră a cerului estival românesc. În jurul frontoanelor orăşelului de la picioarele noastre zburau stoluri de porumbei. Deasupra capetelor noastre se roteau şoimii în vântul care împrăştia norii şi încovoia ierburile înalte de pe povârnişul dealului. Am mestecat lujere mustoase în timp ce stăteam amândoi întinşi în iarbă, cu braţele încrucişate sub cap, privind în sus, spre nori, şi povestind; apoi am sărit în picioare, am alergat până când

ni s-au îmbujorat obrajii, ne-am cățărat pe resturile de zid ale cetății și ne-am alimentat fantezia cu imagini dintr-un trecut agitat de lupte... am savurat sentimentul unei libertăți pe care n-o mai cunoscusem până atunci. La despărțire, noul meu prieten mi-a dăruit o colecție de ouă de pasăre, de la prepeliță până la erete, de la toți cintezoii și pițigoii până la cuc, coțofană și huhurez – o colecție minunat de completă. Goale pe dinăuntru, lipsite de greutate și fragile, oușoarele cenușiu-verzui, pestrițe, cafenii sau de culoarea fildeșului erau așezate, într-un nisip foarte fin, în trei cutii frumușele de lemn suprapuse. Le-am păstrat cu multă dragoste ani în șir, până au căzut în mâinile rușilor, împreună cu multe alte lucruri. Mama s-a scuzat de repetate ori că, din cauza fragilității lor, nu reușise să le găsească un loc în bagajul de refugiați și strămutați.

Nici că ar fi putut exista o declarație mai relevantă! Îi oglindea sentimentul principial de culpă și totodată empatia poetică și puterea iubirii în pofida manifestărilor ocazionale de intoleranță și duritate. Dar atunci, la Rupea, a mai ieșit la iveală ceva fundamental, și anume egocentrismul ei. Emanciparea femeilor nu fusese o sarcină care să-i fi fost dictată de o experiență generală și de o convingere personală. Impulsul era alimentat de dezamăgirile provocate de prima ei căsnicie (în curând și de a doua), fiind însă raportat prea individual la „păcătosul" cu pricina pentru a putea dobândi un impact ideologic general. Că bărbații erau despoți, iar femeile oprimate i se părea un lucru arhicunoscut, un loc comun care nici nu mai trebuia scos în mod special în evidență. Emanciparea sexuală a femeii o importuna; judecând după tovarășele ei de luptă, nu i s-ar fi părut exclusă o inversare a relațiilor. Dreptul femeilor însemna pentru ea dreptul matern, așa cum îl înțelegea, de exemplu, autoarea ei preferată, Sir Galahad; și, cum la Rupea nu s-a discutat această problemă, ea n-a deschis gura. Strângea mâinile care i se întindeau cu zâmbetul unei femei mondene, dădea din cap când auzea numele colegelor care-i

erau prezentate, răspundea la formulele de politeţe şi asculta cu ochi strălucitori conferinţele şi cuvântările. Congresul avea loc în aula nu mai ştiu cărei clădiri publice; la ultima întrunire m-am strecurat înăuntru şi eu împreună cu dragul meu prieten. Mama şedea în acelaşi rând cu celelalte conducătoare de delegaţie, într-o tribună vizavi de asistenţă. Doamnele aveau priviri dârze sub borurile pălăriilor împodobite cu aripi de pasăre sau ciorchini de fructe – şi, printre ele, „oala" modernă a mamei părea, în mod paradoxal, frivolă, în timp ce una din vorbitoare ţintuia la stâlpul infamiei tirania exercitată de bărbaţi. Era o femeie slăbuţă, semănând cu pleiada de profesoare de pian total neatrăgătoare care-i dăduseră – fără succes – lecţii de pian surorii mele. În momentele dramatice, vocea vorbitoarei se dădea peste cap, devenind piţigăiată. Câţiva reprezentanţi masculini, mai corpolenţi, ai notabilităţilor oraşului luaseră loc în ultimul rând, unde şedeam şi noi. Îşi înăbuşeau cu greu amuzamentul şi, cum nu ştiau ai cui copii suntem, nu s-au jenat, începând să le foarfece, una după alta, pe combatantele prezente. Când au ajuns la mama, unul din ei a spus: „Dacă încerc să mi-o imaginez pe cea de colo, în mantou de blană, cum opreşte maşina în faţa unei colibe ţărăneşti, ca să le predice femeilor nesupunere faţă de soţii lor... dar arată mai degrabă de parcă ar uita pe drum de ce a venit, fiindcă se gândeşte la cu totul altceva." Ce perspicacitate demnă de admirat! Activitatea mamei în calitate de feministă a luat sfârşit după călătoria la Rupea; şi cu asta s-a pus capăt oricărei alte activităţi sociale a ei.

Relaţiile mamei cu rudele celui de-al doilea soţ au rămas glaciale. Câţiva prieteni din tinereţe, ironizaţi mereu de tata, însă rămaşi fideli *ei*, i-au părut acum şi mamei tot atât de banali pe cât îi zugrăvise tata cândva. Curând, a ajuns să trăiască în aceeaşi izolare ca înainte – dar nu ca o prizonieră romantică ţinută captivă de un monstru, ci ca o femeie dificilă, cu faima de a fi arogantă şi capricioasă.

Singurii față de care se putea manifesta ca atare fără a-şi aduce vreun prejudiciu eram noi, copiii. Doar *noi* acceptam – adeseori oftând, dar şi mai des zguduiți de un râs neputincios care ne făcea viața suportabilă – găunoşenia ei lăuntrică nevricoasă şi obosită, bântuită doar de îndeletnicirea cu presupusele noastre nevoi; i-o suportam cu resemnarea considerată pe atunci un lucru firesc în relațiile cu părinții. Bineînțeles că nu eram lipsiți de simț critic. Trebuia să constatăm uneori, cu invidie, că mamele altor copii de vârsta noastră manifestau față de dorințele, visurile şi angoasele lor o înțelegere deplină, devenind prietene care îi ajutau în momente de ananghie, şi nu călăi care puneau în aplicare un program nutrițional sau pedagogic. Dar omiteam elementul hotărâtor: acela că mama era exclusă din lumea înconjurătoare. Nimic nu o lega cu adevărat de Philipp, al doilea soț al ei. Acceptase, măgulită, adorația lui până când i se domolise furia împotriva primului soț şi se obişnuise cu devoțiunea; dar iritarea ei a devenit, în curând, din nou preponderentă. Obligațiile materne militante îl excludeau pe Philipp din viața ei afectivă. Activitatea lui profesională n-o interesa. Conform concepției ei despre atribuirea rolurilor – o concepție pe care ideile privind emanciparea n-o zdruncinaseră deloc –, femeile nu trebuiau să se amestece în afacerile bărbaților. Mama se mulțumea cu certitudinea că, în felul acesta, subzistența ei – şi a noastră – erau asigurate fără nici o restricție. (În ochii ei, tata era un risipitor iresponsabil, lipsit de mijloace; în anii primei ei căsnicii fusese mereu terorizată de spectrul pauperizării, deşi, la nevoie, salariul tatei ar fi fost de ajuns ca să ne salveze de la moartea prin înfometare.) Philipp nu părea să aibă interese spirituale, iar dacă le-ar fi avut ar fi dorit ca *ea* să aibă inițiativa în această privință: căci o considerase totdeauna superioară tocmai în domeniul cultural. În schimb, ea nu era în stare să organizeze un salon literar sau seri muzicale la ei acasă (deşi, datorită severității tatălui ei, cânta frumuşel la pian, chiar dacă interpretarea era puțin prea tra-

gică). Prin urmare, mama se anchiloza tot mai mult, retrăgându-se în cochilia caracterului ei inabordabil.

Curând şi-a încheiat şi rolul de mamă. Noi, copiii, eram în cea mai mare parte a anului departe de ea. După câteva fărădelegi juvenile, care-l determinaseră pe consilierul aulic Meyer – îmbătrânea şi el – să le scrie părinţilor mei o scrisoare, recomandându-le să mă dea pe mâna unui educator mai energic, am ajuns de la Braşov la Viena, într-un internat. Orele fericite petrecute împreună cu mama, ca doi îndrăgostiţi, în confortul discret şi luxos al hotelului Zur Krone, aparţineau trecutului. (Când mergeam la cafenea să luăm o ciocolată, pe care eu o savuram cu nesaţul unui copil de unsprezece ani, prim-violonistul orchestrei de ţigani care concerta acolo după-amiaza cânta la intrarea noastră, cu un zâmbet plin de înţelegere pe buzele vineţii, romanţa sentimentală „Ay, ay, ay!" – chipurile, un cântec de leagăn sud-american; în sala de mese eram serviţi de *maître d'hôtel* în persoană, ajutat de un alai de chelneri şi piccolo; *maître d'hôtel* îmi cerea, în schimb, una din caricaturile pe care le făceam neîncetat, pornind de la toţi şi toate; băieţii de serviciu de pe holuri, cu părul lins şi toca fixată cu o cureluşă sub bărbie, cu mănuşile albe prinse, milităreşte, într-o gaică de pe umăr, nu îndrăzneau să răspundă la glumele mele; doar când mama se prefăcea că nu vede renunţau la autocontrolul stilizat strict, trădând înţelegere pentru un băiat de aproape aceeaşi vârstă.) Toate acestea aparţineau acum trecutului. Sora mea împlinea în curând şaisprezece ani, intra deci în rândul oamenilor adulţi. Când veneam acasă, în vacanţă, făceam naveta între domiciliile celor doi părinţi ai noştri, divorţaţi acum. Vilegiaturile la lacurile din Carintia erau organizate de mama, probabil şi cu intenţia ascunsă de a ne avea un timp – deşi scurt – doar pentru ea. Dar abia acolo îi scăpam cu adevărat din mână. Şcolile spărseseră cochilia în care fuseserăm claustraţi. Aveam prieteni de

care ne simțeam mult mai apropiați decât fuseserăm vreodată de ea. Puteam să-i demonstrăm prin exemplul altor copii de aceeași vârstă că grija ei anxioasă era exagerată până la absurd – întocmai ca pretenția ce decurgea de aici de a i ne subordona necondiționat. A trebuit să constate, tot mai neputincioasă, că ne cuceream independența.

Dar mama n-a depus chiar atât de ușor armele. Când nu eram împreună, încerca – din păcate, de cele mai multe ori unilateral – să mențină un contact strâns cu noi prin corespondență, bombardându-ne cu avertismente și indicații privind îmbrăcămintea, cu sfaturi igienice, cerându-ne să-i dăm socoteală despre tot ce făceam, mobilizând, chiar de la distanță, supraveghetori, spioni și informatori. Această grijă cu totul abstractă era la fel de inutilă și chinuitoare cum fusese odinioară, la Marea Neagră, încercarea ei neputincioasă de a ne ține sub control în timp ce înotam în mare, ea aflându-se departe, pe plajă.

Cu cât deveneam mai independenți, cu atât ne dovedeam mai abili în a ne sustrage tutelei ei teleghidate. Mama trebuia să recurgă la fantezie, iar fantezia ei fusese dintotdeauna panicardă și catastrofică. Pericolele cărora le eram expuși se înmulțiseră. Nimic nu mai putea fi rezolvat cu permanganat și formamint. Depășiserăm faza în care bacilii scarlatinei și virușii paraliziei infantile trebuiau ținuți la distanță. Ne amenința un flagel mult mai grav: sifilisul. Sora mea părea mai puțin periclitată ca mine. Teoretic, fetele tinere educate la Sacré-Coeur erau caste și imune la ideile libertine, precum cele ale oftalmoloagei rusoaice, având în vedere că exista obligația spovedaniei. Iar transmiterea bolii prin pahare și colacul closetului rămânea destul de rară. În schimb, *eu* intram în anii critici, prin urmare în zona nemijlocită a tentațiilor sexuale. Găseam tot mai des în cutia poștală sau pe noptieră broșuri instructive care îndemnau la abstinență ca unică măsură de prevenire a bolilor venerice mortale și pledau contra masturbării, care provoca orbirea. („Tineri, bucurați-vă de testiculele voastre sănătoase!") În rea-

litate, puteam fi infectat de mult fără să știu. (În anii când fața este acoperită de coșuri, faza primară rămâne adeseori neobservată.) Ca să afle dacă doar flirtasem cu o subretă sau dacă relația fusese mai intimă, mama mi-a spus că a trebuit s-o concedieze, căci fata era contaminată din cap până-n picioare. Eu n-am manifestat semne de spaimă, iar mama a rămas cufundată în incertitudine. Avea aceeași stare de neputință și când era vorba despre bronhiile sau despre picioarele noastre plate, despre relațiile pe care le întrețineam și viciile ce ne pândeau din partea corupătorilor de minori de meserie. În timp ce ne urmărea peste jumătate de continent cu grija ei pentru lenjeria noastră de lână, propria-i viață se scurgea atât de lipsită de conținut de parcă ar fi trăit într-o închisoare.

Aureola martirajului mamei s-a îmbogățit cu încă un cerc. Nu-și iubea nici casa nouă în care locuia acum; fasonul ei meschin, mic-burghez, îi dădea un sentiment de declasare. Își adusese cu ea cea mai mare parte a mobilierului, până și galionul blond al patului în stil Second Empire, de asemenea comodele în stil baroc și scaunele Art Nouveau. Dar camerele în care urma să fie adăpostită această zestre reciclată erau mici. Ferestrele înguste, foarte joase, îți ajungeau la piept când stăteai în grădină. („Dacă îngenunchezi", spunea sora mea, „îți poți băga capul în casă".) Mama nu găsea nici o consolare în faptul că suprafața grădinii era suficient de mare pentru a putea da casei aspectul unui *cottage* acoperit de iederă și trandafiri sălbatici, în stil englezesc, așa cum vedeam pe cutiile de cacao și în puzzle-urile din copilăria noastră. Din păcate, casa nu era așezată în Cotswold, ci în inima Cernăuțiului, fiind un vestigiu din anii în care fusese înființat orașul, în urmă cu ceva mai mult de un secol.

Acest Cernăuți urbanizat în epoca lui Iosif II se dezvoltase rapid, devenind o metropolă de provincie. În jurul complexului conceput inițial ca o fermă se înălțaseră blocuri cu cinci sau șase etaje. Grădina cu frumoși pomi fructiferi și salcâmi uriași

era acum închisă pe trei părți între calcane cenușii. Un gard de scânduri mai înalt decât un stat de om o separa de strada din față; pe gard erau lipite tot felul de afișe care anunțau spectacole de circ, întruniri și meciuri de fotbal, sau conțineau manifeste politice, apeluri, ordonanțe ale autorităților orășenești, necroloage, reclame pentru croitorii și pentru brutării care fabricau pască evreiască. La poartă era o gheretă ca un chioșc, prin a cărei portiță, permanent deschisă, o bătrână – doamna Daniliuc – îi supraveghea pe toți cei care intrau și ieșeau. Peste drum se găsea așa-numitul „Fieleshof": un complex de clădiri scunde, strâns lipite una de alta, în care în timpurile vechi, chezaro-crăiești – de neînchipuit acum –, funcționase o școală de dans pentru *la jeunesse dorée* din Cernăuți. Complexul era legat printr-un pasaj de artera principală de circulație, Calea Transilvaniei. Toate clădirile – inclusiv blocurile din jur – erau locuite de evrei; una din ele adăpostea o casă de rugăciune mozaică, unde vineri seara vedeai evrei habotnici, cu perciuni lungi ieșind de sub pălăriile negre și ștergare de rugăciune albe cu margini negre în jurul umerilor osoși sau masivi, acoperiți de caftane negre; se grăbeau cu toții, vrând să înceapă Sabatul odată cu apariția primei stele pe cer. În celelalte zile, curtea era invadată de hoarde de pisici bălțate care se cuibăreau în toate ungherele, răspândind în tot cartierul duhoare de urină. Se combina cu nenumărate alte mirosuri, cum ar fi emanațiile balegii proaspete de cal de pe pavajul cu hârtoape, aburii de ceapă din bucătăriile cușer, izul condimentelor, al îngrășămintelor naturale din grajduri și al turmelor de oi de la târgul de fân. Toate acestea formau un amestec debordând de o vitalitate încărcată de miasme, în care ciripitul miriadelor de vrăbii dădea expresie sonoră mișunatului tăcut al păduchilor din șubele de oaie ale țăranilor veniți de la mare depărtare la târg.

Deși acest peisaj se găsea la doar câteva sute de pași de centrul orașului – adică piața cu primăria, șirul de birje cu vizitii pe jumătate adormiți din fața „Monumentului eliberării",

în care zimbrul din stema Bucovinei îşi pune copita dinainte în pieptul unui vultur cu două capete doborât, simbol al dominaţiei habsburgice înfrânte; apoi hotelul care se numea în continuare, netulburat, Zum schwarzen Adler [La vulturul negru], cupola bizantină a marii sinagogi şi vreo jumătate de duzină de prăvălii cu un sortiment nu prea bogat de mărfuri, care aduseseră în oraş o adiere de lux occidental – deci cu toate acestea peisajul amintit avea un aspect delăsat, înapoiat, plin de nostalgia apăsătoare şi lipsită de orice perspectivă a unei ţări-animănui situate între cultura occidentală şi cea orientală. Când se interesa de mama, tata nu omitea niciodată să întrebe cu maliţiozitate: „Şi chiar se simte bine în orăşelul jidovesc?"

Ea era prea mândră să admită că se simţea exilată fără nici o speranţă, lipsită de orice posibilitate de a participa la ceea ce în altă parte părea să însemne *încă* – sau poate *iarăşi*, şi chiar într-o ipostază mai seducătoare – viaţa „adevărată": acea viaţă plină de realizări inefabile, pentru care amintirile tot mai palide despre Montreux şi Luxor şi reportajele cu poze din rubricile de „viaţă mondenă" ale revistelor ilustrate primite de ea erau doar un substitut – adjuvantul unei fantezii deficitare, care trebuie să recurgă la elemente de atmosferă mondenă pentru ceea ce în *Muntele vrăjit* al lui Thomas Mann, de exemplu, reprezenta visul tânărului Hans Castorp în zăpadă: o versiune în stil Art Nouveau a unei existenţe superioare a omenirii, ce reunea în sine toate visurile burgheze despre o contopire a societăţii de la curte din fostele stătuleţe germane insignifiante cu conştiinţa de sine supradimensionată a burgheziei de la finele secolului al nouăsprezecelea, în costumul clasic al Isadorei Duncan. Surogatele americane puteau fi fabricate până şi la Cernăuţi, chiar dacă într-o variantă mai puţin reuşită; dar mama era prea dezamăgită, poate şi prea resemnată pentru a transpune aceste idealuri într-un „ca şi cum" trăit deja, aşa cum procedau cei care, cu ocazia sărbătoririi Revelionului, dansau ca nişte somnambuli în ritmul unei coregrafii a „vieţii în stil

mare", înconjurați de baloane și serpentine multicolore și euforizați de șampanie. Mama nu ținea pasul cu moda. Se îngrășase puțin, ținuta ei devenise mai de matroană, mai așezată, ca să spunem așa. Atenția exclusivă acordată bunăstării noastre fizice a conferit curând tuturor acțiunilor ei trăsăturile unei obsesii cât se poate de concrete pentru amănunte prozaice și ale unui interes maniacal pentru trivial.

Întocmai cum, mai demult, ne ținuse *pe noi* prizonieri în grădina copilăriei noastre, acum s-a exilat chiar *pe ea* în rezervația dintre calcanele blocurilor locuite de evrei, unde trandafirii și daliile ei îi creau iluzia amăgitoare că lumea exterioară – atât de plină de promisiuni irealizabile și amenințări nedefinite – ar putea fi exclusă, pentru ca ea să-și asigure aici un fel de cuib ocrotit, iar Cernăuțiul să fie alungat, cel puțin din raza vizuală imediată, astfel ca noi să fim scutiți de vederea lui. Aproape că nu mai ieșea pe strada din fața zăplazului acoperit cu tot felul de afișe. Locuitorii caselor din jur, în schimb, o priveau cu respect și venerație. Avusese dintotdeauna – poate dintr-un simț al datoriei, dar și din compasiune sinceră – o inimă generoasă, chiar dacă severă, pentru cei aflați în suferință, iar oamenii sărmani mișunau în jurul ei. Cerșetorii sau bolnavii despre ale căror necazuri avea cunoștință nu plecaseră niciodată de la ea cu mâna goală. Iar faptul că nu făcea nici o deosebire între naționalitățile și religiile celor lipsiți era foarte apreciat mai ales de evreii din vecinătate, fiind o virtute rară într-un oraș în care conflictele dintre grupurile etnice și religioase se ascuțeau văzând cu ochii.

Văd încă în fața mea capetele cu bărbi albe, acoperite cu pălăria de rabin roșie, tivită cu blană de vulpe, care spun, cu multă apreciere, legănându-se de la dreapta la stânga și cu ochii pe jumătate închiși: „Da, doamna mamă, *emmes*, este o doamnă extrem de bună, Dumnezeu s-o aibă în paza Sa!" Faptul că activitatea ei caritabilă era organizată după modelul Armatei Salvării nu deranja pe nimeni. (Supe calde și pâine pentru

beţivi notorii care ar fi preferat să-şi cumpere cu câţiva bani un rachiu şi să aibă astfel parte de un moment de euforie; obiecte de îmbrăcăminte ieşite din uz pentru vânzătoarele, camuflate cu haine vechi, care o minţeau că au acasă jumătate de duzină de copii care mor de frig, trebuind îngrijiţi; împărţirea pomenilor doar în anumite zile şi la anumite ore, milostenia fiind totdeauna însoţită de îndemnul de a-şi căuta o ocupaţie mai onorabilă decât cerşitul.) La Fieleshof era privită ca o sfântă. Primul care profita de pe urma acestei faime era Bonzo, căţelul ei francez care nu scăpa nici o ocazie de a se strecura prin uşa grădinii pentru a lătra la sutele de pisici, a se ghiftui cu delicatese preparate cuşer şi, spre fericirea altor posesori de câini („Ioi, ce căţeluş frumos, ca aurul!"), a ferici căţelele din vecinătate cu urmaşi bălţaţi („Domnişorul poate că nu mă recunoaşte, dar eu am o micuţă Fifi şi sunt, aşa-zicând, tata-socru al căţelului doamnei mame.").

Sfârşitul anilor douăzeci şi începutul anilor treizeci, cu toate turbulenţele generate de marele crah al bursei din America – după care s-a declanşat o criză economică mondială – şi de evenimentele politice din vestul Europei (din care cea mai importantă a fost preluarea puterii de către naţional-socialişti în Germania, având ca urmare o scindare profundă a spiritelor), au trecut pe lângă mama fără ca momentele acestea fatale să-i fi abătut atenţia de la obligaţiile ei imediate privind bunăstarea noastră fizică (de exemplu, căciuli de lână pentru gerurile iernii, suporturi inutile contra piciorului plat, interdicţia neîncetată, repetată oral şi în scris, de a frecventa băile publice – adevărată pepinieră de afecţiuni dermatologice. Iar pentru cetele de cerşetori: distribuirea de arpacaş, şorici şi căpeţele de cârnat, dacă nu contraveneau regulilor impuse de religie). Mama trăia ca un păianjen sub apă în acest cocon format din cele mai prozaice interese generate de nişte obligaţii materne greşit înţelese şi de acte de caritate meschine, prinsă în

plasa concepției ei despre datorie, a grijilor și angoaselor ei. Și la fel și-a trăit suprema tragedie personală. În 1931 s-a întâmplat lucrul de care se temuse totdeauna cel mai mult, deci la care se așteptase: sora mea s-a îmbolnăvit de o limfogranulomatoză malignă și a murit după un an de suferințe. S-a încercat tot ce putea oferi medicina de atunci pentru a o salva. Prin mijlocirea mătușilor noastre active în domeniul teozofiei și spiritismului (Wiener Werkstätte și ideile socialiste se extinseseră și asupra transcendentalului), s-a recurs și la tot felul de mijloace oculte, dar nici acestea n-au ajutat la nimic. Pentru biata mea soră, moartea a însemnat mântuirea de suferințe.

Mama noastră a fost ca orbită. Mânată de cea mai fierbinte devoțiune, nu și-a lăsat nici o clipă singur copilul bolnav. Toate forțele ei fizice, psihice și, din păcate, intelectuale s-au epuizat. A devenit stranie și inabordabilă. Oficia un fel de slujbă religioasă în fiecare seară în fața fotografiei fiicei moarte și reacționa cu cele mai vehemente izbucniri de furie dacă cineva o deranja în timpul acesta. Conștiința ei nu era apăsată de remușcări fiindcă îi dăduse de înțeles surorii mele, în timpul vieții, că nu este copilul ei preferat. Ispășise această vină în anul de îngrijiri acordate cu un devotament de-a dreptul medieval. În schimb, înăuntrul ei s-a petrecut un proces în cursul căruia a transfigurat-o pe defunctă, transformând-o într-un înger; iar astfel corecția adusă relației dintre mamă și fiică a depășit cu mult realitatea concretă.

Eu am ajuns, din punct de vedere etic, într-o situație ambiguă. Căci nu *eu*, copilul problematic predestinat, fusesem cel care o transformase pe mama cu adevărat într-o *mater dolorosa*; ființa angelică, oarecum lipsită de orice vină, a cărei fotografie o mângâia acum, de parcă i-ar mai fi putut alina durerile, se sacrificase în acest scop. Când își ridica privirile pentru a le ținti asupra mea prin vălul de lacrimi, mama mă vedea, robust și sănătos, într-o stare fizică ce putea părea o batjocură la adresa solicitudinii ei, o dovadă sardonică a caracte-

rului aleator al strădu inţelor ei de o viaţă şi a tuturor măsurilor de precauţie luate pentru a ne feri de tot ce este rău. Întruchipam nedreptatea strigătoare la cer, cinismul destinului care nu poate fi influenţat; iar furia mamei se sublima într-o cerinţă mereu reînnoită, adresată mie – în mod explicit, în rugămintea de a nu-i distruge şi mai rău „viaţa ratată" prin insubordonarea mea; subliminal însă probabil mă îndemna să-mi aduc şi eu contribuţia, ajutând-o să devină pe deplin o *mater dolorosa*. Din păcate, am dezamăgit-o la primul punct, nu însă şi la al doilea.

Între timp, a eşuat şi a doua ei căsnicie. Deşi Philipp o trata cu multă solicitudine şi delicateţe, a începu să nutrească împotriva lui o animozitate care a degenerat în ură făţişă la prima ocazie concretă. Aceasta a apărut în urma unei iniţiative spontane de-a ei, care îl va determina pe tata să scuture mereu, descumpănit, din cap – deşi mama îl părăsise de azi pe mâine –, chiar dacă fusese şi el amestecat oarecum, fără voia lui, în toată povestea.

De data asta era vorba despre o afacere, şi anume despre proiectul de a înfiinţa un sanatoriu la munte. Tatei i se propusese să avanseze banii necesari – o idee de-a dreptul grotescă, având în vedere nu numai că el n-avea bani, ci şi că, dacă i-ar fi avut, s-ar fi priceput în cel mai bun caz să-i cheltuiască, în nici un caz să-i fructifice. Tata a refuzat însă şi din multe alte motive. Mama aflase între timp de tot proiectul – probabil de la noi, copiii – şi se năpustise asupra presupusei afaceri cu elanul insuflat de spiritul timpului, deşi, în pofida emancipării, era inadmisibil de rămasă în urmă în probleme economice.

Ce-i drept, şi Philipp, om foarte prudent, o deconsiliase la început, dar, ca de obicei, se supusese apoi voinţei ei, contribuind cu partea leului la suma investită – pentru mama era, oricum, ultimul rest din avere. Afacerea s-a sfârşit catastrofal din punct de vedere financiar; dar şi spectaculos, cu o crimă. O voi

povesti în capitolul consacrat surorii mele, căci toată istoria are de-a face cu una din cauzele urii nutrite de ea împotriva a ceea ce numea „originea noastră balcanică“ şi poate că a contribuit întru câtva la moartea ei – dacă anumite experienţe de-ale mele referitoare la influenţa psihicului asupra bolilor nu mă înşală.

Controversele dintre mama noastră şi Philipp – cea mai dezolantă consecinţă a acestei tranzacţii jalnice – o chinuiseră pe sora mea cât timp trăise. După moartea ei, disensiunile au continuat cu o înverşunare crescândă, de care îmi este şi astăzi ruşine pentru noi toţi. Apăruse întrebarea dacă n-ar trebui vândută „Odaia“ pentru a compensa pierderile suferite. Dar iată că această hardughie de pe Prut, aşezată într-un punct unde râul curgea extrem de leneş printre copacii desfrunziţi şi fantomatic de albi din cauza excrementelor miilor de bâtlani care cuibăreau acolo în mari colonii – râul fiind şi de netrecut deoarece urzicile se înălţau, din pătura de guano, până la înălţimea unui stat de om –, iată deci că această proprietate a dobândit dintr-odată o importanţă atât de mare, de parcă ar fi fost vorba despre reşedinţa unei stirpe istorice. Vânzarea ar fi fost dificilă fie şi numai din cauză că ar fi necesitat asentimentul tuturor membrilor familiei, antrenând tratative interminabile şi penibile asupra cotei de despăgubire ce i-ar fi revenit fiecăruia. Eu, în calitate de unic reprezentant masculin al familiei – în acel moment –, am fost somat să apăr moştenirea noastră, a tuturor, împotriva lui Philipp.

Intervenţia mea militantă a fost extrem de anemică. Am avut de-a lungul întregii vieţi un simţ al proprietăţii foarte nedezvoltat, iar Philipp nu mi-a dat deloc posibilitatea de a-l consolida. Era greu de imaginat că cineva ar fi putut avea o atitudine mai generoasă decât el, mai ales atunci când am ajuns la concluzia că nu pot susţine cu toată convingerea cauza mamei; pe de altă parte, loialitatea datorată ei mă împiedica să trec de partea lui. Philipp a manifestat o înţelegere plină de tact, care face parte din cele mai înălţătoare experienţe ale vieţii

mele; a fost revelația dimensiunii unei omenii pline de generozitate, în cea mai discretă formă – așa cum nu mai întâlnisem până atunci, sau poate că nu avusesem antenele necesare pentru așa ceva. Mama n-a fost deloc receptivă. Eu, care rămăsesem acum într-adevăr unicul ei copil, nu mai eram aliatul ei. Devenisem adversarul, inamicul ei. Tragedia insidioasă a înstrăinării începuse.

Între timp, în lume aveau loc evenimente dramatice *și* în afara sferei private. Adolf Hitler preluase puterea în Germania – un episod care-i făcuse probabil pe cei din Fieleshof să înalțe, din păcate, în zadar, multe rugăciuni spre cer. *Atunci* nu ne-am alăturat și noi. Din perspectiva noastră, cele întâmplate în Germania erau bine-venite: imaginea sănătoasă și încurajatoare a unui tineret plin de vigoare, care promitea să construiască un viitor luminos, venea în întâmpinarea propriei noastre stări de spirit politice. Căci ne irita și pe noi disprețul manifestat demonstrativ, cu orice ocazie, față de noi, germanofonii; de parcă dominația vechii Austrii ar fi fost aceea a unui popor teutonic barbar asupra unor popoare cu o cultură veche – cehii, sârbii, slovacii și valahii; și de parcă acestea s-ar fi eliberat, în fine, de un jug apăsător în numele unei etici civilizatoare. Ne rodea încă amărăciunea înfrângerii suferite împreună cu Germania și ne făcea bine să vedem că acolo ia naștere o nouă conștiință de sine, care nu voia să accepte că învinșii trebuie să fie și disprețuiți. În același timp, părea că în felul acesta se elimină pericolul amenințător (ba chiar criminal!) al socialismului, pe care noi îl vedeam doar în imaginea schimonosită a bolșevismului. „Roșiii" erau dușmanii tuturor, iar Germania bravelor cămăși brune înălța o pavăză, apărându-ne pe toți de bolșevici. Cuvântul „socialist" din denumirea Partidului Muncitoresc Național-Socialist German nu ne înspăimânta deloc. Obiectivele orientate spre binele public ale mișcării național-socialiste nu se pierdeau, abstract, într-o ideologie care – credeam

noi – ajungea în Internaționala marxistă la o dezintegrare generală a valorilor, ci unea națiunea în vederea realizării bunăstării întregului popor – ceea ce însemna, în același timp, a individului. În locul egalitarismului distructiv din materialismul exclusiv, individualitățile diferite se puteau uni în conștiința poporului într-un ideal comun. Iar în ce privește antisemitismul celui de-al Treilea Reich, aflat acum în ascensiune, neevreii din Bucovina de atunci considerau că – în ciuda toleranței și a relațiilor adeseori foarte strânse cu evreii – ar fi cât se poate de firesc și de salutar ca „evreimii prepotente" să i se pună frână. Că această „frână" va însemna în cele din urmă uciderea a șase milioane de oameni nu putea bănui pe vremea aceea absolut nimeni.

Pe scurt: ascensiunea acelei Germanii străbătute de coloane care mărșăluiau zgomotos și populate de fete blonde ca spicul de grâu nu ne-a alarmat nici pe departe în aceeași măsură ca abdicarea regelui Angliei – la scurt timp după încoronare – pentru a se căsători cu Mrs. Simpson. Și nici chiar în acel gest aproape nimeni nu a văzut, pe atunci, mai mult decât simbolul decăderii valorilor tradiționale; aproape nimeni nu și-a dat seama că ar putea prevesti declinul definitiv al Occidentului așa cum îl cunoscuserăm noi – un declin ce urma să fie pecetluit peste nouă ani de o altă căsătorie, și anume a lui Adolf Hitler cu domnișoara Eva Braun în buncărul Cancelariei Reichului, într-un Berlin muribund.

Anii de pace amăgitoare dintre 1919 și 1939 au trecut pe nesimțite; s-au dovedit a fi o perioadă de armistițiu între două faze ale sinuciderii Europei. La izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, România rămăsese deocamdată neutră; dar intrarea ei în război era doar o problemă de timp; în 1940, Bucovina de nord și Basarabia fuseseră cedate rușilor ca recompensă pentru Pactul de neagresiune germano-rus; românii nutreau speranța de a recuceri aceste două provincii bogate – în mod paradoxal, de data aceasta luptând *alături* de germanii care

violaseră tratatul şi din cauza cărora îşi pierduseră provinciile. Dar în acele timpuri agitate paradoxul era la ordinea zilei.

Mă aflam într-un cinematograf din Viena când am aflat că Bucovina a fost ocupată de ruşi; în rândul din spatele meu, o doamnă venită cu întârziere la spectacol i-a şoptit vecinului ei noutatea tocmai comunicată la radio, ţinându-şi mâna la gură şi chicotind cu cinism – aşa cum se obişnuia pe atunci să transmiţi veşti catastrofale. Nu ştiam că se convenise ca germanofonii din ţinuturile cedate să fie repatriaţi „acasă, în Reich", în calitate de etnici germani. De asemenea, nu exista, după părerea mea, nici un motiv ca ruşii din 1940 să aibă faţă de „burjui" altă atitudine decât o avuseseră bolşevicii în 1917. Pe tata îl ştiam în siguranţă. Presimţise probabil că se va întâmpla ceva şi se stabilise, cu trei ani în urmă, în Transilvania. Dar mama era la Cernăuţi. Am aflat abia mai târziu că foştii austrieci (acum etnici germani, căci în 1938 ceea ce rămăsese din Austria devenise provincie a celui de-al Treilea Reich, sub numele „Marca de Est") fuseseră lăsaţi nevătămaţi, urmând să fie expediaţi „acasă". Pentru mama asta însemna totuşi că trebuia, întocmai ca în 1914, să-şi părăsească atât casa, cât şi patria în care se obişnuise să trăiască – de data aceasta pentru totdeauna.

Încercam să-mi imaginez cum se va despărţi de toate. Trebuie să fi înţeles că îşi ia rămas-bun de la întreaga ei viaţă de până atunci. Chiar dacă ea o considerase ratată, fusese totuşi o viaţă comodă. În viitor avea să trăiască într-o ţară străină, în nesiguranţă şi sărăcie, ducând o existenţă de refugiat incomparabil mai rea decât pe vremea Primului Război Mondial. N-am reuşit să-i simt sentimentele. În fantezia mea persista o imagine ca de vis: mama stătea în faţa uneia din acele orori de acasă pe care, în adolescenţa noastră avangardistă, sora mea şi cu mine o consideram cel mai pur kitsch, bun de aruncat la gunoi: pe o coloană de marmură roşie de înălţimea unui stat de om, o reproducere de două palme a statuii Nike din Samotrace. În închipuirea mea, mama contempla acea operă

de artă *fin-de-siècle* cu aceeaşi privire inexpresivă de fericire pierdută cu care obişnuia să se uite la fotografia răposatei mele surori. Îmi dădeam foarte bine seama că totul era doar o plăsmuire a imaginaţiei mele; cu toate acestea, mi se părea că situaţia avea conotaţii simbolice cât se poate de pertinente; de parcă mişcarea mimată a aripilor zeiţei victoriei de la Luvru ar fi întruchipat toate visurile şi idealurile, toate aşteptările şi speranţele din tinereţea mamei, pe care acum trebuia să le dea definitiv uitării.

„Strămutarea" a dus-o pe mama mai întâi într-un lagăr din Silezia de Sus. În calitate de reprezentantă a rasei superioare, ar fi trebuit să devină „fermieră de apărare în Estul german", în provincia Warta. (Menajera ei poloneză, Valerka, şi-a descoperit dintr-odată originea germană – deşi rasial mai puţin nobilă – şi a ajuns la Nürnberg, unde a murit la scurt timp după aceea; pentru Cassandra nu era, din păcate, nimic de făcut: talmeş-balmeşul etnic atât de pestriţ din care era compusă şi limbajul ei nu permiteau vreo încadrare etnică şi rasială, deci nici o strămutare.) În lagăr, mama a trebuit să împartă cu Philipp o cămăruţă minusculă dintr-o baracă. A fost probabil un adevărat infern, în care şi ultimul rest de relaţie interumană s-a prefăcut în praf şi pulbere – cel puţin în sufletul ei. Nici nu mai vorbeau unul cu altul. S-au despărţit definitiv după ce am reuşit s-o scap de soarta de „fermieră de apărare" şi s-o scot din lagăr – ceea ce a fost posibil doar cu o condiţie, şi anume că îşi va da obolul în alt fel în vederea obţinerii victoriei finale. A ajuns, într-un birou al aviaţiei militare din Viena, până la gradul de sublocotenent administrator. Philipp a revăzut-o o singură dată, cu totul întâmplător, la un oficiu poştal. Mama mi-a povestit cu o expresie de satisfacţie – un produs al resentimentelor combinate cu conştiinţa culpabilă a propriei ei inadecvări – că trebuise să se întoarcă spre el, fiindcă privirea lui Philipp se aţintise cu o venerаţie atât de caldă şi de timidă asupra ei, încât o simţise de-a dreptul fizic în timp

ce stătea la rând – ce situație simbolică! – în fața unui ghișeu. Când mi-am exprimat speranța că l-a îmbrățișat pentru a șterge o dată pentru totdeauna orice gust amar dintre ei, mama a scuturat vehement din cap. Faptul că „Odaia", mărul discordiei dintre ei, era acum la fel de departe ca Luna de Pământ nu avea nici o importanță. Philipp fusese adversarul ei în afacerea aceea, deci un inamic, și rămăsese un inamic. Așa că atunci își întorsese capul.

Nu putea să le ierte nici rudelor proprii faptul că revenirea ei în sânul familiei nu reușise să creeze acea stare de beatitudine permanentă pe care, în anii când fusese despărțită de cei dragi – adică în anii căsniciei nefericite cu tata –, și-o imaginase ea, ca rezultat râvnit al unei reunificări foarte improbabile. În aceeași locuință cu bunica mea, acum văduvă, mai trăiau două surori de-ale mamei – una de asemenea văduvă, cealaltă necăsătorită –, dar cele trei surori aveau un caracter prea diferit și se asemănau prea mult în izbucnirile temperamentale ca să poată conviețui pe termen lung. Evenimentele istorice s-au precipitat, și ele, în curând. Au început bombardamentele asupra Vienei – contrar așteptărilor acelor austrieci care considerau, retroactiv, că alipirea la al Treilea Reich fusese o greșeală nu numai acceptată, ci și încurajată de puterile occidentale, deci o greșeală ce nu i se putea imputa Austriei. Biroul în care mama își aducea contribuția la victoria finală a fost mutat în Boemia; obligațiile de serviciu au silit-o și pe ea să plece. Nu peste mult timp, au năvălit trupele în retragere ale armatei germane de răsărit înfrânte pe front. Cehii au început să facă expediții de jaf. Biroul unde lucra mama a căzut pradă acestor expediții, iar ea abia a scăpat să fie împușcată. S-a refugiat spre vest. Un fost portar al hotelului Pupp din Karlsbad, care o cunoștea de când era fată tânără și venea cu regularitate acolo la cură, împreună cu părinții (casa părintească a bunicului meu se găsea în apropiere de Karlsbad), a cules-o de pe stradă, adăpostind-o câteva

zile. Când şi el a trebuit să fugă împreună cu familia sa, mama a luat-o din loc, pe jos. În timpul nopţii a ajuns-o din urmă un vehicul militar american plin cu soldaţi negri. Unul din ei a ridicat-o în camion prinzând-o de rucsac – „ca pe un căţel pe care-l apuci de pielea cefei", ne-a povestit mama mai târziu.

Come on, old girl, îi spusese soldatul, *we're all the same underdogs*[1]. Deşi în comparaţie cu Valerka era de rasă superioară, a aterizat şi ea la Nürnberg – mai bine zis, printre ruinele rămase din Nürnberg.

Este aproape un miracol că în haoticii ani 1945–1946 mama a reuşit să descopere unde ajunsesem: am pornit din Silezia, trecând prin Berlin şi Hamburg, apoi m-am oprit în ţinutul Lüneburgen Heide. În peisajul plin de cratere al oraşelor bombardate, în pădurile răvăşite şi pe ogoarele răscolite de tancuri, deasupra cărora firele telegrafice atârnau, ca sfoara unui bici, de pe stâlpii strâmbi, în timp ce şinele de cale ferată deveniseră ghemuri contorsionate, poşta germană funcţiona încă. Într-o zi de iarnă a anului 1946, am primit vestea că mama supravieţuise războiului. Ne-am scris povestindu-ne întâmplările prin care trecuserăm. Între timp mă căsătorisem şi eram tată a doi copii, iar al treilea urma să se nască. Ea a interpretat de îndată această veste ca un apel la obligaţiile ei materne. Eu însă ezitam să-i acord libertate de acţiune şi să-i permit să-şi aplice ideile şi metodele pedagogice şi asupra copiilor mei. Dar soţia mea de atunci avea nevoie de un ajutor în casă. Ne-am reîntâlnit după o despărţire de mulţi ani. Timpul ne marcase pe amândoi. Dar nu el ridicase un zid despărţitor între noi. Înstrăinarea era de natură esenţială, mai profundă.

Nimic nu reuşeşte să explice exhaustiv sfârşitul unei poveşti de dragoste (de altfel, de cele mai multe ori, nici începutul ei) – iar în cazul nostru fusese într-adevăr vorba despre o poveste

1 „Hai, bătrânico, suntem cu toţii nişte victime" (engl.). (*N.t.*)

de dragoste. Dragostea ei maternă față de mine şi dragostea mea de copil față de ea fuseseră, în pasionalitatea lor capricioasă, mai degrabă o relație amoroasă decât contopirea sufletească firească dintre o mamă şi copilul ei. Între noi s-a interpus de la bun început Cassandra, care mi-a oferit, cu totul independent de mama, plăcerea căldurii animalice a unei cloşti; în felul acesta a îndepărtat-o pe mama de sfera simțurilor nemijlocite, transpunând-o în aceea a experienței intelectuale, unde farmecul şi seducția, mândria şi vulnerabilitatea, duritatea, capriciile, obsesiile şi marotele ei s-au combinat, conturând imaginea incitantă – şi probabil denaturată – a eternului feminin. Eram mereu în gardă în prezența ei – mai mult decât în prezența oricăror alte femei din viața mea. Chiar şi în cele mai fericite, cele mai drăgăstoase momente ale noastre – când venea să mă vadă la Braşov –, o iubeam oarecum de la distanță, sub rezerva posibilei treziri la realitate şi în lumina ambiguă a criticii la adresa felului de a fi total diferit, niciodată întru totul comprehensibil, propriu, după părerea mea, oricărei femei. Şi cred că nu greşesc presupunând că şi ea vedea în obiectul dragostei numit „copil", ce îi fusese repartizat ca mamă, cred deci că ea vedea deja în el pe bărbatul care, datorită solicitudinii ei materne, va creşte, asemenea lui Baldur – dezvoltând însă concomitent şi acele trăsături pe care le detesta, din principiu, la bărbați. Atitudinea ei maternă avusese prea des caracterul unui viol, iar acest viol exprimase vehemența unei furii. Acum însă se simțea neputincioasă în fața unui bărbat adult care avea şi el copii. Iar eu n-am fost suficient de înțelegător ca s-o iert că nu fusese niciodată o mamă şi că nu mai era iubita mea.

Mama a pus stăpânire pe căminul nostru jalnic şi pe copiii mei cu acea energie caracteristică ei, disimulată de fațada unei obedience necunoscute până atunci. Trăiam în condiții mai mult decât strâmtorate, mizeria era pe vremea aceea un fenomen generalizat în Germania; şi dacă n-am fi primit uneori ajutoare de la una din surorile mamei, de peste ocean (socialista,

care se măritase cu un evreu şi fusese repudiată de familie din cauza asta, emigrase în America şi, drept recunoştinţă, ne ajuta să supravieţuim trimiţându-ne pachete CARE), cred că am fi murit de foame, ca mulţi alţii. Mama îşi rupea până şi ultima bucăţică de la gură, cedându-ne-o nouă. Lua asupra ei cele mai umile munci din casă, de parcă ar fi trebuit să plătească pentru că o toleram – pentru că avea dreptul să trăiască pe această lume. Prezenţa ei nu era totdeauna benefică. Felul ei de a fi împrăştiat şi distrat, anxietatea exagerată şi izbucnirile ocazionale de furie, modul în care se pierdea uneori în meditaţii serbede, din care se trezea speriată, de parcă cineva ar fi chemat-o la ordine, nu aveau un efect liniştitor asupra nervilor noştri, oricum suprasolicitaţi. Părea mereu hăituită, se abţinea de la mâncare, croind apoi din ultima ei pătură paltonaşe pentru copii, făcea rost, din surse necunoscute, de mărfuri la negru, trecând prin umilinţe indescriptibile, precum şi de cartele pentru mărfurile raţionalizate, cedându-ni-le nouă cu un spirit de sacrificiu febril, ca un om care, când fuge din calea unui pericol, se debarasează de toate, ca să-şi uşureze fuga şi să-l îmblânzească pe urmăritor. Dar era o fugă în care voia să ne târască şi pe noi – o fugă îmboldită de o forţă demonică, în care sentimentul de culpă ce o chinuise o viaţă întreagă o împingea acum spre autodistrugere. Solicitudinea şi bunătatea, precum şi spiritul ei de sacrificiu erau deopotrivă autoritare şi obediente, slugarnice. Obsecviozitatea mânioasă afişată în mod tot mai vizibil a devenit încetul cu încetul o forţă cu care ne şantaja îngrozitor. Pentru a-mi proteja copiii de ea, le-am povestit istorioara despre călăreţul lui Sindbad. Despre bătrânul însetat de pe o insulă, care îl roagă pe Sindbad, pripăşit din întâmplare acolo, să-l ducă la o fântână; dar, odată suit pe umerii acestuia, îl strânge atât de tare în menghina genunchilor săi puternici, încât aproape îl omoară. Situaţia nu se potrivea întru totul, deoarece *ea* era aceea care ne luase pe umerii ei, lăsându-se exploatată; cu toate acestea, parabola arăta ce sabie cu două tăişuri este iubirea pentru aproapele tău.

N-am spus şi sfârşitul povestirii: Sindbad nu se poate descotorosi de bătrânul malefic decât trecând cu el, în galop, pe sub crengile groase ale unui arbore, care îl decapitează. Iată un echivalent plastic mult mai potrivit al atitudinii mele faţă de mama – dar nu mă pot lăuda cu el. Multitudinea haotică a evenimentelor istorice care trecuseră peste noi acoperea prea puţin suferinţele particulare. Nici trecutul nu oferea o consolare. Pierderea patriei şi a averii de-acolo o dureau pe mama mai puţin decât nenumăratele ofense mărunte de care avusese parte în perioade mai fericite şi care-i lezaseră într-atât mândria şi vanitatea. Nu se întâmpla aproape niciodată ca formula „Îţi mai aminteşti de...?“ să nu trezească în ea o imagine distorsionată de o picătură de amărăciune – sau de ironia care atenua puţin durerea. Nu accepta decât amintirile care frizau ridicolul, relevante pentru situaţii absurde. De exemplu, povestea despre prima ocupare, paşnică, a Bucovinei de către ruşi în 1940. Colonelul încartiruit la ea avusese un comportament exemplar. Cruţase lenjeria de pat, temându-se că „ar putea-o murdări“; în fiecare dimineaţă o găsea împăturită frumos alături de pat. După câteva săptămâni a sosit şi familia lui: soţia, o femeie masivă, şi o fiică de nouăsprezece ani de acelaşi gabarit. Cele două doamne îmbrăcate foarte estival, în bluze de bumbac prin a căror ţesătură subţire se vedeau mameloanele de culoare închisă, mari ca nişte farfurioare, au pornit imediat în expediţie prin oraş, în căutarea unor mărfuri care să nu fi dispărut încă din magazinele şi prăvăliile oraşului ocupat. S-au întors acasă cu nişte bonetele ciudate din tul subţire, căptuşite cu un material pufos, trandafiriu, şi legate sub bărbie cu două panglicuţe. Erau bandaje igienice pentru femei, a căror întrebuinţare le era necunoscută.

Dar chiar şi în asemenea anecdote idilice, din faza finală de transformare a lumii vechi şi de pregătire a terenului pentru o lume nouă, ieşea la iveală caracterul colţuros al mamei. Astfel, mi-a povestit că, într-o zi, s-a prezentat la ea un bărbat în floarea vârstei care semăna uimitor cu tata. Şi, de fapt, s-a dovedit

că este fructul unei idile amoroase cu o fată din partea locului – pauza plăcută a unei partide de vânătoare, cu urmări previzibile, dar nesăbuite. Fata era ruteană. Bastardul – om deja căsătorit, care avea chiar şi copii mici – ar fi dorit să trăiască mai degrabă în Germania decât în Rusia Sovietică, aşa încât a rugat-o pe mama să-i ateste superioritatea rasială, făcându-le posibilă în felul acesta strămutarea.

Mama i-a îndeplinit dorinţa, „fireşte, de dragul copiilor lui", a spus pe un ton aspru; şi îmi puteam imagina cu ce aroganţă glacială se comportase. Strămutarea s-a realizat, dar mama mi-a ascuns cu încăpăţânare unde a ajuns băiatul şi care-i era numele. Aşa încât nu ştiu nimic nici despre el, nici despre nepoţii şi nepoatele mele. Am încercat zadarnic să-i explic mamei că am un sentiment de culpă faţă de acest frate vitreg. Îi furasem dreptul la primogenitură; oarecum ca fiului Cassandrei, căruia îi furasem laptele matern.

Nici convieţuirea cu noi – cu mine, soţia şi copiii mei – nu a durat mult. Şi căsnicia mea s-a desfăcut. Mama uitase în acei ani că eram *fiul* ei, şi nu *soţul* lipsit de orice scrupule – mi se adresa cu prenumele lui, invocându-i escapadele ca motiv al eşecului vieţii noastre familiale. Se identifică total cu soţia mea de atunci, ţinându-i predici despre dreptul femeii de a se emancipa şi a se descătuşa din sclavia căsniciei şi a obligaţiilor impuse unei gospodine şi unei mame – şi o făcea cu o aferare pe care n-o manifestase la Rupea, cu ocazia congresului feministelor. Cuvintele ei au căzut pe un sol fertil. Fosta mea soţie a plecat în Africa. Eu am părăsit Germania, iar copiii au ajuns la internat. Mama a rămas singură, trăind în condiţii mizere, pe care le-aş fi putut ameliora. Dar n-am făcut-o. Puţină consolare şi poate şi câteva momente de fericire i-a oferit, se pare, dragostea faţă de fiul meu cel mai mic. În preajma lui, toată poezia şi capacitatea ei de a iubi, curăţată de orice elemente triviale, au reînflorit într-o formă impresionantă. Cu siguranţă că băiatul a păstrat în suflet o amintire caldă despre bunica lui, asemănătoare celei din propria mea copilărie. Înainte ca

totul să se năruiască, am văzut-o şi eu – o singură dată însă – redevenind pentru o clipă ea însăşi, de parcă s-ar fi desprins din vraja aruncată asupră-i de mânia ascunsă care îi germinase toată viaţa în suflet. Era, probabil, pe la începutul anilor cincizeci; trăiam atunci – familia era încă intactă – într-un sat de lângă Rothenburg ob der Tauben. Ea ne aştepta în acest orăşel asemănător unei cutii cu jucării pe coama unei străzi care urca spre Primărie printre turnuleţe şi căsuţe cu frontoane. În jurul ei se agitau numeroşi vizitatori estivali; ea privea pe deasupra capetelor lor, aşteptând să ne zărească... şi am văzut-o ridicându-şi capul, desprinsă de realitate şi uimită, uitându-se peste mulţimea de oameni – întocmai ca o nimfă care vrea să iasă din apă şi scrutează, printre trestii, lumea necunoscută a oamenilor, ca să vadă dacă nu apare cumva, din mijlocul lor, cineva care ar putea-o elibera cu o formulă magică... Avea pe cap una din acele pălării în formă de tort cu care doamnele mai în vârstă din generaţia ei încercau să-şi manifeste, prin vestimentaţie, fidelitatea faţă de principesele domnitoare, în frunte cu regina Mary a Angliei; ochii albaştri-deschis de sub sprâncenele arcuite nu exprimau în acel moment dezorientarea obişnuită, în aşteptarea înspăimântată, panicată, a unor noi catastrofe, ci o distanţare hotărâtă faţă de lumea înconjurătoare – ştia că se deosebeşte profund de mulţimea care nu era de seama ei. Numai că în clipa când ne-a zărit în ochii ei a reapărut o pâlpâire nervoasă, ca şi cum ar fi fost asaltată de pretenţii cărora nu le putea face faţă, dar care-i fuseseră impuse de destin, spre furia ei neputincioasă. Capul s-a cufundat între umeri de parcă l-ar fi apăsat o povară; mişcările au devenit rigide, a început să vorbească dezlânat. Timp de o secundă îmi apăruse însă ca un ecou al eului ei pierdut: frumoasă, delicată, cu toată graţia dintr-o existenţă încă neatinsă de bagheta magică.

Şi, în fine, după alte două decenii, la vârsta de optzeci şi şase de ani, şi-a regăsit întru totul sinele. Am vizitat-o la căminul de la Starnberg, unde ducea o viaţă vegetativă. Era foarte

fragilă, albă ca varul, ca o sepie aruncată de valuri la țărm. În rețeaua de riduri minuscule de pe fața ei se cuibărise un zâmbet blând. M-am simțit vinovat. O ocolisem ani în șir cu o inflexibilitate care – ca să fiu răutăcios – era pesemne moștenită de la ea. M-a îmbrățișat ca pe fiul pierdut. Ne-am dus să luăm masa într-un restaurant de pe țărmul lacului; dar n-a reușit să mănânce aproape nimic din păstrăvul comandat, a pus furculița pe farfurie și mi-a spus, privindu-mă: „De ce nu mor odată? Nu mai pot mânca, abia mă mai târăsc, dorm cu mare greutate; și, partea cea mai gravă: simt că mă tâmpesc!" După care a izbucnit într-un râs la fel de degajat și eliberator ca atunci, în urmă cu cincizeci de ani, când frumoasa machetă a vaporului se cufundase în mare sub ochii noștri.

La puține săptămâni după aceea a intrat în comă. O ambulanță cu girofar și sirenă a transportat-o la secția de reanimare a spitalului, unde a fost racordată la multe tuburi și canule și menținută apoi, încă o jumătate de an, în viață, deși era aproape tot timpul inconștientă. Am vizitat-o pentru ultima dată cu câteva zile înainte să moară. Sub părul încă destul de des – dar mai subțire, mai puțin vital decât al Cassandrei: nu mă înfășurase niciodată în el, ca să mă protejeze, și nici eu nu dorisem s-o facă – oasele feței erau deja descărnate, pielea capului acoperea osatura delicată a craniului ca o hârtie șifonată. În jurul buzelor înguste, strânse aproape tot timpul, rămăsese un zâmbet uitat, vag. Când i-am luat mâna – o mână gingașă, aproape topită, sub pielea căreia ieșeau în evidență vinele albăstrui – pleoapele i-au zvâcnit, de parcă ar fi vrut să se ridice, să mai poată privi. Dar nu mai reușeau, doar zâmbetul ei s-a accentuat. Mă recunoscuse. „Mulțumesc!" a șoptit aproape fără glas. „Mulțumesc!"

Tata

Arborii doborâți de vânt sunt atât de vechi, încât poți trece prin ei. Resturile se fărâmițează, devenind iască; doar pătura deasă de mușchi ce i-a năpădit îi mai ține laolaltă, dându-le pe alocuri formă de trunchi. Printre ei, plante preistorice: ferigi și coada-calului; brădișorul, căruia îi trebuie decenii ca să se îngroașe cu un țol, se târăște peste tot pe pământ. Din molizii uriași care au rămas în picioare atârnă licheni lungi, de un cenușiu-deschis, întocmai ca bărbile unor moșnegi. Vulturii au aici două capete, dar n-au cuib. Domnește o liniște mormântală, nu se aude decât țăcănitul ciocănitoarelor provocând un ecou fantomatic. Pașii furișați ai vânătorului par a fi pașii unui ucigaș.

Dacă ar trebui să precizez care dintre trăsături mi se părea în cel mai înalt grad definitorie în cazul tatei, aş numi mai întâi temperamentul lui luminos. Am întrebuinţat cuvântul „luminos" deoarece dispoziţia sa nu era totdeauna senină, şi nici bună. Dar, chiar dacă era prost dispus, supărat, mânios, rece, înclinat spre dramatizare, ofensator, iar uneori, din nepăsare, distructiv, totul era ca o furtună abătută peste Neapole. Deasupra păturii de nori acumulaţi şi a descărcării lor ocazionale, se boltea un firmament al cărui azur îşi redobândea curând transparenţa dinainte. Dacă nu intervenea nimic care să-l indispună, tata cânta dimineaţa tare şi fals un potpuriu de arii de operă, melodii populare, cuplete şi cântece studenţeşti din anii tinereţii. Temperamentul său era luminos. De când am aflat ce importanţă decisivă le revine, în alchimia convieţuirii, unor asemenea predispoziţii fiziologice, pot înţelege furia cârcotaşă a mamei împotriva lui. Ceea ce îi putea *ea* reproşa pe plan moral şi caracterial se referea în fond la buna lui dispoziţie funciară.

Era în joc antipatia omului bolnăvicios (chiar dacă ipohondru) faţă de cel sănătos; al celui, chipurile, mai slab faţă de cel robust. Tata însuşi obişnuia să spună: „În fond, totul este de natură chimică."

La un moment sau altul, cântecele lui din zorii zilei au trezit în fiecare din noi animozitate şi revoltă neputincioasă. După separarea lui de mama, mă instalasem în fosta ei cameră, despărţită de a lui prin baia dintre ele – am petrecut în casa lui un an fericit, între două şcoli străine. Aşteptam de la ora cinci

dimineața, îmbufnat și pe jumătate adormit între perne, să înceapă ritualul cotidian declanșat de momentul când el lua în stăpânire, voios, lumea întreagă. Totul se derula cu regularitatea unui ceasornic, doar că între programul de vară și cel de iarnă era o diferență de o jumătate de oră; adică, în loc de ora cinci, ca de obicei, în timpul iernii ușa băii se deschidea brusc abia la cinci jumătate, iar pijamaua lui făcută mototol îmi zbura în cap. Deși așteptam gestul, știind că ziua începută în acest fel îmi rezervă multe momente vesele (era rău dacă mă trezea în alt fel, mai puțin bine dispus!), nu reușeam niciodată să depășesc de îndată iritarea involuntară provocată de primul șoc.

Da, era expresia afecțiunii sale și a bucuriei că suntem împreună – și semăna cu felul în care-și trata cățeii (care îl divinizau din cauza asta); iar el aștepta să-i răspund cu aceeași dispoziție plină de voioșie. Trebuie să recunosc că nu mi-a reușit totdeauna s-o arăt. Au existat momente – de exemplu, într-o perioadă mai turbulentă a adolescenței mele, în care aș fi preferat să lenevesc toată dimineața în pat ascultând discuri la gramofon și pierzându-mă în reverii despre marile promisiuni ale vieții – când ceremonia matinală mi s-a părut agasantă, deși era dezarmant de nostimă. Totuși nu i-am luat-o niciodată în nume de rău. Aș fi dorit însă ca această bună dispoziție matinală să fie mai puțin zgomotoasă, fără să trebuiască să mă tem că el e prost dispus. Sunt convins că n-a îndrăznit niciodată s-o trezească și pe mama în acest fel (probabil că ea ținea deja, din alte motive, zăvorâtă ușa de comunicare de la baie). Pot totuși să-mi imaginez că asemenea manifestări viguroase de tandrețe au prejudiciat în mare măsură sistemul ei nervos.

Nu începea să cânte imediat după ce-mi azvârlise în cap pijamaua. Următoarea fază – care îmi dădea răgazul necesar să depășesc somnolența omului trezit prea brusc – era însoțită de alte sunete. În baie se deschideau robinetele. Urmau zgomotul apei curgând, pleoscăituri și vâjâitul dușului. Se auzeau un fel de urlete în tonalitate falsă, ca ale lupilor din Carpați care urlau

iarna la lună: era tata, care stătea zece minute sub un duş rece ca gheaţa. Şi-abia apoi îşi făcea apariţia în carne şi oase: înalt de unu nouăzeci, corpolent, înfăşurat într-un halat de baie care-i ajungea până la călcâie, cu glugă pe cap, semănând cu un călugăr dintr-un ordin războinic. Îşi freca halatul de piele cu ambele mâini, când ici, când colo, când la dreapta, când la stânga, când sus, când jos, când în faţă, când în spate, de parcă fusese atacat de un roi de viespi, iar el îşi masa acum împunsăturile. Se fricţiona până se usca; ochii lui de un albastru intens mă controlau între timp, să vadă dacă nu cumva adormisem iarăşi.

Cu o mişcare a capului, îşi arunca apoi pe spate gluga. Capul rotund se ivea, bronzat şi lucios: era aproape complet pleşuv; cununa firavă din spate şi-o rădea. Pielea netedă după duşul rece şi înroşită în urma fricţionării părea extrem de curată şi sănătoasă. Tata plesnea de sănătate, ca un cazac dintr-un tablou de Repin.

În timp ce se concentra asupra procedurii complicate a bărbieritului, vorbea fără încetare. Visele îl făceau comunicativ. Scotea în evidenţă momentele groteşti, drastice, comice din vise. Acestea erau pline de fantezie şi nostime, având inteligenţa şireată cu care îşi însuşea chiar el realitatea, cu toate simţurile treze şi „luminoase" – nici de data asta nu-mi vine în minte alt cuvânt. Este adevărat că această luminozitate se întuneca uneori, transformându-se în proastă dispoziţie, iritare, ba chiar în izbucniri necontrolate de mânie. Umorile lui erau foarte clare, niciodată ambigue. Mi se pare puţin probabil să fi avut şi el vise diurne, ca mama. Pentru aşa ceva era prea deplin ancorat în momentul prezent – deşi nu părea niciodată prozaic. Dar poezia lui era de altă factură decât poezia ei, mai dionisiacă, în termenii lui Nietzsche – în care tata vedea, de altfel, un suflet congener. (Dar se înşela în această privinţă, se înşela totdeauna în privinţa lui însuşi.)

Visele lui erau pline de animaţie, multicolore, de cele mai multe ori amuzante. Nici măcar coşmarurile ocazionale nu

păreau să-l înspăimânte sau să-l apese. Vorbea despre ele ca despre nişte spectacole la care asistase. Poate că fuseseră incitante, dar în ultimă instanţă rămâneau totuşi fantasmagorice. Mult mai mult decât vreun eveniment apocaliptic îl preocupa faptul că fosta noastră guvernantă, domnişoara Lina Strauss, îi apăruse în vis ca bărbat, deşi, în realitate, se îmbrăca totdeauna cu multă demnitate şi foarte feminin, ca o matroană de la finele secolului al nouăsprezecelea. Pentru a verifica adevăratul ei sex, tata îi aruncase, în vis, un măr în poală: „Căci bărbaţii îşi strâng genunchii dacă vor să prindă un obiect care li se aruncă, pentru ca acesta să nu cadă printre genunchi. În schimb, femeile îşi depărtează genunchii, pentru ca obiectul să le cadă în fustă."

În timp ce povestea asemenea vise, bătea cu pămătuful de bărbierit, într-o cupă de lemn, vălătuci pufoşi de spumă din săpunul de ras englezesc, după care şi-i aplica într-un strat gros, cu mişcări abile şi atente, pe obraji, bărbie, gât şi între nas şi buze. Am regretat o viaţă întreagă că, pe lângă altele, n-am moştenit de la el şi buzele pline. Ale mele seamănă cu ale strămoşilor mamei mele: înguste, manifestând mai ales la bătrâneţe tendinţa de a se face pungă. Într-o fotografie din ultimul an înainte de moartea lui – tata îşi lăsase la sfârşit o barbă scurtă, cenuşie ca viezurele –, buzele îi sunt tot atât de pline ca în acele zile îndepărtate, când apăreau din spuma albă ca zăpada a săpunului de bărbierit: cărnoase, senzuale, ferme fără a fi îndârjite, strânse într-o expresie de virilitate care inspira încredere.

Îmi făcea plăcere să urmăresc schimbarea acestei expresii în timp ce el rădea, cu briciul, punctele mai sensibile de deasupra buzei superioare, de la colţurile gurii, din gropiţa bărbiei şi de dedesubtul ei, de pe gât şi beregată. Vedeam nu numai registrul complet al mimicii lui, ci şi manifestarea elocvenţei gurii mute – de la expresia veseliei destrăbălate la cea de fericire, bunătate blândă, linişte, umilinţă, aroganţă, ironie, dispreţ, mânie, groază şi până la dezamăgirea amară şi mâhnirea profundă – toate acestea trezite în mod reflex, ca prin vrajă, sub

amenințarea ascuțișului briciului, într-o alternanță rapidă, variată, cu schimbări ușoare, ca într-un joc de umbre.

Bărbieritul din fiecare dimineață era executat – ca tot ce obișnuia el să întreprindă – cu o regularitate rituală pe care ai fi putut-o numi maniacală dacă aspectul jucăuș n-ar fi ieșit în mod clar la iveală. Totul începea cu selectarea briciurilor. Avea șapte bucăți într-o cutie de piele procurată de la Londra – în conformitate cu anglofilia epocii – și pe fiecare era gravat numele zilei în care îi venea rândul: *Monday*, *Tuesday*, *Wednesday* și așa mai departe până la *Sunday*, fiecare cu mânerul și partea din spate aurite. Deși alegerea nu era deloc dificilă, el verifica mai întâi, cu degetul, tăișul diferitelor lame, înainte de a scoate din patul căptușit cu catifea violetă briciul prevăzut pentru ziua respectivă, pe care-l ascuțea încă o dată, trăgându-l, cu mișcări rapide, de-a lungul unei curele. Lamele briciului erau șlefuite concav, dinspre spate spre tăiș: un oțel mat, periculos de tăios, pe care n-aveam voie să-l ating în copilărie. N-aș putea spune ce mi-a rămas mai pregnant întipărit în minte: amestecul de mirosuri diferite, cum ar fi cel de săpun, de piele, izul vag de mucegai al catifelei din cutie, mirosul pătrunzător al pietrei de alaun și al esențelor aromatice cu care tata își fricționa obrazul după bărbierit, sau zgomotul spumos și scrâșnit – dovadă atât a bărbii lui aspre, cât și a tăișului ascuțit – cu care briciul, aplicat mai întâi încet și tras apoi cu o mișcare decisă în jos, dezvelea, din abundența albă ca zăpada a spumei de săpun, fâșiile curate de piele bronzată, virilă, rezistentă.

El strângea pe degetul arătător al mâinii stângi spuma adunată pe lama briciului, oferind-o apoi câinilor din jur. Deși se scuturau de scârbă, ei lingeau spuma până la ultima picătură – o așteptau cu nesaț în fiecare dimineață, se încăierau pentru a apuca cea mai mare îmbucătură amestecată cu tuleie de barbă. Nici o altă ipostază în care l-am văzut vreodată pe tata nu mi l-a arătat într-o măsură atât de mare în plinătatea felului său de-a fi. Râdea din inimă văzând câinii care se cutremurau

de scârbă, dar râdea şi mai tare când ei se încăierau de dragul spumei. Şi ar fi râs cu cea mai mare poftă dacă – din cauza lăcomiei, a nerăbdării şi a furiei – vreunul din câini ar fi dat uitării adoraţia de sclav faţă de stăpân şi l-ar fi atacat pe el; probabil că n-ar fi ezitat să-i taie beregata, cu sânge-rece. Dispoziţia lui era luminoasă ca cerul de deasupra oraşului Neapole; dar, la fel cum firicelul de fum care se înalţa din vulcanul Vezuviu îţi atrăgea atenţia asupra unor forţe primitive, primordiale, gata să se dezlănţuie cu urmări mai devastatoare decât o furtună întâmplătoare, tot aşa, în cazul tatei, anumite semne te făceau să crezi că şi în el clocotesc forţe ce puteau să-i scape de sub control. Nu reuşeam să dau complet uitării acest lucru când eram împreună cu el. Căci firicelul de fum ameninţător străbătea şi seninătatea desăvârşită a orelor matinale.

Ieşeam acum şi eu dintre perne, intrând în baie. În timp ce manevram robinetele vanei, reglând, încă adormit, temperatura apei pentru baie, fulgerele albastre ale privirilor lui se îndreptau spre mine din oglinda concavă în care se uita când se bărbierea. Doar un ochi apărea – supradimensionat, ca ochiul unui ciclop – în oglindă atunci când îşi apropia diferitele porţiuni ale feţei de concavitatea magică, pentru a se convinge că nu mai rămăsese nici un firicel de barbă neras; şi fără îndoială că acest ochi uriaş căuta firişoarele de păr fără să mă vadă şi pe mine. Mie însă mi se părea că văd ochiul unui locuitor din Brobdingnag uitându-se ironic, printr-o gaură, în cutia în care e închis Gulliver, vrând să examineze jucăria aceasta asemănătoare unui pitic.

Tata începea să cânte abia când îşi îndrepta atenţia spre multitudinea celorlalte jucării ale sale. După ce îşi ştergea faţa, cu un burete mare, de ultimele resturi de spumă şi şi-o fricţiona cu loţiunile lui cu miros pătrunzător, senzaţia de tihnă oferită de trupul înviorat îl îmboldea să treacă la activităţi benefice sufletului. Acestea erau numeroase şi foarte variate, începând cu exerciţii de tragere cu pistolul (după care, cu siguranţă,

nimeni din casă nu mai putea dormi), apoi floricultură, acuarelă, umplerea cartuşelor, gravură, lucrări fotografice în camera obscură, până la mixarea unor substanţe toxice şi dresarea câinilor tineri. Nu exista nici un sistem, nici un ritm regulat în selectarea acestor îndeletniciri. Trecea de la una la alta, sau o întrerupea pe una continuând-o în ziua următoare, iar între timp erau începute, sau reluate, multe altele. În fond, avea suficient timp la dispoziţie. Era ora şase jumătate; avea un avans de câteva ore faţă de oamenii care îşi începeau ziua de-abia la ora nouă sau zece. Cântecele lui umpleau casa până în orele târzii ale dimineţii.

După mutarea mamei în oraş, casa luase altă înfăţişare. Grădina se sălbăticea văzând cu ochii, devenind, în schimb, tot mai romantică. Aşa-numitele camere destinate primirii şi seratelor, care avuseseră parte de sindrofii atât de puţine, au devenit depozite pentru trofeele şi uneltele de vânătoare. Mama detestase pereţii împodobiţi cu coarne de cerb şi cocoşi de munte împăiaţi. Acum, atât pe mobile, cât şi printre ele se îngrămădeau cornițe, coarne, cuţite vânătoreşti, pene de cocoş de munte, cutii cu cartuşe, stinghii pentru colivii, lese pentru câini, capcane pentru păsări, curse, ustensile de curăţat armele. Fostele camere ale copiilor deveniseră terenul lui de activitate. Pe şevalete erau fixate pânze şi hârtie pentru acuarelă, pe care tata îşi picta imaginile fioroase de la vânătoare, precum şi studiile – cu nimic mai valoroase din punct de vedere artistic – de arhitectură. M-a mirat lipsa lui de simţ autocritic până când am înţeles, la un moment dat, că îl interesa mai mult îndeletnicirea în sine decât rezultatul ei. Îşi aranja cu mâna lui pânza în ramă şi lipea cu multă îndemânare hârtia japoneză pe planşetă. Am admirat totdeauna arta cu care îşi ascuţea creioanele; cred că ar fi preferat să-şi fabrice personal şi culorile. Nu se poate spune că avea o pasiune pentru bricolaj, dar ţinea mult ca orice meşteşug să fie făcut temeinic şi corect şi ca materia primă să fie de cea mai bună calitate. Avea un

simț riguros pentru calitate în tot ce făcea şi, la fel cum îşi procura flintele de la Purdy şi puştile de vânătoare, prin execuție specială, de la Mauser, tot aşa îşi achiziționa pensulele, culorile şi hârtia de la cele mai scumpe firme din Paris şi Londra – ceea ce o exasperase pe mama. În plus, cumpăra totul în cantități mari, de parcă s-ar fi temut că într-un ținut atât de îndepărtat cum era Bucovina se putea întâmpla în orice clipă să-i fie blocat accesul la sursele de aprovizionare.

Se tot adunau cutii cu creioane pastel moi, grase, foarte potrivite pentru tablourile delicate care te duceau cu gândul la secolul al optsprezecelea; avea mănunchiuri cu câte o duzină de pensule pentru pictura în ulei; cu ajutorul unor clame metalice, perişorii lor erau uimitor de bine fixați de coada subțire, aplatizată sus; apoi pensule pentru acuarelă, al căror pămătuf din păr de jder – la bază mai abundent, în formă de inimă, iar la vârf subțiat ca un fir de păr – era atât de frumos strâns cu fire de mătase lăcuite în roşu şi vârât în tija unei pene, încât ghiceai mâna maeştrilor chinezi. Printre, lângă şi peste vrafurile de tot felul, cu sorturi de hârtie fabricată manual, se găseau cadre de lemn extrem de meticulos lucrate, căptuşite cu postav verde, subțire, în care îşi expunea la lumină plăcile fotografice pentru a face cópii. Era un fotograf pasionat, iar în copilăria noastră ne ținuse adeseori nemişcați la şedințe de fotografiat chinuitoare. În schimb, găseam o compensare în atmosfera mistică a camerei obscure, în al cărei întuneric cu reflexe roşii ca sângele, într-o vană dreptunghiulară din care se înălțau mirosuri acide şi bazice, sub mâinile uşor legănate ale tatei, stratul gălbui de pe plăcile de sticlă începea să se întunece, iar din profunzimile – care se separau tot mai clar – ale nuanțelor cenuşii mai luminoase sau mai întunecate se înfiripa, în mod magic, imaginea.

Instrumentarul lui foarte variat denota mult meşteşug medieval. Plăcile de cupru pentru gravurile pe care le făcea (din păcate, destul de diletante) absorbeau lumina solară care odinioară

cădea pe păpuşile şi ursuleţii noştri, iar sticlele cu substanţe acide, valţurile, răzuitoarele şi spatulele zăceau împrăştiate peste tot, ca odinioară cuburile de construit sau soldăţeii mei de plumb. Doar că echipamentul înclinaţiilor lui ludice era învăluit în aura solemnă a meşteşugului artei, sau – cazul armelor şi ustensilelor variate legate de vânătoare – era martorul unei îndeletniciri caracteristice adulţilor, ce trebuia luată şi mai în serios; iar abundenţa sculelor cumpărate cu topul sau cu duzina impunea veneraţie şi respect. Atmosfera boemă a atelierului de artist primea un plus de valoare datorită costurilor ridicate ale materialelor. Toate obiectele păreau selecte, ca nişte bibelouri. De mobile se putea lipsi, în măsura în care finalitatea lor nu era evidentă; totuşi tatei îi plăceau fotoliile adânci, de piele. Îngrijea şi stropea plantele din ghivece cu o pasiune maniacală. Aceste plante înfloreau foarte rar, dar părţile lor verzi erau cu atât mai luxuriante. Rămurelele asparagusului depăşeau bordurile etajerelor şi se întindeau până jos; cactuşii se dezvoltau luând proporţiile unor monştri ţepoşi.

Tata se dedica îndeletnicirilor lui matinale înainte de a se îmbrăca, doar cu un prosop înfăşurat în jurul coapselor. Îşi luase această libertate după plecarea mamei. La un moment dat, când Paul H., colegul de breaslă şi prietenul său credincios, care venea în fiecare dimineaţă să-l ia de acasă, i-a spus către ora zece: „Dar îmbracă-te odată!", tata şi-a pus spăsit pe cap un fel de cască ce stătea neutilizată pe un şevalet, de pe vremea când o vizitase pe mama, în Egipt. Iar după ce ajungea să fie, în fine (în pofida numeroaselor întreruperi), gata, complet îmbrăcat, urma plecarea ceremonioasă la reşedinţa arhiepiscopală de la celălalt capăt al oraşului, unde se găsea biroul lui. Aşa-numitul Fond Religios îl preluase, ca arhitect şi istoric de artă, de la fostul serviciu de stat austriac la această instituţie care administra bunurile Bisericii Ortodoxe, având ca domeniu principal de activitate întreţinerea mânăstirilor din Bucovina.

N-am aflat niciodată în ce consta activitatea sa din biroul reşedinţei. Fără îndoială, probleme birocratice; dar nu înţe-

legeam cum şi când le desfăşura. Masa lui de scris era acoperită cu fotografii, desene, reviste, acuarele, broşuri despre negustori de arme şi fabricanţi de echipamente pentru safari – dar n-am văzut niciodată vreun dosar cu acte. Cred că ar fi fost greu să găseşti pe cineva mai nepotrivit decât el pentru munci birocratice. Se pare însă că îndeplinea cu succes *şi* această parte a activităţii sale zilnice. Se bucura de stimă în cadrul ierarhiei ecleziastice a administraţiei bunurilor bisericeşti, având rangul de consilier consistorial. Cu siguranţă nu era iubit – mai degrabă temut din cauza limbii ascuţite şi a lipsei totale de respect faţă de orice autoritate: cu atât mai puţin faţă de cea clamată de reprezentanţii lui Dumnezeu pe pământ. Pe care îi numea, fără jenă, „vulturi în sutană", neezitând nici o clipă să demaşte oficial până şi cel mai ascuns şi muşamalizat neajuns din acel stat în stat. Am totuşi impresia că îşi dezarmase adversarii printr-un simţ al datoriei infailibil, dezvoltat încă din vremea monarhiei chezaro-crăieşti. Faptul că mergea zilnic la reşedinţa arhiepiscopală era un fel de acţiune demonstrativă.

Noi toţi trebuia să-l însoţim până acolo: colegul Paul, sora mea, eu şi toţi câinii, într-o procesiune solemnă. Câinii însă erau trimişi acasă – cu un gest larg, poruncitor, al mâinii – în clipa când ajungeam la intrarea în oraş. Nu voi uita niciodată scena în care, în urma gestului mut, dar cu atât mai autoritar, coada lor, agitată până atunci cu voioşie, cobora între picioare, iar ei se întorceau mâhniţi, luând-o spre casă. Nimic nu ilustra mai elocvent şi schimbarea dispoziţiei noastre când tata îşi făcea bagajul, dispărând apoi din viaţa noastră pentru zile sau săptămâni întregi.

Oficial, această dispariţie era întovărăşită de explicaţia: „Trebuie să plec la comisie!" Cuvintele nu lăsau nici un dubiu asupra importanţei activităţii care urma, aceasta fiind consacrată prin însuşi caracterul obligaţiilor profesionale. „Comisiile" însemnau călătorii de inspecţie la mânăstirile istorice ale Bucovinei şi ale Moldovei de nord, unde tata trebuia să supravegheze starea construcţiilor şi întreţinerea lor. Motivul pentru

care îşi lua cu el şi flintele şi puştile era un secret public. Fondul Religios avea în proprietate terenuri forestiere uriaşe. Tata, care întreţinea relaţii la fel de bune cu starеţii mânăstirilor şi cu administratorii silvici, avea dreptul nelimitat de a vâna pe sutele de mii de hectare ale pădurilor carpatine, cele mai multe neumblate.

Când am mai crescut, ajungând la vârsta la care am început să înţeleg câte ceva din vânătoare, să mânuiesc rezonabil armele, să am o relaţie normală cu câinii şi să fac doar rareori greşeli în limba vânătorească, am primit permisiunea să-l însoţesc şi eu la asemenea „comisii". Pe vremea aceea călătoriile de acest tip erau complicate: cu trenul, cu automobilul, cu căruţa trasă de cai, uneori cu trenuleţele forestiere cu ecartament îngust, cu care pătrundeam adânc în pădurile izolate de lume. Chiar şi în ziua de astăzi mânăstirile din Moldova – în care intră acum şi partea rămasă românească a Bucovinei – sunt nişte insule izolate în mijlocul civilizaţiei noastre barbare. În spaţiul vast al pădurilor scăldate în aroma răşinii, se deschid, sub bolta cerească şi în foşnetul vânturilor, luminişuri verzi în mijlocul cărora se înalţă, strălucitoare în armonia culorilor lor vii, bisericile mânăstireşti înconjurate de ziduri. Şase din ele au nu numai picturi interioare, ci şi picturi murale exterioare, pe care vedem cele mai frumoase fresce în stil bizantin. Îl admiram şi-l invidiam pe tata, care se pricepea să interpreteze fără nici un efort pictografia scenelor din cer şi din iad, simbolica imaginilor cu martiri şi a adoraţiei ctitorilor, citind atât de fluent inscripţiile chirilice în slavonă veche bisericească, de parcă ar fi fost vorba despre ziarul de dimineaţă. Bărbatul în costum de vânătoare, de obicei ironic, mereu binedispus şi cu o înclinaţie ludică spre glume, manifesta deodată seriozitatea şi demnitatea savantului. De fapt, ar trebui mai degrabă să spun: nu *el* le manifesta (aşa cum îşi afişa, nu lipsit de vanitate, alte talente – printre ele, din păcate, picturile dile-

tante), ci ele *se* manifestau fără intervenția lui specială. Seriozitatea profundă a rutinei sale profesionale avea ceva din firescul modest al funcționarului de stat chezaro-crăiesc de altădată. Nu *el* își alesese profesia – în realitate, ar fi dorit să studieze chimia.

Mi-a trecut de multe ori prin minte că pasiunea lui devorantă pentru vânătoare a fost poate o abatere, un refugiu din calea gândului că își ratase adevărata vocație. Eram îndreptățit să cred așa ceva văzând că acceptă, fără să opună nici o rezistență, ca vânătoarea să-l absoarbă totalmente. Ajungeam la concluzia că el se gândește, în fond, doar la vânătoare, că rareori mai vorbește și despre altceva; toate umorile lui erau determinate de ea. Fără doar și poate, luase decizia de a renunța la o carieră mai strălucită în serviciul de stat, de a rămâne în Bucovina și a intra în slujba Bisericii Ortodoxe Române ținând seama de extraordinarele posibilități de a vâna oferite de acest ținut. Pasiunea cinegetică pusese stăpânire pe ființa lui multilaterală, infiltrându-se în toate celelalte interese și marote. Căci desena și picta cu obstinație scene din realitatea cinegetică, deși n-avea deloc talent pentru așa ceva; cunoștințele de matematică îl ajutau la calculele balistice, cele de chimie – la combinarea diferitelor soiuri de praf de pușcă și uleiuri pentru arme. Întreținea o corespondență asiduă cu vânători și scriitori cinegetici renumiți, cu zoologi și ornitologi; apoi cu botaniști, despre probleme legate de pășunatul animalelor sălbatice; scria el însuși articole, expunându-și considerațiile proprii asupra vânatului și publicându-le în reviste de specialitate cum erau *Wild und Hund*, *Der deutsche Jäger* și *Chasse et pêche* din Luxemburg; purta aproape în permanență haine de vânătoare.

Fiind, prin însăși natura ei, integrată în mod ciclic în alternanța anotimpurilor și ritualizată prin tradiție în forme baroce stricte, vânătoarea devenise pentru el un fel de cult; i se dedicase cu o pasiune aproape religioasă. De parcă și-ar fi dat seama că

multitudinea talentelor sale mărunte, din care nici unul nu era cu adevărat mare şi creator, îl risipea în prea multe direcţii, le înmănunchease pe toate într-un joc pasionat. Cei care-l cunoşteau mai bine bănuiau că la originea fixaţiei lui se găsea o reacţie de dârzenie.

Dârzenia străbate ca un fir roşu puţinul pe care-l ştiu despre copilăria, adolescenţa şi tinereţea tatei (ştim înfiorător de puţine despre cei care ne-au fost apropiaţi, ajutându-ne să devenim ceea ce suntem). Una din mătuşile mele – Bettina, sora lui mai mică, o femeie de o voioşie inepuizabilă şi cu o atitudine extrem de curajoasă în viaţă – mi-a povestit un episod foarte ilustrativ din tinereţea lor comună. Tata, cealaltă soră, Sophie, şi cu ea frecventau aceeaşi şcoală de dans la Graz, unde bunicii mei trăiseră înainte de finele secolului al nouăsprezecelea. Cele două fete erau frumoase şi răsfăţate de mama lor. În vederea cursului de dans, care avea loc în timpul iernii, primiseră paltoane noi cu blăniţă de nurcă. Un asemenea lux părea inadecvat pentru un băiat; lui i s-a confecţionat un paltonaş având croi militar, sobru. El l-a detestat în asemenea măsură, încât s-a comportat imposibil la cursul de dans, fiind trimis acasă. N-a mai dansat niciodată după aceea – nici măcar un pas. A evitat tot restul vieţii balurile şi alte serate dansante. Dacă ar fi ştiut că pe fata cu care urma să se însoare o obsedase toată viaţa ideea că soarta ei de femeie condamnată să renunţe mereu fusese hotărâtă pe ringul de dans, ar fi crezut că totul este o farsă a spiritului universal.

Dârzenia i-a distrus şi relaţia cu mama sa – o femeie foarte severă. A înfruntat dispoziţiile şi pedepsele ei cu o îndărătnicie care o făcea să recurgă la măsuri pedagogice draconice. *Ea* a fost cea care l-a împiedicat să studieze chimia. Din cauza *ei* şi-a căutat un loc de muncă în serviciul de stat, dar nu în apropierea Ministerului de Interne, unde lucra tatăl său, ci cât mai departe în vastitatea monarhiei austro-ungare. Când mama lui a murit, tata se găsea în îndepărtata Bosnie şi n-a vărsat nici

o lacrimă după ea. Nici față de noi, copiii, nu a amintit-o niciodată – cu nici un cuvânt. Cu atât mai bucuros vorbea despre tatăl său, deşi anumite tensiuni au existat şi între ei doi.

Am o miniatură cu străstrăbunicul meu, un daghereotip cu străbunicul meu şi o fotografie-portret a bunicului meu, pe care am decupat-o dintr-o revistă apărută la finele secolului al nouăsprezecelea, fiind publicată cu ocazia inaugurării uneia din clădirile sale. Corectitudinea redingotei îl face să pară un frate al cuscrului său, adică al bunicului meu din partea mamei; cu excepția barbişonului scurt şi a aroganței afişate de acesta din urmă, descifrăm aceeaşi demnitate bărbătească – subliniată de plastron şi cămaşa scrobită – tipică pentru epoca imperială târzie din Europa Occidentală, atât pentru cea victoriană, cât şi pentru cea habsburgică. Nu cred că trăsătura hâtră de pe fața lui este o închipuire de-a mea. În orice caz, şiretenia voioasă cuibărită la coada ochilor nu poate fi disimulată de disciplina funcționarului de stat care a urcat pe scara ierarhică de la rangul de funcționar superior la cel de consilier aulic, apoi şef de secție, ajungând în cele din urmă consilier ministerial.

Fără îndoială că bunicul meu şi-ar fi dorit şi pentru fiul său o carieră asemănătoare, dacă nu şi mai strălucită. Dar fiul părea să aibă un temperament rebel, potrivnic unor asemenea speranțe. Diverse pozne de tinerețe (de exemplu, şi-a pictat cu piatra-iadului o mustață care n-a mai putut fi ştearsă luni de zile) sunt, în orice caz, mai degrabă expresia spiritului timpului decât a unor caracteristici individuale; sfârşitul secolului al nouăsprezecelea consemnează o întreagă literatură în acest sens.

Mult mai serioase sunt conflictele care au avut loc între tată şi fiu în ultimii ani de studenție ai acestuia.

În conformitate cu rangul şi demnitățile sale, bunicul meu era un susținător necondiționat al împăratului – ceea ce nu contravenea originii italieneşti a familiei, evidențiată de el cu mândrie, fiind chiar întărită, prin tradiție, de ea. Numele Rezzori provine de la o feudă din Sicilia, care, înainte de venirea

Bourbonilor, aparținuse Imperiului Roman de Națiune Germană. Noi am fost totdeauna de partea împăratului. După ce un strămoș sărac, dar ambițios, numit Ambrogio, s-a stabilit în 1750 la Viena – trecând în prealabil prin Lombardia, aliată și ea a împăratului –, procesul de austriacizare a progresat rapid: fiul lui Ambrogio se numea încă Giovanni Battista, dar fiul acestuia era deja Johann Nepomuk. Iar fiul lui Johann Nepomuk a fost Wilhelm, bunicul meu. Deși îi plăcea să fie numit ocazional Guglielmo și își petrecea la Marea Adriatică fiecare clipă liberă pe care i-o oferea serviciul, era habsburgic până-n măduva oaselor. În schimb, fiul său Hugo – tatăl meu – era fascinat de „furtuna și avântul"[1] mișcării pangermane.

Era o „furtună și avânt" de mâna a doua, dezlănțuită de vânturile cele mai malefice ale spiritului acelui timp. Când, peste mulți ani, devenind cel puțin la fel de conservator ca părintele său, tata vitupera împotriva consecințelor catastrofale ale marii Revoluții Franceze, el nu-și mai amintea probabil că tocmai această revoluție și unul din avortonii ei, adică războaiele napoleoniene, generaseră acea mișcare naționalistă funestă căreia i se devotase el în anii tinereții, ajungând la un antisemitism obtuz. Interacțiunea ciudată dintre spiritul benefic și cel malefic al entuziasmului, care devine mult prea des fanatism, transformând sâmburele inițial pur al marilor idei în porniri dăunătoare (sau invers: filtrează voința și tendința pură din ceea ce este corupt, punându-le în slujba diavolului), apare cu destulă regularitate odată cu schimbarea generațiilor; și nimic nu pare mai dificil pentru un tânăr decât să se sustragă stării de spirit a timpului său. Fidelitatea absolută față de împărat a bunicului meu nu avea argumente valabile împotriva nebuniei colective a tineretului unei generații întregi. Ea era, prin urmare, sortită să provoace spiritul de contradicție și intransigența fiului său.

1 În original *Sturm und Drang*. (*N.t.*)

S-a ajuns la conflicte. Faptul că tata fusese dat afară de la masă fiindcă, anticipând ironia lui Musil, susținuse în prezența unor oaspeți că Franz Joseph nu era modelul tuturor portarilor care purtau bărbi identice cu barba împăratului, ci că, dimpotrivă, *el* era acela care îi imita pe portari, în calitatea sa de prim-slujitor al statului – iată unul din cele mai inofensive motive de ciocnire între cei doi. Mai grav a fost că tata s-a alăturat mișcării de „desprindere de Roma", dezicându-se de Biserica Catolică. Ruptura a devenit inevitabilă după ce a participat și el la turbulențele din timpul guvernului Badeni, fiind arestat, iar apoi, în calitate de admirator fervent al lui Georg von Schönerer, a provocat la duel un înalt funcționar de la poliție, ocazie cu care a avut loc un schimb de focuri. În consecință, rangul de ofițer de rezervă, obținut cu scurt timp înainte, i-a fost retras, ceea ce a distrus toate speranțele nutrite de bunicul meu pentru fiul său.

Tata ar fi dorit din tot sufletul să studieze chimia, a oscilat la Universitate între chimie și matematică, iar pe urmă s-a decis pentru construcții civile supra- și subterane. Ceea ce îl determinase să facă această alegere fusese mai puțin convingerea că era mai avantajos să vină în întâmpinarea idealului de carieră imaginat încă și pe atunci de tatăl său pentru el, decât să se confrunte cu imprevizibilul unei profesiuni așa-zis libere; rolul hotărâtor l-a jucat șansa de a pleca cât mai departe de mama sa și de ambianța funcționărimii ministeriale, care i se părea prăfuită și meschină. Monarhia chezaro-crăiască se întindea până departe în sud-estul Europei, fiind, de fapt, un imperiu colonial ale cărui colonii se aflau pe același continent. Puteau fi deci realizate și fantezii mai aventuroase. S-a dus să lucreze la un proiect de construcții feroviare din Herțegovina, o provincie de curând alipită monarhiei, care pe vremea aceea era tot atât de depărtată de civilizație ca sălbaticul Kurdistan al lui Karl May. După ce s-a evidențiat acolo în domeniul administrației, dobândind primii lauri, iar devierile sale rebele

au început să fie date uitării, bunicul meu a făcut uz de relațiile lui. Odată cu numirea unui nou guvernator al provinciei Bucovina, tata a primit transferul acolo. Angajarea la Fondul Religios nu era decât o sinecură.

Tata juca foarte bine tenis; cu ocazia asta a cunoscut-o pe mama, logodindu-se cu ea. Mama era ceea ce pe atunci se numea „o partidă bună" – nu numai la tenis. Deci totul părea să fi intrat, în fine, pe făgaşul normal al unui mod de viaţă reglementat. Dar, cu mult înainte ca izbucnirea Primului Război Mondial să pună capăt unei epoci istorice, dând total peste cap vechile orânduiri, se va dovedi că tata, care nu mai era la prima tinereţe, nu-şi avea defel locul în acest ansamblu de relaţii încă nedecantate. Era şi el anacronic, deşi în alt mod decât mama. În timp ce ea rămânea marcată în întregime de un trecut depăşit, el prefigura un tip de om care în acea perioadă aparţinea încă viitorului, fiind deja în mare măsură „omul artistic" anticipat de Nietzsche, filozoful atât de admirat de el. Iar aici intrau toate trăsăturile definitorii ale caracterului său: nonconformismul, revolta contra orânduirii burgheze, fărâmiţarea multiplelor lui talente mai mari sau mai mărunte, setea de libertate. El se vedea pe sine, firește, mai degrabă ca un reprezentant întârziat al barocului.

Se îndeletnicea cu vânătoarea cu o conştiinciozitate ştiinţifică, ce ţinea seama de toate aspectele ei; în acelaşi timp, manifesta un respect cultic faţă de toate acele amănunte cerute de datinile şi ceremoniile cinegetice tradiţionale, care îi confereau o demnitate plină de poezie. Pe mine voia să mă educe în spiritul riguros al celor trei faze medievale, de la „îngrijitor al câinilor de vânătoare" la „ajutor de vânător" şi apoi la „maestru vânător", ceea ce, din păcate, i-a reuşit doar pe jumătate (ca toate celelalte intenţii pedagogice). În orice caz, din clipa în care am fost în stare să ţin o armă în mână, relaţia dintre noi s-a schimbat fundamental. În copilărie nutream pentru el mai degrabă sentimente de teamă decât de dragoste. Când aplica

pedepse, în momente de mânie, nu prea își alegea metodele: punea mâna pe primul bici pentru câini pe care-l vedea. Nu mă puteam autoamăgi: era clar că o iubea mai mult pe sora mea. Dar ea făcea parte din categoria feminină a speciei zoologice numite „umană", deci era diametral opusă elementului masculin – prin urmare și vânătorii. Faptul că zeitatea antică a vânătorii fusese o femeie – Diana sau Artemis, cum prefera tata s-o numească dintr-o pornire de pedanterie umanistă – nu reprezenta în ochii lui o contradicție. Îi plăcea să filozofeze pe marginea acestui subiect: Artemis nu era de fapt o femeie, ci o *virago* – un spirit masculin într-un trup femeiesc, aflat deasupra oricărei sexualități și trăind într-o stare de virginitate permanentă. Din suita nimfelor ei făcuse la un moment dat parte și o muritoare, Atalanta, copilul alungat al regelui Oinois din Arcadia – un mare vânător care, dorindu-și un fiu, își repudiase fiica. Atalanta a fost abandonată în pădure, unde a descoperit-o o ursoaică: aceasta a alăptat-o. După ce a crescut, Artemis a primit-o în rândul tovarășelor ei de vânătoare. La vârsta nubilă, Atalanta a trebuit să revină în lumea muritorilor, adică să părăsească puritatea divină pentru mediul sumbru al sexualității. Nu că tata ar fi disprețuit acest domeniu al naturii umane. Trăia carnalitatea din plin, cu toată vitalitatea sa. Dar prefera să-și știe propria fiică imună la așa ceva. Ar fi dorit ca ea să fie o nimfă, ca Atalanta, care, odată revenită acasă, devenise cea mai desăvârșită tovarășă de vânătoare a tatălui ei, Oinois. Și, cum sora mea n-a manifestat nici cea mai vagă înclinație spre vânătoare, tata și-a căutată în mine tovarășul ideal; un tovarăș căruia să-i poată transmite și încredința tot ce iubea și știa *el*.

Din acea clipă n-am mai fost pentru el un copil (tata detesta copiii). Deși eram încă un băiat, devenisem în ochii lui un mic bărbat. Ca bărbat aveam o onoare care nu trebuia lezată; tata nu m-a mai bătut niciodată. Rușinea unei lovituri nu putea fi spălată decât cu sânge – și aștepta de la mine să înțeleg atâta

lucru. Sancționa cu severitate orice neglijență în mânuirea armelor și cea mai măruntă greșeală în utilizarea limbajului cinegetic. N-aveam nici doisprezece ani, dar nu-mi mai puteam permite să fac confuzii când vorbeam despre cornițele căpriorului sau coarnele cerbului, despre rut sau împerechere, despre coada vulpii sau coada unui alt animal; sau, în cazul păsărilor, despre picioroange, gheare (la păsările răpitoare), membrană (la păsările acvatice) sau, în mod excepțional, despre picioare (la păsările de mlaștină, cocoșul de munte, ieruncă). În comparație cu asemenea cerințe ale limbajului de specialitate, talmeș-balmeșul Cassandrei era o colecție de idioțenii, o schimonosire a limbii, așa încât mă feream să recurg la el.

Tata manifesta o profundă și intransigentă seriozitate în toate problemele legate de vânătoare. Dispoziția lui jucăușă dispărea în pădure, fiind înlocuită cu o veghe ascuțită a tuturor simțurilor, mai concentrate decât ar fi impus orice disciplină, având însă drept rezultat o disciplină strictă. Nu admitea nici o neglijență în îmbrăcăminte. Un guler desfăcut la cămașă era interzis chiar și în zilele cele mai toride de vară; iar cea mai vagă văicăreală din cauza căldurii, a foamei, setei sau oboselii trezea nemulțumirea sa profundă. Datorită lui m-am obișnuit să dorm în aer liber, pe pământ, la fel de bine ca pe o saltea de puf, chiar și când mă trezeam pătruns de ploaie, dacă nu chiar acoperit de zăpadă – primăvara, în timpul jocurilor nupțiale ale cocoșilor, sau iarna, după perioada de împerechere a cerbilor. Dacă plecam, în august, cu mama la lacurile din Carintia, îmi era adeseori rușine să-mi dezvelesc, la baie, picioarele pline de împunsăturile roiurilor de țânțari din perioada de împerechere a țapilor, precum și de cicatrici și cruste de zgârieturi. De când fusesem obligat să văd insecte nesătule ghiftuindu-se cu sângele meu, fără ca eu să am voie să mă mișc și să le alung (în timpul pândei trebuie să rămâi imobil), pișcăturile de țânțar mă lăsau rece. Iarna mă întorceam uneori acasă cu niște picioare care se umflau atât de tare când mă descălțam, încât nu mai încăpeau în nici un papuc.

Odată, când tata a descoperit că adormisem pașnic în căruța hodorogită a unui țăran care mă luase o bucată de drum, a fluierat atât de strident, încât urechile au început să-mi țiuie; așa ceva nu se cuvenea.

Sensibilitatea și delicatețea lui se manifestau când mă lăuda. Ca orice băiat care avusese de-a face cu arme pneumatice și puști de calibru mic de când reușise să le țină în mână, trăgeam cu o precizie ucigătoare. Nici dacă mi s-ar fi cerut să țintuiesc de perete o muscă nu mi s-ar fi părut că mi se cere imposibilul. După ce am primit permisiunea să-l însoțesc când ieșea să vâneze rațe, prepelițe sau iepuri, tata îmi dădea câteodată flinta lui, încurajându-mă să încerc câte o împușcătură. Firește că eram mult prea agitat ca să nimeresc ceva cu arma mare și grea. Tata și-a dat curând seama de asta. Printre puștile din casă exista una pe care o admirasem dintotdeauna cu ardoare. La un moment dat, tata i-o dăruise mamei, care însă nu-l însoțise niciodată la vânătoare, așa că arma stătea neîntrebuințată în dulap: era o armă franțuzească din al doilea imperiu, de la Lebrun din Paris, Lefaucheux calibru 24, pentru cartușe cu ac – o armă care deja pe atunci era foarte rară. Astăzi ar fi o piesă de muzeu. Ușoară și elegantă, cu cocoșul splendid, forjat de mână, și țevile damaschinate, mă cucerise total și definitiv; m-am simțit mai mult decât fericit în ziua în care tata mi-a dat-o mie, luându-mă cu el la vânătoare. Cu această ocazie s-a petrecut miracolul mult așteptat: am împușcat un iepure cu toată precizia; s-a dat peste cap, așa cum scrie la carte, și a murit pe loc. Câinele care l-a găsit mi l-a aportat foarte corect. Tata s-a dus la stejarul cel mai apropiat, a rupt o rămurică și mi-a oferit-o. Obiceiul este ca o crenguță de molid sau stejar să se înmoaie solemn în sângele din orificiul de pătrundere a cartușului, în gura și anusul animalului doborât și apoi să se înmâneze vânătorului; acesta și-o prinde la pălărie ca trofeu al acelei zile de vânătoare. Pentru vânatul mic nu se acordă nici o rămurică – doar în situații excepționale, din curtoazie, pentru primul animal împușcat de un vânător foarte tânăr. În orice caz, eu am fost

nu numai fericit, ci şi uimit. „Nu este doar primul tău iepure", mi-a spus tata, „ci şi primul animal împuşcat cu arma ta".

Zilele pe care le-am putut petrece cu tata însoţindu-l la vânătoare fac parte din cele – nu prea numeroase – întru totul fericite ale vieţii mele. Păstrez în amintire imagini şi episoade de o inegalabilă splendoare. Frumuseţea peisajului carpatin a jucat un rol la fel de important ca pitorescul populaţiei. Am avut posibilitatea să-l însoţesc pe tata şi la mânăstirile în împrejurimile cărora se desfăşurau partidele lui de vânătoare. Nu mai ştiu la care dintre acele mici bijuterii s-a petrecut o serie de scene care mi s-au întipărit în memorie: Putna, Dragomirna, Sucevița, Voroneț...? Suntem oaspeţii starețului. Acesta îmi arată, cu o bunăvoinţă patriarhală, manuscrise înluminate din secolul al cincisprezecelea, fiecare în scoarţe de argint cizelat, în timp ce razele soarelui pătrund prin fereastră, în fascicule străbătute de fire de praf, în biblioteca învăluită în semiîntuneric; în molizii de-afară, gaiţele se sfădesc, iar nostalgiile mele se îndreaptă spre splendoarea pădurilor îmbrăcate în nuanţele toamnei, multicolore ca imaginile imortalizate pe zidurile bisericii. Sunt mândru de tatăl meu, care se întreţine cu starețul, dând dovadă de uimitoare cunoştinţe de specialitate. Invidios, dar şi mâhnit, trebuie să-mi spun că nu voi ajunge probabil niciodată la un asemenea nivel de competenţă – în nici o ştiinţă. Puţin mai târziu, plecăm însoţiţi de un călugăr cam zurliu care pare să ştie mai multe despre animalele sălbatice decât pădurarul pus la dispoziţie de administraţia silvică. Intrăm în pădure. Călugărul cu sutană neagră şi potcap pe părul lăţos şi zbârlit ştie că îi lipseşte o doagă; dar se bucură de faima de croitor genial, care se pricepe să confecţioneze haine preoţeşti şi odăjdii, aşa încât este trimis la arhimandriţi şi mitropoliţi să-i îmbrace. Pălăvrăgeşte tot timpul mergând alături de noi, ceea ce-l agasează pe tata, care păstrează tăcerea când este în pădure. Dar călugărul se opreşte deodată în loc, ca bătut în cuie: în ramificaţia unei crengi ruginii de fag apăruse un luciu auriu, dispă-

rând în clipa următoare. Pentru o frântură de secundă îl zărisem pe cel mai tainic locuitor al pădurii. E o ocazie rarisimă să vezi într-un domeniu de vânătoare neîngrădit un râs în carne şi oase. Călugărul zâmbeşte naiv şi enigmatic. Scoate câteva fluierături dintr-un fir de iarbă ţinut între degetele mari şi în câteva minute apare un căprior. Apoi sporovăieşte mai departe. Îşi petrece cea mai mare parte a timpului în pădure, până când vreunul din înalţii prelaţi îi comandă iar o haină nouă. Îl întreb dacă n-are o soră; ar fi putut să fie fratele Cassandrei.

Tata considera ocazia de a face câte o partidă de vânătoare în paralel cu activitatea sa (de altfel, foarte justificată profesional) la „comisie" – activitate care se extindea asupra întregii Bucovine, până în Moldova – un privilegiu ce i se cuvenea. Lucrul acesta îmi dădea sentimentul unei libertăţi neîngrădite. Eram întâmpinaţi peste tot ca nişte oaspeţi respectaţi. Cu adevărat acasă mă simţeam însă în pădurea pe care tata şi-o alesese cu multă chibzuială şi pe baza cunoaşterii precise a ţinutului; aceasta se situa în inima Carpaţilor Bucovinei, între localităţile izolate Cârlibaba şi Ruşii-Moldoviţei, la câteva zeci de mile de Pasul Bârgăului, unde – după părerea autorului Bram Stoker – se găsea cândva castelul lui Dracula. Cu mult timp înainte de naşterea mea, tata îşi construise acolo o casă de vânătoare de lemn, care, cu trecerea anilor, devenise cenuşie. Cabana fusese înălţată într-un luminiş înclinat spre o cădere rapidă de apă: un pârâu de munte rece ca gheaţa. În ochiurile de apă adâncă de sub cascadele numeroase, care-şi urmau una alteia, ca pe un sul cu desene japoneze, păstrăvii stăteau nemişcaţi, doar adierea uşoară a branhiilor arăta că în ei pâlpâie viaţa. Pe tăpşanul acoperit de arbuşti de pe maluri, vidrele îşi construiau toboganele. Cu excepţia câtorva colibe locuite de huţulii care-şi păşteau oile pe versanţii muntelui, nu exista nici o aşezare omenească pe o rază de mai multe mile. Până la satul Cârlibaba era o distanţă de o oră călare. Pădurea din jur părea aproape neatinsă de mâna omului – rareori trecea pe-acolo câte un păstor sau

câte un huțul care bracona. Pentru a dibui locul unde erau cerbii, petreceam de multe ori săptămâni în șir în aer liber.

S-ar fi putut crede că și tata se simțea acolo la fel de fericit ca mine. Dar atitudinea lui serioasă față de vânătoare se combina cu o umbră de melancolie: presimțea că aceste condiții paradisiace vor lua sfârșit în viitorul nu prea îndepărtat. La finele unei zile de vânătoare, mi-a spus: „Să nu uiți ziua asta. N-ai să mai poți vedea curând, în decurs de numai câteva ore, o pereche de corbi *Corvus corax*, doi vulturi imperiali, un vultur hultan și un șoim migrator." Și avea dreptate. Nu mi s-a mai întâmplat nici ca, la câteva sute de metri în spatele casei, să pot ademeni până la picioarele mele ieruncile trebuincioase la bucătărie; sau să stau culcat, cu ochii ațintiți spre cerul înstelat, urmărind zborul scurt al scânteilor țâșnite dintr-un foc în aer liber, în timp ce de pe versanții munților înconjurători răsună ecoul mugetelor cerbilor. Într-una din acele nopți petrecute în jurul focului – n-aveam încă șaptesprezece ani și mă înfoiam tot de mândrie fiindcă depistasem turma al cărei cerb-conducător reușise să se ascundă mai bine ca toți ceilalți în perioada de îngrășare –, stăteam amândoi fără să spunem nimic, trăgând doar cu urechea la vocile naturii, când am simțit deodată mâna tatei strecurându-mi ceva. Era inelul cu sigiliu purtat de patru generații înaintea lui.

De o asemenea apreciere am mai avut parte o singură dată, peste mai mulți ani, și nu din partea lui. Eram cu niște prieteni în Transilvania, vrând să studiem, în bisericile fortificate din micile comune, covoarele oferite de turci șoltuzului iubitor de pace atunci când luau în stăpânire, fără vărsare de sânge, acea localitate; pe unele covoare se putea încă vedea inscripția cu dedicația, trecută pe așa-numitul „apendice" (adică pe porțiunea lipsită de noduri de la capăt). Era primăvară, în perioada cireșilor în floare; în jurul târgușorului minuscul, cu căsuțe cu fronton, în care poposiserăm, coroanele sferice, ca acoperite de zăpadă, ale pomilor înfloriți urcau colina care ducea la biserica

fortificată. De jur-împrejur vedeai ogoare ce începeau să înverzească; frunzişul verde-deschis licărea deasupra trunchiurilor de mesteacăn, pătate în alb şi negru. Convolutul baroc al unui nor alb, mare, stătea nemişcat pe cerul de un albastru profund. Ne instalaserăm într-o bodegă din piaţa care te ducea cu gândul la secolul al optsprezecelea, savurând vinul autohton greu şi dulce – veseli şi plini de antren, fiindcă hangiul se ambiţiona să ne aducă din pivniţă mostre din recolte tot mai bune. Un cioban român bătrân, aşezat într-un colţ al încăperii, se uita la noi zâmbind. Era îmbrăcat în portul românesc – portul vechilor daci, aşa cum îl vedem pe columna lui Traian din Roma: o cămaşă din pânză groasă, ţesută în casă, pantaloni strâmţi de pânză, cu o cingătoare roşie în jurul mijlocului, un cojoc din blană de oaie întoarsă, brodat în culori vii, iar în picioare opinci. Pe părul care îi cădea în şuviţe argintii până pe umeri stătea cuşma neagră, înaltă, din blană de miel. Faţa lui nerasă exprima un interes sincer. L-am invitat la masa noastră, să bea un pahar împreună cu noi. A acceptat; aflând că venim din Bucureşti, a dat afirmativ din cap, apoi a arătat spre mine, spunând: „Tu vii din pădure. Se vede pe tine. Este adevărat că porţi haine de oraş, dar nu mă amăgeşti. Ai crescut în pădure." Am râs toţi, iar prietenii mi-au spus că şi-au dat dintotdeauna seama că sunt un om al pădurilor; dar, rostite de un cioban, cuvintele îmi păruseră o diplomă de înnobilare; m-am înclinat mândru şi recunoscător, gândindu-mă că tata s-ar fi bucurat să audă aşa ceva.

Ştiu – şi am ştiut mereu, chiar dacă uneori doar intuitiv – ce a însemnat pădurea în viaţa tatei. Cel care caută singurătatea este un om însingurat. Or, tata *era* un însingurat – aproape un melancolic. Doar dârzenia, componenta sa iniţial rebelă, răzvrătită, şi obiceiul de a-şi respecta cu intransigenţă inflexibilă hotărârile odată luate sau aprecierile făcute – tocmai asta îi conferea o trăsătură etern juvenilă –, doar ele l-au împiedicat să dea frâu liber acestei înclinaţii spre melancolie. Totuşi cele

două componente se condiţionau una pe alta: melancolia genera dârzenie, iar dârzenia, melancolie. Uneori îţi venea greu să înţelegi cum de o persoană atât de inteligentă ca el putea să se cramponeze de cele mai absurde idei fixe şi prejudecăţi. Imaginea lui despre lume era medievală, ca o gravură în lemn. Omenirea era compusă din două categorii: oamenii adevăraţi (vânătorii) şi ceilalţi, numiţi de el „perieci": indivizii marginali ai vieţii. Aceştia formau o grămadă pestriţă din care el putea selecta „curiozităţi" demne de a li se acorda ocazional atenţie; de exemplu, farmaciştii, deoarece ştiau câte ceva despre prepararea otrăvurilor. Îi admira pe pictorii tradiţionalişti, cum ar fi Rudolf von Alt sau portretistul Ferdinand von Raissky, şi fireşte pe pictorii animalieri (probabil şi ei vânători) ca Ernst von Dombrowski – de altfel şi pe Rubens (pentru maniera în care reda carnaţia femeilor). Detesta muzica în genere, deşi îi plăcea atât de mult să cânte dimineaţa, în zori; singura excepţie era Richard Wagner, ca ideolog al pangermanismului. Totul denota mediocritatea dezarmantă a gustului său. Acest deficit de rafinament cultural era însă compensat de precizia alegerii şi aprecierii – o dovadă a inteligenţei, dar şi a obsesiilor lui. De când îşi pierduse rangul de sublocotenent în rezervă ura tot ce avea legătură cu armata. Deşi după aceea, în timpul războiului din 1914–1918, urcase până la gradul de căpitan, tot ce ţinea de militărie îi provoca oroare. Erau inacceptabili în societate cei ce se ocupau de comerţ şi era demn de cel mai profund dispreţ oricine avea de-a face cu banii.

Această ierarhizare – care, în treacăt fie spus, n-a fost benefică pentru felul *lui* de a mânui banii – va avea uneori efecte deplorabile. Înainte ca eu să pot prelua funcţia de tovarăş de vânătoare şi ucenic al său, tata prinsese simpatie pentru un tânăr – ce-i drept, fiul unui fost medic-maior în armata chezaro-crăiască, deci a unui intelectual cu titlu academic care trecuse în mod ruşinos de partea militarilor – dar purtând numele germanic Ingolf şi evidenţiindu-se, înainte de orice, printr-o pa-

siune cinegetică arzătoare. Câtva timp, tânărul acesta a devenit favoritul tatei, însoțindu-l la toate vânătorile, primind de la el – spre furia mea – arme cadou și fiind peste măsură de lăudat. Dar băiatul trebuia să se gândească și la viitorul său, așa încât s-a angajat la o bancă. După care tata n-a mai vrut să știe de el, de-abia răspunzându-i la salut.

Dacă atitudinea asta friza deja sminteala, antisemitismul tatei era de proporții de-a dreptul patologice. Această formă de nebunie s-a infiltrat până și în articolele scrise pentru revistele cinegetice. Rămâne un mister ce avea de-a face poporul ales cu constatarea că sitarilor le place să se plimbe de-a lungul pădurilor defrișate, fiind atrași de fum; cu toate astea, tata izbutea să stabilească o legătură, de exemplu că nici o momeală nu are efect dacă în dimineața dinaintea vânătorii ți-a ieșit în cale un evreu; sau că în ziua de astăzi evreii au impertinența de a merge și ei la vânătoare de sitari. Revistele germane din anii treizeci publicau cu plăcere asemenea articole. Totuși asta nu însemna că tata era un adept al național-socialismului. Este adevărat că elementul naționalist din ideea despre o Germanie mare îl atrăgea; în schimb, detesta componenta socialistă – din motive mai degrabă sociologice decât ideologice. Tata împărtășea părerea lordului Russell că trebuie să fii un mare gentleman ca să poți fi un bun socialist. Cel care nu e un gentleman ar face mai bine să se țină la distanță de politică, dacă nu voia să fie pus sub supraveghere polițienească în calitate de anarhist. Când Adolf Hitler a ajuns cancelar al Reichului, tata mi-a arătat câteva reviste ilustrate pe a căror pagină de titlu era fotografia noului Führer al viitorului Reich al Germaniei mari. „Totul e bine și frumos", mi-a spus, „Germania se ridică iar. Dar uită-te la individul ăsta! Nu l-aș angaja nici măcar ca grăjdar!"

Nu era dispus să conceadă noului regim din Germania nici măcar antisemitismul, considerându-l un privilegiu al său și al celor de-o seamă cu el. „Fireşte că evreii sunt lipitori", spunea

el, „dar acesta nu-i un motiv să fie şi *ei* tâlhăriţi". Că evreii trebuiau să suporte lucruri mult mai grave nu voia să admită. „Ştiu că în Rusia au existat pogromuri – şi probabil că mai există şi astăzi. Dar germanii sunt un popor civilizat." (Din el se ridicaseră un Nietzsche şi un Richard Wagner.) Când auzea că adepţii lui A.C. Cuza, conducătorul antisemiţilor români, luaseră la bătaie evrei, era dispus să închidă ochii fiindcă, la ţară, evreii îi exploatau pe ţărani. Condamna moral tot ce avea legătură cu banii şi se făcea de dragul banilor; or, după cum ştia toată lumea, evreii se îndeletniceau în primul rând cu banii.

Pe mine m-a pus la un moment dat într-o situaţie atât de delicată cu aceste concepţii ale lui, încât am început să mă îndoiesc de infailibilitatea lor. Era înainte de Marea Criză din 1929, aveam abia cincisprezece ani, tata mă trata de la egal la egal, ca tovarăş de vânătoare, pentru mama eram încă puiul mamei, în timp ce eu însumi mă vedeam pe undeva la mijloc între cele două ipostaze (care aveau probabil ambele un sâmbure de adevăr). Ca băieţaş, mă jucam încă de-a cowboy-ii şi pieile-roşii; ca adolescent visător, mă vedeam deja în rolul unui tânăr monden şi cuceritor, al cărui model îl găseam în filmele cu Rudolf Valentino, Douglas Fairbanks şi Lionel Barrymore – nu-mi rămânea decât să aleg, în funcţie de starea de spirit. Figurile feminine ideale se numeau Lia de Putti, Louise Brooks şi Greta Garbo. Când scăpam de supravegherea tatei, îmi dădeam părul cu briantină şi-mi puneam pantofii albi cu maro şi pantalonii largi Oxford. Printre fetele de care eram îndrăgostit se găsea şi o campioană locală de tenis. Pe vremea aceea nu se juca încă tenis în costum de baie. Rochia albă ce se oprea deasupra genunchilor şi banda de pe frunte gen Suzanne Lenglen le confereau chiar şi fetelor tinere o feminitate care ne obliga pe noi, partenerii masculini, să ne comportăm ca nişte cavaleri, iar acest comportament părea cu atât mai corect, cu cât era precoce.

Preşedintele clubului de tenis era un bancher evreu – bărbatul elegant prin definiţie al oraşului. Cunoştea familia mamei

din tinereţe şi mă trata cu o evidentă solicitudine şi curtoazie. Se putea presupune că era şi el vânător, căci aproape nu exista sport pe care să nu-l practice. Că pentru tatăl meu vânătoarea nu însemna un sport, ci o îndeletnicire sacră – era altă problemă. În orice caz, cei doi vânători nu se întâlniseră încă niciodată pe vreun teren de vânătoare. S-a întâmplat însă să se organizeze la un moment dat o mare vânătoare cu gonaci, la care tata m-a luat şi pe mine. Când am ajuns la punctul de întâlnire şi am coborât din maşină, tata a încremenit: printre participanţii sosiţi deja se găsea şi bancherul evreu.

Tata s-a întors spre mine şi mi-a spus cu o voce tăioasă: „Cred că n-am ajuns în locul potrivit. Trebuia să venim la o vânătoare, nu la Bursă." A făcut stânga-mprejur şi s-a întors la maşină. Înainte să-l pot urma, bancherul a venit la mine, mi-a dat mâna cu multă amabilitate şi mi-a spus: „Sper să ne vedem în curând la tenis." M-am înclinat cu o expresie chinuită şi m-am grăbit să-l ajung pe tata din urmă. În drum spre casă şi în zilele următoare nu mi-a adresat nici un cuvânt.

E clar că asemenea exagerări nu erau de natură să-i aducă multe prietenii. Toleranţa locuitorilor unui ţinut atât de eterogen din punct de vedere etnic ca Bucovina – unde fiecare îl cunoştea pe fiecare în aspectele sale specifice, privindu-l cu un rânjet ironic sau acceptându-l cu indiferenţă aşa cum era – acorda, firește, excentricilor de acest tip un fel de libertate a bufonului. Probabil însă că doar puţini oameni l-au apreciat cu adevărat. Tata nu făcea un secret din faptul că-i considera pe români (alături de unguri şi cehi) nişte jefuitori ai cadavrului monarhiei prăbuşite. Ruşii, polonezii şi rutenii erau popoare coloniale. El însuşi se simţea un funcţionar supravieţuitor al unei colonii abandonate. „Noi am fost lăsaţi aici ca îngrăşământ cultural" era una din formulele lui preferate. În acelaşi timp respingea cu toată tăria orice identificare cu populaţia autohtonă de etnie germană din Bucovina. Teutonomania negru-roşu-aurie a acesteia, care mergea mână în mână cu adaptarea la condiţiile

româneşti, i se părea la fel de grandilocventă ca antisemitismul filistinilor din Reichul german. Entuziasmul pentru rasa ariană şi ura contra evreilor nu erau câtuşi de puţin privilegii ale aristocraţiei; chiar dimpotrivă: în tinereţea lui fuseseră caracteristici relevante ale clasei burgheze parvenite. Tata însă nu voia nici să renunţe la ele, nici să le cedeze burghezilor. Intuia pericolul fanatismului mic-burghez: „Asemenea oameni exagerează totdeauna", obişnuia să spună.

În orice caz, pe vremea aceea putea încă spera să trezească oarecare înţelegere pentru opiniile sale; dar nu şi din partea mamei. Comentariul ei obişnuit, când afla despre nesăbuinţele şi excentricităţile tatei, era: „Cineva are iarăşi mintea foarte odihnită" – una din puţinele observaţii ironice ale mamei. În genere, îl considera pe tata nebun, având impresia că nebunia lui se îndreaptă, cu răutate, împotriva ei. Şi o revolta faptul că existau femei pe care aşa ceva le amuza. În realitate, îl ura atâta pe tata, încât nu putea fi geloasă. Totuşi se simţea batjocorită de complicitatea plină de veselie cu care acele femei râdeau împreună cu el, afişând bună-dispoziţie şi răsfăţ. În timpul convieţuirii lor, mama îl suspectase – probabil pe drept cuvânt – că nu toate „comisiile" lui frecvente se terminau cu partide de vânătoare, ci că tata îşi petrecea o parte din timp pe moşiile din vecinătate, unde prietenia lui cu amfitrioanele era cel puţin la fel de strânsă – dacă nu şi mai strânsă – ca prietenia cu moşierii. Faptul că el n-a arătat niciodată nici cea mai vagă intenţie de a o duce şi pe ea la asemenea întruniri mondene i se părea un afront social pe care-l imputa în mai mare măsură gazdelor decât tatei.

Nu cred că tata investea multă pasiune în escapadele lui. Poate o oarecare curiozitate la început. Era o fire senzuală, dar lipsită de sentimentalism faţă de femei. Părea uneori chiar artificial. Dar cei care-l cunoşteau mai bine ştiau că era în stare să manifeste şi o afecţiune fără rezerve. Poate că dârzenia lui juca un rol important şi în această privinţă. Avusese şi el parte

de o iubire romantică în tinerețe, iubire neîmplinită, pentru o tânără foarte muzicală, pe nume Olga, care a rămas tot restul vieții în legătură cu noi. Pe el iubirea neîmplinită – cu alte cuvinte, care nu se materializase într-o căsătorie – îl decepționase, iar urmarea fusese o atitudine disprețuitoare față de toate celelalte femei. Această răceală aparentă cădea sporadic în extrema cealaltă, a unei înflăcărări subite.

În orice caz, tendința spre autoironie putea induce în eroare. Uneori își trâmbița atât de zgomotos peste tot relațiile amoroase, încât nu le puteai lua în serios, chiar dacă, în realitate, erau serioase. Își slăvea aleasa inimii din acel moment în cântecele matinale, lăudându-i cu voce tare frumusețea și virtuțile, o îneca în flori, sălbăticiuni împușcate de el și produsele dezastruoase ale activității lui de pictor, simțindu-se jignit dacă ea nu-și împodobea toate camerele cu imaginile cocoșilor de munte care făceau dragoste la revărsatul zorilor, sau a cerbilor mânați de dorul împerecherii în cețurile toamnei. Nu toate femeile erau dispuse să fie tovarășele de joacă pe care și le-ar fi dorit el; iar când una sau alta se preta la așa ceva, tata împingea în curând jocul atât de departe, încât femeia era cea nevoită să rupă relația dacă nu voia să se compromită definitiv în fața întregii lumi.

Îmi amintesc de un episod semnificativ din copilărie. Una din surorile de la Viena ale mamei mele venise în vizită. Ea, adică mult iubita mea mătușă Paula, mama noastră și noi, copiii – sora mea însoțită de guvernanta englezoaică – sau franțuzoaică? –, eu, ținut de mână de Cassandra, am făcut o plimbare cuviincioasă în Grădina publică. Pe una din alei ne iese în cale tata împreună cu o doamnă. Adulții schimbă un salut glacial. Nu știu care e cauza, observ însă că tata și doamna sunt îmbrăcați la fel, în port austriac, care pe vremea aceea putea fi văzut tot mai rar în Bucovina, dar apărea din când în când, purtat mai ales de vânători. Sunt încă prea mic ca să pot bănui altceva decât o costumație nostimă când constat coincidența

vestimentației celor doi, adică a hainei cu revere verzi, ornamentată cu nasturi din corn de cerb și cu trese; în consecință, trâmbițez încântat că până și nasturii de la manșetă sunt identici: caninii superiori ai cerbului, montați în aur. Mama ne smulge, fără să spună un cuvânt, din mâinile însoțitoarelor noastre, se întoarce și o ia din loc cu o expresie maiestuoasă, urmată de mătușa noastră, foarte stânjenită, de guvernanta șocată și de Cassandra care nu înțelege nimic, dar pare că se distrează.

Este adevărat, în anii următori tata s-a arătat mai discret, dar a fost probabil așa din considerație față de sora mea, care se apropia de adolescență. Căci dacă admitem că există ceva ce se numește „unica și marea iubire a vieții", aceasta a fost, pentru tata, cu siguranță, sora mea. Probabil că a iubit-o și pe mama în maniera lui lipsită de romantism, și poate că ar fi reușit să dea manifestărilor sale afective o formă mai tandră dacă ea i-ar fi venit cât de cât în întâmpinare. De fapt, șarmul ei nu-l lăsa indiferent, dovadă darurile pe care i le făcea, cărți trimise chiar și după ce se despărțiseră; de exemplu, în mod surprinzător – oarecum ca o contrapondere literară la cocoșii de munte care făceau dragoste și la cerbii mânați de dorul împerecherii –, *Sonetele către Ead* de Anton Wildgans. Dar, odată cu ele, i-a trimis, ca un fel de antidot, și jurnalele scandaloase ale Franciscăi von Reventlow. Din păcate, tata nu era în stare să-și țină sub control pornirile hazlii; o copleșise pe mama și în timpul căsniciei cu vitalitatea lui debordantă, provocându-i astfel împotrivirea plină de spaimă; apoi duritatea și, în cele din urmă, furia. Cu greu ar fi putut exista o alăturare mai nefericită de temperamente ca în cazul lor; iar când tata spunea: „Totul este de natură chimică", dădea expresie unei înțelepciuni sfâșietoare.

În schimb, chimia era întru totul compatibilă în cazul surorii mele: ea era sânge din sângele lui – chiar dacă atenuat puțin prin combinația cu sângele mai subțire al mamei – și strunit, poate, de o inteligență la fel de vie ca a sa, dar mai disciplinată. Dragostea *ei* pentru tata era necondiționată – și senină. Este

adevărat că rămânea uneori şi ea descumpănită din cauza lui, dar o făcea râzând. Urmărea, amuzată, evoluţia grotescă a ideilor lui, ştiind perfect ce fusese spus în glumă şi ce trebuia luat în serios. Avea o atitudine plină de indulgenţă maternă şi faţă de escapadele lui, iar dacă depăşea măsura sora mea îşi exhiba nemulţumirea în crizele de râs care ne apucau pe amândoi atunci când vorbeam despre viaţa noastră de familie. A murit la douăzeci şi doi de ani.

Tata n-a mai văzut-o în ultimul ei an de viaţă, petrecut în parte la Viena, cu moralul nezdruncinat în pofida străduinţelor chinuitoare şi zadarnice ale medicilor să-i oprească degradarea continuă, şi în parte – în ultima fază – vegetând într-un sanatoriu din Hall, în Tirol. Iubea Alpii tirolezi, dar exista şi alt motiv pentru această alegere. Despre depărtarea la care se afla de tata, sora mea s-a pronunţat o singură dată, cu ocazia ultimei mele vizite. Mi-a spus atunci: „Dacă *el* ar fi fost aici, mi-ar fi dat de mult ceva, să mă mântuiască de această descompunere lentă, de vie. Cu atât mai bine că nu mă vede." De parcă amândoi, el şi ea, perfect conştienţi de înrudirea lor spirituală, s-ar fi pus tacit de acord să se cruţe fiecare de prezenţa celuilalt la momentul decesului. Tata n-a vizitat-o nici în ultimele ei luni de viaţă petrecute în Tirol. I-a respectat disciplina actului morţii – aceeaşi pe care a manifestat-o şi el la sfârşitul vieţii. Iar aceasta se baza pe convingerea foarte realistă că moartea e o problemă strict privată, pe care n-o putem împărtăşi cu nimeni, şi că ar fi foarte dureros să le permitem să fie martori la această ultimă – dar atât de clară – manifestare a însingurării noastre ancestrale tocmai celor a căror dragoste a reuşit să ne amăgească o vreme asupra caracterului ei inevitabil.

În pofida dragostei mele pentru tata, care n-a fost prejudiciată niciodată, nici măcar pentru o clipă, de conflictul obişnuit, chipurile ineluctabil, dintre tată şi fiu, această amăgire nu mi-a reuşit. N-am fost nici eu în stare să-l eliberez din această însingurare ancestrală.

Cu excepția bucuriilor oferite de orele petrecute împreună la vânătoare – pe care fiecare din noi le-ar fi putut savura tot atât de bine şi în compania altui prieten –, ne-am lăsat unul pe celălalt destul de singuri. Nici unul din noi nu fusese înzestrat cu darul de a-şi comunica uşor sentimentele. Desigur, tata şi-a manifestat în repetate rânduri în mod emoționant afecțiunea pentru mine. Nu ne simțeam ca doi străini şi nu păstram vreo distanță între noi; dimpotrivă: eram, cum se spune, apropiați – dar de o manieră neangajantă. Între noi doi n-a existat niciodată acea apropiere care a existat între sora mea şi el. Numeroasele experiențe pe care le-am avut şi cu propria-mi progenitură mă fac să cred că mult lăudata iubire pentru părinți se formează în anii când odrasla evoluează de la stadiul neputinței la primele manifestări de dezvoltare independentă. Firește, sufletul unui tată este impresionat mai profund dacă vede că în ochii fiicei sale nou-născute el începe să strălucească precum o stea, pe care ea o recunoaşte de la o zi la alta tot mai uşor şi căreia îi zâmbeşte cu o bucurie tot mai evidentă, decât dacă la prima întâlnire cu fiul său are de-a face cu un băiat de aproape cinci ani care se uită cu ochi mari la el şi se întoarce repede, căutând adăpost în brațele dădacei. Se mai adaugă, firește, şi „chimia". Reprezentanții şcolilor de psihologie vor trebui să arunce la coş multe din teoriile lor după ce vor fi fost investigate mai îndeaproape acțiunea adversă şi interacțiunea aurelor şi emanațiilor, condiționate strict fizic, ale oamenilor.

În orice caz, tata a manifestat înțelegere şi dragoste față de mine şi în perioada primei copilării. Aveam obiceiul ca, de îndată ce eram culcat, să mă vâr complet sub pătură. Ghemuit ca un embrion într-o cavitate uterină, îmi ticluiam tot felul de poveşti – mai bine zis îmi imaginam situații la fel de elocvente ca cele din basme. Fără îndoială, erau de natură erotică precoce – simt încă şi astăzi pe dinăuntru căldura cu care, în timp ce-mi imaginam cele mai tandre episoade, îmi apăsam de obraz dosul mâinii stângi cu mâna dreaptă, de parcă acesta ar fi fost

o iubită care voia să fie mângâiată. De câte ori îmi trăgeau brusc pătura de pe cap ca să vadă ce fac, mă găseau în această poziție inocentă; fie și acest unic lucru ar fi trebuit să înlăture suspiciunea că mă masturbam pe întuneric. Dar mama mea atât de grijulie nu era liniștită. Cassandrei i s-a atras sever atenția să nu mă mai lase să mă ascund așa sub pătură. S-a pus în discuție chiar și posibilitatea de a mă lega împreună cu pătura, astfel încât să nu mai am nici o libertate de mișcare – un pat de copil transformat în cămașă de forță. Tata a aflat toată povestea și a interzis o asemenea absurditate. A venit la mine, s-a așezat pe marginea patului și m-a întrebat, într-o doară, ce fac sub pătură. „Jocuri sub pătură", i-am răspuns degajat. „De exemplu?" I-am spus că unul din ele se numește „Cu mâinile goale și sabie". Așa, așa, și mai departe? Altul se numește „Trandafirul de aur", iar altul „Cununa". Foarte mulțumit, tata le-a explicat celor interesați că fantezia mea de copil era însuflețită de imagini ale simbolicii cavalerești din perioada Evului Mediu timpuriu. Nu trebuia să ne gândim imediat la metempsihoză; fiecare din noi poartă în sine vestigiile unei moșteniri care aparține întregii omeniri și vine de foarte departe; aceste vestigii se găsesc de obicei în străfundul sufletului și nu sunt luate în seamă, fiind descoperite doar când una sau alta se ridică temporar la suprafață, în visuri sau viziuni. Tata a dat dispoziții să nu mă deranjeze nimeni în timpul acestui proces de culegere a rămășițelor care plutesc în suflet. Teoriile lui C.G. Jung nu erau încă prea cunoscute la Cernăuți pe vremea aceea. Mama a ajuns la concluzia că nebunia tatei progresase atât de mult, încât era momentul să fie pus sub tutelă.

Tata s-a arătat mai puțin înțelegător însă în chestiunile privind școlarizarea mea. Alternanța continuă a educatoarelor noastre – în realitate au fost, în afară de Strausserl, numai cinci în cei patru ani pe care i-am putut petrece acasă: două *Miss*, una din Gibraltar, despre care tata susținea sus și tare că nu e englezoaică, ci evreică; între cele două, o franțuzoaică, și după

aceea încă două, toate trei foarte urâte, ceea ce îl dezamăgise pe tata; fiecare a rămas la noi doar câteva luni, deci pe aceste făpturi nefericite care-l urau, tremurând în fața lui și trebuind să-i înghită sarcasmele tăioase, le-a lichidat cu o mișcare indiferentă a umerilor. Camera copiilor era feuda mamei noastre, iar el intervenea doar când voia s-o scoată de acolo pe sora mea, ca să facă lungi plimbări împreună, ocazie cu care îi ținea, afectuos, adevărate lecții de botanică, sau ca s-o aprovizioneze cu cărți: de fapt, cărți pentru băieți, cum ar fi *Ekkehard* și *Kater Hiddigeigei* (*Motanul Hiddigeigei*) de Viktor von Scheffel, întreaga operă a lui Walter Scott, întreaga operă a lui Rudyard Kipling și Mark Twain, dar și cărți de Brentano, Storm și Fontane; cărțile pentru copii, de exemplu *Alice în Țara Minunilor* sau *Pinocchio*, proveneau din vremuri preistorice, adică dinaintea nașterii mele, sau de imediat după. De mine tata nu se ocupa, manifestându-și doar, la un moment dat, consternarea că am învățat atât de târziu să scriu și să citesc. Când am ajuns la gimnaziul din Brașov, mi s-a adresat – după primul an – în latină, fiind revoltat că n-am fost în stare să-i răspund în aceeași limbă, pe care el o vorbea cursiv. „Dar bine, măgarule, cum vrei să te faci înțeles dacă ajungi vreodată în China?" m-a întrebat. „Nu cunoști o iotă de chineză. Singura posibilitate este să vorbești în latină cu un preot catolic de-acolo."

În genere, urmărea cu mult scepticism procesul meu de instruire. Din cauza controverselor continue dintre el și mama, m-au scos de la școala din Brașov și m-au înscris la Gimnaziul German din Cernăuți, de unde am fost curând eliminat în urma unei fărădelegi oarecare. Timp de un an fericit am avut parte de școlarizare „particulară", mergând de la un profesor la altul. Am învățat astfel mai mult decât în toți ceilalți ani de școală la un loc. Se luase însă decizia ca după aceea să plec în Austria, ceea ce a trezit interesul tatei, așa că și-a asumat el alegerea instituției de învățământ. Academia Theresiană i se părea prea elitistă, contaminată de spiritul afectat din înalta societate

austriacă şi de snobismul fostei aristocraţii a monarhiei chezaro-crăieşti, care persistase în mod penibil şi în noua Austrie. Pentru Şcoala ecleziastică scoţiană din Viena mă socotea prea prost (şi cred că nu greşesc dacă presupun că sora mea i-a întărit această convingere). La Kalksburg se practica onania, iar la Stella Matutina din Feldkirch pederastia. Nici Waidhofen de pe Ybbs şi Waidhofen de pe Thaya nu corespundeau. Cu ocazia corespondenţei duse cu directorii diferitelor şcoli, tata a dat la un moment dat de unul care era ginerele unui personaj foarte admirat de el: profesorul Valtinitsch, autorul unui volum clasic, de şase sute de pagini, despre potârniche. Şi iată cum am ajuns în cele din urmă într-un fel de casă de corecţie din Fürstenfeld, în estul provinciei Stiria.

Dar nici acolo n-am rămas mult. După alţi câţiva ani de chinuri şi agitaţie, am reuşit să-mi iau bacalaureatul la Viena; la aflarea veştii, tata mi-a trimis o telegramă cu un singur cuvânt: „Ahi!" – o exclamaţie care în Bucovina exprimă culmea stupefacţiei.

Marea mea pasiune în acea vreme era desenul. Talentul meu era incontestabil. Tata insista însă ca, înainte de a mă dedica întru totul graficii, să studiez şi altceva, indiferent ce. În felul acesta am pierdut anii cei mai productivi pentru perfecţionarea artistică, plimbându-mă de la Institutul de Mine din Leoben la Institutul Tehnic din Viena, unde am studiat arhitectura, după care am făcut şi o scurtă escapadă în medicină, aterizând în cele din urmă la secţia de scenografie a Institutului de Artă Aplicată din Viena. Apoi a trebuit să mă întorc în România ca să-mi satisfac serviciul militar. Iar cu această ocazie am aflat că bacalaureatul pe care-l luasem în Austria nu era recunoscut în România – pe drept cuvânt în cazul meu: eram un mare ignorant. Ca să nu trebuiască să fac pe soldatul timp de trei ani, ci doar unul, ca aspirant la rangul de ofiţer, am dat examenele de diferenţă pentru echivalarea bacalaureatului. Şi abia atunci, la vârsta de douăzeci de ani, am făcut cunoştinţă

cu istoria țării în care mă născusem și al cărei cetățean eram și am descoperit comorile limbii și literaturii române. N-am ezitat să-mi manifest în varii feluri entuziasmul pentru ele și l-am asaltat pe tata cu tot felul de întrebări legate de constructorii mânăstirilor pe care el le cunoștea atât de bine – dar m-am izbit de o reacție destul de glacială. Interpreta neașteptata mea sete de cunoaștere ca semn al desprinderii de Europa Occidentală, poate chiar ca trădare la adresa persoanei lui. Credea probabil că nou trezita mea mândrie de a avea o străbunică fanariotă însemna că trec de partea familiei mamei și, odată cu asta, de partea originii mele românești. N-aveam voie să apar în fața ochilor lui în uniformă militară românească. Iar când am plecat la București, ca să lucrez în secția de reclame a unui concern de produse cosmetice, m-a considerat definitiv pierdut.

Dar am anticipat. Deocamdată pendulam între șederi confuze la Viena, dedicate celor mai diferite îndeletniciri și divertismente, și mult mai puțin studiilor serioase, urmate de vacanțe bogate în evenimente cinegetice și erotice în Carpați și la Cernăuți, fiind mult mai preocupat de căpriori, modele de cravată și aventuri amoroase decât de intenția de a-mi însuși cunoștințe utile; eram un june fante cu o cărare ireproșabilă chiar și în ținută de vânătoare sau dichisit în vestimentație urbană, cu costume la două rânduri, cu dungi albe pe fond gri-deschis, și pantofi de antilopă – absorbit total de experiențele triviale din baruri și de pe ringurile de dans din saloanele unor demimondene și din hotelurile pentru întâlniri amoroase. Pentru ultimele, tata manifesta o înțelegere plină de indulgență.

Când i-am declarat însă că vreau să renunț definitiv la orice alte studii, a făcut o ultimă încercare – deși anemică – să mă împingă să fac ceea ce ratase *el* la vremea sa: să studiez chimia. După aceea s-a resemnat. Era prea târziu să mai scoată din mine un om de cultură așa cum și-l imagina el. M-a considerat de

atunci încolo un ignorant, un consumator de reviste, un mesager al barbariei pe care o vedea cuprinzând întreaga Europă.

După părerea lui, această barbarie venea din două direcții: dinspre Rusia „bolșevicilor", dar și dinspre America cea preocupată doar de dansul în jurul vițelului de aur. „Pentru a-i transforma pe urmașii pelerinilor de odinioară în americanii din ziua de astăzi, le-am trimis peste ocean drojdia societății noastre", obișnuia tata să spună. „America lui Jefferson a fost înghițită de valurile de deșeuri umane revărsate de pe insula Ellis asupra continentului. Odată cu cucerirea Vestului de către vulgul imigrant, goana după posesiuni a devenit epidemie. Orice violență, orice escrocherie, orice minciună sfruntată este bine-venită în goana după bani, după succes, după putere. Iar noi ne molipsim de la ei." Cuvinte profetice într-o perioadă în care America reprezenta steaua în ascensiune a tuturor speranțelor de viitor. Mama le respingea cu aceeași consternare cu care respingea toate celelalte păreri ale tatei, considerându-le exaltări.

În ceea ce-i privește pe ruși, orice comentariu era de prisos. Ei rămâneau ucigașii familiei țarului, călăii elitei propriei națiuni. Nu numai că dăduseră plebei din lumea întreagă un exemplu îngrozitor, dar îi trasaseră și un țel politic – mult mai bestial, mult mai potrivnic vieții, mult mai utopic și desprins de realitate decât fusese cel al nefericitei Revoluții Franceze. În plus, rușii erau mult prea aproape. Granița cu Uniunea Sovietică se găsea la doar câteva zeci de kilometri spre răsărit, dincolo de Nistru, la o azvârlitură de băț pentru o armată motorizată. Mai devreme sau mai târziu, expediția în țara vecină avea să se producă, tata prevedea acest lucru. Un lanț de evenimente din viața sa personală l-au determinat să tragă consecințele. Primul din ele, cel mai personal, l-a lovit în modul cel mai dureros.

Sora mea își încheiase studiile și, conform tradiției, îl întâlnise cu această ocazie pe „bărbatul vieții ei" – cu adevărat, din păcate, primul și ultimul. Era exclus să fie vorba doar de un

nevinovat flirt de tinereţe. Tânărul avea intenţii foarte serioase, ea de asemenea. Şi nici nu puteai obiecta nimic împotriva lui. Se trăgea dintr-o familie austriacă impecabilă, urma să moştenească o proprietate în Stiria şi alta în Galiţia şi se pregătise, întocmai ca ea, pentru serviciul diplomatic. Nu se gândeau să se căsătorească imediat; el trebuia, după terminarea Academiei Consulare, să-şi ia doctoratul în drept şi să petreacă un an la un colegiu din America; bunica lui era americancă. Tata nu s-a împiedicat de acest amănunt – bunica provenea din statele sudice şi mai era şi bogată, ceea ce era suficient ca s-o facă „acceptabilă" în ochii săi. Cu toate acestea, a reacţionat de parcă un proxenet libanez ar fi încercat să-i răpească fata. Şi s-a purtat în mod corespunzător cu peţitorul prezumtiv când acesta ne-a făcut o vizită pentru a se prezenta.

Sora mea s-a simţit profund jignită. Îi venea greu să accepte că tatăl ei mult iubit era atât de neînţelegător, atât de înnămolit în concepţii victoriene; şi mi-a luat-o *mie* în nume de rău că tata i-a întors spatele în maniera lui inflexibilă, de om lipsit de maturitate, îndreptându-şi toată atenţia spre mine, tovarăşul – acum competent – de vânătoare. A fost o vară foarte neplăcută, pe care am petrecut-o parţial la Iacobeni, pe noua proprietate a mamei, care urma să fie transformată într-un sanatoriu, şi parţial – eu singur – la „Odaia" pustie, într-o încordare dramatică. Încă înainte de a se termina vara a survenit al doilea şi, curând după aceea, al treilea eveniment – şi toate l-au determinat pe tata să se despartă mai uşor de Bucovina.

Instanţa supremă a Bisericii Ortodoxe a emis o dispoziţie conform căreia funcţionarii administrativi care nu făceau parte din cler puteau fi pensionaţi după treizeci şi cinci de ani de serviciu, şi nu după patruzeci, cum se obişnuia. O dispoziţie foarte arbitrară, despre care tata susţinea că fusese emisă doar ca să scape de el. Cu siguranţă că nu era *el* singurul avut în vedere, ci toţi colegii care fuseseră preluaţi, odată cu el, de la serviciul de stat chezaro-crăiesc. România Mare, născută în

urma tratatului de la Trianon din 1919, ajunsese la apogeul conştiinţei sale naţionale; nu-i plăcea să i se aducă aminte că, împreună cu minorităţile, preluase şi o oarecare moştenire culturală. Tata nu scăpase nici o ocazie de a-şi trâmbiţa aceste opinii, intrând la un moment dat într-o polemică tăioasă cu cel mai mare istoric român, profesorul Iorga, iar acest gest echivala cu o crimă de lezmaiestate şi cu pângărirea drapelului naţional. Prin urmare, presupunerea lui că încercarea de a curăţa Fondul Religios de elemente străine îl viza în primul rând pe *el* nu era, poate, chiar atât de lipsită de temei.

Oricare ar fi fost realitatea, eliberarea înainte de termen din serviciu putea fi un motiv de bucurie; tata avea acum posibilitatea să se dedice fără nici o restricţie pasiunii cinegetice. Din păcate, toată afacerea avea un clenci. Şi anume, „vulturii în sutană" aduceau argumentul că tata fusese doar unsprezece ani, adică din 1919 până în 1930, în serviciul lor, deci nu putea primi pensie decât pentru anii aceştia. Pentru ceilalţi douăzeci şi patru, din 1895 până în 1919, să binevoiască să ceară pensie de la austrieci. Această afirmaţie contravenea flagrant convenţiei garantate prin acordul de stat încheiat în momentul preluării foştilor funcţionari de stat. Dar chiar dacă statul român ar fi preluat obligaţia de a-i da pensie şi pe această perioadă, pentru tata ar fi însemnat o diminuare considerabilă a veniturilor. Căci unsprezece ani de aici plus douăzeci şi patru de acolo nu echivalau cu o pensie întreagă pentru treizeci şi cinci de ani de serviciu – cu atât mai puţin dacă aceşti treizeci şi cinci de ani aveau să-i reprezinte pe cei patruzeci obişnuiţi. Deci tata s-a declarat dispus să se adreseze direct instanţelor de judecată, şi ar fi obţinut câştig de cauză dacă ar fi fost sprijinit cât de cât şi de colegii vizaţi ca şi el de această nedreptate. Dar nici unul n-a mişcat un deget. Erau angajaţi de ani mai puţini, aveau rang mai mic şi mizau pe un aranjament oarecare în viitor.

În timp ce se duceau tratative pe marginea acestei afaceri, pe tata l-a lovit altă nenorocire. Îşi luase deja de mulţi ani

angajamentul de a ridica drepturile băneşti ale unor colegi pensionaţi înaintea lui şi întorşi în Austria, şi de a le expedia apoi suma. Procura dată tatei îi scutea de osteneala de a veni an de an de departe ca să-şi încaseze banii. Era o sumă considerabilă, fiind vorba de încasările anuale a mai mulţi colegi bine remuneraţi; tata a pus portofelul cu toţi banii lângă el, pe măsuţa ghişeului, pentru a completa formularele de expediţie. Când a terminat, şi-a dat seama că portofelul dispăruse. A trebuit deci să avanseze toată suma din propriul buzunar. Tata trăise totdeauna peste posibilităţile sale şi era îndatorat la bancă. Banca a procedat aşa cum obişnuiesc să procedeze băncile: i-a acordat creditul, punând însă poprire pe tot ce mai avea tata. Iluzia frumoasă că se va putea de-acum înainte retrage în pădure, dedicându-se exclusiv pasiunii sale, s-a risipit.

Nu era omul care să se tânguiască din cauza unor asemenea lovituri ale sorţii. Dispoziţia lui cobora, căpătând o tonalitate minoră, doar când vorbea despre posibilităţile tot mai mici de a vâna din cauza „blestematei de exploatări a naturii lui Dumnezeu de către plebea tot mai numeroasă, tot mai avidă, în frunte cu bogătaşii evrei". Ce altă soluţie avea un vânător decât să meargă în pădurea cea mai îndepărtată şi necălcată de picior de om pentru a trage un ultim foc, după care avea să se audă câinele jelind cu urlete prelungi moartea stăpânului?... Dar tata nu voia să se grăbească, avea încă timp să facă şi acest pas. Har Domnului, Carpaţii continuau să fie acoperiţi de păduri pline de sălbăticiuni, iar inima oricărui vânător putea sălta de bucurie la acest gând. Dacă trebuia să renunţe la acest vis frumos aici, în Bucovina, nu însemna că n-avea să-l poată realiza în altă parte şi în alt fel. Pădurea deasă era unica şi adevărata lui patrie, iar vânatul devenise acum unica lui meserie. Contele Mikes din Zabola avea în Transilvania proprietăţi silvice uriaşe şi căuta un manager care să organizeze partide de vânătoare pentru oaspeţi din străinătate – aceştia plăteau bani grei pentru participare. Tata s-a angajat la el.

Aici, la Zabola, a primit vestea morții surorii mele. El, care nu era câtuși de puțin superstițios, povestea ceva ciudat. Cică înnoptase în pădure, în aer liber, și îl trezise o adiere sau o mângâiere foarte ușoară pe obraz. Nu se îndoise nici o clipă că fusese salutul fiicei lui muribunde, chiar dacă încerca să se convingă că un fluture de noapte i se așezase pe obraz – dar oare la începutul lui martie existau asemenea fluturi de noapte în pădurile din creierii munților? Un liliac? Aripa unei mici cucuvele?... Oricum ar fi fost, a știut că sora mea murise, s-a ridicat și a coborât în sat, să ia în primire telegrama care anunța decesul ei. Contesa Hanna Mikes povestea cum ședea tata pe o bancă din fața castelului, cu telegrama în mână, nemișcat, cu lacrimile curgându-i pe obraji. Apoi s-a ridicat și s-a întors în pădure.

Tata n-a rămas mult timp la Zabola. S-a certat cu contele deoarece acesta voia să vândă efective de cerbi care – după părerea tatei – nu erau confirmate și nu puteau fi adunate. Cei doi s-au despărțit certați. Plin de arțag, tata a scris imediat un articol în care atrăgea atenția asupra promisiunilor amăgitoare privind efectivele de vânat din România. O revistă cinegetică germană a publicat, triumfătoare, articolul. Litigiul a ajuns în fața unui tribunal de onoare al Uniunii Vânătorilor Români. Verdictul îi dădea, cu glorie, dreptate tatei, în toate punctele, fiind lăudate curajul și bărbăția cu care demascase o pată rușinoasă pe onoarea națională, contribuind la înlăturarea ei. I s-a predat, ca dar, un cuțit de vânătoare onorific. El l-a pus într-un colț al dulapului de arme, cu cuvintele: „Ticăloșii ăștia ar fi în stare să mi-l înfigă în spinare."

Tata s-a mutat la Sibiu, în inima Transilvaniei. N-a vărsat nici o lacrimă după casa în care își petrecuse viața – casa copilăriei noastre, de la marginea orașului Cernăuți. Și-a luat cu el doar armele, ustensilele de pictat și pe cățelușa de vânătoare Trixy. I-a venit și mai ușor să se despartă de „orașul evreiesc" și de „bucovinenii negru-roșu-aurii" atât de prefăcuți, de „vulturii

în sutană", de „rusnaci şi poleaci". Pe saşii transilvăneni îi iubea, căci aceştia, deşi înghesuiţi, ca într-o menghină, între unguri, turci, valahi şi polonezi, îşi păstraseră germanitatea de opt sute de ani, împotrivindu-se tuturor vicisitudinilor istoriei est-europene – şi anume o germanitate aşa cum o concepea *el*, adică pre-bismarckiană, ba chiar pre-fredericiană, dar şi pre-theresiană, de fapt antiaustriacă: o versiune a ideii de Reich gen maeştrii cântăreţi, pe care a altoit-o pe patosul wartburghez al perioadei sale de Sturm und Drang din tinereţe. Inutil să mai subliniez că ea se deosebea prea puţin de „teutonomania falsă negru-roşu-aurie a bucovinenilor", pe care o disprețuia.

Dacă nu altceva, atunci dialectul, coloritul germanei vorbite în Bucovina – un dialect urât în realitate – şi faptul că acolo oamenii se înţelegeau, în genere, bine cu evreii i-ar fi putut oferi un indiciu că sentimentele naţionalist-germane ale „şvabilor" bucovineni erau lipsite de temei. Deşi faptul că un om atât de inteligent, cultivat şi superior ca tata s-a putut preta la asemenea gândire sucită ar trebui să ne mire mai puţin dacă ne gândim la spiritul timpului de atunci. În acea perioadă, romantismul nebulos al germanităţii care crea o aură mistică în jurul ideii Reichului devenise o infecţie spirituală ce se răspândea ca o epidemie printre germanofoni – nici chiar saşii transilvăneni nu s-au dovedit a fi imuni cu toţii faţă de ea; dar ei se bucurau, în orice caz, de mai multă stabilitate datorită identităţii lor inatacabile. Ei erau în primul rând transilvăneni, ce-i drept de origine şi limbă germană, dar întru totul autonomi – rămâneau ei înşişi, autohtoni, adânc înrădăcinaţi într-o ţară care era a lor de aproape un mileniu, bucurându-se de sentimentul de siguranţă dat de o cultură pe care *ei* o creaseră (în treacăt fie spus: o cultură căreia etniile în mijlocul cărora trăiau – atât maghiarii, cât şi românii – îi datorau multe elemente valoroase). Ce-i drept, se simţeau legaţi de spaţiul german de obârşie, fără să-i fie însă mai devotaţi decât, de exemplu, elveţienii germanofoni. Când au dat uitării acest aspect şi s-au

lăsat ademeniți de chemarea mistică a ideii Reichului în forma vulgarizată a celui de-al Treilea Reich, au pierdut totul: țara, cultura, identitatea.

Până atunci, va mai trece însă câtva timp. De fapt, nu mai mult de jumătate de deceniu; dar timpul pare scurt doar privit retrospectiv. Tata a înflorit în Transilvania. De parcă în lumea solidă și stabilă a sașilor ar fi descoperit un spalier de care se putea crampona cu toate nevoile sale psihice, și pe care se putea baza. Aici nu mai trebuia să joace rolul ingrat și obositor al stăpânului colonial abandonat. Ce-i drept, românii erau și în Transilvania populația suverană, dar se comportau mai discret. Problemele de convietuire și acomodare fuseseră deja tranșate și soluționate cu mult înainte. Sibiul era un oraș german, grupat frumos în jurul bisericii episcopale – o lume diferită de Cernăuțiul lipsit de tradiție, „orașul de stepă" al galițienilor. Casele burgheze idilice se înșirau una lângă alta, formând ulițe și străzi ce inspirau o demnitate patriarhală. Frontoanele moștenite din Renașterea germană târzie evocau, de fapt, atmosfera Meistersängerilor; fațadele baroce și clasiciste purtau pecetea vechii Austrii. Sașii erau un popor solid, integru; dialectul lor lăbărțat amintea de limba vorbită în ținuturile baltice, cu care tata se simțea înrudit sufletește. El îi iubea și pe unguri, făcuse armata la un regiment de husari și vorbea mai bine maghiara decât româna. Ținutul din jur era splendid, pădurile mari se aflau în apropiere, coarnele țapilor erau mult mai bune calitativ decât în alte părți. Așadar, ce să-și mai dorească?

Nici nu-i trecea prin minte să se considere un om ruinat financiar. În mod ciudat, a reușit să câștige bani frumușei cu picturile lui. Firește, nu mai picta cocoși de munte care făceau dragoste și nici cerbi în perioada de împerechere. Se axase pe acuarele delicate înfățișând bisericile mânăstirești din Moldova și Bucovina, pe care le cunoștea ca nimeni altcineva. Imaginile cu Voroneț, Dragomirna, Sucevița și toate celelalte erau cumpărate de prietenii amatori de artă cu amprentă folclorică. Aici,

la Sibiu, avea şi prieteni. Nu refuza contactul cu populaţia autohtonă, aşa cum făcuse în Bucovina, exceptând câteva – puţine – cunoştinţe. Unul din vechii săi prieteni era dr. Viktor Glondys, acum episcopul saşilor; altul era mareşalul regal român colonelul von Spiess, care răspundea pe atunci de sectorul cinegetic – figură coborâtă parcă dintr-un roman de Ganghofer, cu o pelerină largă ce flutura în bătaia vântului, aripi de vultur pe o pălărie Lettow-Vorbeck şi un veston cu gulerul desfăcut, un veston care, prin ornamentele bogate din corn de cerb şi frunze de stejar, combina fastul uniformei de mareşal cu dragostea de natură afişată de ucenicul unui pădurar; eleganţa lui ar fi putut trezi atât invidia împăratului Wilhelm II, cât şi a lui Hermann Göring. Domnul von Spiess avea o liotă de fiice încântătoare pe care tatăl meu le aduna în jurul lui ca o ghirlandă de flori. Toţi aceşti oameni, pe care îi iubea, erau o chezăşie că se putea simţi bine-venit în noua ambianţă aleasă de el, unde i se răspundea cu aceeaşi căldură.

Locuia în condiţii modeste, într-o casă mică, împreună cu menajera sa, doamna Agnete, care – după cum se va dovedi mai târziu – ştia foarte bine să profite de pe urma lui. Fireşte că din bunăstarea de odinioară nu mai rămăsese mare lucru. În afară de câteva reminiscenţe ale obiceiurilor lui costisitoare de mai demult – impuse de simţul infailibil pentru calitate –, nimic din stilul său de viaţă nu denota schimbarea drastică a condiţiei lui. Trăise totdeauna cumpătat, cu picioarele pe pământ; îi plăcea un vin bun, dar îl bea cu măsură, fuma de-a lungul zilei patru, cinci ţigări pe care şi le răsucea singur. Unul din buzunarele jachetelor sale era căptuşit cu piele de căprioară, şi acolo îşi păstra tutunul macedonean blond, cu fibra lungă, şi foiţa de ţigară foarte fină. N-am reuşit niciodată să-mi înăbuş nerăbdarea invidioasă care mă cuprindea când vedeam cum îşi bagă o mână în buzunar, urmărind cu o expresie gânditoare mişcările ei invizibile până când scotea, după doar câteva secunde, o ţigară perfect răsucită: trebuia doar să umezească foiţa

cu vârful limbii ca s-o lipească, apoi s-o aprindă. Toate străduniile mele de a imita această performanță de prestidigitator n-au dus decât la un respingător amestec de foițe mototolite și fărâmițe de tutun, pe care nu le mai puteam în veci scoate din cusături, oricât le-aș fi periat; iar dacă-l întrebam, disperat, cum de-i reușește o asemenea jonglerie, îmi răspundea scuturând nedumerit din cap, așa cum făcea ori de câte ori se mira de neputința mea: „Cum să procedez altfel când sunt călare pe cal și am o singură mână liberă, căci cu cealaltă trebuie să țin hățurile?" Rămânea să chibzuiesc eu dacă un preot catolic din China mi-ar fi putut da explicații mai relevante în latină. Mâinile tatei erau niște adevărate labe, aspre și roșii din cauza arșiței soarelui și a gerului mușcător; unghiile, în schimb, îi erau îngrijite în mod regulat de o manichiuristă foarte drăgălașă.

Nu știu dacă motivul trebuie căutat în faptul că se simțea bine în orașul idilic, liniștit – dar *nu* și închistat în orizonturi spirituale înguste –, sau dacă patina bătrâneții îi îmblânzise trăsăturile dure (probabil și una, și alta), dar mi se pare că în anii aceia a fost mai amabil, mai puțin crispat și agresiv și mai puțin exaltat. Apariția sa a ajuns în curând să facă parte din peisajul Sibiului; avea tabieturi fixe care-l duceau în fiecare zi, la aceleași ore, pe aceleași ulițe – le numea „trecătorile" sale; putea fi recunoscut de la distanță după statura înaltă, îmbrăcămintea de țară, pălăria vânătorească veche; umbla încet, cu pași măsurați și picioarele răsucite puțin în afară (reminiscență a gărgăunilor cavalerilor afectați de la finele secolului al nouăsprezecelea), încălțat în pantofi făcuți la comandă, înguști, lustruiți ca oglinda, care făceau parte din cele mai costisitoare achiziții în vremurile de odinioară, și urmat, ca de umbra sa, de cățelușa Trixy. Faptul că purta acum o bărbiță scurtă, cenușie, nu-i altera cu nimic prospețimea sănătoasă a obrajilor. Ochii albaștri te fulgerau deasupra pomeților străbătuți de o rețea fină de vinișoare roșii, care le dădeau aspectul unor mere rumene. Când își ridica pălăria să salute – o făcea totdeauna cu o mișcare amplă, ironică –

țeasta îi strălucea ca o bilă de biliard de culoare cafenie. Aveai totdeauna impresia că ieșise tocmai atunci din baie, cu circulația înviorată de dușul rece ca gheața, după care se ștersese bine cu prosoape aspre și se fricționase cu esențe aromatice. Emana un miros discret, dar foarte distinct și personal: mirosul de om extrem de curat, în care se îmbinau urme de săpun bun, de pielărie și de lenjerie curată – scoasă dintr-un dulap unde păstra și niște pene de bâtlan, o cutie cu medicamente (printre ele și unele foarte toxice) și câteva pistoale cu un iz ușor de ulei pentru arme și de praf de pușcă. Nu mai făcea exerciții de tragere la primele ore ale dimineții; locuința actuală era prea mică pentru așa ceva. Dar se amuza aducându-și vizitatorii la fereastră și rugându-i să-și aleagă o nucă verde din pomul aflat în grădinița vecinului, pe care o dobora cu o precizie infailibilă.

Firește că nu renunțase total la vechile lui marote, absurdități și paradoxuri. Orice discuție cu el risca să ajungă într-o fundătură din cauza vreunei pedanterii. Nu rareori dispărea în toiul unei conversații generale, întorcându-se apoi cu un teanc de lexicoane și enciclopedii sub braț, pentru a lămuri cu ajutorul lor un cuvânt controversat, o noțiune insuficient de bine definită sau un nume greșit. Lipsa lui de atitudine critică față de propriile picturi era dezarmantă; devenea însă de neiertat și agasantă atunci când privea cele mai inimaginabile prejudecăți și idei fixe. Firește că printre acestea se găseau și teorii pe care tot el le contrazicea în practică, mai ales când era vorba despre femei. Din punct de vedere filozofic clasifica femeile, în tradiția lui Nietzsche – mai degrabă naivă decât exactă filologic – (și, în măsura în care citise romane, în tradiția autorului său preferat, Peladan), într-o specie menită a fi supusă și subordonată; în momentul când ajungea însă față-n față cu o femeie, se transforma subit, devenind un Minnesänger și ridicându-și în slăvi aleasa inimii. Tendința de a repudia cu dârzenie tot ce nu corespundea așteptărilor sale nu contravenea înclinației

lui fundamentale spre un atașament plin de fidelitate. Nu m-am mirat auzindu-l că mă roagă să-i propun mamei să revină la el atunci când disensiunile dintre ea și Philipp deveniseră deja insuportabile.

Ea a întâmpinat propunerea cu un surâs sarcastic în jurul buzelor strânse, care au tresărit lăsându-se arogant în jos, și a pufnit într-un râs disprețuitor – de parcă ar fi vrut să spună că își dă prea bine seama de adevăratul motiv al acestor remușcări tardive: acum, la bătrânețe, ruinat și părăsit de „celelalte muieri", voia să se întoarcă spășit la ea. Nimic n-ar fi putut demonstra mai dezolant lipsa totală de înțelegere cu care îl apreciase, greșit, o viață întreagă. Desigur, tata nu manifestase totdeauna față de ea considerația cuvenită – mai ales dacă ținem seama că nu se căsătorise cu o femeie înțelegătoare, maturizată de experiențele vieții, ci cu un copil visător, educat în spiritul retoricii uzuale, deci care gândea și acționa în funcție de aceasta, adică inocentă ca un mieluțel și prostuță ca o oaie. Mama n-a priceput de-a lungul întregii ei vieți că și tata simțea nevoia să fie izbăvit. În ceea ce-l privește, el ar fi vrut să-i deschidă ochii în acest sens, însă a procedat cu o lipsă totală de tact. Trăsăturile lui simpatice, dispoziția mereu voioasă, tendința de a nu lua lucrurile în serios – toate astea s-au prăvălit impetuos asupra ei, înspăimântând-o și strivind-o. Tot ce făcea el părea prea vijelios, fiind cumva cu un număr prea mare pentru ea. Semnificativă era indignarea morală pe care o manifesta mama, chiar și peste decenii, în legătură cu lipsa lui de înțelegere pentru repulsia ei față de apropierea lui fizică. Nu prea îi plăcea să vorbească despre asta, dar până la urmă o făcea, și anume cu cei pe care-i considera apropiați – pentru ea asta însemnând aliați; în asemenea momente, se exprima cu parcimonia adecvată unei teme mai delicate, care, pe scurt, se putea încadra în verdictul: „Într-un cuvânt, un om nestăpânit, mânat de instincte animalice." Și nu trebuise să înghită, la un moment dat, afrontul de a-și vedea soțul dispărând pentru câteva ore în camera

obscură împreună cu o verişoară de-a ei pe care el o instruia, chipurile, în arta fotografică – doar fiindcă ea respinsese o tentativă de-a lui de apropiere amoroasă? Dincolo de sfera intimă, mama împărtăşea părerea care circula, se pare, la Cernăuţi despre el: rece, cu nasul pe sus, vanitos şi nebun – în primul rând nebun. O părere generalizată probabil când era vorba despre oamenii pe care prostia, mentalitatea provincială şi atitudinea filistină a celorlalţi îi împing la acte disperate, manifestate prin năzdrăvănii.

Tata nu şi-a pierdut dispoziţia luminoasă, voioasă. Vorbea despre fiica lui defunctă fără urmă de sentimentalism, cu o seninătate tandră, de parcă ea era încă în viaţă, de parcă el relata un episod şarmant care scotea în evidenţă farmecul ei. Odată mi-a povestit şi mie, foarte amănunţit, o scenă. Revenise pentru câteva zile în Bucovina, adus de problema pensionării timpurii şi nedrepte de la Fondul Religios. Cearta dintre mama şi Philipp din cauza „Odăii" ajunsese atât de departe, încât în cele din urmă am uzurpat *eu* vechea hardughie, considerându-mă proprietarul nenorocitei „ţări a nimănui". Mi s-a părut foarte nostim să-l invit de data aceasta *eu* pe tata la mine, la o vânătoare. E adevărat că n-aveam prea mult de oferit: câteva raţe, câţiva iepuri în luncile Prutului. Dar ştiam că tata ţinea să revadă casa în care se născuse sora mea şi îşi petrecuse primii patru ani ai vieţii, mai mult sub oblăduirea *lui* caldă şi tandră decât a mamei, care pe vremea aceea era plecată atât de mult de acasă. Cunoşteam amândoi sentimentele ambivalente ale surorii mele: ele oscilau între ura surdă, tot mai înverşunată, împotriva naturii orientale, de margine a Europei, a Bucovinei, pe care ea (şi nu numai ea) o numea „balcanică" – etichetare greşită nu doar din punct de vedere geografic, ci nepotrivită şi prin dispreţul implicit – şi, pe de altă parte, dragostea refulată pentru meleagurile copilăriei ei: păduricea de brazi, fagi, mesteceni şi sălcii din spatele conacului, ce reprezenta un fel de oază în ţinutul destul de sterp; un iaz mic

şi două, trei bănci aşezate pe cărările amenajate cine ştie când şi sălbăticite acum îi dădeau aspectul unui parc, deşi grupul frumos de arbori continua, în curând, cu tufişuri ce se pierdeau în lanurile de porumb şi, mai departe, în lunca Prutului. Gaiţele, coţofenele, dumbrăvencele şi păsărelele cântătoare îşi găseau adăpost în frunzişul copacilor, în care, la orele crepusculare, misterioase, ale serii, începeau să ţipe cucuvelele şi să-şi cânte trilurile privighetorile. Ciocănitoarele zburau de la un trunchi de copac la altul, cu aripile întinse sau strânse, însoţindu-şi serpentinele suitoare şi coborâtoare ale traiectoriei cu game de râset corespunzătoare; în frunzişul de sub tufişuri foşneau aricii, iar broaştele orăcăiau în stufărişul din jurul iazului, la malul căruia putrezea o barcă veche cu vâsle, cu o banchetă având ornamente întortocheate, de fier forjat. Unui copil căruia i s-a arătat şi explicat, în plimbările făcute, de către un tată tandru, fiecare ciripit de pasăre sau foşnet al şoarecilor, căruia i s-a dăruit fiecare floare de *crocus* ieşită din pământul umed şi fiecare alună desprinsă, toamna, din frunzuliţele în formă de inimă ale inflorescenţei – şi care a trebuit apoi să părăsească precipitat toată această splendoare – peisajul trebuie să-i fi rămas întipărit în suflet pentru tot restul vieţii, ca un tărâm de vis. Sora mea, care ştia cât urăşte mama noastră „Odaia", a refuzat totdeauna să se mai întoarcă acolo, chiar şi pentru scurt timp. Prefera să-şi regăsească universul pierdut în basmul lui Brentano şi în povestirea *Undine* a lui Fouqué.

Era o zi de toamnă senină şi însorită a anului 1937 când am străbătut, împreună cu tata, lunca Prutului. Împuşcaserăm câteva raţe, iar tata, spre bucuria lui, şi o becaţă întârziată, câinii îşi făceau conştiincios datoria, cu coada ridicată, când un iepure a ţâşnit deodată din desiş, tăindu-mi drumul; am tras la întâmplare – un foc care, dacă îşi nimereşte ţinta, te duce cu gândul la o intervenţie divină. Iepurele s-a dat peste cap, foarte corect, şi a rămas acolo, mort, când câinele a ajuns în dreptul lui, să-l aporteze... Într-un moment de iluminare,

mi-am dat seama: acela era un punct de cotitură, sfârşitul unei epoci apuse definitiv. O asemenea zi n-avea să se repete niciodată pentru noi în acel ţinut.

Am luat iepurele adus de câine şi m-am uitat la tata: mi-am dat seama că simţise şi el acelaşi lucru. Mi-a făcut un semn scurt din cap, am întrerupt vânătoarea şi ne-am întors acasă. Pe drum, a dat semne de agitaţie. A trebuit să trecem prin colonia de bâtlani, lumea părea fantomatică. Tata a refuzat cina pe care o comandasem pentru noi, insistând să fie dus înapoi în oraş. În timpul drumului mi-a vorbit despre sora mea. Dintre anecdotele care o prezentau într-o ipostază transfigurată, aşa cum o vedea el în amintirile pline de tandreţe, una îl amuza în mod deosebit. Era cu puţin înainte ca ea să se îmbolnăvească; îşi începuse activitatea la Comisia de regularizare a cursului Dunării, din Galaţi, şi îi trimisese de-acolo o telegramă: „Descoperire importantă: tescovina (un rachiu românesc tare) cu sifon aproape la fel de bună ca whisky!" N-ar fi putut aduce o dovadă mai pertinentă că este fiica lui, a spus tata. Dar a spus-o pentru prima dată aşa, ca despre o moartă. Trăsese definitiv o linie sub o epocă a vieţii sale. A fost de fapt ultima noastră întâlnire.

Odată cu anul 1938, evenimentele politice au început să se precipite. În momentul alipirii Austriei la Germania Mare eram la Viena şi m-a mirat tonul foarte lucid cu care tata vorbea, într-o scrisoare, despre acest pas. În fond, nu se realizase, în fine, visul politic al tinereţii sale? Germanii din Austria se uniseră iarăşi cu fraţii lor, ca odinioară în Imperiul Roman de Naţiune Germană. Un prieten din tinereţe din Germania, care se aflase în acele zile de martie la Sibiu, mi-a povestit mai târziu ceva ciudat. Se adunaseră în casa colonelului von Spiess şi stăteau toţi în jurul aparatului de radio, ca să asculte ştirile din Viena. Anunţul triumfal al revenirii „Mărcii de Est" în Reich a fost imediat urmat de imnul german – după cum se ştie, textul megaloman al lui Hoffmann von Fallersleben fusese

transpus, prin impostură, pe melodia lui Haydn *Gott erhalte unsern Kaiser*. Tata a făcut cu mâna o mişcare defensivă involuntară auzind primele sunete ale imnului care acum nu mai era interpretat într-un tempo solemn, imperial, ci în tempo de marş, la intensitate maximă; apoi s-a ridicat nervos de pe scaun, şi-a luat rămas-bun şi a plecat. În casa unui fost colonel chezaro-crăiesc orice explicaţie ar fi fost de prisos.

În curând, n-a mai fost nevoie să justificăm scepticismul crescând manifestat de tata faţă de evoluţia Reichului german prin bine cunoscuta sa înclinaţie spre paradox. Intrarea trupelor germane în Cehoslovacia l-a făcut să-mi scrie o scrisoare în care îmi demonstra că, de câte ori vârtejul evenimentelor istorice cuprinsese Boemia, consecinţele fuseseră catastrofale. Poate că asocierea cu Sadova înfierbânta din nou sufletul său austriac împotriva prusacizării vădite manifestate de germanii din Reich; în orice caz, în scris se arăta tot mai ostil faţă de această evoluţie. Îi considerase dintotdeauna pe prusaci o minoritate penibil de prepotentă în spaţiul germanofon, deşi în realitate nici nu era germană, ci sorabă, adică slavă. Îi plăcea să-i sublinieze ridicolul cu ajutorul a două momente. Primul se referea la contingentul trimis de împăratul Wilhelm II în China, să ajute la înăbuşirea revoltei boxerilor. Acest contingent a trecut prin Viena. Impresia remarcabilă făcută de precizia cu care trupa executa pasul de paradă a fost anihilată, devenind grotescă, din cauza echipamentului soldaţilor: pantaloni scurţi, lăsând genunchii goi, dar moletiere, căşti coloniale cu vârfuri metalice şi văluri fâlfâitoare la ceafă, iar pe mâini mănuşi albe până la cot, cu manşete late. Tata spunea că parcă-l vede pe comandantul suprem englez înăbuşindu-şi râsul când a comandat acestei adunături parcă de operetă: „Germani, înainte!"

A doua anecdotă care urma să ilustreze specificul prusac autentic era un episod trăit de el însuşi în războiul din 1914–1918. În Galiţia, împreună cu un camarad maghiar, a trebuit să accepte ca în aceeaşi cameră, oricum foarte mică, să se instaleze

şi un camarad de arme german. Peste câteva zile, atât el, cât şi ofiţerul maghiar au constatat că, după stingerea luminii, prusacul se deda, fără nici o jenă, unor deprinderi foarte intime. Amănuntul era atât de agasant, încât au hotărât amândoi să-i ceară socoteală. Şi, cum nici unul din ei nu dorea s-o facă, au tras la sorţi; sarcina neplăcută i-a revenit ungurului. Acesta a atacat problema cu tact maghiar, întrebându-l pe camarad pe un ton aspru: „Domnule camarad, este adevărat că a trebuit să constatăm că domnul camarad se masturbează ca o maimuţă?" Răspunsul tăios, deloc jenat: „Seara, totdeauna!"

Trebuie să fii austriac ca să reduci la două scene de genul acesta Prusia lui Hegel, Fichte, Kleist sau a lui Scharnhorst şi a ofiţerilor lui Schill. De altfel, descrierea echipamentului contingentului german trimis să contribuie la înăbuşirea revoltei boxerilor nu este întru totul exactă. Războinicii aveau pălării, dar nu purtau nici pantaloni scurţi şi nici mănuşi până la cot. Asta doar în treacăt fie spus. În fond, tata nu voia să-şi justifice dezicerea de pangermanismul negru-roşu-auriu prin ridicolul comportamentului milităros rigid al prusacilor – comportament care atrăsese atenţia nu numai austriecilor. „Prusia", obişnuia să peroreze tata, „este un stat tipic de parveniţi. Una din fostele colonii de pe continent ale imperiului, care s-a desprins de metropolă şi s-a înălţat graţie slăbiciunii acesteia din urmă. Şi imperiul cezarilor s-a prăbuşit la vremea sa din motive similare. Sfântul Imperiu Roman de Naţiune Germană, a cărui coroană imperială a fost purtată, în deplină legalitate, timp de şase sute de ani, de Habsburgi, a primit o lovitură mortală de la Frederic II al Prusiei. Apoi reprezentanţii dinastiei Hohenzollern, în frunte cu Wilhelm II, au transformat în catastrofă prejudiciul adus astfel germanităţii. O fostă colonie menţine spiritul în care a fost întemeiată şi administrată. Concepţia statală prusacă, în baza căreia fiecare cetăţean este obligat să devină soldat, n-ar fi trebuit să se extindă niciodată asupra celorlalte ţări vechi ale imperiului. Dar nu numai

nenorocitul de militarism wilhelmin face parte din moştenirea lăsată de Prusia…“ şi aşa mai departe.

Rămâne de hotărât dacă tata a evaluat cu aceeaşi perspicacitate şi evoluţia ulterioară, şi a văzut în cel de-al Treilea Reich al lui Hitler – pe care îl etichetase de la bun început ca „zugrav pripăşit“ – degenerarea definitivă a unui pseudospirit prusac, prin urmare trădarea idealului său, odinioară atât de drag, al unei Germanii mari. În scris nu s-ar fi putut exprima în această privinţă. Orice scrisoare din străinătate care intra în spaţiul, tot mai extins pe continent, al Germaniei Mari era de pe atunci supusă cenzurii, iar aceasta n-ar fi admis niciodată asemenea erezii. În orice caz, există indicii care mă fac să cred că tata a resimţit naţional-socialismul ca pe o profanare a ideilor iniţial atât de pure şi de electrizante şi că l-a durut pervertirea lor în continuare. Înclinaţia lui spre donchijotism l-a îmboldit la acţiune. Când nebunia celui de-al Treilea Reich hitlerist i-a molipsit şi pe saşii transilvăneni, „Führerul“ lor, un anume domn Roth, sub presiunea exercitată de guvernul german asupra celui român, a obţinut dreptul de a acorda germanofonilor din România paşapoarte speciale. Tata a refuzat, cu mulţumiri, eliberarea unui asemenea paşaport. El era cetăţean al regatului României, a spus, şi intenţiona să rămână loial acestui stat. Din păcate, în momentul acela românii nu mai apreciau o asemenea atitudine. Prin urmare, tata a rămas fără paşaport. Oricum, n-avea intenţia să plece din ţară.

Între timp – în 1939 – izbucnise războiul. Ocuparea, deocamdată paşnică, a Basarabiei şi a Bucovinei de nord de către ruşi a avut loc în 1940. Tratatul care a făcut posibil acest act nu l-a surprins pe tata, dar nici nu l-a amăgit. „Rămâi acolo unde eşti“, mi-a scris la Viena. „Trebuie să ne punem la adăpost.“ A rămas şi el unde era. Câteodată mai mergea la vânătoare, cultiva o prietenie specială cu o prinţesă Sayn-Wittgenstein, născută Nabokova, dintr-o familie cu care am avut multe relaţii de prietenie, independente unele de altele. Apoi a început

să bolească. Ironia sorții l-a făcut să cadă victimă tocmai acelei boli de care mama își imaginase, până la vârsta de optzeci și șase de ani, că suferă ea: și anume o afecțiune renală. În cazul său, sursa bolii nu era greu de găsit. Luase scarlatină de la copiii unor prieteni pe care-i vizitase. Este oricum un miracol că a supraviețuit acestei boli la vârsta lui. Fără să aștepte să se vindece complet, a sărit într-o zi geroasă de iarnă într-un râu, ca să scoată o sălbăticiune pe care o împușcase – voise să-și cruțe cățeluța de apa rece. În septembrie 1943 a căzut la pat cu uremie. N-a admis să fiu anunțat. Moartea e o problemă cât se poate de privată. Observând că orbește, a recurs la unul din leacurile „puternice" aflate în cutia cu medicamente din dulapul său.

Prietenul său, episcopul dr. Viktor Glondys, l-a vizitat cu o zi înainte. L-a întrebat dacă nu dorește totuși să-mi transmită ceva, și tata a răspuns: „Da, spune-i te rog că regret enorm că mor într-un an în care vinul din Transilvania promite să fie atât de bun."

Sora

Câteva file cu picturi făcute de o mână de copil: flori mari, de o culoare întunecată, miraculoasă, care plutesc deasupra pământului, fără lujere, ca în imaginația orbilor; o bufniță cu ochelari de citit pe ochii ei rotunzi – o glumă studențească; și un stilet fin cizelat, foarte ascuțit. Totul este încadrat de o cunună din rămurele de vâsc, împletite în stil Jugend, și inscripționat cu un nume, formând un ex-libris. Numele are o rezonanță neoromantică, de parcă ar fi fost luat dintr-o nuvelă cavalerească de la finele secolului: Ilse.

Acum, când aştern pe hârtie aceste rânduri, s-au împlinit cincizeci şi şase de ani de la moartea ei, dar n-a trecut nici o zi în care să n-o fi simţit aproape – nu ca prezenţa abstractă a unei amintiri păstrate cu drag, ci ca o existenţă de-a dreptul fizică, pe care uneori n-o doresc. Indiferent ce fac sau ce nu fac, indiferent ce mi se întâmplă, ea este fără încetare prezentă în faţa mea, lângă mine, în spatele meu, ţinându-mă sub observaţie; sau o chem eu, rugând-o să se uite la mine. De cincizeci şi şase de ani – de o viaţă de om –, pentru mine nu există o clipă fericită sau nefericită, nu există o reuşită sau un eşec, nu există un eveniment semnificativ sau cât de cât remarcabil faţă de care ea să nu fi luat o atitudine critică. Tace, dar este prezentă. Viaţa mea reprezintă un dialog neîntrerupt, deşi fără cuvinte, dus cu ea; pentru că rămâne impasibilă, monologhez în faţa ei. În succesiunea de imagini din existenţa mea în care mă regăsesc pe mine însumi, ea e prezentă în fiecare situaţie luată în parte, întocmai ca filigranul de pe fila de hârtie a unui desen: cu fizionomia fetei de douăzeci de ani, cu ochii de culoare deschisă aţintiţi, amuzaţi, asupra mea, cu una din sprâncene ridicată în semn de scepticism, cu colţul buzelor pline, moştenite de la tata, lăsat puţin în jos, într-o expresie ironică.

Nu ştiu unde, în mine, ar trebui să caut evenimentul-cheie care a declanşat această obsesie – şi nici cum l-aş putea descoperi. Cu metode psihanalitice? Nu prea cred în ele. La Viena aş fi avut încă posibilitatea, spre finele anilor treizeci, să mă adresez profesorului Sigmund Freud în persoană; dar m-a împiedicat lectura cazului „Omul cu lupi" prezentat de el. Nu-mi puteam explica de ce tulburarea şi dezorientarea unui om –

descendentul unei familii cu sinucigaşi, văduv după ce se sinucisese şi soţia sa, un milionar pe care revoluţia rusă l-a alungat în exil sărac lipit, chinuit de o mamă isterică şi bolnavă care nu voia să moară şi bântuit de un florilegiu de nevroze, aşadar, nu-mi puteam explica de ce confuzia unui asemenea individ nenorocit a putut fi generată exclusiv de faptul că, în prima copilărie, fusese martorul unui *coitus a tergo* între părinţii săi. Până în ziua de astăzi îmi vine greu să depăşesc scepticismul pe care l-am nutrit atunci faţă de o asemenea dezvăluire ştiinţifică, mai ales dacă cineva încearcă să mă convingă că în felul acesta s-a iniţiat deja procesul vindecării pacientului (ceea ce, fie vorba între noi, în cazul „Omului cu lupi" nu s-a întâmplat).

Totuşi, concesiile făcute spiritului timpului m-au determinat să întreprind investigaţii şi în această direcţie – probabil însă nesatisfăcătoare, fiindcă le-am făcut pe cont propriu şi într-o manieră lipsită de subtilitate. Am trecut foarte minuţios în revistă, până în cele mai mici amănunte, copilăria noastră comună şi anii adolescenţei petrecuţi departe de sora mea, până la moartea ei, la vârsta de douăzeci şi doi de ani – eu aveam optsprezece când a murit –, şi, dacă aş sta întins pe o canapea acoperită cu muşama, n-aş putea decât să-mi exprim recunoştinţa că părinţii mei, deşi nu erau milionari (fireşte, nici ruşi), amplasaseră camera noastră, a copiilor, la distanţă suficient de mare de scena activităţii lor sexuale, probabil foarte sporadică, astfel că am fost scutiţi de asemenea traume în copilărie. Dar, chiar dacă situaţia ar fi fost alta, aş fi urmărit aceste activităţi cu aceeaşi atenţie cu care le urmăream, ţinut de mână de Cassandra, la căţei, pisici, iepuri de casă şi alte animale, fără ca ele să-mi provoace vreun şoc cu repercusiuni asupra restului vieţii. Ar mai trebui să adaug că tensiunile din afara vieţii conjugale, existente între părinţii noştri şi exhibate mereu, fără nici o jenă, şi în prezenţa noastră, a copiilor, ne-au impresionat suficient ca să poată genera şi în noi o colecţie întreagă de nevroze. Încercarea de a o scoate la capăt cu ele pe cont propriu şi fără o răscolire, competent ghidată, a haldelor subconştientului a dus

la o colosală îmbogățire a existenței mele. În ce o privește pe sora mea, s-ar putea ca unele elemente de acest tip să fi contribuit la moartea ei mult prea timpurie.

Că sora mea avea ceva ieșit din comun mi s-a spus din toate părțile cu atâta insistență, încât nu mai există nici un dubiu. Și n-a fost vorba, ca în cazul mamei, despre legendara transfigurare a unei persoane decedate prea timpuriu. Impresia exista și în timpul vieții ei, neputând fi contestată, dar nici definită și circumscrisă. Nimeni nu reușea să exprime în cuvinte în ce consta acel „ceva" inefabil ce o deosebea de alții; nu puteai ilustra această impresie cu ajutorul unor însușiri neobișnuite. Era inteligentă, moștenise firea luminoasă a tatălui nostru, îi plăcea să râdă, era spirituală, bine educată, dădea dovadă de bun-gust în tot ce iubea, respingea, spunea, purta și făcea. Asta era tot – și totuși nu era totul. Se maturizase la o vârstă foarte precoce, fără ca acest proces să pară nefiresc. Când a împlinit optsprezece ani – eu aveam paisprezece –, m-am gândit să-i fac un cadou foarte somptuos: o mapă de corespondență din marochin verde, fiecare filă de hârtie fiind împodobită cu o monogramă foarte ornamentată. N-a folosit-o niciodată pentru corespondență, dar a păstrat-o cu pietate – mapa este și astăzi la mine. După moartea ei, am descoperit că își făcuse însemnări de jurnal pe câteva pagini. Liste de cărți pe care voia să le citească, situații cu banii ei de buzunar, caracterizări ale unor persoane din cercul ei de cunoștințe; în mod ciudat: un eseu despre gelozie. Peste douăzeci de ani am arătat filele unui prieten care se pricepea la grafologie. A rămas uimit: „E de necrezut că acesta e scrisul de mână al unei fete de optsprezece, nouăsprezece, douăzeci de ani. Este mai degrabă grafia complet formată a unui adult. Ar putea fi scrisul unei femei de patruzeci de ani cu o bogată experiență de viață."

Pe amatorii de chiromanție (de ce nu? din moment ce vorbim oricum despre științele oculte) i-ar putea interesa faptul că pe palmele ei nu se distingeau decât linia inimii și linia vieții, iar aceasta din urmă nici măcar nu părea prea scurtă. Rămâne

de hotărât dacă un asemenea aspect este concludent pentru natura ei ieşită din comun. În orice caz însă, natura aceasta pare să fi atras atenţia tuturor. O doamnă foarte realistă, cu multă experienţă de viaţă, şi anume mătuşa tânărului cu care sora mea intenţionase să se căsătorească, mi-a mărturisit ulterior că o uimise de fiecare dată efectul provocat de prezenţa surorii mele: „Oriunde apărea: o fată tânără foarte manierată, drăgălaşă, dar nu de o frumuseţe remarcabilă, foarte graţioasă, foarte îngrijită, fără să fie cine ştie ce elegantă, cu pantofii, pălăria, mănuşile şi celelalte accesorii bine asortate, nimic extravagant, cu un comportament foarte firesc – şi iată că atenţia tuturor celor prezenţi se îndrepta instantaneu spre ea, fără ca ea să fi făcut absolut nimic pentru a o capta; chiar şi oamenii bătrâni, ca mine, îi resimţeau de îndată fascinaţia."

Aşa trăieşte şi în amintirile mele – vreau să spun: aceasta e imaginea despre ea, gravată de cincizeci şi şase de ani, cu o transparenţă de filigran, în reţeaua de imagini a trăirilor mele. În plus, aş mai putea evoca o multitudine de alte scene care au supravieţuit în mine, şi anume în funcţie de punctul unde opresc filmul vieţii mele atunci când îl derulez, înainte şi înapoi, pe porţiunea perioadei în care ea nu devenise încă o nălucă. De exemplu: o zi din prima copilărie, trebuie să fi fost în timpul primului nostru refugiu în Austria, în anii celui dintâi război mondial; eu nu reuşesc încă să mă caţăr peste gardul din scânduri încrucişate din jurul grădinii, deşi acesta este doar cu puţin mai înalt decât tufele de coacăz care se întind de-a lungul lui; ea a trecut de partea cealaltă a gardului şi culege flori pe o pajişte: o fetiţă de şapte ani, cu picioare lungi şi graţia uşor stângace a unui mânz. Poartă o rochiţă tiroleză dintr-un material înflorat, un şorţuleţ şi o fundă mare în păr; observând efortul meu zadarnic de a ajunge pe partea cealaltă, în libertatea pajiştii, îmi scoate limba cu o expresie răutăcioasă.

Alt instantaneu: sora mea are zece sau unsprezece ani, eu cel mult şapte, stăm la fereastra camerei copiilor din casa noastră din Cernăuţi. Îmi place să mă cuibăresc în nişa de acolo, este

un punct de plecare pentru multe reverii sentimentale, privirile mele zboară peste coroanele copacilor din Grădina publică, spre aleea cu plopi a şoselei, care se pierde, în linie dreaptă, în depărtările albăstrui, până dincolo de dunga formată de pădurile întunecate şi munţii învăluiţi într-o lumină crepusculară. Sora mea s-a plantat în faţa mea, se uită spre cer şi porunceşte: „Soare, întoarce-te! Lună, opreşte-te-n loc!" E o formulă lipsită de sens, ştiu foarte bine; şi mai ştiu şi că ea nu dispune de puterea de a da ordine astrelor, din care cauză aroganţa ei mă revoltă cu atât mai mult; tremur de furie, dar nu mă pot repezi la ea, căci tata este, şi el, de faţă, savurând furia mea neputincioasă – e unul din jocurile cu care tata o distrează pe socoteala mea. Pe el nu-l pot urî, căci este tatăl meu. Pe ea n-o pot urî, căci este sora mea. Sunt încătuşat.

Altă imagine: am dificultăţi cu nodurile, nu sunt în stare să-mi leg singur şireturile de la pantofi. Ea se opreşte în faţa unei oglinzi, îşi desface funda din păr, o leagă iar repede şi perfect, cu mişcări uşoare, îmi aruncă din oglindă o privire batjocoritoare şi pleacă ţopăind.

Episoade frustrante, fără îndoială. Fac parte dintr-o serie întreagă de umilinţe: de exemplu, în anii războiului şi imediat după terminarea lui, era penurie de îmbrăcăminte pentru copii şi moştenisem lenjeria surorii mele – printre alte piese *şi* chiloţeii dantelaţi cu şliţ în spate, nu în faţă; mai târziu, mama voia să apărem peste tot în îmbrăcăminte identică, iar eu trebuia să mă supun şi să accept să fim vârâţi amândoi în paltonaşe absolut la fel: scurte, de culoare deschisă, cu guleraşe de catifea, iar în jos să purtăm jambiere care trebuiau încheiate cu nasturi până deasupra genunchilor; pe capul tuns scurt – aveam şi eu o pieptănătură de fetiţă, ceea ce pe atunci nu era obişnuit la băieţii din Cernăuţi –, o pălărie detestată: rotundă, à la Christopher Robin, prinsă sub bărbie cu elastic. Îmi este imposibil să descriu disperarea cu care încercam să

trag în jos, pe o parte, borul acestui exemplu de lipsă totală de înțelegere a mamei pentru psihologia unui băiat, în speranța că în felul acesta va semăna cu o pălărie-safari sau cu pălăria de cowboy a lui Buffalo Bill; din păcate, simțeam de fiecare dată cum un deget de guvernantă ridică iarăși borul rigid, cu un ciocănit ușor. Sora mea observă gestul și poartă cu o satisfacție ostentativă această costumație care pe ea o face să pară mai băiețoasă, în timp ce eu mă simt ca o fetiță.

Iar ca încheiere, încă un medalion: suntem amândoi în baie, în pielea goală. Sora mea se uită cu o grimasă scârbită la chestia pe care o am eu între picioare.

Dar nu vă grăbiți, domnilor experți în psihologie abisală! Au existat și momente de înțelegere și armonie fraternă care ne arată într-o ipostază de apropiere sufletească. Era cu ani în urmă, încă în Austria, prin 1917. Fuseserăm în vizită la niște cunoscuți dintr-o localitate învecinată; ne întoarcem acasă și povestim cu entuziasm despre minunatul lor closet cald. Cei din jur nu reușesc să-și dea seama despre ce vorbim. Dar amfitrionii noștri se arată ofensați, nu mai dau nici un semn de viață săptămâni în șir, nu-și trimit nici copiii să ne întoarcă vizita, așa cum promiseseră. Când li se cer explicații, dezvăluie fapta noastră nelegiuită: făcuserăm caca în lada-termos! (Lăzile-termos erau niște articole casnice cubice, căptușite cu pâslă, în care, în timpul războiului, era pusă mâncarea să se păstrundă și să se păstreze caldă, pentru a face economie de combustibil. Noi văzuserăm la Viena, în casa bunicilor, o *chaise percée* care arăta asemănător și interpretaserăm greșit destinația acelei invenții de uz culinar.)

Și încă o imagine, de data aceasta din Bucovina de după 1919. Am dispărut de multă vreme amândoi, nimeni nu știe unde suntem, ne caută toți în întreaga casă; în cele din urmă apărem de undeva, vorbim alandala, râdem fără motiv, apoi cădem în

genunchi în fața sobei din camera copiilor și îl rugăm, plângând, pe Dumnezeu să ne ferească de prăbușirea sobei, ca să nu murim de frig la iarnă. Suntem culcați, ni se pune termometrul, dar n-avem febră, adormim imediat și ne revenim abia în dimineața următoare. De data aceasta vorbim extaziați despre un compot delicios pe care-l descoperiserăm în biroul tatei și-l mâncaserăm aproape tot. Era compotul cu rom pregătit de tatăl nostru în fiecare an, conservând, în zahăr și rom, diferite fructe coapte și nuci verzi.

Lista ar putea continua. Important este că în toate aceste episoade din copilăria noastră – chiar și în cele în care reacționez cu neputință la batjocura ei – îmi simțeam sora ca pe o componentă firească a mea, întocmai ca picioarele sau brațele. Nu ne desparte încă nimic. Încă nu explodează cu perfidie superioritatea conferită ei de diferența de vârstă dintre noi – așa cum se va întâmpla mai târziu. Ce-i drept, îi face plăcere să mă ducă uneori de nas, iar eu am un bun pretext să mă plâng Cassandrei sau mamei că mă „tachinează" sau mă „sâcâie" (două cuvinte tot mai rar întrebuințate[1] – chiar și în Austria).

Dar totul se petrece în limite normale; relațiile dintre noi nu erau mai tumultuoase decât cele dintre alți frați. Caut în zadar incidente care să corespundă relației frate–soră descrise de Krafft-Ebing: *Patient Baron F. corporem superiorem partim nudavit et puellas trans pectus suum et collum et os radere inbit et poscit, ut transgredientes summa caleibus permerent.*[2] Nimic asemănător. Sora mea nu m-a torturat niciodată fizic. Dacă a simțit vreo invidie provocată de micul meu penis, probabil că și-a înăbușit-o fără nici un efort. De altfel, presupun că avu-

1 În original verbele *frotzeln* și *sckkieren*. (*N.t.*)

2 Pacientul Baron F. și-a dezgolit partea de sus a trupului și poruncește imperios ca fetele să-i radă pieptul, gâtul și mustața, pentru ca, trecând prin toate acestea, să ajungă la părțile înfierbântate (lat.). (*N.t.*)

sese ocazia – cândva, cumva – şi înainte de apariţia mea în existenţa ei – să constate care e deosebirea dintre fete şi băieţi şi să sufere din cauza asta. Oricât m-aş strădui, nu-mi amintesc de vreo tentativă de-a ei de a mă lipsi de el cu ajutorul unui cuţit sau al unor foarfeci.

Un lucru era însă cert: apariţia mea nu a bucurat-o deloc. Am fost un ghimpe în inima ei. Trăise patru ani scăldată în lumina iradiată de iubirea tatei şi destul de nestânjenită de manifestările afective labile ale mamei, în ambianţa stabilă, strălucitoare şi sigură – chiar dacă amăgitoare – a epocii imperiale. Într-o bună zi am apărut eu – iar strălucirea lumii s-a stins: tatăl a dispărut din viaţa ei, casa care-i aparţinuse exclusiv, grădina care fusese feuda ei, jucăriile, animalele ei, oamenii care o îngrijeau au ajuns să fie ameninţaţi; a trebuit să părăsească totul precipitat, plecând într-un refugiu aventuros, a aterizat într-un mediu străin, meschin, apăsător şi a intrat în vârtejul panicii nervoase a mamei noastre, care n-avea ochi decât pentru mine, nou-născutul, îşi îndrepta toată solicitudinea spre mine, împingând-o pe ea pe planul al doilea, cu impacienţă, aplicându-i pedepse exagerate – astfel că a fost pusă în situaţia de a stabili o legătură între toate aceste vicisitudini şi apariţia mea. Cu un cuvânt: m-a făcut pe mine răspunzător de Primul Război Mondial şi mi-a dat de înţeles acest lucru mereu de-a lungul scurtei ei vieţi. Dar, desigur, de multe ori într-o manieră atât de subtilă, încât orice acuză ar părea absurdă.

Maliţiozităţile ei sofisticate şi fine ca pânza de păianjen s-au manifestat în mod vizibil doar după ce am revenit în Bucovina, la finele războiului. Împrejurările i-au favorizat, poate, dezvoltarea caracterului uşor ranchiunos – probabil şi în urma restrângerii supărătoare şi plictisitoare a libertăţii noastre.

Trăiam oarecum într-o stare de provizorat, de suspensie între diferite realităţi, iar acest fapt ne paraliza în multe privinţe, excluzându-ne din viaţa concretă. Casa şi grădina aşezate

la marginea oraşului nu ţineau integral nici de un spaţiu, nici de celălalt. Zona era numită „cartierul de vile", dar grădinile de aici se învecinau direct cu islazul comunal şi cu lanurile de porumb – pe vremea aceea oraşele neavând încă o centură de terenuri de construcţie părăginite, de întreprinderi mici, garaje, ateliere mecanice şi barăci cu depozite de tot felul; imediat după ultimele case începea câmpul. Cu toate astea, nu puteam zburda în voie acolo. Eram închişi în grădina noastră ca într-o rezervaţie – tot atât de izolaţi de oraş ca de acele pajişti şi ogoare care nu ne aparţineau, părându-i-se mamei sălbatice şi periculoase. Trăiam în mijlocul lor ca pe o insulă. Ţinut continental era doar terenul înconjurat de barele de fier ale gardului grădinii noastre. În afara lui se întindea terenul necunoscut în care oamenii mai aventuroşi se puteau eventual descurca, nu însă noi, cei total lipsiţi de experienţă.

Duceam o existenţă insulară şi pe plan social. Ne consideram reprezentanţii unei pături stăpânitoare ce nu mai era la putere, fiind înlocuită de alta, faţă de care ne simţeam superiori, dar care ne trata ca pe o populaţie de rangul al doilea, fiindcă eram minoritate naţională. Rezultatul: am redus la minimum contactele cu lumea exterioară. Simţeam că suntem excluşi, dar, pe de altă parte, izolarea ne dădea senzaţia că reprezentăm ceva extraordinar, ba chiar că aparţinem unei elite. Mitul bogăţiei de odinioară – pierdute acum – ne chinuia, dar ne făcea, în acelaşi timp, să fim aroganţi. Toate eforturile noastre se îndreptau spre încercarea de a nu părea declasaţi. În felul acesta, nimic nu era lipsit de oarecare ambiguitate. Adică nimic nu era ceea ce era în realitate. Totul rămânea învăluit într-o aură de incertitudine. Existenţa noastră evolua într-un spaţiu oarecum ireal – şi, chiar dacă această irealitate avea o doză de poezie, ea se datora anomaliei situaţiei şi anomaliei părinţilor noştri –, un lucru pe care noi îl ştiam prea bine. Căci adevărul este că amândoi erau nebuni, fiecare în felul său; fiecare îşi avea aiureala proprie, a cărei origine trebuia căutată în situaţia

paradoxală a unei lumi ieşite din ţâţâni. Obsesiile lor – furia plină de anxietatea de a-şi îndeplini îndatoririle materne a mamei şi refugiul maniacal al tatei în plăcerile cinegetice – reprezentau modalitatea specială în care încercau amândoi să facă faţă unor situaţii incompatibile atât cu educaţia, concepţiile lor de viaţă şi speranţele nutrite în trecut, cât şi cu predispoziţiile lor individuale. Poate că tocmai asta dovedea mai clar ca orice altceva că noi trăiam în Bucovina ca nişte epave ale luptei de clasă europene – căci în fond acesta a fost nucleul celor două mari războaie mondiale. Copilăria noastră a evoluat în mijlocul unor oameni dislocaţi pe plan social din poziţia lor iniţială şi într-o perioadă dislocată şi ea din punct de vedere istoric şi plină de turbulenţe de tot felul; iar acolo unde turbulenţele generează suferinţă, iar suferinţa o tânguire tăcută – acolo înfloreşte poezia.

Printre teoriile pe care le-am dezvoltat în decursul anilor despre moartea timpurie a surorii mele se găseşte una conform căreia pierderea treptată a poeziei – sau mai bine zis renunţarea la ea – a contribuit la pregătirea terenului psihosomatic al morţii. Dar nu mă refer la pierderea obişnuită a poeziei copilăriei în genere, nici la profanarea progresivă ce se instalează odată cu conştientizarea degradării calităţii prezentului în epoca noastră; adică odată cu percepţia tot mai acută a nivelării şi vulgarizării vieţii (e greu s-o înfăţişezi fără a te expune reproşului că mitizezi şi transfigurezi în mod nostalgic trecutul). Adevărul este că n-am putea spune, în esenţă, în ce măsură secolul nostru a deteriorat şi aplatizat nu numai calitatea vieţii păturilor privilegiate, ci şi pe aceea a celor odinioară defavorizate. Ceea ce poate fi constatat la modul concret – distrugerea naturii, creşterea haotică şi hibridă a oraşelor, inundarea lumii cu rebuturi şi pornografie, dezorientarea oamenilor – a fost citat cu prisosinţă până acum; dar nu rezumă pierderea de substanţă în esenţa ei. În 1919, când am revenit

în Bucovina după anii de refugiu petrecuți în Italia și Austria, ne-a înspăimântat spectrul bolșevismului aflat atât de aproape de noi. Ceea ce se petrecea, după revoluția din 1917, la doar câteva zeci de mile spre răsărit, dincolo de Nistru, părea să fie îndeajuns de grav ca să ne facă să ne temem de posibilitatea unor mutații înfiorătoare în viața de zi cu zi. Dacă acestea urmau să ajungă și la noi – se va fi terminat cu toate. Nu numai că puteam fi torturați, jefuiți și în cele din urmă executați; aproape că mai mult ne temeam de existența cenușie care ne aștepta dacă supraviețuiam – adică de uriașul azil pentru săraci în care se transformase o lume atât de colorată și animată cum fusese Rusia țaristă și în care avea să se transforme rapid și lumea noastră – deocamdată încă acceptabilă. Dacă aș fi adormit atunci și m-aș fi trezit de-abia în ziua de astăzi – asemenea unui nou Rip van Winkle –, cred însă că cele mai grave temeri ale noastre din acea vreme mi s-ar fi părut puerile în comparație cu prezentul cel real, care e mult mai cenușiu, mai trist, mai înspăimântător, mai dezolant decât ni l-am fi putut imagina atunci. Deși trebuie să admit și că schimbările din lumea înconjurătoare au ținut pasul cu schimbările substanțiale din mine însumi. Nu fiindcă eu m-aș fi adaptat, vrând-nevrând, la mersul evenimentelor, ci invers: fiindcă, fiind un copil al timpului meu, determin și eu calitatea epocii noastre împreună cu cei de un leat cu mine. Noi, cei de astăzi, suntem o speță de oameni diferită de cea care am fost cu cincizeci de ani în urmă; purtam însă chiar și atunci în noi nucleul a ceea ce am devenit astăzi – iată un truism care nu poate fi aprofundat destul.

Dar nu asta înțeleg prin pierderea poeziei – mai bine zis prin renunțarea la poezie – din cauza căreia a murit sora mea. Trebuie să mă întorc și mai departe în trecut. Câteodată mă întreb în ce măsură e posibil să te sustragi impactului mutațiilor universale din spiritul timpului – și ce preț trebuie să plătești dacă încerci s-o faci totuși. Uneori dau încă de oameni

care descind, în aparență neatinși, din lumea cea veche, străbătând prezentul ca niște dinozauri ciudați; dar, dacă îi analizez mai îndeaproape, constat că sunt oarecum lipsiți de conținut, găunoși – fără îndoială personalități, adică întru totul *personae*: măști create după un model stereotip, dictat de o epocă anumită. Crusta exterioară formată în jurul personalității care a rezistat timpului a consumat tot conținutul individual. În pofida trăsăturilor personale, ceea ce a rămas nu mai reprezintă decât un document, mai mult sau mai puțin anacronic, despre o epocă.

Mă întreb dacă, spre sfârșitul vieții, tata n-a fost, și el, în aceeași situație. Plasarea lui, aparent suverană, deasupra epocilor avea în mai mică măsură aspectul unui anacronism – cum îl numesc eu –, deoarece, în locul unei măști stereotipe, de epocă, el și-o pusese pe cea fenotipică, eternă, a vânătorului. Aceasta nu disimula componenta individuală, ci mai degrabă o scotea în evidență. Prețul plătit era însă obstinația în monomanie, deci însingurarea. Individualistul devenit tip se izolează de lume și în felul acesta se sustrage în mare măsură schimbărilor suferite de ea.

Mama reprezintă un caz total diferit: ea este un exemplu tipic de adaptare ratată. Docilitatea pioasă și irascibilă cu care a încercat toată viața „să țină pasul cu timpul" – mai întâi respectând cu strictețe toate regulile și prescripțiile epocii victoriene, apoi preluând în mod necritic cele mai plate idei novatoare, tendințe reformatoare și eforturi de emancipare din prima treime a secolului douăzeci, mergând mereu pe căi bătătorite, mereu doar pe jumătate convinsă, și totuși cu foarte multă abnegație – toate acestea au dus-o la o depoetizare, la o prozaizare crescândă a vieții, la o cramponare tot mai rigidă de cotidianul uzual, de locurile comune, la înglodarea tot mai limitată în câte un rol abstract, determinând-o să renunțe la orice poezie a vieții în favoarea a ceea ce este, chipurile, necesar, util – în cele din urmă în favoarea componentei exclusiv

materiale; până când ultimele două treimi ale vieții ei au anihilat toate urmele primei treimi – care purtase încă pecetea epocii –, desființându-le, negându-le, așa încât din ființa ei n-a mai rămas nimic care să fi păstrat amintirea tinereții: nici un conținut accesibil și nici o formă identificabilă; nici ea însăși și nici vreun document (fie și uzat) al timpului și vieții ei.

Despre sora mea știu că a murit de timpuriu fiindcă n-a reușit să-și transpună timpul ei în timpul prezent – ca să recurg la un joc de cuvinte ce-ar trebui explicat. Dar nu pătrunderea brutală a unei realități schimbate din temelii în idila primilor ani ai copilăriei a distrus poezia acestora și, prin urmare, vitalitatea ei. Dimpotrivă: casa și grădina din „Odaia", de care trebuise să se despartă atât de precipitat la izbucnirea războiului, au devenit în sufletul ei mitul unei existențe pierdute, mult mai nobile și mai adecvate pentru ea – un mit care îi conferea sentimentul unei aure elitiste secrete. Și-a petrecut adolescența, până la dezagregarea familiei noastre, admonestată de mama și exagerat de răsfățată de tata care, din păcate, era prea rar acasă, marcată de conștiința că este o prințesă îmbrăcată în zdrențe. De-abia când împrejurările, din nou schimbate, au obligat-o să-și dea seama că se lăsase amăgită de o iluzie, s-a acomodat și ea la realitatea prozaică a vieții. Dar asta a distrus-o. A încercat să se adapteze, chiar cu mai mult eroism decât mama noastră – și, din păcate, cu mai multă luciditate și cu tot mai puține iluzii.

Dar nici una din realitățile care-i stăteau la îndemână n-a putut substitui sau compensa ceea ce pierduse.

Momentele frumoase ale trecutului pot fi conservate în propriul eu ca o bijuterie ținută ascunsă; sau le poți târî după tine ca bila de fier care îngreunează lanțul ce ține încătușat un deținut. Pentru naturile hipersensibile, cele două variante sunt foarte apropiate. Dacă între sora mea și mine poate fi constatată o asemănare, ea se referă în primul rând la simțul înnăs-

cut pentru valoarea şi esenţa renunţării. Dezvoltarea noastră spirituală s-a înscris pe traiectorii total diferite. A ei a fost alimentată de cărţi, a mea de reverii. Ea a fost instruită mai mult sau mai puţin sistematic de educatoare mai mult sau mai puţin calificate; eu ţopăiam zadarnic pe urmele lecţiilor predate, nevrând să mă mulţumesc cu ce mi se oferea (adaptat, chipurile, vârstei mele), fiindcă, în comparaţie cu cunoştinţele precoce ale surorii mele impertinente mi se părea că am de-a face doar cu firimiturile rămase de la masa bogatului (şi, de fapt, chiar ea le minimaliza cu maliţiozitate – în spatele persoanelor care ne supravegheau –, spunând că tot ce învăţ eu este complet lipsit de importanţă). De aceea mă refugiam cu şi mai mult nesaţ în basmele şi anecdotele rustice şi povestirile picareşti ale Cassandrei. Sora mea mai mare afişa atitudinea de automulţumire a celui privilegiat din naştere. Eu, în schimb, eram cel născut mai târziu, copilul postum, progenitura unei perioade lipsite de strălucire, turbulentă, vulgară. O invidiam pe sora mea fiindcă era preferata tatălui nostru; ea dispreţuia iubirea oarbă a mamei pentru mine, suportând nedreptăţile ei cu o mândrie tăcută şi devalorizând în felul acesta favorurile pe care mi le acorda mie mama. Ea era deja o fetiţă drăguţă pe vremea când eu eram încă un mic neghiob; ea era o domnişoară precoce şi desăvârşită pe vremea când eu treceam prin anii ingraţi ai pubertăţii. Exista un singur punct în care ne simţeam egali şi înrudiţi: în atitudinea înţelegătoare faţă de pierderile inevitabile. Cunoşteam sursa care alimenta poezia vieţii noastre. Cunoşteam valoarea miturilor în care transformam realităţile pierdute. Doar că sora mea nu a avut puterea să rămână până la capăt în universul lor.

Un exemplu: am ajuns la şcoala din Braşov simţindu-mă ca un orfan, adică aşa cum se poate simţi un copil de nouă ani pe care-l chinuie dorul de casă când este expediat din căminul părintesc şi ajunge printre străini; am avut însă fericirea de a

mă bucura de prietenia unui băiat de optsprezece ani. Trebuie să atrag atenția și de data asta, de la bun început, că prietenia noastră n-avea nici cea mai vagă conotație sexuală. Nimic nu ni s-ar fi putut părea – mie și prietenului meu protector – mai absurd, mai ridicol și mai jignitor decât asemenea suspiciuni. Oricum, nouă nici nu ne-ar fi trecut prin minte o asemenea posibilitate. Eram prieteni așa cum obișnuiesc să fie băieții de aceeași vârstă – nimic mai mult. Ceea ce se petrecea între noi era un lucru simplu: el mă trata cât se poate de firesc, ca pe un băiat de aceeași vârstă cu el, de la egal la egal. Stăteam de poveşti în pauze, în curtea şcolii, parcurgeam împreună drumul spre casă, o dată l-am însoțit în oraș, unde el și-a cumpărat o pereche de pantofi de gimnastică, o dată am fost împreună la cinema și am râs cu lacrimi la un film cu Fatty Arbuckle, o dată m-a dus cu el la un antrenament de box, o dată în aulă, la o prelegere de filozofie din care n-am înțeles absolut nimic. Chiar dacă toate acestea erau foarte firești și deloc ieșite din comun, tremuram de emoție înaintea fiecărei întâlniri, așa cum n-am tremurat niciodată înaintea întâlnirilor, de mai târziu, cu o iubită. Repartizarea rolurilor în casa părintească îmi arătase că distanța dintre mine și adulți, chiar și dintre mine și sora mea, este insurmontabilă, așa că mi se părea că am de-a face cu un miracol. Prietenul meu cel mare se pregătea pentru bacalaureat și vorbea cu mine despre materiile la care se simțea mai slab, explicându-mi în ce consta dificultatea lor, de parcă ar fi vorbit cu un tovarăș de suferință. Nimeni nu vedea nimic anormal în prietenia noastră. Când eram împreună cu el, nu simțeam deloc prăpastia care, în ierarhia strictă a adolescenților, îl desparte pe un pușți de-abia ieșit din școala primară de un absolvent de gimnaziu. Mama a venit la Brașov să mă vadă, eu i-am vorbit cu entuziasm despre el, iar mama l-a invitat la cină, la hotel, împreună cu mine. Băiatul s-a comportat exemplar, făcând cea mai bună impresie. Anul școlar s-a terminat, el și-a dat bacalaureatul, eu am plecat acasă, în vacanță (mai

bine zis, am început naveta între casa tatei şi cea a mamei, care se despărţise de el între timp). Peste câteva săptămâni, am primit de la prietenul meu o carte poştală: multe salutări, el era pe punctul să plece la Paris, unde îşi începea studiile, adresa lui de acolo era... Mama m-a îndemnat să-i scriu imediat. „Niciodată", am ripostat. „Nu vreau să-l mai văd niciodată." Mama s-a arătat indignată de o asemenea încăpăţânare, pe care n-o putea înţelege. Dar sora mea a spus: „Are dreptate." Avea treisprezece ani şi ştia la fel de bine ca mine că, dacă vrei să păstrezi o amintire frumoasă despre un lucru, trebuie să renunţi la el la momentul oportun. Aş fi dorit să nu-şi fi schimbat niciodată părerea.

Această identitate de vederi m-a făcut să înţeleg din ce cauză, în anii de după întoarcerea noastră în Bucovina, sora mea a refuzat să-şi revadă casa natală, „Odaia". Conacul garanta supravieţuirea, în amintire, a anilor petrecuţi acolo ca prinţesă. Uneori pretexta chiar că este bolnavă, doar ca să nu meargă acolo; iar mai târziu refuza pe faţă şi cu obstinaţie orice vizită – fiind sprijinită de tata, care părea să intuiască motivul atitudinii ei. Oricum, nu trebuia să opună o rezistenţă îndârjită, deoarece nici mama nu simţea nevoia să revină la locul impregnat – din punctul ei de vedere – cu amintirea primilor ei ani de căsnicie. Drumul până la „Odaia" era anevoios, nu exista o legătură feroviară, iar în timpul iernii – cu atât mai mult când se topeau zăpezile şi o perioadă îndelungată după aceea – şoselele erau impracticabile pentru maşini: te împotmoleai în noroaie; în schimb, vara te sufoca praful. Ca să parcurgi cu trăsura cei optzeci de kilometri, aveai nevoie de două zile, fără nici o posibilitate de a înnopta undeva. Iar şederea acolo nu era plăcută. N-aveai nici o distracţie, peisajul nu te prea invita să faci plimbări, parcul se sălbăticise, casa era părăginită, gospodăria delăsată şi nerentabilă, apăreau conflicte cu administratorul şi manifestări de nesupunere din partea argaţilor, a căror simbrie

cel dintâi o fura. Cât timp părinții noștri fuseseră împreună, tata pleca din când în când la „Odaia" să vâneze în luncile Prutului – iar uneori mă lua și pe mine. Așteptam aceste excursii rare cu aceeași emoție ca întâlnirile cu prietenul din Brașov. Iubeam „Odaia". Ceea ce mă atrăgea era în special misterul perioadei în care sora mea exista deja, însă eu nu apărusem încă pe lume.

Acest mister devenise pentru mine cu atât mai impenetrabil – deci atrăgător – cu cât, după mutarea noastră în oraș, sora mea n-a mai vorbit deloc despre acei ani. Mai înainte, adică spre finele perioadei de refugiu în Austria, când se putea înțelege deja suficient de bine cu mine ca să mă „necăjească", nu contenea să-mi servească legenda despre splendoarea timpurilor imemoriale petrecute de ea acolo. Nu trecea o zi fără să-mi amintească ce multe păpuși avea, ce mulți cai se aflau în grajd, ce agitație era când bunicii noștri veneau în vizită. Nici măcar Cassandra nu mă putea proteja de asemenea povești, căci nici ea nu apăruse încă atunci „pe lume" – în orice caz, nu pe lumea noastră. Dar aceste fanfaronade au încetat după ce ne-am întors în Bucovina și *nu* ne-am instalat la „Odaia". Refuzul surorii mele de a face vreun drum până acolo, tăcerea ei, răspunsurile monosilabice, adeseori chiar tăioase când îi ceream informații și mai multe amănunte trezeau în mine un sentiment de gelozie. Îmi dădeam seama care sunt motivele reținerii ei: ascundea ceva de care voia să mă lipsească. Făceam deci tot ce-mi stătea în puteri ca să dau de urma mitului ei secret.

Când mergeam împreună cu tata la „Odaia", scotoceam prin toate ungherele în căutarea punctului de plecare menit să-mi deschidă drumul spre lumea magică pe care – așa credeam – sora mea o păstra doar pentru sine. Fantezia nu mă ajuta să reconstitui trecutul la care nu fusesem și eu părtaș. Mă încuiam ore întregi în camerele prăfuite, în care perdelele și tapiseria mobilelor putrezeau, în timp ce din marile vase chinezești lipsite de gust se înălțau flori de siminoc și de pipirig palide,

aduse parcă dintr-un osuar. Mă străduiam să mi-o imaginez pe sora mea în mişcare, jucându-se, sau înconjurată de bunicii noştri şi de surorile, atunci încă tinere, ale mamei; mă zgâiam la tablourile de pe care uleiul începuse deja să se coşcovească, la figurile bărbaţilor mustăcioşi cu căciuli din blană de castor şi jachete de catifea, la femeile cu pieptănături înalte, pudrate, sau la copiii îmbrăcaţi festiv – fuseseră, toţi, strămoşii noştri – şi ascultam liniştea care, atunci când nu era întreruptă de larma stăncuţelor din arborii parcului sau de scârţâitul vreunei căruţe, se amplifica, ajungând să te înspăimânte... iar la un moment dat trebuia s-o iau la fugă, trebuia să ies afară, în lumina stridentă a zilei. Curtea era goală, gunoiul din grajd împrăştiat peste tot, cele câteva vite duse la păşunat, iar cei doi cai bătrâni, pe care-i iubeam, trăgeau căruţa ce-l ducea încet pe tatăl meu – cu armele şi câinii lui – la vânătoare prin lunci. Nu vedeam nici urmă de servitori ori servitoare. Fugeam în grădina din spatele casei, unde în straturile neîngrijite varza putrezea pe cocean. Era cotidianul rural atemporal – nimic mai mult. Şi nimic din toate astea nu-mi oferea un cât de mic indiciu care să mă ducă măcar cu un pas mai aproape de elucidarea tainei surorii mele. Nimic din jur nu-mi vorbea despre perioada în care ea existase deja pe lumea aceasta, dar eu încă nu.

Şi n-am găsit nimic nici în aşa-zisul parc, care se întindea în spatele fâşiei de pământ cultivate cu legume, într-o sălbăticie nestăpânită. Doar bărcuţa cu vâsle, pe jumătate putrezită, de la marginea iazului – şi din ea doar ornamentul contorsionat al spetezei de fier a banchetei – amintea încă, probabil, de atmosfera acelor zile... şi cu atâta intensitate, încât de câte ori mă aflam acolo mă străbătea un curent electric. Era o senzaţie indescriptibilă. Tremuram de nerăbdare la gândul că un simplu obiect poate fi încărcat – întocmai ca o butelie de Leyda – cu esenţa unei epoci şi că, după ce se va fi descărcat prin mine, nu-mi va fi totuşi dat să exprim în cuvinte necunoscutul recunoscut

atât de brusc şi să spun ce coardă atinsese în mine, ce sfere ale cunoaşterii – transmise în mod misterios sau moştenite – fuseseră afectate şi răscolite, ca în urma contactului cu ceva de mult cunoscut, dar pierdut pentru totdeauna.

Odată cu despărţirea părinţilor, în existenţa noastră au pătruns atâtea elemente noi şi străine, încât tot ce ţinea de trecut a fost împins într-un fundal părând aproape legendar. În timp ce eu, chinuit de dorul de casă, căutam în ambianţa provincială asemănătoare unei cutii cu jucării – totuşi foarte vitală şi stabilă – a Braşovului o cheie care să-mi uşureze accesul spre sine, sora mea părea să înfrunte, la Viena, noile condiţii de viaţă cu o vigoare şi o prospeţime pe cât de lucidă, pe atât de încrezătoare. Evoluţia ulterioară va arăta în mod dramatic cât de amăgitoare era această impresie. Deocamdată însă, superioritatea în ceea ce priveşte vitalitatea îi revenea *ei*. Nu ne-am văzut mai mult de un an – exact anul în care eu am ieşit din faza copilăriei, intrând într-o adolescenţă recalcitrantă şi sumbră, pe când ea a făcut aproape un salt de la adolescenţă la faza de domnişoară pe cale să devină adultă. Mi-am dat seama de această schimbare în clipa în care, revenit acasă, în vacanţa de vară, m-am repezit la ea s-o îmbrăţişez, împins de bucuria vijelioasă a revederii. Dar ea m-a oprit, spunând: „La asta vom renunţa de acum înainte." Ca domnişoară devenise intangibilă.

A fost mai mult decât o admonestare care m-a impresionat neplăcut, arătându-mi că între noi există o deosebire de sex nu numai în constituţia fizică (acest lucru îl aflasem de mult, în pofida candorii mele), ci şi în privinţa semnificaţiei sociale a funcţionării organelor ce ne deosebeau. Momentul era poate ilustrativ totuşi pentru acea lovitură menită să elimine micul meu penis de băieţaş, iar lovitura fusese executată, după toate regulile, cu arma tabuului. Astfel a distrus, firesc, şi sursa care alimenta cele mai frumoase tabuuri ale copilăriei. M-a făcut să-mi dau seama că, odată cu începutul procesului meu de matu-

rizare, începuse şi acela de despărţire de lumea visurilor în care doamnele lipsite de apărare sunt salvate de cavaleri ocrotitori.

Din întâmplările episodice care ne legaseră până acum ca pe doi fraţi, îmi amintesc bine de una. Suntem în vara anului 1919, românii ocupaseră ţinutul cu puţin înainte. Ne plimbam prin Grădina publică, duşi de mână de persoanele care ne aveau în grijă.

Un băiat puţin mai mare decât mine – fiul unui colonel român încartiruit nu departe de casa noastră –, însoţit de un soldat, probabil ordonanţa tatălui, se îndreaptă spre sora mea, îi desprinde cu o mişcare rapidă funda din păr, o aruncă pe jos, scuipă pe ea şi o calcă în picioare, după care vrea să se întoarcă, spunând pe un ton dispreţuitor: „Nemţoaică ordinară!" Am sărit la el. Primisem cadou de la mama (pe furiş, căci tata, care ura tot ce avea legătură cu milităria, nu trebuia să ştie) o sabie de jucărie – un jalnic substitut al sabiei veritabile şi periculoase purtate de cavaleristul infidel al Cassandrei –, pe care o iubeam însă enorm; i-am ars cu ea tipului una peste cap. A început să i se prelingă sânge pe frunte. Ordonanţa a vrut să sară la mine, dar l-a împiedicat, cu ţipete puternice, escorta noastră feminină; după câteva încleştări vijelioase, tumultul s-a potolit şi toată lumea a plecat spre casă – băiatul urlând şi cu capul înfăşurat într-o batistă care se colora în roşu. Inutil să spun ce pedeapsă mi s-a aplicat. Mi s-a explicat că aş fi putut nenoroci întreaga familie dacă acel colonel român avea să se răzbune. Fireşte că sabia mea de jucărie a dispărut definitiv, ceea ce m-a durut mai tare ca orice. Dar eram mulţumit de mine însumi. Mă arătasem demn de viitorul meu de bărbat: ca un cavaler având în paza sa specia fragilă, vulnerabilă, a femeilor.

Şi iată că sora mea tăgăduia deodată această ipostază. Mă repudiase. N-avea nevoie de mine, devenise independentă, se simţea mai în siguranţă de una singură decât împreună cu mine. Nu mai eram frate şi soră decât prin numele de familie. Dar, în lumea noastră, numele reprezenta un program. Ca

„soră mai mare a unui adolescent", ea dobândea asupra mea o autoritate care depăşea cu mult diferenţa reală de vârstă dintre noi. Este adevărat că şi comportamentul meu justifica o asemenea apreciere diferenţiată. Evoluţia ei la şcoală progresa incomparabil mai lin şi se bucura de mult mai mult succes ca a mea. Copilul model care fusese dintotdeauna devenise o studentă model; precocitatea impertinentă fusese înlocuită de un comportament ponderat, şi totuşi plin de francheţe. Se înrădăcinase adânc în lumea adulţilor. Eu, în schimb, eram tot mai neascultător, tot mai recalcitrant, cu un cuvânt: tot mai copilăros. Schimbam şcolile – adică *trebuia* să le schimb – aşa cum la noi acasă se schimbau slujnicele din cauza exigenţelor nevricoase ale mamei. Că s-a întâmplat un miracol şi am ajuns-o din urmă cu doi ani pe sora mea aflată înaintea mea cu patru ani a rămas total neobservat. N-a atras atenţia nimănui nici faptul că, în final, *ea* a ales studiul pe care-l alesesem eu – atunci când mi s-a interzis să merg la Academia de Arte –, şi anume Academia Consulară din Viena. Făcusem această descoperire cu mulţi ani înainte, mă cucerise denumirea iniţială, mai veche, „Academia pentru limbi orientale"; mă vedeam deja dragoman al Înaltei Porţi la curtea Împăratului Păunilor şi călătoream pe urmele lui Stanley şi Livingstone la izvoarele Nilului. Dar aceste fantezii romantice mi-au fost în curând spulberate de considerentul foarte realist că, dată fiind apartenenţa la o minoritate naţională, aveam prea puţine şanse să fac carieră în serviciul diplomatic românesc; sora mea, în schimb, a avut de la bun început un proiect concret: voia să ajungă secretară într-o comisie internaţională, dacă se poate la Liga Naţiunilor din Geneva. De nu s-ar fi abătut asupra ei acea boală periculoasă, şi-ar fi atins cu siguranţă obiectivul. Primul pas îl făcuse deja. Fiind de departe cea mai bună absolventă din anul ei, fusese angajată, aproape imediat după terminarea Academiei Consulare, la Comisia internaţională de regularizare a cursului Dunării, din Galaţi.

În timp ce sora mea era încă studentă la Viena, *eu* chiuleam atât de sistematic la lecțiile ținute într-o instituție din Hietzing care oferea ultima șansă celor eșuați la școală, încât n-am putut aduce ca scuză decât boala. O suferință ușor de simulat este criza de apendicită. Am reușit să-mi joc rolul atât de convingător, încât conducerea instituției a crezut de cuviință că e cazul să-mi înștiințeze familia. Părinții trăiau în îndepărtata Românie. Cea mai apropiată rudă din Viena era sora mea. A dovedit atâta aplomb, încât nimeni nu s-ar fi îndoit de capacitatea ei de a lua decizii. Pe mine nici nu m-a lăsat să deschid gura. „Îți dau timp de gândire până mâine-dimineață. Dacă nu-ți trece, trebuie să mergi la operație." Aș fi preferat să mi se amputeze ambele picioare decât să recunosc în fața ei că simulasem. În dimineața următoare am ajuns la spital, fiind în curând absorbit de desfășurarea procedurii medicale. M-am trezit peste câteva ore de sub narcoză simțindu-mă mizerabil. Auzindu-l pe medicul de secție afirmând că apendicele meu fusese în stare de inflamație cronică și că operația avusese loc în ultimul moment, am avut o senzație de satisfacție – chiar dacă ușor funestă –, dar în același timp acest amănunt a pecetluit în mine, pentru tot restul vieții, o atitudine sceptică față de infailibilitatea medicinii. Nici sora mea n-a prea fost impresionată de această justificare pe cât de neașteptată, pe atât de miraculoasă. Sub pretextul că în următoarele zile va trebui oricum să stau în pat, deci nu voi avea nevoie de bani de buzunar, a cules tot ce a găsit pe noptieră, printre termometru, cutii cu medicamente, ceasul de mână și ploscă, și a băgat banii în buzunar.

La Academia Consulară l-a cunoscut pe „bărbatul vieții" ei. Era student, la fel ca ea. Un băiat înalt, delicat, cu părul lins, de culoare închisă și ochi negri, foarte expresivi, părând mai mari din cauza ochelarilor cu rame de baga, cu buzele blând arcuite, prea puțin masculinizate de mustața scurtă, tipică

pentru aristocratul austriac – o apariție ce nu corespundea deloc tipului de bărbat imaginat de mine ca pețitor al ei. Ce-i drept, aveam încredere în gustul ei, așa încât nu mă așteptam să-și dăruiască inima unei combinații de Rudolf Valentino și Douglas Fairbanks senior; prin urmare, probabil că era un om care avea asupra ei același ascendent pe care-l avea ea asupra mea. Acest tinerel bine educat arăta ca un coleg de școală ceva mai în vârstă de-al meu, așa că nu înțelegeam cum de vedea ea în el mai mult – adică pe bărbatul vieții ei. La început părea într-adevăr să nici nu fie altceva decât un coleg de studii, la fel de ambițios, de serios, de silitor și conștiincios ca ea.

N-am văzut-o pe sora mea prea des în acea perioadă. Dacă nu ne întâlneam, în zilele de sărbătoare, în casa bunicii noastre din Wickenburggasse, o puteam găsi în mod sigur într-o cafenea mică de lângă Biserica Salezienilor, împreună cu alesul inimii ei: toceau amândoi. Erau atât de uniți prin studiu, încât mă simțeam un intrus, așa că, după ce schimbam câteva cuvinte despre lucruri lipsite de importanță, mă grăbeam să plec, lăsându-i cu ocupațiile lor.

Doar mesele luate duminicile sau în alte zile de sărbătoare în casa bunicii noastre ne apropiau, pe sora mea și pe mine, într-o înțelegere reciprocă și malițioasă. Ne iubeam rudele din partea mamei, deși moderat și nu fără rezerve. Atitudinea lor necondiționat lipsită de obiectivitate față de tata ne transformase automat în aliații lui. Îi purtam numele cu o mândrie distantă, care, în ochii rudelor noastre, ne făcea pasibili de atitudinea lor critică manifestată la adresa lui toată viața. Noi reacționam pe potrivă, adică agresiv. Surorile mamei nu erau atât de vârstnice încât să le acceptăm tutela autoritară; însă și-o arogau uneori – mai puțin față de sora mea, pe care o considerau aproape adultă, întocmai ca ele, cât față de mine. Dar nu țineau seama de perspicacitatea cu care sesizam slăbiciunile omenești, trăsăturile și însușirile grotești, situațiile absurde și tot ce este comic – pe scurt: toate lipsurile pe care copiii le des-

coperă la educatorii aroganţi şi nu neapărat exemplari. De multă vreme sora mea şi cu mine ne descărcam tensiunea nervoasă la care fuseserăm supuşi în casa părintească prin accese nestăpânite de râs; rudele din Viena alimentau din plin aceste izbucniri. Studiile de canto îndelungate, dar lipsite de orice perspectivă ale mătuşii Paula, având ca rezultat doar dezvoltarea anormală a pieptului ei, în timp ce vocea ţâşnea, tot mai slabă, din acea masă uriaşă; fanatismul politic nesăbuit al mătuşii Martha, care se dedicase cauzei extremei stângi; spiritismul practicat cu un suprapământean surâs atotştiutor de către mătuşa Hermina, care făcea mobilele să scârţâie, lustrele să zăngăne, iar pe căţelul familiei să latre mânios spre colţurile goale ale camerei; pasiunea pentru produse de artă aplicată înfiorător de banale şi plate a mătuşii Helene; şi, nu în ultimul rând, uimitoarea prostie a frumosului nostru unchi Rudolf – toate acestea făceau ca obligaţia de a ne înfiinţa în fiecare duminică, la ora amiezii, la prânzul familial din casa bunicii să fie mai uşor de digerat. Cel mai mărunt prilej – la care se adăugau aspectele comice acumulate în situaţiile anterioare – ne declanşa hohote de râs spasmodice. Dar şi după asemenea momente de relaxare a musculaturii abdominale ne despărţeam fără nici o pornire afectivă; *eu* mă întorceam la stabilimentul meu auster după ce hoinăream fără noimă, toată după-amiaza, pe străzile duminicale ale oraşului pustiu; *ea* se ducea probabil la cafeneaua cea mică de lângă Biserica Salezienilor, unde o aştepta Fritz al ei cu tratatele de drept constituţional, bilanţurile comerciale ale marilor şi micilor puteri, sau analiza comparativă a metodelor diplomatice utilizate de Talleyrand şi Metternich.

Mărturisesc că în acei ani – sfârşitul deceniului al treilea şi începutul celui de-al patrulea – eram foarte însingurat. Faptul că respingeam orice disciplină şcolară mă distanţa şi de camarazii de clasă. N-aveam nici un prieten – şi cu atât mai

puțin o prietenă – cu care să pot petrece în bună înțelegere o oră de liniște și mulțumire sufletească în vreo cafenea sau în altă parte, având satisfacția că mi-am îndeplinit conștiincios sarcinile vieții mele de atunci. Vagabondam prin oraș nu doar duminica după-amiaza. Ce-i drept, erau ani plini de speranță, de așteptare, privind nu numai viitorul meu – care poate avea să ajungă, la un moment dat, ca zborul unui fluture multicolor, la o împlinire multiformă –, ci și un viitor mai frumos al omenirii în genere. În ciuda amenințărilor care planau și atunci asupra lumii, oamenii trăiau încrezători în viitor – fie sub auspiciile unui spirit vizionar sau apocaliptic, fie mânați de speranțe critice sau fataliste. Pesimismul plin de perspicacitate și optimismul visător mergeau mână în mână – dar atât unul, cât și celălalt priveau spre viitor. Lumea își imagina spaimele unui posibil al Doilea Război Mondial – primul abia se terminase de puțin mai mult de un deceniu – într-o manieră foarte vie, ca pe un eveniment iminent al viitorului apropiat, așteptând în același timp de la evoluția tehnicii eliberarea copiilor lui Adam de blestemul muncii, iar de la socialism instaurarea paradisului pe pământ. Un evantai de ideologii strălucite, de proveniență mai veche sau mai nouă, sute de proiecte reformiste – mergând de la încălțămintea contra piciorului plat până la extazul mistic –, care voiau, toate, să ridice calitatea vieții, promiteau o viață nouă, o formă superioară de existență pentru toată lumea. Visători utopici proiectau orașe, cum ar fi Metropolis, pentru un viitor în care masele asuprite se vor fi eliberat de sub jugul sclaviei proletare. Prejudecățile și hainele erau lepădate în aceeași măsură și se făcea gimnastică în pielea goală pe pajiștile din munți. Unchiul unuia din colegii mei de școală din Brașov, fiul unui stomatolog pe nume Oberth, făcea experiențe cu rachete, gândindu-se la o călătorie pe Lună pe care geniul lui Jules Verne o anticipase în fantezie cu o jumătate de secol în urmă. Aveam

şaisprezece, şaptesprezece ani şi purtam toate acestea în mine, ca o angoasă nedefinită. Dar nu le trăiam eu însumi, *eram trăit* de ele.

Eram trăit şi de angoasa sexualităţii. Nu este locul potrivit să fac confesiuni despre momentul şi modul în care mi-am pierdut aşa-zisa inocenţă – în orice caz, pe plan spiritual evenimentul s-a produs cu mult înainte de actul fizic jalnic şi dezamăgitor. Ca să-mi salvez inocenţa pentru mai mult timp n-ar fi trebuit să trăiesc la Cernăuţi; şi s-ar putea ca simţul cinic – mai bine zis incoruptibil – al realităţii, care este apanajul celor ce au trecut prin şcoala vieţii unei ţări est-europene, să-mi fi marcat atitudinea faţă de relaţia dintre „bărbat şi femeie", conferindu-i o tentă şi mai prozaică decât îmi era dată, oricum, prin structură. Şi asta chiar şi în lipsa aforismelor doar precar impregnate cu umor ale tatei. Pornind de la naturalismul viguros al Cassandrei, trecând la manifestările de tandreţe labile ale mamei, care alternau cu izbucniri de furie şi penalizări pline de cruzime, şi până la distanţarea tot mai glacială a surorii mele, nimic n-a fost de natură să dezvolte în mine un spirit amoros romantic şi înflăcărat. Cu toate astea, în calitate de vlăstar docil al ariei culturale occidentale, am încercat şi în această privinţă să vin în întâmpinarea normelor acceptate, străduindu-mă să fac tot ce-mi stătea în puteri, chiar dacă performanţele mele n-au fost totdeauna optime. Iubirea era un mit de care fiecare se crampona cu atât mai multă obstinaţie cu cât avea motive mai puternice să-l suspecteze. Realitatea vieţii era cea rezumată în textele şlagărelor: „Ce păcat că iubirea este un basm..." Indiferent cine mi-a oferit mărul cunoaşterii, îndemnându-mă să muşc din el, eu l-am mestecat o viaţă întreagă cu un sentiment de satisfacţie la gândul că paradisul pe care l-am pierdut în felul acesta fusese doar un ţinut utopic, populat de fantome. Cu excepţia instituţiilor pedagogice

spartane prin care am trecut, cu băncile lor tari şi cearşafurile pătate, impregnate de atmosfera pubertăţii, am fost şi în perioada adolescenţei înconjurat de femei, de rochii femeieşti, de parfum de femeie, de articole de toaletă femeieşti, contracarate în insuficientă măsură de armele, zgărzile pentru câini şi capcanele pentru sălbăticiuni ale tatei. Aveam fantezii febrile. Ce-i drept, fusesem scutit – har Domnului! – de şocuri traumatice precoce, ca acela al „Omului cu lupi", iar incertitudinea chinuitoare privind modul în care Cassandrei şi cavaleristului ei le reuşise „să se cace pe jos" fără a lăsa urme aparţinea unui trecut foarte îndepărtat. Cu toate acestea, cerinţele fizice rămăseseră nesatisfăcute – atât înainte, cât şi după căderea în păcat. Căci nu numai trupul în sine ademenea, îmboldea, tenta sau respingea; în spatele actului propriu-zis continua să viețuiască ceva enigmatic, ceva ce se cerea elucidat odată cu săvârşirea lui. Iar acest „ceva" n-avea nimic de-a face cu iubirea. Viaţa din textele şlagărelor evolua la suprafaţă, în subsidiar; trupul îşi avea sfera proprie, chiar şi în iubire. În timp ce sora mea neprihănită tocea împreună cu Fritz al ei în cafeneaua mică de lângă Biserica Salezienilor, în vederea trecerii cu glorie a examenului de absolvire, eu vagabondam prin Viena încercând să dau de urma tainei carnalităţii.

Anumite experienţe ar fi trebuit să-mi arate că această căutare va fi zadarnică. Una din ele aparţinea trecutului îndepărtat.

Ţineam mult la bunica mea. Nu fiindcă mi-ar fi arătat o afecţiune deosebită, ba chiar dimpotrivă; fiindcă era mai lucidă şi mai realistă, mai puţin retorică şi mai frivolă decât toţi ceilalţi membri ai familiei din partea mamei – începând cu acel cap de familie divinizat care fusese bunicul meu cel tiranic şi până la caricatura lui, adică la fiul său mai mic, cel extraordinar de frumos, închipuit şi mărginit, unchiul Rudolf, cu nasul muşcat de câinii tatei. Împreună cu cele cinci fiice certărețe, situate între ei doi – toate cinci marcate de convingeri de nezdruncinat şi idei aiurite –, formau, cu toţii, un clan

impulsiv şi autoritar care nu admitea nimic din ce nu se încadra în tiparele cele mai înguste ale convenţionalului sau ale locurilor celor mai comune ale momentului. În schimb ea, bunica, provenea dintr-un mediu mai aerisit, cele două treimi de sânge străin îl fluidizaseră puţin pe al ei. Mică şi delicată, cu trăsături extrem de fine şi un păr superb, arogantă şi vanitoasă, fusese o viaţă întreagă obiectul unei admiraţii extaziate, în consecinţă participa destul de puţin la destinul celorlalţi, fiind, în schimb, cu atât mai preocupată de al ei.

Avea toate motivele să fie mulţumită de acest destin. În afară de ceea ce ea numea „sărăcirea lor totală", spre sfârşitul vieţii, adică reducerea evidentă şi drastică a mijloacelor de trai în urma evenimentelor istoriei, bunica avusese parte de o existenţă lipsită de orice grijă materială. Îşi îndeplinise în mod exemplar îndatoririle, fusese o soţie devotată necondiţionat, preocupată mai ales de problemele legate de ţinuta corespunzătoare în societate şi stăpâna unei gospodării administrate cu multă largheţe; în plus, născuse, neobosită, opt copii – doi dintre ei muriseră de timpuriu –, dar era suficient de indiferentă pentru a lăsa celor şase supravieţuitori impresia că este o mamă la fel de iubitoare faţă de toţi, fără nici o părtinire, şi o pedagogă severă, care i-a crescut cu multă grijă. Dincolo de asta n-o mai preocupa nimic în afară de revistele de modă, iar, mai târziu, cărţile de joc cu care făcea pasienţe – toate acestea având şarmul unui comportament cât se poate de degajat şi firesc. Găseai încă în ea reminiscenţe din secolul al optsprezecelea. Îmi plăcea iscusinţa şireată cu care se pricepea să-şi disimuleze – fără ostentaţie – frivolitatea în spatele faţadei de mamă exemplară.

Observaţiile ei lipsite de orice sentimentalism, care, în comparaţie cu suficienţa moralizatoare a restului familiei, păreau să aducă o adiere de aer proaspăt, mă bucurau profund. Şi mă amuzau atât vanitatea, cât şi micile ei maliţiozităţi bine camuflate. Sunt sigur că îşi declara cu un sentiment de satisfacţie tainică, nemărturisită, că făcuse mai bine faţă cerinţelor vieţii decât fiica

ei cea mai mare, adică mama mea, deşi se alătura şi ea uneori, cu mici săgeți, corului ce deplângea destinul ei nemilos, făcându-l pe tata răspunzător de toate. Mi-am dat mult mai târziu seama că sora mea moştenise multe din trăsăturile bunicii.

Dar, aşa cum se întâmplă de multe ori, faptul că am intuit ambiguitățile caracterului ei a fost în mai mică măsură rezultatul unor observații de decenii şi al unor impresii culese şi verificate sistematic, cât revelația concludentă a unei singure clipe. Odată – probabil cam la un an după ce părinții noştri se despărțiseră şi mă despărțisem şi eu de sora mea – am sosit într-o dimineață neanunțat în casa bunicii din Viena şi am dat buzna direct în budoar. Am găsit-o îmbrăcată doar în lenjeria de corp, ca o vinietă erotică din secolul al nouăsprezecelea: corset strâns pe talie, pantalonaşi bufanți legați sub genunchi cu o panglică de mătase roz cu fundulițe, de sub manşeta tivită cu dantelă ieşind la iveală picioarele frumoase, în ciorapi de mătase neagră şi pantofi cu tocuri înalte, cu cataramă. Bunica şi-a întors spre mine – cu surprindere, dar fără jenă – capul frumos coafat, iar părul ei bogat, cărunt, strâns sub o bonețică transparentă, părea blond în lumina care intra printre şipcile jaluzelelor rărite. Prin fereastra deschisă pătrundeau diversele zgomote matinale ale oraşului: strigătele melodioase ale negustorilor ambulanți, tropotul de cai al birjelor şi alte semne ale trezirii la viață a unui oraş – care pe vremea aceea puteau fi încă distinse individual –, cum ar fi huruitul motorului vreunui automobil sau clopoțelul tramvaiului. Toate acestea au avut un efect electrizant asupra mea, băiatul descins, cu aşteptări uriaşe, din Bucovina rurală în metropolă. Frumusețea Babilonului se întindea la picioarele mele în toată nelegiuirea ei, eram avid s-o cunosc. Am rămas cu atât mai consternat. Sunt convins că nu m-am înşelat când mi s-a părut că în întrebarea tăioasă a bunicii – dacă nu m-a învățat nimeni să bat la uşă – vibrase şi o nuanță de cochetărie, care-l viza pe viitorul bărbat

disimulat încă în nepotul ei. În orice caz, privirea pe care am schimbat-o – eu, un ştrengar răutăcios care surprinsese un moment picant, şi ea, femeia de şaizeci de ani, frivolă ca un desen de Félicien Rops – sugera că fiecare înţelesese gândurile ascunse ale celuilalt.

Am recunoscut-o foarte clar pe seducătoarea incorigibilă, dispusă să se lase sedusă; iar faptul că nici măcar dublul tabu, al diferenţei de vârstă şi al incestului, n-o împiedica să admită acest lucru mi se părea atât tulburător, cât şi comic. Peste ani, o întâmplare similară cu Strausserl avea să mă convingă încă o dată că trupul nu renunţă niciodată la dominaţia sa şi nici nu-şi trădează niciodată total tainele – dar, despre asta, la momentul potrivit.

Aceasta a fost doar o pietricică în mozaicul experienţelor mele erotice, iar ea reprezenta – întocmai ca în tablourile lui Klimt – doar fundalul în faţa căruia se va derula apoi drama (tragedia, comedia, piesa de proastă calitate) a aventurilor mele erotice propriu-zise, care mă vor tulbura şi mă vor înstrăina definitiv de sora mea. Căci odată cu gestul plin de răceală cu care mă respinsese când mă repezisem s-o îmbrăţişez după prima noastră despărţire, sora mea se plasase oarecum într-o enclavă de intangibilitate nu doar pentru mine, ci pentru toată lumea. Nu mai eram în stare să mi-o imaginez în vreo relaţie erotică, ea rămânând pentru mine personificarea feminităţii asexuate, un ideal romantic fără nici o tangenţă cu realitatea. Dar din cauza asta mi-am pierdut echilibrul şi în propria-mi realitate. În anii care urmau să fie ultimii ei ani de viaţă, sentimentul de irealitate, de neverosimil al propriei mele existenţe – şi poate a noastră, a tuturor – m-a împins la tot felul de extravaganţe de cea mai ciudată natură. Pe psihologi ar putea să-i intereseze că eram obsedat, în primul rând, într-un mod cu adevărat magic, de problema vestimentaţiei. Dar împărtăşeam această obsesie cu mulţi alţii, ea reprezentând un fel de nevroză colectivă a epocii.

Însă dezvoltasem în paralel o tendință spre un oarecare „ca și cum" în întregul meu stil de viață – de parcă totul se întâmpla și se întreprindea doar de formă, în aparență. Iar în timp ce-mi jucam față de mine însumi și față de toți ceilalți rolul (real sau imaginar) de filfizon, sora mea strălucea în plenitudinea tinerească a vieții ei: proaspătă, senină și inteligentă, urmărindu-și cu perseverență scopul – cu un cuvânt: o fată admirabilă, în comparație cu care scliviseala mea de dandy mucos părea ridicolă.

Și a venit vara anului 1930. Sora mea absolvise cu brio Academia Consulară, dovedindu-se competentă în probleme de drept constituțional și în științe politice și economice, cu o diplomă pentru traduceri simultane în engleză, franceză și italiană, urmată imediat, pe locul al doilea, de colegul ei de studii Fritz, pe care voia să-l prezinte acum, ca bărbat al vieții ei și viitor soț, părinților noștri din Bucovina. Am povestit deja cât de nereușită a fost întâlnirea cu tatăl nostru. Mama a manifestat mai multă înțelegere. Am plecat toți la Iacobeni, la prezumtivul sanatoriu al mamei, să ne delectăm cu miresme de conifere și băi sulfuroase. Vilegiaturiștii amatori de cură nu se înființaseră încă. Încrezători că vor apărea totuși într-o bună zi, trăiau acolo – din împrumuturi – medicul sanatoriului și totodată asociatul mamei, dr. Z., cu soția sa, precum și un moșier, domnul von L., puțin senil și aproape orb, binecuvântat cu un fiu scrofulos care presta servicii de contabilitate (amândoi au părăsit întreprinderea la scurt timp după aceea, rămânând probabil neremunerați). În speranța că sanatoriul se va umple curând cu oaspeți plătitori, am fost cazați într-o casă țărănească din apropiere, refăcută de mama după modelul acelei căsuțe ca din basme, în stil folcloric, în care locuise ea câtva timp după separarea de tata, până la încheierea celei de-a doua căsătorii. O văd pe sora mea stând pe pajiștea de munte luxuriantă din fața casei, cu brațele pline de albăstrele, firuțe și margarete, zâmbindu-i fericită lui Fritz,

care se uită la ea cu ochi mirați, blânzi și serioși, îmbrăcat în pantaloni de piele, cu picioarele lui subțiri, de aristocrat, în ciorapi albi până la genunchi, expuse fără nici o protecție mușcăturilor viperelor ce mișunau pe acolo. Cum se spune, cei doi erau un trup și un suflet. Eu nu existam pentru ei.

Cu puțin timp înainte, școala mea din Viena îmi azvârlise, ca pomană și cu un oftat de ușurare, nota de trecere la examenul de bacalaureat. Știam că o datorez unei inspirații fericite; și anume, întrebat fiind ce aș dori să studiez în continuare, răspunsesem: Academia de Mine din Leoben (Stiria). Această instituție venerabilă, adăpostită într-un edificiu proiectat de bunicul meu, risca să fie închisă din lipsă de studenți, astfel că și un element atât de rău famat în școală ca mine era încurajat să se înscrie la Leoben. Ca să demonstrez că am intenții serioase, am hotărât să fac în prealabil un stagiu de practică în mină. Nu trebuia să merg prea departe. Iacobeni este (sau mai bine zis *era*; astăzi, tovarășul Ceaușescu a avut grijă să curețe complet țara de minorități naționale) o localitate minieră populată de mineri țipțeri. O mină de mangan foarte veche era încă în exploatare nu departe de noi. N-am întâmpinat nici o dificultate să fiu primit acolo pentru practică.

Aici, în inima Carpaților acoperiți de păduri de fag, sentimentele mele germane au atins apogeul. Pădurea prin care urcam dis-de-dimineață, în fiecare zi, până la mină era pădurea deasă a lui Adalbert Stifter, străbătută de adierea zefirului, sub bolta turcoaz a cerului care prindea contur, înfiripându-se din noapte; era pădurea de molizi a lui Caspar David Friedrich, lumina sa înnebunitoare fiind încă învăluită în pâcle albicioase, liniștea ei întreruptă de susurul misterios al izvoarelor, iar tăcerea – de zgomotul blând al căderii stropilor de rouă; picăturile de sânge ale fragilor sălbatici se profilau amăgitor de fin în verdele saturat al rămurelelor care ajungeau până aproape de pământ, până în frunzetul căzut și mucegăit, pătruns de

miros de ciuperci, din fața intrării în fortăreața balaurului lui Siegfried; de acolo putea țâșni în orice clipă monstrul solzos, scoțând flăcări pe nări, cu labele și ghearele ridicate, gata să lovească, arătându-și pântecele galben, inelat, care se contorsiona deasupra oaselor și craniilor albite de timp, a lăncilor rupte ale cavalerilor răpuși, a raselor călugărești și a crucilor pustnicilor uciși.

Cred că îmi dau seama din ce cauză pădurea carpatină foarte românească din patria mea, în care mă simțeam mai acasă ca oriunde, se germanizase atât de halucinant. Cauza era acel tânăr cu părul lins frumos pieptănat, îmbrăcat în port stirian; tânărul de jos, din vale, care voia s-o răpească pe sora mea și s-o ducă în țara de obârșie a părinților noștri – acasă, în imperiul mitic, mistic, de basm al împăratului roman de națiune germană (mai bine zis în ruinele politice rămase din acest imperiu). Cauza era ușurința cu care sora mea se despărțea de patria noastră de aici, de care se desprinsese probabil încă de pe când își pierduse casa primei copilării, pentru a deveni din nou o fiică a lumii occidentale de obârșie, spre care tatăl nostru încercase dintotdeauna să ne orienteze. Trebuia să admit că eram gelos. Nu numai pe purtătorul de ochelari ușor îngâmfat, îmbrăcat în pantaloni de piele în care – în spatele prohabului – germina deja un șir de generații ce aveau să poarte un nume diferit de al nostru și s-o desprindă pe sora mea de neamul nostru. Eram invidios pe avansul pe care ea îl avea iarăși față de mine: legitimitatea apartenenței la Austria, la care voiam să mă afiliez și eu, deși trebuia să-mi spun că adevăratele mele rădăcini erau aici, în această țară; căci, indiferent care era evoluția evenimentelor istorice și alternanța drapelelor de stat, a limbilor oficiale și a tarifelor vamale, ea punea o amprentă cu totul specială, inconfundabilă și incontestabilă pe amestecul etnic statornicit pe teritoriul ei. Doar că actualii stăpânitori de aici vedeau în mine un venetic intrus, în timp ce colegii mei de școală din Austria mă considerau un

țigan balcanic, descins în mijlocul lor din cel mai îndepărtat ținut sud-estic. Germanitatea lui Hauff și a lui Schnorr von Carolsfeld nu-mi era acordată mie.

Tânjeam să mă întorc la mume. Când coboram în mină, pătrundeam adânc în sânul pământului care mă produsese. Doar o optime din sângele meu își avea sorgintea aici, dacă făceam abstracție de laptele matern al Cassandrei. Dar era pământul meu, iar legătura creată de el era mai puternică decât cântecul wagnerian – intonat de tata – din sufletul meu, mai puternică decât agresivitatea pangermanistă inoculată, pe vremea mea, în fiecare elev de școală din Austria prin „Uniunea școlilor germane", mai puternică și decât universul seducător al basmelor și legendelor romantismului german, care nu se puteau compara cu mistica basmelor Cassandrei. Mina în care dădeam o mână de ajutor ba aici, ba acolo, fără să-mi fie trasată o sarcină anume, era veche și degradată, un labirint de galerii și puțuri, iar manganul se mai exploata doar în câteva. Cele mai multe abataje fuseseră abandonate și se degradau. Îmi plăcea și aici să vagabondez, riscând să mă aventurez în adâncimi periculoase – puțuri prăpăstioase devenite de mult nesigure în urma exploatării ilegale. Lămpașul meu cu carbid rătăcea printr-o pădure subterană de stâlpi și grinzi montate cu secole în urmă și care cu greu mai puteau susține rocile de deasupra, împiedicându-le să se prăbușească; erau invadate deja de bărbi albe de licheni arctici, strălucitori din cauza picăturilor de apă care se prelingeau de-a lungul lor, arătând ca o zăpadă apocaliptică îndreptată în jos, spre abisuri nesfârșite, ca într-o viziune delirantă a lui Edgar Allan Poe. Mirosul de rocă se combina cu cel al carbidului care îmi alimenta lămpașul – un miros rece, de rocă, străbătut de infiltrațiile filoanelor de pucioasă. Puteau fi anticamerele sumbre din imperiul rubiniu al piticilor conduși de regele Laurin, sau fundul așa-numitului Mummelsee, lacul în care a coborât Simplizius Simplizissimus. Simțeam în mine poezia ancestrală

germană, adevărul mistic pe care-l conțineau toate. Dar, în ultimă instanță, pătrundeam aici în existența mea directă, nemijlocită, în patria mea, indiferent în ce limbă, în ce cadru emoțional, în ce sferă de mituri, legende și basme aș fi fost crescut. Mă simțeam atât de atașat de acest pământ, încât vedeam în sora mea – cea foarte dispusă să-l părăsească – o renegată, o trădătoare.

Căci era și ea o fiică a mamei noastre. *Era*, deși părea să fie atât de exclusiv fiica tatei, încât nu i-ar fi trecut nimănui prin minte s-o încadreze în familia din partea mamei. Este adevărat că printre noi, ceilalți, care aveam ochii albaștri, ea se evidenția prin culoarea verde a irisului – un verde deschis, ca al ochilor tuturor câinilor ei, în mod foarte ciudat; și toți, în afară de Troll, însoțitorul copilăriei, muriseră foarte tineri. Se spunea că are ochi irlandezi, moșteniți de la mama. Dar alții afirmau că în acest verde încercau să se impună ochii de culoare închisă ai strămoșilor noștri italieni din partea tatălui – și cine știe dacă în culoarea ochilor nu găseai și reminiscențe din vremurile foarte vechi, ale trecerii normanzilor sau goților spanioli prin îndepărtata Sicilie. În orice caz, luciul mat, mai întunecat, al pielii ei părea să vină de-acolo. Dar la fel de bine se putea ca ochii de pasăre de pradă și netezimea mai întunecată a pielii surorii mele să vină de la strămoșii noștri fanarioți – în orice caz, tenul ei era extrem de fin, aproape transparent, neavând nimic din vigoarea pielii rezistente a popoarelor mediteraneene. Numeroasele asemănări cu caracterul bunicii noastre, luciditatea ei rece și – cineva și-a luat inima în dinți să-i spună pe nume – egoismul mi-au atras atenția abia după moartea ei.

Într-un cuvânt: sora mea moștenise mult mai multe trăsături de la familia mamei decât mine, prin urmare își avea și ea rădăcinile aici. Cu toate astea, se simțea tentată acum să se întoarcă „acasă" – mai degrabă, se lăsa de bunăvoie dusă înapoi, în lumea germanică propriu-zisă. De fapt, nu numai de

bunăvoie, ci cu un suspin de ușurare, de parcă i s-ar fi redat libertatea. Știu că sentimentele mele de atunci erau rodul fanteziei – sau poate invers: speculațiile mele erau rodul unor sentimente tumultuoase și ambigue. Astăzi îmi vine să cred că n-a fost o simplă coincidență faptul că legătura, fără îndoială potrivită, dintre sora mea – ea însăși de veche origine austriacă, deși avea pașaport românesc – și un austriac legitim tocmai atunci, în pragul erei funestului al Treilea Reich german, m-a determinat să caut în sufletul meu moșteniri genotipice și legături de „glie și sânge", și să analizez filiația lor cu ideile mistice ale Reichului. În fond, pe vremea aceea nu-mi trăiam propria viață. Ea *era trăită* de epoca mea.

Vara a trecut. Fritz s-a întors acasă, în Stiria, și de acolo a plecat în America să-și desăvârșească studiile de drept. Era un lucru hotărât că după aceea se va căsători cu sora mea. Ea își depusese între timp candidatura pentru postul de secretară la Comisia internațională de regularizare a cursului Dunării; l-a obținut și a plecat la Galați, unde era reședința Comisiei. Eu m-am înscris la facultate la Leoben.

Tatăl nostru se retrăsese în pădure. Era o situație paradoxală: el, care ne ținuse din copilărie predici despre reîntoarcerea „în Occident" și apartenența noastră la germanitate; el, care nu renunțase nici o clipă să-și deplângă exilul în Bucovina și misiunea ingrată de „îngrășământ cultural în Balcani" – tocmai *el* se împotrivea acum cu înverșunare și plin de resentimente plecării fiicei sale, invocând cele mai absurde motivații pentru gelozia lui. Ruptura dintre el și sora mea se desăvârșise. Și n-ar fi fost surmontată dacă sora mea nu s-ar fi îmbolnăvit mortal curând după aceea.

Revin cu obstinație la cauzele psihosomatice – firește, presupuse exclusiv de mine – ale bolii surorii mele. Deși ceea ce se va petrece la Iacobeni curând după acele zile de vară a fost atât de grotesc, încât te ducea cu gândul la o farsă – și a dezlănțuit

de repetate ori accese convulsive de râs între noi doi –, efectul distructiv asupra structurii oricum fragile a ceea ce pe atunci încă numeam familia noastră a fost mult mai profund decât am fi crezut. Mă refer la așa-zisul sanatoriu din Iacobeni, al cărui punct de plecare fusese un nefericit acces de spirit întreprinzător al mamei. Iar acesta își avea originea în prietenia tatălui nostru cu un medic, un oarecare dr. Z. Dr. Z. își avea cabinetul la Cârlibaba, un târguşor din inima pădurilor carpatine. Era acolo singurul medic pe o rază de sute de kilometri; huțulii – urmași de-ai dacilor, se spunea, vorbitori ai limbii rutene, rămaşi destul de neatinşi de progresul lumii civilizate – ezitaseră ani mulți până se hotărâseră să-şi trateze la el (şi nu cu licori din ierburi, fierte de bătrânele satului) fracturile, muşcăturile de lup, limbricii şi nasurile mâncate de sifilis; dar în cele din urmă au început să vină la cabinetul său, cu atât mai vârtos cu cât era medic în cadrul sistemului de asigurări sociale, deci, în afară de atențiile benevole – concretizate în brânză de oaie, fructe de pădure, păstrăvi braconați şi ierunci –, nu trebuiau să-i plătească nimic.

Cârlibaba era un loc magnific. Ar fi putut să fie creat atât de Chagall, cât şi de scenograful unui western. Într-o depresiune verde se înălța o mână de colibe de lemn grupate în jurul unei bisericuțe de lemn acoperite cu şindrilă, un joagăr, clădirea de lemn în care își avea sediul administrația silvică de stat, trei prăvălii de lemn, ținute de negustori evrei, unde găseai de toate, de la fişcă pentru bici, topoare, ferăstraie, funii de cânepă, articole de piele, batiste şi baticuri colorate, până la oişti pentru căruțe şi scrumbii în saramură – adică tot ce îți trebuia în acest ținut atât de îndepărtat şi de izolat. Centrul localității nu era biserica, ci cârciuma de lemn, în care bărbații din sat, iar câteodată şi ciobanii care coborau de la munte, beau până se îmbătau. Aerul de munte cristalin şi curat era saturat de miresmele de lemn proaspăt. La câteva sute de paşi

mai departe, în vale, apa rece ca gheața și verzuie ca teii a Bistriței – curgând cu repeziciune peste pietrișul alb – era oprită de un baraj de lemn; acesta se deschidea când se adunau suficiente plute, care erau mânate apoi la vale, spre șes, de curentul rapid. Picioarele plutașilor, prinse uneori și strivite între trunchiurile de copaci ude și alunecoase, erau tratate și vindecate de dr. Z.

Acesta era un om foarte agil, mai mărunțel, vânjos, extrem de vioi, plin de viață, dar puțin distrat, cu gândul în altă parte, deși în același timp vigilent, de o inteligență remarcabilă, uimitor de citit și bine informat în toate privințele. Locuia împreună cu soția sa, Wanda, într-o casă de lemn foarte spațioasă, la câteva sute de pași de localitate – gospodăria oferea adăpost și unui mare număr de animale iubite și răsfățate: găini, gâște, câini, pisici, o pereche de castori în iazul din grădină, oi, vaci și ponei huțuli, blânzi ca mieii. În spatele pajiștilor începea pădurea întunecată. Acolo, cocoșii de munte făceau dragoste primăvara, cerbii se împreunau toamna, lupii urlau iarna, când brazii se înălțau din stratul gros de zăpadă ca niște turțuri de gheață.

Dar dr. Z. nu se mulțumea cu această idilă înmiresmată de parfumul fânului și aromele rășinii. Odată cu topirea zăpezilor își închidea în fiecare an cabinetul și pleca, împreună cu soția, pentru două luni – din martie până în mai – spre metropolele occidentale: Viena, Berlin, Paris, Londra, apoi se întorcea acasă trecând prin Madrid sau Roma. Banii nu contau, câștiga foarte bine și nu avea alte ocazii să-i cheltuiască. Încărcat cu polenul culturii occidentale, revenea acasă și profesa iar zece luni ca medic la Cârlibaba. La el am avut pentru prima dată ocazia să iau în mână reviste de artă și să mă adâncesc, ca hipnotizat, în contemplarea lucrărilor lui Mondrian și Modigliani, Braque și Picasso, ale futuriștilor italieni, descoperind, printr-o absorbție osmotică a stilului epocii, o concordanță între violența și sarcasmul posterelor lui Maiakovski și viziunile inovatoare ale

lui Kupka. Nici în caietele *Studio,* nici în *Gazette du bon ton* pe care le vedeam în casele părinților mei nu exista încă așa ceva.

Sora mea nu mai fusese în Carpați din copilărie – surprinzător, mi se pare astăzi. Poate că tatei viața în pădure i se părea prea aspră pentru o fată tânără și cu atât mai mult pentru o domnișoară; sau poate nu voia s-o aibă lângă el acolo unde ea și-ar fi putut manifesta fără perdea repulsia față de vânătoare. În schimb, eu eram adeseori oaspetele doctorului. Când mergea la vânătoare, tata se abătea totdeauna și pe-acolo, nu numai fiindcă îi făcea plăcere compania șarmantei soții a doctorului, Wanda, ci și pentru că se întreținea cu el despre tot felul de lucruri. Mai ales despre otrăvuri. Era o temă ce reînvia vechea pasiune a tatei pentru chimie (și alchimie), iar doctorul avea cunoștințe uimitoare în domeniu. Toate discuțiile duceau, până la urmă, la întrebarea dacă este posibilă crima perfectă prin otrăvire, crima care să nu poată fi dovedită. Îmi amintesc foarte bine de una din aceste discuții. Avea loc într-o atmosferă caldă și intimă. În cămin pâlpâia focul, cei doi bărbați se așezaseră la un pahar cu vin, soția doctorului și cu mine sortam boabele necoapte dintr-un coș mare cu afine, iar discuția se învârtea în jurul posibilității de a dovedi existența cianurii de potasiu într-un cadavru. Apropierea spirituală de amfitrionii noștri ne învăluia într-un sentiment de tihnă, de încredere în imuabilitatea acelei case mari, gospodărită cu larghețe, și în mulțumirea sufletească a posesorilor ei. Dar, spre marea noastră stupefacție, dr. Z. s-a plâns de schizofrenia vieții sale și a soției, de modul în care își împărțeau existența între Cârlibaba și marile hoteluri din Europa. Trebuia să ia o hotărâre, a spus doctorul. În orice caz, el simțea nevoia unei schimbări. Pentru a-și realiza dorința, avea nevoie de mai mulți bani decât putea câștiga într-un an risipindu-i apoi în trei luni. Avea deja un plan și îl chibzuise până în cele mai mici amănunte, constatând că era pe cât de simplu, pe atât de fezabil. În valea Bistriței existau multe izvoare terapeutice, mai ales sulfuroase. Dar el, dr. Z. – și doar el singur –, știa și

unul cu conținut de arsen. Acesta rămăsese nedescoperit și țâșnea din pământ în apropierea unui fost cămin de odihnă pentru muncitorii feroviari, din perioada monarhiei chezaro-crăiești; acest cămin era de ani și ani neîntrebuințat și putea fi achiziționat la un preț de nimic. Ce-ar fi să-l cumpere tata, care să-l angajeze pe el, dr. Z., ca medic al sanatoriului și să atragă un număr mare de vizitatori în vederea unor băi sulfuroase și împachetări cu arsen; de pe urma acestora, amândoi vor câștiga în scurt timp o adevărată avere.

Tatăl meu a refuzat imediat. Nu numai că nu intenționa să câștige averi cu cine știe ce întreprinderi – și cu atât mai puțin de pe urma vilegiaturiștilor veniți la cură, care ar fi fost probabil, toți, evrei! Dar cunoștea foarte bine condițiile de viață de aici. Chiar și o localitate balneară cu un vechi renume, cum era Vatra Dornei, atrăgea, în puținele luni de vară, un număr tot mai mic de vilegiaturiști. Căci pentru cei bogați nu era suficient de mondenă – lumea mergea la Biarritz sau Meran –, iar cei mai puțin bogați nu-și puteau permite nici măcar sejurul la Vatra Dornei. În plus, căminul de odihnă despre care vorbea dr. Z. era o hardughie absurdă, cam la jumătatea distanței dintre Iacobeni și Vatra Dornei, așezată la șosea, având un etaj în față și trei etaje în spate, pe un versant mai înclinat, în direcția Bistriței.

Instalația de băi se situa lângă râu, care în perioada când funcționa barajul era prea puțin adânc ca să te poți îmbăia în el, iar în timpul sezonului de plutărit devenea atât de rapid, încât reprezenta un adevărat pericol, fiind un loc ideal pentru candidații la sinucidere, din cauza plutelor care țâșneau spre vale. În ceea ce privește băile sulfuroase, pe acestea le găseai peste tot, iar în existența izvorului cu arsen tata pur și simplu nu credea. Viitorul avea să arate că *el* avusese dreptate.

Nu mai știu cum a aflat mama despre tot proiectul. Îl cunoștea și ea de ani mulți pe dr. Z., având mare încredere în el de când îl auzise odată vorbindu-mi, cu multă putere de convingere, despre răspândirea sifilisului printre huțuli – una

din fricile ei cele mai mari era că, din cauza lipsei de supraveghere (şi poate şi sub influenţa nefastă exercitată asupra mea de tata), cu ocazia vreuneia din vânătorile noastre împreună, aş fi în stare să păcătuiesc cu una din fetele indigene. Nimeni n-ar putea spune ce o făcuse pe mama să creadă că dr. Z. ar fi omul potrivit să devină şeful unui sanatoriu pentru băi termale. În orice caz, ea şi-a strâns toţi banii pe care îi mai avea şi a achiziţionat fosta casă de odihnă a muncitorilor feroviari. Dr. Z. era asociat al acestei întreprinderi în măsura în care îşi punea la dispoziţie persoana proprie şi puterea de muncă, precum şi taina despre existenţa izvorului cu arsen. În acest scop, a renunţat la cabinetul medical din Cârlibaba, la casă şi la viaţa sa bine organizată. Avertismentele insistente ale tatei au rămas zadarnice. Mama mi-a explicat mai târziu: având în vedere că aceste avertismente veneau prin intermediul nostru, al copiilor, ele nu fuseseră luate în serios. A presupus că tata urmăreşte doar s-o discrediteze pe *ea* în ochii noştri. Aşa încât n-a mai cerut şi sfatul altcuiva.

Achiziţionarea fostei case de odihnă dărăpănate a muncitorilor feroviari i-a înghiţit toate fondurile. Sumele necesare renovării clădirii le-a avansat Philipp. Pentru a o transforma într-un sanatoriu de lux, a trebut înnoit şi aranjamentul interior, iar mama nu s-a zgârcit deloc. Dar a intrat în conflict cu Wanda, soţia doctorului, în probleme legate de decoraţiile de interior, s-au schimbat vorbe înveninate şi şi-au făcut, toţi, sânge rău. A trecut un an până să ajungă în situaţia de-a putea primi vilegiaturişti. Dar n-a venit nimeni. Dr. Z., care nu mai încasa bani de nicăieri, rămânând în curând fără mijloace de subzistenţă, a făcut o ipotecă pe cota-parte care-i revenea, ca să aibă din ce trăi. A deschis şi un cabinet medical, dar pacienţii nu s-au înghesuit la el, deoarece un alt medic, dr. B., avea deja un vad bun la Iacobeni, ca el odinioară la Cârlibaba. Dr. Z. a urzit nişte intrigi, încercând să-l lipsească pe dr. B. de dreptul de a lucra pentru Casa de Asigurări Sociale – dar în zadar. A venit iarna şi, odată cu ea, sezonul mort. La topirea zăpezilor,

dr. Z. n-a mai avut răbdare să rămână la Iacobeni, unde vegeta de un an fără nici o activitate şi fără nici un venit. A plecat la Paris împreună cu soţia. În mai s-a întors. În iunie – sanatoriul de-abia se deschisese, ceea ce nu însemna, firește, că apăruse vreun vizitator –, mama a fost arestată la Cernăuți. Este adevărat că după un interogatoriu scurt la Prefectura Poliției a fost repusă în libertate, dar avea obligația să stea deocamdată la dispoziția autorităților. Dr. Z. comisese o crimă; fiind partenera lui de afaceri, mama se afla şi ea în vizorul investigațiilor.

Modul în care fusese săvârşită crima era atât de neverosimil şi incredibil, încât investigațiile au durat ani în şir.

Iată ce se petrecuse: dr. Z. se dusese la rivalul său pe linie medicală, dr. B.: „Domnule coleg, fac nişte cercetări pentru măsurarea capacității pulmonare. Ați vrea să inhalați conținutul acestei fiole?" Spunând aceste cuvinte, îi ținuse sub nas o fiolă desfăcută, iar dr. B., de bună-credință, inhalase adânc conținutul. În fiolă se găsea hidrogen sulfurat. Văzând că dr. B. se prăbuşeşte, chipurile, mort, dr. Z. pusese fiola înapoi în geantă şi se întorsese la sanatoriul pustiu.

Dar dr. B. nu murise încă. Deşi orbise, se târâse până la masa de scris şi mâzgălise, cu ultimele puteri, pe o fițuică: „Dr. Z. m-a omorât", dându-şi abia după aceea sufletul. Soția sa îl găsise peste o oră; peste o oră jumătate, poliția a descoperit în cabinetul doctorului Z. toate substanțele necesare preparării hidrogenului sulfurat – fiola goală era încă în geanta lui.

Tata nu-şi revenea din perplexitate. I se părea foarte puțin verosimil ca un om cu care se întreținuse ani în şir, ca specialist, despre crima perfectă prin otrăvire să recurgă la o metodă atât de primitivă – pe care o putea demasca până şi un copil – pentru a omorî pe cineva. Cel puțin la fel de greu de înțeles era şi ca un medic, chiar mai lipsit de experiență, să cadă victimă unui atentat comis cu atâta neghiobie. „Orice elev de gimnaziu ştie din experiențele de laborator că trebuie s-o ia la fugă dacă simte putoare de ouă clocite", a spus tata. „Pur şi simplu,

povestea asta nu poate fi chiar atât de simplă." Autoritățile care conduceau investigațiile îi împărtășeau părerea. De la dr. Z. nu se putea afla nimic, el păstra tăcerea – nici nu confirma, nici nu infirma nimic. Se căutau în special motivele crimei. Cele mai convingătoare erau cele profesionale, mai bine zis financiare. Sanatoriul de lux, care rămăsese virgin, fusese sigilat. Biata noastră mamă şi inocentul Philipp erau tracasați cu tot felul de întrebări, mergând până la originea mijloacelor materiale cu care fusese achiziționată hardughia – urmarea fiind controale fiscale cât se poate de penibile. (Nimeni nu se gândise, de exemplu, că ar fi trebuit plătit impozit şi pentru „Odaia".)

Noi doi, adică sora mea şi cu mine, am aflat despre toate cele întâmplate abia când am ajuns iar „acasă" – indiferent ce am înțelege prin acest cuvânt. Ea venise pentru câteva zile de la Galați, iar eu de la Leoben, în vacanța de vară, pe care urma s-o petrec împreună cu tata, la vânătoare. Am luat-o pe sora mea de la gară şi am condus-o în casa tatei – de cea a mamei hotărâseră să ne țină deocamdată la distanță, pentru a ne scuti de agitație şi neplăceri. După sosire, i-am povestit ce se întâmplase. Ne-a apucat pe amândoi unul din accesele acelea nestăpânite de râs spasmodic – aproape că ne tăvăleam pe jos, cu lacrimile curgându-ne şiroaie. După ce şi-a revenit şi a reuşit să se ridice, sora mea s-a dus însă la toaletă şi a vomitat.

Ea s-a întors la Galați fără a-l fi întâlnit pe tata, care era la vânătoare. Eu am rămas doar câtva timp la el, restul vacanței petrecându-l la Cernăuți – a fost una din cele mai fericite veri din tinerețea mea: nesupravegheat de nimeni, lipsit de griji, jucând fără probleme tenis la „clubul jidovesc" – cum îl numea tata –, îndrăgostit, dar nu cu pasiunea obsedantă obişnuită, scutit până şi de disputele penibile dintre mama şi Philipp, care dezvăluiau discrepanțe mai numeroase şi mai profunde decât cele generate de catastrofa de la Iacobeni. La

începutul toamnei (ah, zilele albastre-aurii ale toamnelor acelor ani!) m-am întors la Leoben, fiind lipsit şi acolo de griji şi de probleme – în mod atât de absurd, încât mă gândesc şi astăzi cu sentimente divizate la anii aceia de studiu. Într-o seară, pe care o petrecusem, ca de obicei, bând un pahar de vin cu colegii, am dat de o prezicătoare într-o magherniţă de iarmaroc. Părea scoasă dintr-o carte cu poze: avea privirile pierdute în depărtări mistice, se învăluise într-o broboadă brodată cu semnele zodiacale, iar părul negru îi era lins şi pieptănat sobru, cu cărare la mijloc; în jurul ei puteai vedea instrumentarul complet al profeţilor: globul de sticlă, cărţile de taroc, tabelele astrologice, iar pe peretele din spatele ei imaginea învăluită de un curcubeu a unui magician cu turban pe cap şi ochi învăpăiaţi. M-am aşezat, rânjind, în faţa ei; mi-a luat mâna, s-a uitat în palmă şi a spus: „O persoană care vă e foarte apropiată va muri în curând." Aş vrea să pot jura pe ceva suficient de credibil ca să conving pe toată lumea că spun adevărul. În clipa în care femeia a rostit aceste cuvinte, am văzut ochii verzi ai surorii mele. În dimineaţa următoare am primit o scrisoare de la ea: „Sunt puţin bolnavă." Nu corespondaserăm niciodată, cu atât mai puţin ca să ne comunicăm că avem guturai sau ne doare burta. Ştiam acum că *ea* va muri.

Şi, de fapt, în curând a trebuit să renunţe la postul de la Galaţi şi să vină la Cernăuţi. O mică tumoare la o glandă din spatele urechii începuse să prolifereze. Mama s-a dus cu ea la Viena. Am văzut-o plecând – tata şi cu mine eram pe peronul gării în care avuseseră loc atâtea sosiri şi plecări dinspre şi spre şcolile noastre. Sora mea stătea la fereastra compartimentului, uitându-se, râzând, la noi; tata glumea cu multă exuberanţă, aşa cum făcea când era binedispus, fără să se sinchisească de părerea oamenilor străini din jur. Trenul s-a pus încet în mişcare, am schimbat un ultim salut, am făcut semn cu mâna, tata şi-a scos pălăria, apoi s-a întors brusc spre mine şi mi-a spus: „Am văzut-o pentru ultima dată."

La Viena, sora mea a fost tratată de profesorul Sternberg; limfogranulomatoza – acesta era diagnosticul pus suferinței ei – se numea atunci și „boala lui Sternberg". Dar nici eforturile acestei somități n-au reușit să-i oprească evoluția. Se topea văzând cu ochii; tumoarea a diseminat în curând, cuprinzându-i tot gâtul și trecând în umăr. La un moment dat, sora mea mi-a spus: „Dacă m-ar vedea tata, poate că m-ar ajuta." Știam ce voia să spună.

Cu mama era cât se poate de tandră. Își dădea seama cât suferă. Uneori, când mama avea, din cauza ei, o ieșire dură față de mine, privirile noastre se întâlneau și nu ne puteam înăbuși un zâmbet. Am surprins-o odată uitându-se la mama într-o clipă când privirile acesteia se pierduseră – cum se întâmpla de multe ori – în depărtări nedefinite, sustrăgându-se prezentului imediat. Ne-am uitat iarăși unul la altul și am descoperit în privirile surorii mele o nuanță greu de pătruns: o expresie dură; se temuse totdeauna de pericolul de a se pierde în felul acesta în depărtări nedefinite – cum făcea mama cu regularitate – și detesta fenomenul. Să-și fi dat oare seama că acesta fusese motivul pentru care renunțase la poezia mitului despre copilăria ei la „Odaia"? S-a uitat la mine și a dat ușor din cap: era un avertisment.

Redeveniserăm frate și soră. Plecasem din Leoben și eram acum și eu la Viena, unde ea bolea în casa bunicii noastre. M-am împrietenit sincer și cu Fritz al ei cel bun și blând, iar această prietenie s-a perpetuat și după moartea surorii mele, până la moartea lui, mulți ani mai târziu. Își dădeau seama cu toții că sora mea nu mai avea nici o șansă. Fiindcă iubea munții, au dus-o la un sanatoriu plasat într-un ținut frumos, lângă Hall, în Tirol. Purta numele ușor funest de Gnadenwald [Pădurea milosteniei] – iar noi am lansat, pornind de la acest nume, o serie de glume macabre. Sora mea nu-și făcea iluzii asupra stării ei. Deși avea suferințe de proporții cu adevărat biblice, nu și-a pierdut curajul și disponibilitatea de a râde de

absurditatea lumii şi a vieţii. La ultima mea vizită, m-a tras mai aproape de ea şi mi-a şoptit: „Să-ţi povestesc ceva care o să te facă să râzi. Eu nu mai pot. Mă doare prea tare." Tumoarea îi cuprinsese capul şi umerii; părul îi căzuse; în timpul iradierilor i se provocase, din greşeală, o arsură a laringelui; trupul îi era acoperit de o erupţie care-i pricinuia mâncărimi. Relatarea ei făcea parte din categoria acelora care odinioară ar fi declanşat unul din accesele noastre de râs spasmodic. Mama nu voia să accepte ca îngrijirea surorii mele să fie preluată de personalul bine instruit şi prietenos al sanatoriului. Sora mea nu mai putea dormi de săptămâni în şir, iar mama stătea de veghe alături de ea, odihnindu-se doar din când în când câte o oră. La un moment dat, sora mea a adormit, epuizată. Mama a vrut să se retragă, pe jumătate oarbă de oboseală, şi să doarmă şi ea puţin. Ridicându-se, a observat cu groază că, de pe tavan, un păianjen se lasă în jos pe un fir, exact deasupra capului fetei care abia aţipise. Mama a avut dintotdeauna oroare de păianjeni, nici o altă insectă nu-i provoca atâta scârbă. Văzându-l acum aici, deasupra copilului ei muribund, păianjenul a devenit în ochii ei o chintesenţă a tuturor nenorocirilor care o loviseră. Fără să se mai gândească, şi-a scos un papuc din picior şi a pocnit păianjenul, lipindu-l de perete – cu rezultatul că sora mea s-a trezit înspăimântată şi şi-a pierdut somnul pentru alte trei săptămâni.

S-a delectat văzându-mă că râd cu lacrimi. Mi-a şoptit apoi că i-ar plăcea şi ei să se alăture râsetelor mele – nu-i aşa că era unul din cele mai comice şi ilustrative exemple pentru bunele intenţii mereu ratate ale mamei noastre?

Peste doar câteva săptămâni am înmormântat-o la cimitirul din Hall, în Tirol.

Strausserl

Pe o camee montată ca broşă, un faun aşezat sub un măslin cântă melancolic la nai; deasupra, cele trei panaşe, bogat împodobite cu pene, de pe coiful prinţilor de Wales cu deviza Ich dien. *Totul într-o cutie căptuşită cu catifea, în al cărei capac deschis se găseşte mandatul de arestare a criminalului Landru – ucigaşul atâtor femei. Flori de gheaţă pe geamurile ferestrelor; măsuţa de marmură dintr-o cafenea vieneză, cu câteva ziare prinse în rama ţinută de un bastonaş de bambus. Casiera şade în spate; are părul scurt, pieptănat pe frunte, şi este îmbrăcată într-o rochie mulată pe talie; întocmai ca „femeia fără abdomen" dintr-o baracă a iarmarocului, i se vede doar jumătatea de sus a trupului. Ţine în mână o lupă pe care o ascunde discret când îţi îndrepţi privirile spre ea.*

Era originară din Stettin, Pomerania, şi sublinia acest amănunt în maniera ei senină şi sigură, cu ironica mândrie cu care ar fi vorbit despre o descendenţă întâmplător exotică, de pe o insulă cu populaţie creolă, de exemplu. Căci îşi petrecuse viaţa în multe alte locuri, dar *nu* la Stettin, în Pomerania – se poate să fi trăit temporar chiar şi pe o insulă cu populaţie creolă; în orice caz, fusese ani mulţi peste ocean, în America. Dar faptul că era originară din Pomerania însemna pentru ea garanţia unei soliditǎţi speciale, a unei prospeţimi şi vigori rurale înnăscute, atât a trupului, cât şi a spiritului – pe care germanitatea bismarckiană era încântată să şi-o revendice. Îmbrăcămintea ei a respectat toată viaţa moda timpului: o siluetă impozantă într-o rochie de culoare închisă, mulată pe talie – specifică doamnelor de companie –, lungă până la glezne, închisă până la gât, cu un mic jabou de dantelă şi o bijuterie nepretenţioasă: un ac sau o broşă.

În afara casei n-o vedeai niciodată fără mănuşi negre de piele, în schimb vara umbla adeseori cu capul gol, cu părul – care şi în copilăria mea era deja alb de tot – pieptănat în sus în dreptul tâmplelor, astfel că era înălţat de ambele părţi deasupra frunţii bombate şi apoi rulat spre interior, „ca flacăra unui arzător cu gaz", spunea sora mea. Şi faţa mare, cu nasul scurt şi gura aproape severă, dar de fapt adeseori zâmbitoare, avea o amprentă bismarckiană – trăsăturile sugerând un caracter decis şi ferm; iar sprâncenele ridicate în mod ironic îi conferau o expresie inteligentă, prin urmare suveranitate. Aşa ajunsese la finele secolului al nouăsprezecelea – în calitate de

guvernantă a mamei şi a celorlalte surori – în casa bunicilor mei din Boemia, iar de acolo, împreună cu ei, la Cernăuţi; după un deceniu în care se dedicase altor copii din alte părţi, venise – din păcate doar pentru o scurtă perioadă – la noi, la sora mea şi la mine; la începutul anilor cincizeci a murit, la Viena, în vârstă de aproape nouăzeci de ani; profund ataşată de-a lungul întregii ei vieţi de noi toţi: de bunicii mei, de mama şi de surorile ei, de sora mea şi de mine – mai ataşată de unii dintre noi (în primul rând de mine) decât eram ataşaţi unii de alţii noi, membrii familiei.

Însă tata avea faţă de ea o atitudine rezervată. Era singurul care nu i se adresa, ca noi toţi, cu diminutivul plin de tandreţe „Strausserl", ci cu formula oficială „domnişoara Strauss"; iar dacă vorbea despre ea, spunea „domnişoara Lina Strauss". În felul acesta demonstra însă, în acelaşi timp, profundul respect pe care-l avea pentru ea. Strausserl era o persoană cu o cultură temeinică, fiind şi foarte citită, foarte manierată, ca un om umblat prin lume, şi ştia să-şi ocupe cu decenţă, demnitate şi fermitate locul ce i se cuvenea.

Tata simţea probabil şi că ea îi aprecia calităţile excepţionale în mai mare măsură decât cei din jur, induşi în eroare de furiile şi marotele sale. Când schimba câteva cuvinte cu ea, totul se derula cu un anume ceremonial bazat pe respect reciproc, păstrând însă distanţa, ca atunci când se salută doi scrimeri. Tata nu se simţea obligat să-i acorde mai multă atenţie de atât. S-a convins că sora mea făcuse progrese remarcabile la învăţătură, a aflat că sub influenţa „noii" guvernante chiar şi eu dădeam semne de domesticire şi a plecat iar la „comisii" – adică la vânătoare.

Această atitudine rezervată era uşor de înţeles. Strausserl apăruse în casa noastră într-o perioadă dificilă, „în aer plutea iarăşi o criză", cum caracterizau, mai târziu, sora mea şi cu mine, asemenea momente – referindu-ne la situaţii total ieşite din comun, care n-au reintrat însă pe făgaşul normal nici după ce

Strausserl ne-a părăsit. În aer plutea o criză nu numai în privința căsniciei părinților noștri, ci și a aproape tuturor domeniilor de conviețuire în familie. Mama o scotea tot mai greu la capăt cu sora mea, care devenise o adolescentă încăpățânată. Eu începeam să mă sustrag atât autorității ei, cât și a Cassandrei, dezvoltând trăsături masculine care mamei i se păreau insuportabil de dure și prea diferite de grația băiețașului cu păr buclat care se lipea de ea cu multă tandrețe; căci i-ar fi plăcut să mă vadă în brațele ei, dacă nu chiar ca un îngeraș pictat de Rafael, cel puțin ca unul ieșit din penelul lui Romney sau Vigée Lebrun. Izolarea, însingurarea progresivă o apăsau. Situația noastră financiară era și ea precară. Zestrea mamei fusese consumată deja; resturile averii părinților ei, salvate din război, se topeau din cauza inflației, care ducea la proliferarea hibridă a zerourilor, până se ajungea la nimic. Salariul tatei era – după părerea ei – total incompatibil cu marotele lui costisitoare. Și situația politică rămânea încordată. De-abia acum, adică la începutul anilor douăzeci, noi, foștii austrieci fideli împăratului, începuserăm să ne dăm seama că am pierdut nu numai războiul, ci și propria identitate națională. Constatam că suntem puși în aceeași oală cu germanii; în schimb, tocmai acești germani ne tratau ca pe niște coloniști marginali, de mâna a doua, cum spunea tata: niște „perieci poporani". Mama nu se interesase niciodată de politică; acum însă, noua situație o înspăimânta. Având același respect față de autorități ca odinioară, se speria la simpla vedere a unui polițist. Întreaga casă vibra de nervozitatea ei. Era tocmai în perioada alternanței amețitoare de *mademoiselles* și *misses*, pe care imixtiunea pripită a mamei în metodele lor pedagogice le tulbura mult mai mult decât nesupunerea noastră, făcându-le recalcitrante.

Dar mama considera că răspunzător pentru toate acestea este, într-un fel sau altul, soțul ei (primul), care nu corespundea așteptărilor. Strausserl dăduse curs unui strigăt de ajutor lansat de ea, fiind delegată și de rudele noastre din Viena. Tata nu

avea de unde să ştie că această fostă guvernantă atât de iubită şi ataşată de familie va fi nepărtinitoare faţă de el. Era mult mai plauzibil să creadă că fusese trimisă să-i acopere mamei spatele în toate privinţele, să ne desprindă pe noi, copiii, de el şi să ne atragă în tabăra familiei mamei. Dar până când, după o vreme, mama a evadat într-adevăr, luându-ne cu ea la Viena, Strausserl nu i-a dat tatei nici o ocazie să-i reproşeze că ar juca un rol ocult în cabala familială. Comportamentul ei era ireproşabil, urmărind, discret, echitatea când era vorba de situaţii ambigue şi nemanifestând niciodată o neutralitate laşă. Ce-i drept, avea prea mult tact pentru a-i aminti mamei că odinioară fusese şi guvernanta ei şi a-şi permite vreo observaţie critică sau dojenitoare; în momentele decisive, îşi arăta însă pe faţă dezacordul. În felul acesta a dobândit în curând o autoritate necontestată în casă, exercitând-o de o manieră care îi impunea tatei şi o calma pe mama. Numai că, odată ce tata apuca să aibă idei preconcepute în privinţa cuiva, nu şi le schimba chiar atât de uşor. Şi le-a manifestat în felul său, sugerând pe ocolite că Strauss este, de fapt, un nume evreiesc.

Dacă ar fi bănuit că Strausserl va sădi într-adevăr în noi „fermentul descompunerii" pe care el, în calitate de elev fidel al lui Houston Chamberlain, îl atribuia spiritului iudaic, ar fi fost mândru de intuiţia sa vizionară. Cumsecădenia ei, tipică pentru locuitorii Pomeraniei, nu însemna câtuşi de puţin o disimulare iudaică iscusită a unei origini semite. După 1938, Strausserl a adus dovada inatacabilă a ascendenţei ei ariene. Între timp însă, adică în anii care au urmat scurtei ei şederi în casa noastră părintească, s-a întors la Viena, unde dădea unui număr mare de elevi particulari lecţii de engleză, franceză, italiană şi istoria artei; în toată această perioadă, sora mea şi cu mine am menţinut relaţii strânse cu ea, iar mulţi din elevii ei au devenit prietenii noştri. Toţi erau, fără excepţie, evrei. Continuându-i misiunea de „descompunere", ei ne-au des-

prins de gândirea provincială periculos de obtuză căreia i-am fi putut cădea victime dacă am fi rămas adepții bagajului de idei din mediul nostru.

Spre ruşinea mea, trebuie să recunosc că nu mi-am dat seama imediat de această situație. Eram mândru să fiu fiul unui vânător, nu-mi doream nimic la fel de fierbinte decât să mă dedic şi eu total acestei pasiuni, îl admiram pe tata şi-i iubeam toate marotele, toate absurdităţile, printre care şi antisemitismul aproape patologic – spre norocul meu, nu l-am luat însă niciodată foarte în serios. În realitate, ne venea tot mai greu – firește, surorii mele în mai mică măsură – să luăm în serios ceea ce se petrecea în viața noastră de familie: probabil grație unui instinct de conservare trezit subit la nivelul intelectului, care n-ar fi reuşit, altfel, să suporte toate aberațiile fără să fie prejudiciat; şi au trecut ani mulți, plini de evenimente importante, până să ajung la concluzia că numeroase lucruri ar fi trebuit luate foarte în serios. În primele decenii ale vieții – sora mea a avut parte doar de puțin mai mult de două –, luam totul în derâdere, mai ales aspectele care ne făceau să suferim. Râsul reprezenta mecanismul cu ajutorul căruia reuşeam să menținem incompatibilul la limita compatibilului. Pe mama o apreciam totdeauna cu o anumită *reservatio mentalis* ironică, fiind în acelaşi timp foarte convinşi că prin ea ni s-a transmis tot ce poate fi mai valoros din ceea ce oferă o origine bună şi o educație sănătoasă. La fel şi cu tata: oricât ne-am fi îndoit de ceea ce făcea (scuturând din cap, resemnați, sau condamnându-i trăsnăile), rămâneam convinşi de infailibilitatea lui. Rezervele noastre – în măsura în care ne dădeam seama de ele şi nu le eludam fără să le analizăm mai profund – nu ne zdruncinau credința în legitimitatea justificată a universului nostru privat. Şi deoarece – aşa cum se întâmplă de multe ori – făceam din excentricitățile noastre o legendă familială, socotindu-le, în ultimă instanță, o distincție, am luat obiceiul să interpretăm şi

să acceptăm neurasteniile, stupiditățile și aberațiile unor minți sucite ca pe dovada superiorității unei clase. Or, tocmai în această privință autoritatea lui Strausserl a acționat ca un factor de echilibru.

Mult mai târziu, când mi s-au deschis ochii asupra unor lucruri considerate la vremea lor firești, dar care s-au dovedit după aceea a nu fi câtuși de puțin firești, ba chiar dimpotrivă, întru totul de neînțeles, m-am întrebat uimit cum de a fost posibil să ne complăcem o perioadă atât de lungă să rămânem, într-o lume expusă de la o zi la alta la cele mai profunde mutații, în sfera limitată a prejudecăților noastre. Iar asta se referea nu numai la modul în care ne amăgeam asupra situației noastre sociale și la aprecierile asupra semenilor și asupra noastră, ci la starea de lucruri în genere. Cernăuțiul însemna pentru noi centrul universului. Iar casa noastră era centrul acestui centru. Părerile încetățenite la noi reprezentau axiome ale vieții spirituale din lumea întreagă. Firește că ne-am petrecut copilăria închiși într-un cocon cultural din care ne-am putut desprinde de-abia încetul cu încetul, pe măsură ce dobândeam mai multe cunoștințe și un discernământ mai profund; astfel am înlăturat, strat cu strat, visele ce ne-au învăluit copilăria, depășind clișeele privind originea noastră, în care fuseserăm ambalați fără să ne dăm seama. Și firește că acest proces nu s-a desfășurat lin și pe nesimțite și n-a fost nici lipsit de suferință și împotrivire, ci a evoluat în salturi și cu șocuri, sau în dezvoltări insidioase, pe care le-am sesizat de-abia după ce își arătaseră de mult efectele.

La scurt timp după ce Strausserl a venit la noi și ne-am apropiat întru câtva de ea, ni s-a părut foarte ciudat să ne imaginăm că și pe mama tot ea o crescuse. Era clar că mama preluase de la această educatoare a ei toate normele de comportament, cunoștințele de limbi străine și cele de istoria artei, considerate indispensabile pentru viața spirituală a unor fete de condiție bună; dar nu își însușise nimic din umorul lui Strausserl, din

gândirea ei nesofisticată (care o apropia mai degrabă de tatăl nostru, atât de rezervat, deşi nici el şi nici ea n-ar fi admis bucuros această înrudire spirituală); şi nu-şi însuşise nimic nici din atitudinea receptivă faţă de lume, din lipsa de prejudecăţi şi independenţa intelectuală a acestei femei extraordinare – ca să nu mai vorbim despre respectul ei plin de noblețe pentru orice trăsătură caracteristică a semenilor ei. Nici surorile mamei, care trecuseră şi ele prin mâinile lui Strausserl, nu dădeau dovadă că ar fi preluat multe din aceste trăsături, iar puţinul însuşit era îngropat în prejudecăţi idioate, de clasă, sau chiar în opinii colective, şi mai grave. (Aşa încât, în cele din urmă, am ajuns la concluzia că nu poţi învăţa nimic pe altcineva şi nici nu-ţi poţi însuşi cunoştinţe de la o persoană dacă profesorul şi elevul nu manifestă o afinitate sau identitate fiziologică – tatăl meu vorbea în acest context despre „concordanţă chimică".) Încetul cu încetul, am început să ne dăm seama că ciudăţeniile din casa noastră reprezentau într-adevăr, în oarecare măsură, caracteristicile unei clase sociale, însă ale unei caste aflate în declin şi în mare parte deja apusă; şi că pentru noi nu exista altă soluţie decât să ne desprindem de ea. Dacă acest proces nu s-a petrecut în mod violent, devastator, aşa cum se va petrece în generaţia următoare, este meritul lui Strausserl, care ne-a călăuzit paşii cu multă înţelegere şi multe menajamente.

Ea nu a dat de înţeles cu nici o silabă, cu nici un gest, cu nici o mişcare a pleoapelor, cu nici o privire că evoluţia fostei ei eleve ar fi dezamăgit-o vreodată. O trata pe mama cu aceeaşi dragoste şi delicateţe constantă cu care o tratase probabil odinioară; dar se adăuga acum şi politeţea plină de respect datorată stăpânei casei. În genere, odată cu sosirea lui Strausserl, în casa noastră s-a împământenit un ton mai civilizat, diferit de izbucnirile destul de necontrolate de mai înainte. Chiar şi Cassandra avea o ţinută mai fermă în uniforma ei sterilizată de doică, deoarece i se recunoscuse, în fine, o anumită demnitate,

pe care nu i-o putea contesta nici o aşa-zisă englezoaică din Smirna cu pretenţii de guvernantă, şi nici vreo franţuzoaică dubioasă din Marsilia. Demnitatea lui Strausserl veghea asupra demnităţii noastre; în plus, ne simţeam mai degajaţi, râdeam mai des şi fără răutate şi reacţionam cu mai multă indulgenţă la ceea ce continua să ne chinuiască şi acum: adică, din păcate, la repetatele izbucniri temperamentale şi la ideile fixe ale mamei. Şi numai când o anumită îngustime de vederi degenera în meschinărie intervenţia decisă a lui Strausserl ne atrăgea atenţia asupra discrepanţei fundamentale în materie de concepţie de viaţă dintre oamenii civilizaţi şi noi. Iar noi ne grăbeam să dăm curs recomandărilor ei indirecte.

Firește că toate acestea nu s-au petrecut cât ai bate din palme. În vara lui 1921, când Strausserl a ajuns la noi, venind de la Viena, am fost atât de intimidat, încât, pentru a-i fi prezentat, a trebuit să fiu scos aproape cu forţa din camera Cassandrei, unde mă refugiasem. Auzisem de ea de când mă ştiam, în familie se vorbea despre ea ca despre o rudă momentan absentă, dar cu atât mai dragă; era prezentă în cele mai multe povestiri din tinereţea mamei – pentru mine o epocă mitică, încă mai pierdută în negura preistoriei decât acea perioadă, pe care n-o voi putea recupera niciodată, când sora mea exista deja „pe lume", eu însă nu. Aş fi considerat-o o figură de basm dacă, la zilele de naştere, la Crăciun şi Paşti, n-am fi primit cu regularitate de la ea cărţi poştale ilustrate, de obicei reproduceri ale unor tablouri pictate de maeştri vechi, mai ales din Toscana – se spunea că Strausserl trăise mulţi ani la Florenţa; iar fondul auriu al acelor Bune-Vestiri căptuşise locşorul din sufletul meu unde era plasat numele ei. Ea trăia în mine cu mult înainte de a apărea posibilitatea să vină la noi; iar în ziua când ni s-a comunicat noutatea, mi s-a părut că am de-a face cu un miracol greu de crezut – aproape o profanare. Pe această martoră a gloriei pierdute a casei noastre, la care eu nu putusem fi

părtaş, pe această păstrătoare a unei perioade irecuperabile, a cărei prezenţă „pe lume" se situa şi mai departe în trecutul misterios decât cea a surorii mele, aveam deci s-o văd în carne şi oase; urma să prindă contururi concrete – *ea*, participanta la o realitate ce nu mai era reală, era poate doar o afirmaţie a celor care existaseră înaintea mea; *ea*, prezentă doar în fragmente, dar chiar şi în ele o puteam intui doar în clipe trecătoare de inspiraţie – de fiecare dată numai o secundă şi într-o formă specifică, în care recunoşteam ceva recunoscut (ca, de exemplu, în speteaza de fier forjat a banchetei din barca cu vâsle de la „Odaia"...) –, deci urma acum să apar în faţa *ei* şi să mă prezint ca elev al ei, aşa cum o făcusem în ultimii ani, tot mai recalcitrant, înaintea acelor *misses* Fiala şi Knowles sau a lui *mademoiselle* Derain (aceasta din urmă avea într-adevăr acelaşi nume ca pictorul), care apăreau şi dispăreau ca nişte meteoriţi. Cassandra m-a spălat pe mâini şi pe faţă, mi-a periat părul şi m-a împins prin sala de studiu, iar apoi în salon. Acolo am zărit-o, tronând maiestuos, alături de mama: figura mitică a familiei mamei, domnişoara Lina Strauss, care tocmai sosise. Sora mea era lângă era – familiarizată deja, se pare – şi se uita curioasă la mine: am avut impresia că îmi aruncă o privire răutăcioasă.

Din fericire, era o zi de vară luminoasă, aşa că, spre plăcuta mea surprindere, domnişoara Strauss nu era îmbrăcată în rochia neagră, sobră, după moda de la finele secolului, ca o pruncucigaşă dintr-un cabinet cu figurine de ceară – aşa cum mi-o imaginasem eu –, ci purta o rochie de voiaj albă şi o jacheţică scurtă de aceeaşi culoare; ce-i drept, rochia închisă până la gât avea un croi demodat, dar era măcar în ton cu vremea splendidă de afară, a cărei strălucire umplea camera. „Iată-l şi pe el!" a exclamat ea de parcă ar fi salutat un vechi cunoscut, întinzându-mi ambele mâini îmbrăcate în mănuşi negre; eu am luat una din ele şi am sărutat-o, aşa cum mi se spusese că trebuie să fac, cu toată politeţea, când salutam o doamnă; deşi în aceeaşi clipă

mi-am dat seama că nu era potrivit să săruți mâna unei guvernante – și încă, în plus, o mână într-o mănușă neagră; în cazul lui *mademoiselle* Derain sau *miss* Knowles nici nu mi-ar fi trecut prin minte așa ceva. Fără să vreau, m-am uitat la sora mea. Dar făptura masivă în alb s-a interpus între noi. Domnișoara Lina Strauss a îngenuncheat în fața mea, m-a luat în brațe și m-a sărutat, spunând: „E prea politicos. Vom stabili mai târziu cu cine trebuie să fie amabil fără să exagereze." Continuând să mă țină de mână și după ce s-a ridicat, și-a pus cealaltă mână pe umărul surorii mele și a adăugat: „Arătați-mi acum care este camera mea. Trebuie să mă odihnesc puțin după călătorie. Sunt de aproape două zile pe drum." Am observat că mama asistase la această scenă ca la o piesă de teatru nostimă în care copiii ei reușiți se prezentaseră foarte bine – în orice caz, mult mai bine decât cu ocazia balurilor costumate organizate de ea în anii trecuți cu intenții atât de bune. În fine, ne comportaserăm cu grația dorită – ca într-un tablou de familie din epoca Biedermeier; iar ea savura momentul: satisfacția maternă – manifestată destul de rar – îi prilejuia unul din puținele momente în care se simțea relaxată, desprinsă de sine însăși și de obsesia îndeplinirii îndatoririlor ei și exonerată de sentimentele subliminale de vinovăție; o transpunea într-o dispoziție foarte diferită de rigurozitatea nervoasă și autoritară cu care le supraveghease pe predecesoarele lui Strausserl în relațiile cu noi. Era prima anticipare a efectelor benefice ale prezenței lui Strausserl în casa noastră.

Îmi amintesc că, în naivitatea mea, am stat la pândă să văd dacă apariția ei impunătoare îl va face și pe tata să-i sărute mâna, ca mine, în clipa când se va afla în fața ei. Nu numai că tata se lăsa greu convins să sărute mâna cuiva – cu excepția alesei inimii lui din acel moment –, dar el și „domnișoara Lina Strauss" se cunoșteau din acea perioadă legendară în care toți ceilalți erau deja „pe lume", în afară de mine; iar comentariul lui după revedere, când îi dăduse un bună ziua foarte oficial, se limitase la observația seacă: „Nici asta n-a întinerit între timp."

Pe atunci – mă refer la vara anului 1921 – Strausserl avea probabil peste şaizeci de ani – n-am aflat niciodată vârsta ei exactă; în orice caz, era mult mai în vârstă decât tata, care se născuse în 1876. La mama venise în 1898, când ea avea opt ani, rămânând în familie până cu puțin înainte de căsătoria ei din 1909. Înseamnă că pe tata trebuie să-l fi cunoscut ca logodnic cu căciulă de lână pe cap, în vara anului 1908. Date magice! Mă neliniștea fiindcă reprezentau un preludiu la naşterea surorii mele – adică la acea experiență de viață pe care ea o avea în plus față de mine. Iat-o, prin urmare, aici pe marea păstrătoare a sigiliului acestei comori – am început să urmăresc cu gelozie evoluția relației dintre ele două, vrând să văd dacă sora mea va încerca să stabilească o legătură tainică mai profundă cu noua noastră colocatară, atât de importantă din multe puncte de vedere... Dar s-a întâmplat ceva miraculos. Trecuseră de-abia câteva săptămâni, iar Strausserl a plecat doar cu mine la „Odaia".

Trebuie să povestesc mai întâi cum mi-a câştigat încrederea. Spre deosebire de copiii din ziua de astăzi, noi nu am fost răsfățați cu cadouri. Darurile mamei de Crăciun şi de ziua de naştere erau alese cu multă empatie şi ne fericeau, dar nu puteau fi câtuşi de puțin numite luxoase. Legendara machetă a vaporului care se scufundase atât de rapid la Constanța a aparținut unei epoci mai târzii, când casa părintească se destrămase deja, iar mama voia să compenseze astfel trimiterea mea departe de ea, la şcoala din Braşov, unde mă chinuia dorul de casă. Cât timp trăiserăm cu toții laolaltă, noi, copiii, ne-am mulțumit însă cu câteva animale de cârpă, rămase din primii ani ai copilăriei – firește, pe lângă animalele adevărate: câinii noştri, câtva timp iepuri de casă şi două sau trei păsări cu aripile rupte, găsite în grădină: o coțofană, un măcăleandru, un graur – până când mama a auzit de undeva că transmit meningită şi tuberculoză. Păpuşile surorii mele putrezeau la „Odaia", ea nu mai voia să vadă nici una. „Fratele meu german" se

stricase; la puțin timp după ce soldatul român îl azvârlise în șanț, îi plesnise burta și din ea se scursese un amestec neapetisant de paie și rumeguș; nu mai rămăsese decât uniforma care spânzura pe el, confecționată dintr-o pâslă ce părea deodată de calitate foarte proastă; capul blond care se bălăbănea deasupra avea o expresie de prostănac și își pierduse șepcuța de recrut. Mingea cu scene de la circ mi-o șterpelise băiatul care mă sedusese să-mi părăsesc rezervația din grădină. Sabia de jucărie îmi fusese luată după ce rănisem cu ea un copil al noilor stăpâni ai țării, conjurând probabil în felul acesta spiritul lor vindicativ până la a șaptea spiță; iar cei câțiva soldăței de plumb fuseseră ascunși de Cassandra într-o cutie ca să nu trezească animozitatea tatei – care, cum se știe, detesta tot ce avea legătură cu milităria. Adevăratul motiv era însă, și de data aceasta, faptul că reprezentau dragoni austrieci care puteau fi priviți de asemenea chiorâș de către români.

Deși apăruse și dispăruse atât de meteoric, Miss Knowles introdusese în casă jocuri de societate; le jucam șezând foarte civilizat la masă – de exemplu, *tiddlywinks*, care ne-a plictisit curând, după ce aproape că ne spărsesem unul altuia capul din cauza lui. Și mai proastă era situația cu „Moara" și „Nu te supăra, frate" – căci nici unul din noi nu era „bun la pagubă", după cum spunea *miss* a noastră cea cu dinți mari, în maniera ei britanică optimistă. Îmi doream cu ardoare un trenuleț, dar nu l-am primit niciodată, deși cadourile cu care ne fericea și mituia mama de Crăciun și la ziua de naștere au devenit cu timpul mai costisitoare. Dintr-un trecut foarte nebulos (lângă Trieste? în Austria Superioară?), îmi amintesc de un carton găurit în care niște bile de sticlă colorată puteau fi aranjate să formeze diferite modele – de-a lungul întregii mele vieți, anumite ornamente, reclame luminoase, iar mai nou unele fotografii recompuse sub formă de imagini computerizate au trezit în sufletul meu, cu o putere evocatoare aproape electrizantă, acea veche impresie optică. Fiecare obiect pe care-l puteam

considera proprietatea noastră personală ne capta pentru câtva timp toate simțurile, senzația fiind intensificată de teama de a-l pierde iar – și poate că tocmai de aceea, în curând, îl și pierdeam adeseori, așa încât, în cele din urmă, după ce susceptibilitatea noastră a fost atât de des lezată, simțul proprietății ne-a slăbit foarte mult. (Se poate ca urmările să se fi arătat mai târziu și în relațiile amoroase.)

Strausserl mi-a făcut cadou cea mai frumoasă jucărie din copilăria mea. Mi-o adusese de la Viena și a scos-o dintr-o cutie mare – prima pe care a despachetat-o când am condus-o, după sosire, în camera ei și i s-au adus și geamantanele. „I-a aparținut unchiului tău Rudolf", mi-a spus, scoțând cu grijă, din ambalajul de foiță, două cutii de lemn, din care una mai mare și mai ușoară, iar cealaltă mai mică și mai grea. Bucuria și nerăbdarea mea de a vedea ce conțin erau atât de mari, încât nu m-a interesat ce cadou primise sora mea – și, de fapt, am și uitat despre ce era vorba. Încurajat de femeia străină, cu părul alb, în rochie de voiaj și cu mănuși negre, care încă însemna o realitate mult prea copleșitoare ca s-o pot identifica total cu numele legendar „Strausserl", am deschis cu precauție cele două cutii, una după alta. Capacul celei mai ușoare putea fi deșurubat și înșurubat; dacă îl apăsai ușor, se închidea peste vreo trei duzini de rânduri de fante cam de un centimetru adâncime, așezate paralel unul sub altul, ca într-un caiet dictando. Cutia mai grea avea două despărțituri; într-una se găsea un mic valț manual și câteva sticluțe cu diferite tincturi colorate; cealaltă era plină până sus cu știfturi din plumb, în patru muchii. Luând unul în mână, am descoperit la un capăt, tăiată în relief, litera *F*; pe al doilea, un *a*. Erau literele unei mici prese tipografice pe măsura mea. Degetele înmănușate în piele neagră ale noii noastre educatoare mi-au luat cele două litere, le-au așezat într-unul din rânduri, au cules și alte litere din despărțitura cutiei, au înlăturat unele și au selectat altele, apoi au compus, literă cu literă, cuvântul „Familia",

iar în continuare numele nostru. De-abia după aceea şi-a scos mănuşile, ca un om care îşi terminase o misiune. „Această mică presă tipografică este din America", a spus ea. „Îţi voi povesti la un moment dat de unde o am. Căci i-am dăruit-o, la vremea sa, unchiului tău Rudolf." Apoi a adăugat în treacăt: „Nu s-a jucat prea des cu ea." (Miss Knowles ar fi spus *We are not surprised!*[1]) M-am uitat la rânduri şi am spus: „Dar dacă pun acum o hârtie deasupra şi trag o probă de tipar, numele nostru va apărea inversat, ca în oglindă." Strausserl a ezitat o clipă, a rămas pe gânduri, a scos din cutie altă literă, s-a uitat la ea de aproape şi a spus: „Ai dreptate. Literele sunt turnate greşit. Probabil că acesta e motivul pentru care unchiului Rudolf nu i-a plăcut să se joace cu presa tipografică. Eşti foarte perspicace din moment ce ai observat totul atât de repede."

Era mai mult decât o scuză pentru faptul că n-aveam să pot niciodată tipări cu acea minunată presă un text lizibil de la stânga la dreapta. O asemenea laudă, şi încă rostită în faţa surorii mele, însemna un triumf, un adevărat balsam pentru vanitatea mea rănită. Din acel moment am iubit-o pe doamna în alb şi nu am mai numit-o decât Strausserl. Şi pot afirma că şi ea a răspuns dragostei mele. A devenit salvatoarea mea influentă, ajutându-mă în momentele de cumpănă din timpul adolescenţei, întocmai cum mă ajutase Cassandra în timpul copilăriei.

Iată o dovadă a impresiei durabile pe care mi-a lăsat-o: Strausserl trăieşte mai viu în memoria mea acustică decât în cea vizuală – iar amintirea acustică are un efect de profunzime pluridimensional, ce conferă unui motiv muzical de mult uitat, atunci când îl auzi din nou, puterea de a reactualiza esenţa unei epoci în măsură mai mare şi în chip mai durabil decât în cazul obiectului memorat vizual. Există o serie de sunete cu impact asupra sufletului meu de-a lungul vieţii – şi când spun

1 Asta nu ne surprinde! (engl.) (*N.t.*)

asta nu mă gândesc la marea muzică sau la clopotele de Paşti, ci la trăirile auditive ultime ale biografiei mele sentimentale; aş putea umple cu ele o listă întreagă, compusă din banalităţi acustice eterogene, ce caracterizează această biografie tocmai fiindcă reprezintă locuri comune. De exemplu: clopoţeii saniei în timpul iernii sau detunăturile flintei în spatele frunzişului îngălbenit al mestecenilor, într-o zi senină de toamnă; ciripitul mierlei pe o uliţă laterală dintr-un mare oraş, în timpul serii; lătratul înălţat spre lună al unui câine şi huruitul pierdut în depărtări al unei căruţe ţărăneşti ce trece noaptea pe o şosea est-europeană, sub bolta cerească presărată cu stele; pârâitul ritmic al şeii şi zgomotul făcut de caii care îşi muşcă zăbala în timpul unei plimbări călare, alături de cineva; sau, într-o după-amiază searbădă de duminică, clămpănitul la pian, mereu întrerupt şi apoi reluat, al unui copil care exersează undeva, într-o casă din vecini, alternând din când în când cu crâmpeiele, aduse de vânt, ale aclamaţiilor spectatorilor de pe un stadion îndepărtat... Printre asemenea pietre de hotar acustice care tivesc drumul vieţii mele, evocarea vocii joase a lui Strausserl şi a râsului ei plin de bunăvoinţă, gutural, ca uguitul porumbeilor, mi-o readuce în amintire în plenitudinea prezenţei ei blajine, înţelegătoare şi inteligente – şi în acelaşi timp retrăiesc şi sentimentul de satisfacţie pe care-l încerca mândria mea atunci când anumite însuşiri ale mele se bucurau de aprecierea ei – însuşiri care până atunci provocaseră doar râsul ţărănos, necioplit al Cassandrei sau admonestările membrilor familiei.

Strausserl a descoperit şi a încurajat talentul meu de a observa şi a descrie cu umor realitatea, atrăgându-le şi celorlalţi atenţia asupra acestei înzestrări. Nu sunt însă foarte sigur că descoperirea ei a avut doar rezultate benefice pentru mine. Printre păcatele mele – chiar dacă foarte nevinovate – se găseşte şi tendinţa de a vrea să câştig simpatia celorlalţi amuzându-i

cu ajutorul unor exagerări comice care ajung până la paradox şi burlesc (deşi n-am totdeauna succesul dorit). În orice caz însă, încurajările lui Strausserl au însemnat un adevărat balsam pentru mine în acele zile dificile când mă desprindeam definitiv de protecţia oferită de statutul de copil şi atingeam vârsta la care conştiinţa trezită îţi dă ghes dezorientată, speriată de intuiţii vizionare şi în acelaşi timp oprimată de primele semne ale pubertăţii. Dar nu Strausserl, cu simţul ei pentru echilibru şi măsură, m-a încurajat să mă cobor la maimuţărelile la care mă dedam când mă sustrăgeam supravegherii ei. Ea s-a limitat – încercând să mă influenţeze în aceeaşi direcţie – să cultive cu ponderaţie simţul meu pentru aspectele groteşti ale vieţii. Iar asta se petrecea cu ajutorul unui schimb de priviri discret între noi doi, în momentele când situaţia ameninţa să alunece în absurd – ceea ce în casa noastră se întâmpla destul de des. Privirea era rapidă şi discretă, reducându-se la clipa când ochii ni se întâlneau, după care rămânea fermă şi oarecum indiferentă, de parcă această încrucişare a privirilor ar fi fost o pură întâmplare, şi nu semnul concordanţei în aprecierea celor văzute. În felul acesta, privirile nu expuneau pe nimeni şi, în primul rând, nu se trădau. Nu denotau complicitate, ci doar constatau că două inteligenţe situate pe aceeaşi lungime de undă ajunseseră la aceeaşi percepţie.

Apropierea dintre noi a început odată cu rugămintea lui Strausserl de a-i „traduce" talmeş-balmeşul germano-româno-ucraineano-idiş vorbit de Cassandra. M-am grăbit să exagerez aspectele comice ale acestui limbaj şi i-am prezentat şi colecţia de anecdote care se adunaseră în decursul anilor în jurul doicii mele exotice. Savuram amuzamentul lui Strausserl, dar mă bucura şi mai mult să constat că, spre deosebire de *miss* Fiala sau *mademoiselle* Derain, ea n-o disprețuia din cauza asta pe „sălbatică", uitându-se de sus la ea, ci, dimpotrivă, o trata cu mai multă considerație şi cu o atenție plină de înțelegere. Cassandra s-a ataşat de ea, ca un cățel părăsit care şi-a găsit, în fine, stăpânul.

Strausserl a luat-o sub aripa ei ocrotitoare. Sunt convins că *ea* a fost aceea care a învățat-o o serie de lucruri utile pentru menaj, pe care Cassandra le-a valorificat mai târziu în gospodăria tatei, după ce el rămăsese singur. În ceea ce mă privește, m-am atașat și mai mult decât Cassandra de Strausserl; și am convingerea că și *eu* îi datorez domnișoarei Lina Strauss puținele virtuți de care am dat dovadă în decursul vieții. Se numără printre acestea și străduințele neîncetate de a combate o fatală indiferență – o indolență înnăscută a sufletului meu. Am avut totdeauna tendința – o am și acum – de a simula, față de mine și față de alții, niște sentimente care, în realitate, sunt cât se poate de anemice. Înaintea apariției lui Strausserl, singurul sentiment sincer pe care l-am avut, în toată copilăria mea, a fost cel de ură.

Căci era firesc să urăsc o soră care-mi întărâta la maximum irascibilitatea, cu aceeași măiestrie jucăușă cu care se pricepea să arunce conul dublu al jucăriei *diabolo,* prinzându-l apoi iar, fără nici un efort, de sforicica întinsă între cele două bețișoare ținute în mâna ei îndemânatică. Uneori o uram din cauza asta cu o fervoare de-a dreptul religioasă. Aș fi fost în stare s-o omor când își bătea joc de mine fiindcă își dădea seama că sunt îndrăgostit de o doamnă de pe vreo poză pe care o decupam dintr-o revistă de modă a mamei; sau când alegea dintre hăinuțele identice – în care mama încă ne îmbrăca –, în mod intenționat, tocmai pe cele despre care știa că nu le pot suferi din cauza aspectului lor feminin; sau când modifica pe furiș propoziția alcătuită de mine cu greutate în presa tipografică a lui Strausserl, astfel că textul imprimat – care oricum apărea invers, ca imagine în oglindă, fiind greu de citit – ajungea să fie plin de cuvinte ce-i denaturau conținutul și plin de greșeli ortografice pe care mi le băga apoi, sarcastică, sub nas când eu mă pregăteam, fără să bănuiesc nimic, să arăt și altora foaia, mândru de realizarea mea. Nu i-a trecut nimănui prin minte că acea cutie de culegere era incompletă și că ar fi trebuit să se

alcătuiască mai întâi matriţe, şi după aceasta să se imprime textele. Probabil că unchiul Rudolf le rătăcise pe undeva. Eu însă îmi tipăream mai departe, netulburat şi cu toată pasiunea, textele cu imaginea inversată, ca în oglindă, şi reacţionam cu sălbăticie la tentativa oricui de a interveni în jocul meu. Dar Strausserl a recurs la aceeaşi tactică la care recursese Cassandra odinioară, când exacerbase războiul nostru legat de oalele de noapte ducându-l până la limita grotescului şi transformându-l în felul acesta în joc – prin urmare dezamorsându-l. Şi anume, a dezvoltat modificările introduse de sora mea în text, alcătuind fraze noi şi comice, a dat greşelilor ortografice dimensiuni monstruoase, apoi ne-a sugerat să recompunem nonsensul creând palindromuri, care să rămână neafectate de citirea inversă, în oglindă. Şi, înainte de a ne da seama ce se întâmplă, sora mea şi cu mine ne-am trezit stând amândoi alături, cu obrajii îmbujoraţi, aplecaţi asupra cutiei de culegere.

Eu eram un copil prietenos, iar mai târziu am devenit un tânăr blajin. Într-o zi am surprins-o pe mama spunându-i cuiva care îmi lăuda pacienţa: „Nu este deloc răbdător. Are o inimă rece." Şi avea dreptate. Au existat puţine sentimente şi emoţii – oricât de vijelioase în prima clipă – care să nu se fi stins în climatul rece al sinelui meu mai profund. Am fost la un moment dat pe punctul de a-i mărturisi lui Strausserl acest lucru. Era la ani mulţi după ce plecase de la noi, în iarna lui 1937 – sora mea murise deja de cinci ani, copilăria se pierduse în negura unor depărtări mitice. După câţiva ani aventuroşi petrecuţi la Bucureşti, mă întorsesem la Viena. Strausserl trăia acolo, dând lecţii particulare – era o figură de cult pentru numeroşii ei elevi (majoritatea evrei). Nu ne mai văzuserăm de la moartea surorii mele, cu toate acestea ne simţeam la fel de apropiaţi ca odinioară şi nu m-am jenat să-i povestesc despre conflictul lipsit de demnitate dintre mama şi Philipp din cauza proprietăţii „Odaia". I-am povestit şi despre ultima mea partidă de vânătoare de acolo, împreună cu tata, spunându-i că

am considerat împuşcătura mea întâmplătoare şi plină de succes drept sfârşitul unei faze a vieţii mele. „Poate că nu numai tu ai resimţit-o aşa", mi-a spus Strausserl. Atunci n-am dat prea mare importanţă observaţiei ei, care peste doar câteva luni, adică în martie 1938, avea să se dovedească foarte pertinentă. Dar m-am simţit tentat să vorbesc despre trecut, de parcă previziunile ei s-ar fi îndeplinit deja. Începutul de frază magic „Îţi mai aminteşti, atunci..." avea acel substrat melancolic, ironic, cu care descopeream multiplele momente de orbire ce ne împiedicaseră să apreciem corect prezentul care trecuse. „Îţi mai aminteşti...", i-am spus bătrânei doamne în negru (în cei cincisprezece ani care trecuseră cu o repeziciune halucinantă de la perioada benefică petrecută de ea în casa mea părintească şi până la acel ultim an de pace precară dintre cele două războaie mondiale cataclismice, n-o mai văzusem nici o singură dată în rochia albă de vară; în felul acesta, imaginea care îmi rămăsese în amintire despre apariţia ei în Bucovina era legată, în sufletul meu, de viziunea involuntară a unei lumi însorite, sub un cer albastru fără pic de nori; iar această imagine se deosebea foarte mult de toate suferinţele şi problemele reale ale tranziţiei de la copilărie la adolescenţă, care marcaseră în ochii mei acea epocă. Strausserl din perioada aceea rămăsese pentru mine o apariţie tinerească, legată de vacanţă, deşi în jurul anului 1922 ea trebuie să fi fost deja o femeie de vârstă mijlocie. Matroana impozantă cu care stăteam de vorbă la începutul iernii cenuşii a anului 1937, în camera plină de mobile şi suvenire din casa unui protector de-al ei din Viena, aparţinea perioadei agitate şi confuze a anilor mei de formare, după care devenisem un tânăr cât de cât conştient de realitate, deşi încă înspăimântător de desprins de lumea în care trăiam. Îmbrăcată ca o văduvă, cu *deux-pièces*-uri negre al căror croi părea acum şi mai demodat decât odinioară, cu ţinuta ei parcă şi mai dreaptă şi fruntea înaltă, ca a lui Ibsen, te ducea cu gândul la o epocă mult mai îndepărtată, care ajungea în era victoriană – atunci, în 1937, trebuie să fi

avut peste şaptezeci de ani; dar inteligenţa ei era la fel de vie şi ascuţită ca mai demult, iar Strausserl era şi acum dispusă să râdă în orice clipă).

„Îţi mai aminteşti", am început eu, „de prima noastră călătorie la «Odaia»? Eram numai noi doi. Tata ne-a dus până acolo, dar a plecat de îndată mai departe, iar în ziua următoare a revenit să ne ia. M-ai condus prin gospodărie, mi-ai arătat totul foarte amănunţit şi mi-ai explicat cum fusese organizată viaţa pe vremea bunicilor mei şi cum veneau mama şi surorile ei aici vara, ca eleve ale tale; apoi, cum au fost exilaţi aici părinţii mei – în concepţia mamei; tata era mereu la „comisii", mama petrecea cea mai mare parte a anului în Egipt sau în Elveţia, iar sora mea rămăsese unica stăpână, împreună cu suita de dădace şi slujitori: un copil lăsat mai mult singur, care creştea aproape într-o atmosferă de vrajă, şi totuşi un copil plin de poezie şi fericit – dar, în ultimă instanţă, doar un copil şi atât; un copil al familiei noastre, cu nimic mai altfel decât eram eu... iar pentru mine asta a însemnat vindecarea de trauma cauzată de anii în care eu încă nu eram pe lume, ea, în schimb, da. N-aş putea explica nici cum şi nici de ce. Dar gelozia mea în privinţa ei şi-a pierdut amărăciunea. Mi-am dat deodată seama: cei patru ani plini de miracole pe care ea îi avea în plus faţă de mine nu-i aparţineau exclusiv. Fuseseră pe lume toţi ceilalţi odată cu ea; iar la aceşti „ceilalţi" m-am adăugat după aceea şi eu; chiar dacă venisem cu întârziere, făceam parte dintre ei. Fusesem – nu ştiu cum să spun –, fusesem acceptat în fluxul timpului. Timpul netrăit de mine făcea şi el parte din lumea în care existam. «Odaia» nu mai reprezenta un monument lipsit de viaţă, închinat surorii mele. Nu trebuia decât să şterg praful depus pe mobile ca încăperile să prindă din nou viaţă, stafiile care stăteau la pândă ca în muzee, în spatele obiectelor, să fie alungate. Porţiunea de viaţă plină de mister a surorii mele, pe care ea o păzea cu atâta străşnicie şi gelozie, îmi aparţinea de-acum înainte şi mie."

„Da", a confirmat Strausserl, „a devenit istorie, a încetat să mai fie un mit".

„Dar oare nu din cauza asta a murit sora mea?" am întrebat-o.

„Nu", a spus Strausserl. „S-ar putea ca renunțarea la mit să-i fi slăbit forța vitală. Dar n-a avut încotro, a trebuit să procedeze așa. E periculos să te avânți prea adânc în lumea miturilor."

„După cum este periculoasă și orice acțiune căreia nu i te abandonezi în totalitate. Am convingerea că un om care se prăbușește de pe un versant stâncos ar putea zbura dacă s-ar abandona total acestei prăbușiri."

„Așa este", a spus Strausserl. „Dar numai până la impactul cu solul."

„Ceea ce-mi place la Pomerania este lipsa ei de fantezie."

„Bine faci. Hai să mai vorbim despre «Odaia»."

„Da", am răspuns. „Îți mai amintești cum ți-am povestit că am fost odată acolo cu mama mea și m-am certat cu ea? ...Fusese unul din ceasurile pline de intimitate dintre noi... ne plimbam strâns îmbrățișați, mama și copilul, atât de legați unul de altul ca și în altă ocazie – mai înainte? după aceea? –, la Constanța, când vaporul meu minunat s-a scufundat readucându-ne la realitate, iar noi am început amândoi să râdem și ne-am dus să luăm o înghețată, ca o pereche de îndrăgostiți pe care nimic nu-i poate tulbura...

Atunci, adică la «Odaia», armonia dintre noi a fost și mai desăvârșită, plecaserăm pe furiș, numai noi doi, nici măcar Cassandra nu se mai interpunea între noi; iar eu mi-am luat inima în dinți și am întrebat-o dacă n-aș putea primi un ponei, ar fi fost atât de simplu să-l ținem la «Odaia»; și dacă veneam aici doar o dată pe săptămână, sau măcar o dată pe lună – ar fi fost totuși poneiul meu. Dar mama a scuturat, indispusă, din cap – știi doar cum înlemnește dintr-odată când o cuprinde panica –, firește că am ghicit imediat motivul: se temea să mă lase să călăresc, aș fi putut cădea, mi-aș fi putut frânge gâtul, poneiul mă putea călca în picioare, ba chiar putea s-o ia din

loc cu mine în spinare şi să dispărem pentru totdeauna – şi Dumnezeu ştie câte altele... Păi, am ripostat eu, nici n-ar trebui s-o pornesc călare, aşa, de capul meu; doar puţin în jurul casei, prin curte şi în parc, sau în ceea ce *noi* numeam parc; de altfel, am adăugat, aş putea să-l înham la trăsurica pe care a avut-o unchiul Rudolf pentru poneiul lui şi care există încă în remiză. Dar mama a devenit de-a dreptul dură, spunând că nu, că este total exclus, că aşa ceva nici nu intră în discuţie. Iar pe mine m-a apucat o asemenea furie, încât am luat-o la fugă în livadă, unde ea nu avea să mă caute. O uram din suflet, atât din cauza refuzului categoric, cât şi pentru că distrusese acea oră frumoasă cu lipsa ei de înţelegere şi angoasele exacerbate până la obsesie, până la patologic; o uram pentru duritatea obstinată şi lipsită de scupule de care se lăsa acaparată când o cuprindea panica. O uram pentru acel moment de fericire ratat şi pentru toate celelalte când ne înveninase viaţa cu maniile ei absurde, pentru fiecare pilulă de Formamint îndesată în gurile noastre. Îţi mai aminteşti de minunatele mere din livada de la «Odaia», cu coaja lor subţire de un verzui deschis? Era cam singurul produs al gospodăriei de-acolo pe care-l primeam – în afară de crapii de la Crăciun şi anghinarele tale; chiar şi ele trebuiau spălate cu o soluţie de permanganat înainte de-a avea voie să muşcăm din ele. Ei bine, după ce am abandonat-o pe mama, plin de ură, am găsit sub un pom un coş plin cu asemenea mere, dar, când am vrut să iau unul, din copac a sărit un bărbat uriaş, un fel de încrucişare între Rasputin şi Tolstoi, în cizme solide, cu o cămaşă rusească, cu un păr lăţos care-i cădea pe umeri şi o barbă lungă până la buric; şi a început să mă ocărască, să latre cu o voce de urs... Era unul din lipovenii care cumpărau, în Bucovina, recolta de fructe de la producători. Nu-l observasem în pom şi nici nu ştiam că fructele noastre sunt deja vândute; văzându-l pogorându-se parcă din cer şi auzindu-l cum mă suduie cu vorbe dure, m-am speriat de moarte, m-am simţit distrus, nu numai fiindcă fusesem surprins furând, ci – mai grav – fiindcă am

interpretat apariția lui intempestivă și demascarea mea ca o pedeapsă pentru că îmi uram mama – ca o adevărată pedeapsă a lui Dumnezeu. Îți mai amintești, Strausserl? Ți-am povestit acest episod atunci când am fost numai noi doi la «Odaia», iar tu m-ai întrebat în ce cred."

„Și?" a întrebat Strausserl. „Ce mi-ai răspuns?"

„Ce să-ți fi putut răspunde atunci? Și ce ți-aș putea răspunde astăzi? În ce cred? În totul și în nimic, întocmai ca atunci. Poate că astăzi ceva mai puțin în totul și – tot atât de conștient – ceva mai mult în nimic. Nu mă interesează. Doar știi mai bine ca alții care a fost educația noastră religioasă. Ne-ai numit totdeauna moștenitorii păgâni fericiți ai creștinismului.

Cassandra n-a scăpat nici o ocazie să mă care după ea prin biserici ortodoxe și am impresia că acolo m-am simțit cel mai bine, în coconul semiîntunericului mistic al lemnului brun-închis, tocit și viermănos, și al auriului și roșului coșcovit al iconografiei stereotipe: un firmament cu sfinți cu fețe înguste și nimb strălucitor în jurul capetelor frumos pieptănate; mă adormea fumul de tămâie și aroma de miere a lumânărilor de ceară de albine; mă legăna împletirea melodioasă a vocilor de bas, bariton și tenor, ieșite din gâtlejurile bărboase, care vibrau între potcapuri și rasele monahale slinoase. Dar cea mai lascivă evlavie – dacă îmi permiți să mă exprim așa – am simțit-o, firește, cu ocazia slujbelor catolice din luna mai în onoarea Fecioarei Maria (în pofida atmosferei de nuntă pisicească din jur), deoarece era vorba de religia mamei din copilăria ei – mai bine zis, *fosta* ei religie. Din ea n-a mai rămas decât o carte de rugăciuni legată în catifea roșie, pe care mama a deschis-o probabil pentru ultima dată la căsătoria ei, după care n-a mai pus mâna pe ea, precum și un rozariu tot atât de puțin folosit. Iar din cele zece porunci, poate că aceea care te îndeamnă să-ți cinstești tatăl și mama – dar l-a scos din ea pe tata. S-a adăugat indignarea ei trezită de lozincile antipapale din mișcarea de desprindere de Roma, mișcare din care făcuse parte tata în

anii revoluționari ai tinereții lui. În orice caz, m-am lăsat învăluit cu plăcere în azuriul profund al mantiei Fecioarei Maria, cu diadema ei înstelată, încercând să mă identific cu băiețașul din brațele ei. Dar am dat mereu de o incompatibilitate de vârstă: fie dulcele copil mi se părea prea mic și precoce, fie purta deja barbă, zăcând, mort, în brațele mamei sale... În orice caz, cum am mai spus, polifonia clopotelor trezea în mine emoții care mă îndemnau să mă abandonez inefabilului; *și* în bisericile catolice nimburile aurii ale sfinților străluceau, iar îngerii păzitori își deschideau aripile albe, dispuși să mă ocrotească pe punțile cele mai înguste, ajutându-mă să trec cu bine peste tot felul de abisuri amețitoare. Înainte ca toate acestea să încremenească în pompa fastuoasă a bazilicilor gotice și a catedralelor baroce – care astăzi îmi trezesc venerația ca opere de artă –, ele confereau sufletului meu o atmosferă ce mă deosebea, în sens pozitiv, mai ales de evrei, chiar dacă n-aș fi în stare să precizez prin ce și în ce fel. La Brașov am cântat și eu în corul bisericesc evanghelic, ba chiar am cântat cu mult succes în «Pasiunea lui Matei». (Priviți-l. Pe cine? Pe mire. Priviți-l. Cum? Ca pe un miel. Păstorul cel bun sau mielul de pe umărul său? Mielul. Mielul de jertfă al lui Dumnezeu. O, cap plin de sânge și răni, plin de durere și batjocură, cine te-a chinuit așa cu cununa ta de spini?) Și, curând după aceea, observațiile lui Nietzsche despre un Dumnezeu care plânge... Dar nu ajunsesem încă atât de departe în acea toamnă... cu câți ani în urmă? – cu cincisprezece sau șaisprezece, părinții nu se despărțiseră încă, tu erai încă la noi, deci înainte ca eu să fi ajuns la Brașov, în casa celui care va deveni mai târziu episcopul protestant al Transilvaniei – un impresionant om al Domnului, neoplatonician, cu un măr al lui Adam dezvoltat și o voce baritonală, de predicator... Lumea sobră din jurul Bisericii Negre: haine bisericești negre, închise cu agrafe de argint, ca niște mantii cavalerești; bareta sacerdotală și bărbiile filistine duble, pline de demnitate, strânse

în gulere încreţite... Şi apoi iarăşi cântul tărăgănat şi misterios al evreilor habotnici din casele de rugăciune de la Cernăuţi, şi capetele ca de «apostoli, cu păr alb şi perciuni lungi sub pălăriile de rabin împodobite cu cozi de vulpe...

Cu siguranţă că toate acestea n-au trecut peste mine fără să lase urme – deşi lipsite de profunzime –, ca să nu mai vorbim despre amestecul de Platon, hinduism, cizmarul Böhme şi magie şamanică, pe care mi l-a inoculat în creier cercul spiritist din jurul mătuşii Hermina în anul morţii surorii mele. Ceea ce m-a convins din toate astea – probabil fiindcă este o idee consolatoare – a fost doctrina despre metempsihoză. Ce distanţă minunată creează faţă de existenţa prezentă... Şi cu cât timp înainte s-au întâmplat toate? Doar cu vreo cinci ani de veşnicie... Şi iată că eu îmi bat joc de toate astea, dar în taină îmi fac totuşi cruce, rugându-l pe bunul Dumnezeu să-mi ierte ereziile; şi, deşi nu cred deloc în existenţa Lui, mă rog totuşi Lui de câte ori ceva ameninţă să meargă aiurea sau de câte ori îmi doresc din toată inima câte ceva. Iată, mult iubita mea Strausserl, răspunsul meu la întrebarea ta faustiană, un răspuns pe care atunci nu ţi l-am putut da."

„Dar putea fi foarte clar întrezărit încă de pe atunci", a spus Strausserl. „În aceeaşi măsură ca toate celelalte simptome ale unui cinism tipic adolescentin."

„Cu atât mai recunoscător îţi sunt că nu ai intervenit. Pentru că – repet – nu mă priveşte deloc. Probabil că nu m-am debarasat încă de cinismul pubertăţii. Dar nu mă deranjează. Mă uit cu un zâmbet tandru la halda unde s-au descărcat deşeurile impresiilor religioase superficiale din sufletul meu. Stau toate, paşnic, una lângă alta, un talmeş-balmeş – şi nu-mi vine să cred că aş putea fi deodată captivat şi fascinat de una sau de alta –, vreau să spun: dacă aş avea suficientă răbdare să aprofundez problemele teologice, de exemplu disputele legate de divinitatea lui Christos sau de deosebirea dintre *este* şi *înseamnă* – desigur, probleme extrem de interesante toate... dar, înţelege-mă, îmi

lipseşte ceva în această privinţă, îmi lipseşte ceva ce alţii au, ceva de care cineva ar putea să mă apuce şi să mă scuture, ceva ce ar reuşi la un moment dat să mă impresioneze şi să mă zguduie cu adevărat... Însă nu acesta e motivul pentru care ţi-am povestit întâmplarea cu lipoveanul căzut ca din cer. Vorbeam despre mituri şi gândul m-a dus la maniera în care mi-ai deschis tu ochii şi pentru basmele Cassandrei. Până atunci toată lumea se tăvălea de râs când mă auzea reproducându-le în limbajul ei păsăresc. Dar abia tu mi-ai atras atenţia că ele aveau un conţinut frumos şi că schimbările introduse de Cassandra, precum şi înclinaţia ei spre ghiduşie, îşi aveau farmecul lor, cu totul deosebit. Iartă-mă dacă îţi mărturisesc că au avut un efect religios mult mai profund asupra mea decât tâmpeniile pe care catehumenii şi pastorii au vrut să mi le bage în cap în anii de şcoală – ca să nu mai vorbim despre toate celelalte prostii."

Strausserl a păstrat câteva clipe tăcerea – şi mi-a rămas întipărit în memorie felul în care m-a întrebat pe neaşteptate:

„Desenezi tot atât de mult?"

„Nu mai desenez deloc", a trebuit să-i mărturisesc. „Am pierdut anii în care m-aş fi putut forma."

Strausserl n-a spus „Păcat!", cum spuseseră toţi cei care primiseră la această întrebare acelaşi răspuns. După o pauză scurtă, a întrebat: „Câţi ani ai acum?", „Douăzeci şi trei", am replicat resemnat, „în curând douăzeci şi patru". Ea a dat din cap cu o ironie gravă şi a spus: „Atunci ai voie să bei un sherry împreună cu mine."

Toate acestea se petreceau în noiembrie 1937, iar perioada despre care vorbeam mi se părea la fel de îndepărtată în trecut cum i se pare unui băiat de douăzeci şi trei de ani copilăria sa – mult mai îndepărtată decât mi se pare astăzi, la vârsta de şaptezeci şi cinci de ani. Acel trecut îşi avea deja dezamăgirile sale, iluziile sale pierdute, iar întrebarea lui Strausserl dacă mai desenez nimerise un punct nevralgic. Odinioară, când era la noi, în casa părintească, încurajase cu toate mijloacele pasiunea

mea pentru desen. Iar asta reprezentase un balsam pentru încrederea în mine însumi, atât de lezată. Că am talent – ba chiar mai mult: o pasiune neostoită care împingea pe planul al doilea orice altă îndeletnicire, înăbuşind-o – devenise un loc comun la noi în casă, toţi considerau că e un dar înnăscut, deci ceva firesc; nu observase nimeni că în felul acesta dobândeam o anume independenţă; nimeni nu m-a ajutat, nimeni nu m-a încurajat. Acceptaseră toţi că eu mă simţeam transpus în altă lume în clipa când luam creionul în mână, deci nu-i stăteam nimănui în cale, nu călcam pe nimeni pe nervi, nu cunoşteam alte conflicte decât pe cel din mine însumi, generat de discrepanţa dintre insuficienta stăpânire tehnică a desenului şi imaginea pe care o purtam în mine despre obiectul perceput. Casa nu fusese cruţată de capriciile mele, de cicălelile, de vexările şi izbucnirile mele ocazionale de furie. Dacă toate acestea se refereau la jocul meu cu creionul şi caietul de desen, cei din jur zâmbeau doar, fără să-mi ia nimic în nume de rău. Nici unuia nu-i trecuse însă prin minte că putea fi vorba despre o înclinaţie structurală, esenţială pentru mine, şi că graţie ei persoana şi existenţa mea ar putea evolua într-o direcţie ieşită din comun. Începutul îl făcuse Strausserl, dar, din păcate, fără vreo urmare. Ea fusese prima, dar şi ultima care manifestase înţelegere pentru problemele mele, care mă ajutase, mă încurajase şi corectase, atrăgându-le celorlalţi atenţia asupra talentelor mele. Căci – în mod cu totul inexplicabil – nici măcar tata nu se ocupase de mine, deşi avea el însuşi o adevărată pasiune pentru pictură; am o bănuială ascunsă, şi anume că-l irita să constate că reuşeam să fixez, cu două-trei linii trase cu uşurinţă, o figură pe care el o desena corect, dar cu mult efort, şi că a mea era mai vie şi mai convingătoare; în materie de desen nu avea ce să mă înveţe *el* pe mine, iar pentru acuarelă şi pictură în ulei nu aveam *eu* nici un interes; mă limitam să-l privesc, neimpresionat, când lucra, şi – din păcate – relaţiile dintre noi pe plan artistic n-au depăşit acest stadiu. Sub ocrotirea lui

Strausserl pur şi simplu înflorisem. O genială inspiraţie de-a ei îmi dăruise o jucărie cu ajutorul căreia urma să am parte de fericirea neîngrădită a unei preocupări care mă va face să uit de mine şi de curgerea timpului. Ea m-a învăţat să transform mica mea tipografie – ale cărei litere, chipurile prost montate, se pierduseră oricum în mare parte – într-o presă pentru linogravură. Am copiat în taină lucrări de Masereel, având parte de laude.

Dar aceste lucruri s-au volatilizat foarte curând. Atât la Braşov, cât şi mai târziu, în internatele austriece, mi s-a cerut să fac faţă la cu totul alte pretenţii, pe care le-am îndeplinit în mod corespunzător, adică fără chef şi la un nivel mediocru. În ceea ce priveşte desenul, dispuneam doar de atâta timp cât să fac nişte caricaturi foarte răutăcioase ale profesorilor, cu care îmi amuzam colegii de clasă. Dar după aceea mi-a pierit cheful şi pentru ele. Alte pasiuni, mai banale, au împins pe planul al doilea ceea ce la un moment dat păruse a fi un fel de har divin. După ce ne-am despărţit de Strausserl, sora mea – stabilită la Viena – a rămas în continuare în legătură cu ea. Multiubita noastră educatoare ducea o viaţă independentă, ca profesoară particulară – firească, ataşată în continuare de casa bunicilor mei şi de surorile mamei. Cât despre mine, mă simţeam propulsat în afara traiectoriei aştrilor familiei, ducând emoţional o viaţă dublă. Mă uscam de dorul de casă şi de nostalgie între zidurile groase, acoperite de iederă, ale vechii case parohiale, la umbra uriaşei Biserici Negre din Braşov, supravegheat şi disciplinat de asceticul consilier aulic Meyer, un taciturn apostol al sănătăţii. Chiar şi cea mai senină zi de vară mi se părea îmbibată de melancolie. Nici un joc cu colegii de aceeaşi vârstă, nici o zbenguială nebunească lăsându-mă fără suflu, nici o descoperire senzaţională referitoare la lumea adulţilor (de exemplu, că într-unul din turnurile de apărare din zidul oraşului funcţiona probabil un bordel – pe care noi îl ţineam sub observaţie) nu putea ostoi nostalgia pentru căl-

dura de cloşcă a Cassandrei combinată cu aroma pâinii proaspete de la ţară, nici nostalgia pentru parfumul emanat de garderoba mamei; resimţeam până şi absenţa surorii mele ca pe o pierdere irecuperabilă. Ţinutul din jur gemea de bogăţia holdelor aurii încadrate de păduri întunecate, oraşul, aşezat confortabil într-o depresiune, era prietenos, dar cerul care se boltea deasupra lui, firmamentul azuriu pe care zburdau rândunicile, mi se părea căptuşit cu negrul sobrietăţii spiritului luteran – era o lume solidă şi bine conturată, dar nu era lumea în care mă născusem eu, ci o lume diferită de cea a familiei mele; prin contrast, aceasta părea mai uşoară, mai aerisită. Ea se deosebea de lumea mea printr-o greutate specifică mai mare, printr-un grad superior de rigoare etică – o lume prezbiteriană evanghelică, pe care predicile frumoase, elaborate cu grijă, o somau mereu să se gândească la ea însăşi, o lume pătrunsă de corale răsunătoare şi pioase care calmau conştiinţa. În mijlocul unei asemenea lumi mă simţeam insignifiant, pierdut şi lipsit de orice greutate, ca o pană de porumbel adusă de vânt de undeva, din înălţimile eterului din jurul turnului bisericii, şi căzută pe caldarâmul pieţei. Credinţa mea era alta (dacă aveam vreuna) – şi anume o credinţă repudiată aici cu asprime, pe care eu o trădam acum, căci învăţam alte dogme şi cântam alături de colegii mei: în fiecare duminică, vocea mea se alătura vocilor celorlalţi copii din cor, înălţând osanale Domnului în naosul uriaş al Bisericii Negre, care nu era biserica mea. Nu m-am putut niciodată debarasa de senzaţia că în felul acesta păcătuiesc – cum nu m-am putut niciodată debarasa complet de alte sentimente de culpă –, eu, care eram învăluit în nimbul ambiguu de copil al unor părinţi divorţaţi. O asemenea ipostază era încă destul de rară pe vremea aceea, fiind din principiu atacabilă din punct de vedere moral; ea mă punea în lumina unei modernităţi premature, uşor rău-famate, care aici era condamnată; şi simţeam lipsa surorii mele ca tovarăşă de suferinţă, ca martoră că noi am avut parte de un destin

special, că nu *eu* voisem să mă abat de la ordinea prestabilită. Iar când ajungeam, în fine, iar acasă, după ce îndurasem chinurile unui an de şcoală, mă împotmoleam în reţeaua dispoziţiilor şi interdicţiilor panicate ale mamei, un păienjeniş în care se bloca orice manifestare a vitalităţii şi care încătuşa orice iniţiativă, paralizând orice bucurie – o haină a lui Nessus ţesută din hiperprudenţă maniacală, menită să ne ferească de vicisitudinile vieţii, dar care, în realitate, ne ardea pielea, provocându-i o iritaţie necontenită. Aş fi dat orice să pot fi în pădure, împreună cu tata. Această dorinţă era însă contracarată de mama, care organiza călătorii la lacurile din Carintia şi la Marea Neagră. Zilele când îmi era dat să-l însoţesc pe Marele Nimrod la vânătoare erau deocamdată foarte drămuite.

Încetul cu încetul a luat sfârşit şi perioada de la Braşov, lăsându-mi în suflet o altă nostalgie: a ordinii şi a siguranţei – dar, firește, o nostalgie mai puţin acută decât cea care îmi secătuise inima când mă gândeam la casa părintească pierdută, transfigurând tot mai mult zilele primei mele copilării. Strausserl era departe, devenind ireală – o figură mitică situată între cele două lumi. Căci ea aparţinea atât căldurii cuibului de odinioară, de acasă, a cărui lipsă o simţeam atât de dureros, cât şi, în oarecare măsură – prin autoritatea ei –, ordinii liniştite, dătătoare de încredere a Braşovului, care era acum târâtă şi ea de curgerea timpului într-un trecut ireversibil. Dar care era locul *meu* în acest context?

Firește că pe vremea aceea nu mă ducea încă mintea atât de departe, încât să înţeleg că aşa-zisa realitate admite prea multe aspecte pentru a însemna fără nici un echivoc ceea ce pretinde că înseamnă. În orice caz, ea începuse să-mi pară variabilă în funcţie de percepţia momentană, deci îndoielnică în ceea ce priveşte efectul final. În consecinţă, am încercat de atunci să caut esenţialul în afara existenţei proprii. Citeam literatură de aventuri pe potriva vârstei mele. Aşa am dat de Mark Twain. În minunatele întâmplări şi pericole prin care trece Huckleberry

Finn am găsit (eu fiind unul din milioanele de băieţaşi visători) tot ce râvneam, toată libertatea de care eram privat.

Mi-am împărtăşit entuziasmul surorii mele. (Ea citea pe vremea aceea H.G. Wells, respingând cu un ton rece întrebările mele legate de cărţile acestui autor: „Tu nu înţelegi nimic din toate astea"; ceea ce m-a determinat să citesc pe furiş *The Shape of Things to Come* şi, într-adevăr, n-am înţeles ce era de neînţeles acolo – o experienţă frustrantă în materie de lectură). Despre Mark Twain a spus sec: „Dacă şi pentru tipografia lui a croit literele la fel de aiurea ca pentru a ta, este uşor de explicat din ce cauză a dat faliment."

N-am înţeles despre ce vorbea. M-a lămurit, dar nu fără să adopte tonul răutăcios cu care preîntâmpina orice încercare de-a mea de a ridica „pretenţii speciale" – cum spunea ea când recurgea la jargonul nostru frăţesc. Mica tipografie dăruită de Strausserl unchiului Rudolf – care ajunsese apoi la mine – provenea de la Mark Twain (Strausserl fusese doamna lui de companie înainte de-a fi ajuns la mama şi surorile ei, probabil prin anii 1879–1891, când avusese loc şi o speculaţie nefericită a lui Mark Twain cu o întreprindere tipografică ce dăduse faliment).

Noţiunea de „doamnă de companie" permitea anumite subînţelesuri care o puneau pe Strausserl într-o lumină nouă în ochii mei. Nu înseamnă că vreau să insinuez că fusese iubita lui Mark Twain, deşi îi rămăsese „însoţitoare" şi după moartea soţiei lui. Era, în orice caz, un capitol din biografia ei – în genere învăluită în mister pentru noi – cu o coloratură pronunţat romantică; şi chiar dacă faptul că nu vorbea niciodată despre această perioadă era doar o dovadă de discreţie, enigma mă rodea: însemna că nu ne apropiaserăm chiar atât de mult cum îmi imaginasem. Sora mea aflase de toată povestea abia la Viena, de la una din mătuşile noastre (presupun că de la socialistă). Mi-am dat doar încetul cu încetul seama de sensul tonului, fără îndoială disprenţuitor, care însoţise aceste revelaţii.

El nu se referea la Mark Twain – căruia sora mea, pe atunci în vârstă de cincisprezece ani, îi recunoştea cu generozitate rangul necontestat de mare scriitor – şi cu atât mai puţin la rolul intim jucat de Strausserl în viaţa sa, oricare ar fi fost acesta. Chiar dimpotrivă: sora mea voia doar să sugereze că era vorba despre oameni şi întâmplări inaccesibile *mie*. Persoanei mele îi revenea în acest context un rol cât se poate de minor şi subordonat – deci nu trebuia în nici un caz să mă fălesc cu faptul că posedam un obiect care amintea de Mark Twain; ar fi fost mai mult decât o aroganţă să-mi închipui că Strausserl mă putea considera *pe mine* demn de a stabili – graţie cadoului ei – o legătură cu acel episod din trecutul ei. Şi trebuia să mă ţin la distanţă în special de acea perioadă legendară petrecută de Strausserl la Florenţa ca „însoţitoare" a lui Mark Twain. Era un teritoriu cultural care *mie*, copilului hrănit cu laptele Cassandrei, îmi era total interzis.

Faptul că Strausserl a simţit atâta afecţiune pentru mine încât mi-a dăruit acea mică presă tipografică – poate că a fost, întocmai ca vaporul meu scufundat în mod ruşinos, o machetă a celei ce a cauzat ruina financiară a lui Mark Twain – nu însemna încă absolut nimic; nici măcar un cadou atât de semnificativ şi plin de subînţelesuri nu ar fi putut stabili o cât de mică legătură între mine şi perioada petrecută de Strausserl la Florenţa alături de autorul lui *Huckleberry Finn*. Ei însă, adică surorii mele, Strausserl îi dăduse să citească încă de mai demult poeziile închinate de Michelangelo Vittoriei Colonna, povestindu-i multe despre Florenţa, iar studiile de istoria artei urmate recent de ea (adică de sora mea) la Viena adânciseră această relaţie... N-am putut riposta absolut nimic la toate astea, fiecare cuvânt spus de ea era adevărat; iar acum n-aveam decât să-mi continui lectura *Aventurilor lui Huckleberry Finn*!

Avertismentul surorii mele avea să-şi arate efectele la proxima mea întâlnire cu Strausserl. După câteva isprăvi şcolare care se deosebeau în mod foarte puţin glorios de cele ale lui

Huckleberry Finn, fusesem dat la un internat din Fürstenfeld, în Stiria răsăriteană. Dar nici acolo n-a fost rost să rămân multă vreme. Fără să țin seama că, în calitate de fiu ascultător al tatălui meu atât de pasionat de vânătoare, ar fi trebuit să mă arăt mai docil față de urmașii autorului unui tratat de bază – de șase sute de pagini – despre potârniche, am avut izbucniri de răzvrătit și am fost în curând eliminat din școală și din internatul aferent. Am ajuns la Viena, într-un institut în care naufragiau ființele ratate de la alte școli.

În acea perioadă familia mea era cu adevărat îngrijorată să nu alunec pe panta criminalității. În orice caz, avea o atitudine care mă lăsa să bănuiesc asta. De parcă aș fi purtat deja haine de pușcăriaș și în starea de spirit corespunzătoare, m-am înființat într-o bună zi la Strausserl, despre care presupuneam că trebuie să fie la fel de indignată de proporțiile josniciei mele, fiindcă înșelam și speranțele pe care și le pusese ea odinioară în mine. Trecuseră de atunci șase ani – în acel moment, aproape jumătate din viața mea. Strausserl – înzestrată acum în ochii mei cu reputația unei biografii ieșite din comun, care o dusese peste ocean, atingând culmi nebănuite cu ocazia unei călătorii în jurul lumii, urmată de o perioadă de formare artistică într-o Meccă a culturii occidentale, alături de Mark Twain – mi se părea în clipa aceea o figură încă mai legendară decât fusese înainte să-și facă apariția în viața mea –, ba chiar și această apariție aparținea deja ținutului fabulos al unui trecut devenit incredibil. După o despărțire atât de îndelungată, nu m-am mai înfățișat, prin urmare, doamnei blajine în rochie albă de vară, ci unei matroane dacă se poate și mai impozante, chiar dacă aproape cu un cap mai mică decât odinioară (capul cu care crescusem *eu* între timp), îmbrăcată sobru, în negru. M-am înclinat timid în fața ei, reținut, așa cum se cuvenea. „Păi ce s-a întâmplat?“ a spus ea. „Nu mă săruți?“ Am devenit exagerat de degajat: „Scuză-mă! A trecut atâta timp – pur și simplu mă simt intimidat.“

„Intimidat?“ m-a întrebat Strausserl cu o voce tărăgănată, ridicând din sprâncene în semn de dezaprobare. „Nu-ți da chiar atâta importanță.“ Efectul a fost ca de lovitură de bici, cu atât mai mult cu cât cuvintele fuseseră rostite în prezența unui martor – venisem pe neanunțate și nimerisem în timpul unei lecții de-a ei: un tânăr elegant, cu ochelari și păr negru lins – se vedea că provine dintr-o familie evreiască bună –, ședea pe sofaua din spatele măsuței rotunde la care Strausserl se așeza, vizavi de elev. Pe peretele din spatele lui atârnau reproducerile unor desene cu Vittoria Colonna, schițate de Michelangelo. Am înghețat. Tânărul manifesta multă înțelegere, zâmbind, ceea ce agrava situația. Firește că o cunoștea pe sora mea, era prieten cu ea, îi aprecia inteligența, spiritul, șarmul... În anii următori am evitat s-o vizitez pe Strausserl. Între timp însă, am asimilat dojana ei. De câte ori mă simțeam cuprins de nesiguranță, îmi aminteam de ea – până în ziua de astăzi. M-a făcut să-mi însușesc o doză serioasă de dispreț față de această lume.

Și pe sora mea am văzut-o foarte rar în acei ani. Cât timp am fost amândoi în internate, ne întâlneam duminicile la bunica noastră. Punctul de atracție al acestor mese – în afară de mâncarea bună – erau accesele noastre nestăpânite de râs. Sora mea se ducea după aceea la Academia Consulară, petrecând fiecare clipă liberă cu viitorul ei logodnic, Fritz. Pentru mine debuta perioada confuză a unor studii diverse, începute fără nici un chef și întrerupte fără nici o glorie. Trei semestre la Facultatea de Mine din Leoben; două semestre ciopârțire de cadavre la Facultatea de Medicină din Viena; două semestre de arhitectură la Universitatea Tehnică, tot la Viena. Apoi, într-o seară, în casa părintească a unei fete căreia îi făceam curte, întâlnirea cu Strausserl. Cu totul neașteptată – nu știa nimeni că ne cunoaștem. Faptul că mă aflasem la un moment dat sub oblăduirea ei mi-a ridicat considerabil acțiunile în fața fetei pe care o curtam și a părinților ei.

Strausserl se bucura şi aici de dragostea şi respectul arătate de toţi foştii şi actualii ei elevi, iar puţin din această strălucire se răsfrângea acum şi asupra mea – ea mă înnobila prin aceste antecedente, acum verificabile. Strausserl a povestit despre bunicii mei, despre mama şi surorile ei, despre noi doi şi tatăl nostru, despre „Odaia" şi Cassandra – o povestire plină de anecdote, pe care toată lumea o asculta cu atât mai multă încordare cu cât Strausserl mă împingea mereu pe mine în prim-plan; mi se permitea (după cum ar fi spus sora mea) „să dau frâu liber poftelor mele" şi să-i ilustrez scenic poveştile. Perlele lingvistice ale Cassandrei s-au desfăşurat încă o dată în toată splendoarea lor, încântând un public competent în această privinţă: simţul lingvistic al evreilor cultivaţi este extraordinar.

Am condus-o pe Strausserl acasă. În faţa porţii casei ei, ale cărei aripi deschise erau prevăzute, pentru siguranţă, cu un grilaj greu, din fier forjat, ne-am luat rămas-bun cu toată tandreţea. De atunci înainte am profitat de fiecare zi liberă ca s-o vizitez, să ies cu ea, să mergem în Wienerwald sau pe Semmering, s-o însoţesc la teatre sau concerte. Fireşte că era la curent cu grijile pe care şi le făcea familia din cauza mea. „Dar ai cât de cât o idee despre ceea ce vrei să faci?" m-a întrebat la un moment dat.

„Ştii la fel de bine ca mine, la fel de bine ca toată lumea. O spun dintotdeauna oricui doreşte să mă asculte: vreau să *desenez* – atât şi nimic altceva."

Strausserl n-avea telefon în cele două camere în care locuia, în casa protectorului ei, şi se jena să recurgă la telefonul gazdei. „Du-mă la cea mai apropiată cabină telefonică", mi-a ordonat. A format un număr şi i-a explicat unui interlocutor necunoscut care este situaţia mea. După ce a ascultat câtva timp răspunsul lui, şi-a notat un număr şi o adresă. „Mâine-dimineaţă la ora opt să fii acolo", mi-a spus. „Este atelierul unui desenator de reclame. Domnul cu care am vorbit acum e unul din directorii de la Siemens-Schuckert. Proprietarul atelierului de reclame

îi este foarte îndatorat, deoarece primeşte multe comenzi de la el; nu va ezita să te accepte ca ucenic. Directorul îl va înştiinţa încă de azi că îl vei căuta mâine. Vai de tine dacă mă faci de ruşine!"

N-am făcut-o de ruşine. Proprietarul atelierului de reclame, Karl Dopler, şi soţia sa, o pianistă concertistă, mi-au devenit buni prieteni. Desenam şi pictam, zi de zi, câte douăsprezece ore, uitând de mine, împărţeam cu ei prânzuri de lucru, bucurii şi supărări personale şi profesionale, grijile legate de bunul mers al atelierului, satisfacţiile aduse de primirea unor comenzi, speranţele că vom primi şi altele, dezamăgirile când pierdeam vreo comandă; ne lăudam reciproc pentru lucrările reuşite şi ne consolam unul pe celălalt când le ratam. Karl Dopler nu era un mare artist, dar era un meşteşugar vrednic; am învăţat foarte multe de la el şi lui i-am datorat toate încurajările practice de care dusesem până atunci lipsă, căci auzisem doar laude excesive abstracte şi nesăbuite la adresa talentului meu înnăscut. Dopler mi-a recunoscut talentul, comparându-l, fără urmă de invidie, cu al său şi promovându-l cât îi stătea în puteri. Toate acestea erau benefice din două puncte de vedere. Nu numai că încheiasem astfel o perioadă penibilă de dezorientare, cu toate trivialităţile provocate de această situaţie – de la pierdut timpul prin baruri până la frecventarea târfelor –, iar existenţa mea dobândise o stabilitate fericită (care, din păcate, nu va fi de durată); dar i-a scutit şi pe membrii familiei mele de preocuparea agasantă pentru destinul meu îndoielnic (iar pe mine m-a eliberat de supravegherea lor). Apăruse însă la orizont o nenorocire mult mai gravă: se îmbolnăvise sora mea, şi boala îşi urma cursul fatal şi chinuitor care avea să ducă la deces.

Odată cu moartea ei, cariera mea de grafician utilitar a luat brusc sfârşit. A fost înăbuşită şi o altă posibilă carieră: cea de scenograf. Părinţii fetei în a cărei casă o reîntâlnisem pe Strausserl au organizat o festivitate pentru fiica lor şi mi-au încredinţat mie misiunea de a decora în acest scop vila lor din

Döbling. Unul din oaspeți, scriitorul Silvara, ovaționat pe vremea aceea pentru piesa *Mädchenjahre einer Königin* [*Anii de adolescență ai unei regine*], s-a arătat atât de încântat de ceea ce făcusem, încât m-a angajat să-i decorez și lui locuința cu ocazia unei festivități. Printre oaspeți se găsea nu numai Luise Rainer – de care m-am îndrăgostit fără speranță –, ci și marele scenograf al acelor vremuri, profesorul Strnad, care avusese la Opera din Viena aceleași succese ca la Opera Metropolitană din New York. M-a întrebat dacă vreau să devin unul din asistenții săi. Strausserl s-a bucurat: „Când am văzut-o pentru ultima dată pe sora ta", mi-a spus, „mi-a vorbit despre tine. Abia mai putea scoate câte un cuvânt, totuși a declarat foarte clar și încet: «Am știut că până la urmă se va alege totuși ceva de el.»" Doar mama nu s-a lăsat amăgită de aceste auspicii favorabile. Regizase într-un mod atât de dramatic doliul de după pierderea surorii mele, încât toată lumea se temea pentru sănătatea ei. Nu se putea s-o las singură la Cernăuți; convietuirea ei cu Philipp devenise insuportabilă, conflictul provocat de „Odaia" făcea valuri, surorile ei, care – cel puțin teoretic – aveau și ele dreptul la o cotă-parte, s-au amestecat în ceartă. Scrisorile care îmi soseau aproape zilnic mă rugau tot mai insistent, cu rânduri subliniate tot mai energic, să vin la ea. Îmi scria că perspectiva sărbătorilor Crăciunului o face aproape să înnebunească; să nu se mire nimeni dacă o să-și facă seama. De data asta, tonul era credibil. Mătușile mele m-au escortat la gară, Strausserl mi-a spus la despărțire: „În fond, rămâi acolo doar de Crăciun. După aceea te întorci."

M-am întors de-abia după cinci ani. Am plecat din Viena în decembrie 1932, urma să împlinesc în curând nouăsprezece ani. La douăzeci trebuia să prestez serviciul militar. O instituție care-l credea pe un reprezentant al minorităților naționale capabil să întreprindă orice acțiune ostilă statului – și în primul rând să se sustragă obligației de a presta serviciul militar –, a refuzat

să-mi prelungească paşaportul până nu îndeplinesc această obligaţie. Am rămas deci la Cernăuţi, ca într-o capcană. În plus, mi s-a spus că bacalaureatul luat în Austria nu-mi dădea dreptul să candidez la statutul de ofiţer cu termen redus, care servea doar un an. Ca simplu recrut, ar fi trebuit să prestez serviciul militar timp de trei ani. Îmi rămăsese o singură soluţie: să mă întorc pe băncile şcolii şi să recuperez bacalaureatul românesc. Cele învăţate cu această ocazie despre istoria ţării româneşti mi-au dăruit „Odaia" de drept. Aveam rădăcini în această ţară. În orice caz, era un cadou cam ca într-un basm al Cassandrei, în care frumoasa fiică de împărat îi spune ciobanului îndrăgostit: „Dă-mi ceva ce nu-mi dai." Ciobanul îi satisface dorinţa oferindu-i o rândunică ce-şi ia zborul în clipa când el desface mâna.

Curând după întoarcerea mea, mama mi-a arătat un cais pe care-l plantase cu ani în urmă; acesta se bifurcase, din el crescuseră două trunchiuri mici şi frumoase. Dezvoltarea pomului o interesa îndeaproape – o transpunea în mod simbolic în destinul copiilor ei. Unul din trunchiuri se uscase acum, în timp ce al doilea prospera cu atât mai frumos, înverzind şi înflorind. Nu eram prea convins de valabilitatea acestei pilde. Nimic nu mă făcea să cred că eu aş prospera. Strausserl mi-a scris că profesorul Strnad murise pe neaşteptate. M-a lăsat rece; renunţasem la ambiţiile mele, nu mă mai ocupam de desen. Ca să învăţ cât mai repede şi cât mai bine – ba chiar cu plăcere – româneşte, m-am înconjurat de prieteni români de aceeaşi vârstă cu mine, ducând alături de ei acelaşi gen de viaţă veselă şi nesăbuită pe care o dusesem înainte de intermezzoul benefic din atelierul lui Karl Dopler. Paralel cu frecventarea speluncilor şi a femeilor uşoare, m-am pierdut şi în speculaţii şi practici pseudoreligioase.

Ne vizitase moartea – dar nu în mod abstract, anunţându-ne decesul unei persoane mai mult sau mai puţin apropiate sau chiar indiferente din anturajul nostru, ci în mod foarte concret, lovind pe cineval din propria noastră familie, şi într-o ma-

nieră cât se poate de directă şi sugestivă – mama avea grijă să nu dau nimic uitării. În disperarea ei mută, îşi clama copila moartă, ar fi vrut – cum se spune în popor – s-o dezgroape din pământ cu propriile mâini.

Făceam tot posibilul ca să-i ţin companie în încercările zadarnice de a schimba ireversibilul. „A-nu-mai-fi-în-viaţă" era pentru mine o ipostază la fel de incomprehensibilă cum fusese odinioară acel „a-nu-fi-încă-pe-lume" de dinaintea naşterii mele. În zadar încercam să retrăiesc acea spaimă sumbră cu care, în îndepărtatele zile ale copilăriei, înţelesesem deodată ce înseamnă să nu mai exişti, după ce Cassandra îmi spusese cu duritate: „Şi tu vei muri într-o zi!" Ce-i drept, înţelegeam şi acum, dar această înţelegere era lipsită de greutate, nu mai avea impactul pe care-l resimţisem atunci. Curând, sufletul şi creierul meu rămâneau la fel de goale şi când mă gândeam la moartea surorii mele: nici nu simţeam nimic, nici n-aş fi putut spune nimic în privinţa asta. Comportamentul de Niobe al mamei mă chinuia, era un teatru pe care şi-l juca ei înseşi – dar nu mă puteam împiedica s-o suspectez că se uită totuşi pe furiş dacă nu cumva are şi public; în acelaşi timp, mă mustra conştiinţa gândindu-mă că poate o nedreptăţesc din cauza indolenţei mele notorii. M-am acuzat de insensibilitate – n-aş fi îndrăznit niciodată să admit că, după moartea surorii mele, mă apropiasem de ea mai mult decât în toată viaţa sa. Pentru mine nu murise, dimpotrivă: de-abia acum era cu adevărat în viaţă – un gând care oricui i s-ar fi părut pervers.

În zilele acelea obişnuiam să mă uit adeseori atât de îndelung în oglindă, încât faţa zărită acolo nu-mi mai aparţinea mie, devenind o fiinţă vie cu totul străină, expusă curgerii timpului – o jucărie mecanică al cărei mecanism se derula până la sfârşit, în timp ce *eu* rămâneam atemporal: o altă dimensiune a sinelui meu, dincolo de imaginea din oglindă. În felul acesta, sentimentele mele nu mai erau ale mele; acolo nu trebuia să simt lipsa inimii pe care n-o aveam.

În timp ce sora mea zăcea pe patul de suferinţă, una din mătuşile mele, care prezida diferite cercuri de spiritism, a organizat o şedinţă pentru salvarea ei la care mi s-a permis şi mie să particip. Ce-i drept, n-am primit nici un ajutor medical de pe tărâmul de dincolo, dar au avut loc anumite manifestări uimitoare, căci erau greu de explicat: voci care vorbeau despre împrejurări ce nu puteau fi cunoscute decât de persoane perfect iniţiate în chestiunile în cauză, avertismente legate de atitudini greşite ce urmau să aibă consecinţe catastrofale – în primul rând însă, descrierea de-a dreptul triumfătoare a stării minunate care-i cuprinde pe toţi cei ce s-au debarasat de povara existenţei terestre şi se găseau acum în lumea de dincolo, unde s-ar putea să n-aibă încă parte de toate fericirile cereşti, dar nici de chinurile purgatoriului sau ale infernului; ei se găseau acum – între reîncarnări – într-o extatică stare de aşteptare atemporală şi imponderabilă, la capătul căreia urmau să aibă parte de cel mai râvnit ţel, şi anume de mult promisa Nirvana.

Unii încercau s-o consoleze pe biata mea mamă. Potrivit reminiscenţelor de religie catolică, sora mea, care murise fecioară neprihănită (după cum îi asigura mama pe toţi, cu multă mândrie), ajunsese probabil în rai, şi nu într-unul din penitenciarele vieţii de apoi – dar asta nu era de natură s-o liniştească pe mama, ea voia să aibă o certitudine. S-a interesat, prin urmare, la Viena dacă n-ar putea obţine un certificat care să ateste bunăstarea copilului ei în imperiul necunoscut al celor decedaţi, iar cercul de spiritism prezidat de mătuşa mea a venit în întâmpinarea dorinţei ei. Cum ar fi fost prea complicat să vină de la Viena la Cernăuţi împreună cu tot statul-major, de la conducător până la mediumuri, biroul de conducere de pe lumea cealaltă – care hotăra, chipurile, în ce fel lumea de dincolo putea interveni în cea de aici –, a decis s-o înzestreze pe mătuşa mea cu calificările de medium necesare pentru a stabili un contact transcendental între mamă şi fiică.

Mătuşa a sosit. Reprezenta tipul mai smead şi bondoc al surorilor mamei, în timp ce mama era una din fiicele blond-roş-

cate şi elansate ale bunicilor mei atât de împestriţaţi din punct de vedere etnic. În concordanţă cu tipul structural picnic, mătuşa era o fiinţă optimistă, robustă şi veselă; îţi venea destul de greu s-o consideri în stare să întreţină relaţii atât de apropiate cu cei decedaţi şi să crezi că aceia i-au atribuit funcţia de purtător de cuvânt care să transmită informaţii din lumea umbrelor. Totuşi, se pare că aşa era. Ce-i drept, am primit permisiunea să fiu doar de la distanţă martor al modului în care îşi îndeplinea serviciul de translator, prin urmare nu ştiu dacă prin ea vorbea într-adevăr vocea surorii mele sau dacă mătuşa mea vorbea cu vocea proprie din însărcinarea celor ce vorbiseră cu sora mea. Am preferat să accept această din urmă variantă, căci ceea ce văzusem la şedinţele din Viena, când mediumurile cădeau în transă pentru a-şi împrumuta învelişul golit de conţinut al trupului unui spirit astral, care se materializa în el, nu era deloc înălţător. Cred că mama s-ar fi speriat de moarte să-şi fi văzut sora căzând la pământ, fără cunoştinţă, cu ochii daţi peste cap, iar după câteva gemete chinuite şi bolboroseli ridicându-se cu spume la gură, ca un cadavru ieşit din sicriu, cu ochii aţintiţi în gol şi mâinile dibuind la întâmplare, ca o oarbă. Şi nici n-aş putea spune dacă, odată cu acordarea (pentru un timp limitat) unor calificări de medium, mătuşa mea fusese împuternicită şi să păşească fără nici un efort în zonele astrale. Mama n-a scos o vorbuliţă despre toate astea, după cum nu mi-a comunicat nimic nici despre esenţa celor ce i s-au transmis. Pentru a ţine această şedinţă particulară, ne-am deplasat până la colinele împădurite de la intrarea în oraş, unde ne jucam în copilărie cu cercul sau cu *diabolo*. Eu m-am ghemuit la marginea unei pajişti, iar cele două surori s-au aşezată în iarba plină de flori, strâns îmbrăţişate: cea brună cu ochii spre cer şi faţa ridicată, vorbind probabil în limbi necunoscute nouă, iar cea roşcată plângând, cu capul sprijinit de umărul ei. Când s-au ridicat, în cele din urmă, întorcându-se la mine şi la maşina noastră, ochii plânşi ai mamei priveau în gol, lipsiţi de orice expresie, în timp ce mătuşa mea afişa

fizionomia ei obişnuită, de parcă nu s-ar fi întâmplat absolut nimic. Aşa am văzut de multe ori perechile de îndrăgostiţi revenind în cercul celorlalţi după o acuplare în mare taină.

Mătuşa a plecat curând înapoi la Viena. Părea că prezenţa ei îi făcuse bine mamei, care dădea impresia că e mai liniştită, dar după câtva timp s-a cufundat în apatia unei disperări surde. Eu însumi îmi pierdusem parcă orice vlagă şi echilibru. Hoinăream ziua şi mă destrăbălam noaptea împreună cu noii mei prieteni, studenţi români înzestraţi cu toate însuşirile speciei lor: mândri şi vulnerabili, generoşi şi apropiaţi, arzând de o dragoste de patrie plină de şovinism, romantici şi aiuriţi. Situaţia conflictuală dintre mama şi Philipp crea o atmosferă imposibilă acasă. Pe tata îl vedeam foarte rar, venea doar când şi când din Transilvania, chinuindu-mă cu propuneri de studii la care eu nici nu mă gândeam. Am început o relaţie cu o fată căreia nişte preoţi armeni îi spălaseră creierul şi sufletul până obţinuseră un fel de nebulozitate albastru-deschis; ne cioroväiam necontenit pe teme religioase, iar blasfemiile mele o ofensau profund. În căutarea unei metode de a-mi combate cinismul, am încercat să găsesc o misiune caritabilă şi mi-a venit ideea total trăsnită de a o înlocui pe mătuşa mea pe lângă mama, preluând *eu* rolul ei transcendental. Dacă dorinţa mea de-a o ajuta era suficient de pură şi sinceră, de ce să nu-mi fie permis şi mie să fiu mijlocitor între ea şi fiica moartă, cu atât mai mult cu cât aceasta dorea, se pare, s-o consoleze din lumea de dincolo. M-am aşezat în faţa unei oglinzi şi m-am zgâit în propriii ochi, concentrându-mă în mod special pe efortul de a ieşi din mine însumi, de a deveni doar un recipient pentru alt spirit, mai ales cel al surorii mele moarte. S-a întâmplat ceva foarte ciudat: am simţit deodată un curent glacial intrându-mi pe nări şi ajungându-mi în frunte... m-am speriat, fiind prea laş să fac pasul următor – de fapt, nu ştiu care urma să fie acela – şi am redevenit eu însumi, cu inima bătându-mi să-mi spargă pieptul şi ruşinat de eşecul acesta al unei aventuri ne-

maiauzite, ce m-ar fi costat poate viața sau mintea, dar m-ar fi îmbogățit probabil cu o nouă dimensiune, necunoscută încă. Peste puțin timp am evadat, plecând la București, iar în următorii ani pasiunea mea s-a îndreptat spre cai.

Aceasta era deci starea de lucruri când, peste trei ani, în iarna lui 1937, am revăzut-o pe Strausserl. Era o perioadă turbulentă, politica începea să acapareze atenția întregii lumi. Dar având în vedere că aproape nici unul dintre cunoscuții mei nu manifesta vreun interes serios pentru ea, iar invectivele la adresa situației făceau parte din viața cotidiană a Vienei, nu acordam nici eu mai multă atenție evenimentelor decât titlurilor ziarelor pe care nu le citeam și talmeș-balmeșului de slogane strigate pe străzile pe care le străbăteam scârbit. Din fericire, totul evolua ca mareea: existau și ore – mai ales seara și în timpul nopții – când rămâneai neatins de nimic. Barurile și cluburile de noapte înfloreau. Elevilor și prietenilor evrei ai lui Strausserl li se alăturară și emigranți din Reichul german, care povesteau despre ororile de acolo; și nu puteam decât spera că nu vom avea parte și în Austria de așa ceva.

Începea noul an 1938. Am invitat-o pe Strausserl la teatru. Am văzut *Liliom* de Molnar, iar în drum spre casă eram atât de binedispuși, încât am luat-o de braț, în maniera lui Liliom, legănând-o într-o parte și într-alta și cântând: „Hai, vino-n leagăn, Luise, plăceri te așteaptă acolo și ca-n paradis desfătări, acolo, în leagăn, cu mi-i-i-ne…", iar Strausserl se scutura de râs. Ajungând la casa în care locuia, ea s-a furișat cu cochetărie în spatele grilajului aripilor porții, închizându-le. Am zgâlțâit poarta în glumă, de parcă aș fi vrut să intru împreună cu ea – și spre stupefacția mea am observat că mă ia în serios; că la șaptezeci și ceva de ani crede într-adevăr că eu, elevul ei de douăzeci și patru, aveam intenția să mă culc cu ea. M-a amuzat colosal această constatare, m-a rușinat puțin, dar m-a făcut să simt și o profundă tandrețe. Aș fi vrut să-i spun că o

iubesc de două ori mai mult pentru această descătuşare a elementului etern feminin şi foarte omenesc din componenta carnală. Deci m-am prefăcut că vreau într-adevăr să urc la ea. Ea râdea cu lacrimi, având însă grijă să închidă bine grilajul; apoi mi-a trimis bezele, a închis aripile porţii, lăsând doar o crăpătură prin care clipea din ochi râzând în hohote, înfierbântată şi măgulită. După care a trântit şi poarta casei.

A urmat apoi 12 martie, iar Strausserl a dispărut peste câteva zile. Se mutase, chipurile, la nişte prieteni de la ţară. Protectorul ei din Viena era baronul Frankenstein, ultimul ambasador al Austriei la Londra, care refuzase să-l slujească pe Adolf Hitler, cerând azil politic în Anglia. Strausserl nu se simţea în siguranţă în casa lui – cu toată suita ei de elevi şi prieteni evrei.

A rămas la ţară şi în timpul războiului, şi am pierdut orice legătură cu ea până în anul 1946. După care am primit o scrisoare lungă. Conţinea şi o confesiune referitoare la un „eşec" al ei. Conacul în care supravieţuise în timpul războiului se găsea în zona de ocupaţie engleză. Proprietarii, care n-ar fi fost în stare să-şi dovedească o ascendenţă ariană impecabilă, se refugiaseră la momentul oportun în străinătate. Strausserl le reprezentase interesele, continuând s-o facă şi acum. După terminarea războiului au apărut convoaie nesfârşite de refugiaţi cărora ea le dădea adăpost şi îngrijire. Ocupanţii englezi o ajutau, punându-i la dispoziţie cele necesare. O respectau în mod deosebit pe bătrâna doamnă care vorbea fluent engleza şi primea acum din lumea întreagă dovezi de dragoste şi recunoştinţă din partea elevilor şi prietenilor pe care reuşise să-i salveze – din păcate, nici pe departe pe toţi. Dar, într-o bună zi, comandantul englez i-a convocat în curtea conacului pe toţi cei prezenţi. Le-a comunicat celor ce se înfiinţaseră acolo intimidaţi că printre ei se ascunde un fost conducător SS, căutat din cauza unor crime grave. Strausserl bănuia cine putea fi. Dacă refuza să-i dea în vileag numele, avea să i se retragă

tot sprijinul şi toate ajutoarele, iar lagărul de refugiaţi improvizat urma să fie desfiinţat. Mi-a scris că nu avusese de ales. Soarta prea multor oameni nenorociţi depindea de ea. Conştiinţa ei a trebuit să facă un pas înapoi, şi a fost obligată să spună pe cine suspectează. Dar nu şi-a iertat niciodată acest pas. Nu-şi mai găsea somnul de când ajunsese în situaţia să se acuze pe ea însăşi de delaţiune.

Peste un an a sosit încă o scrisoare. „În problema care mi-a apăsat atât de mult sufletul, am găsit, în fine, o uşurare. Mi-a venit în minte cum ar fi trebuit să procedez. N-ar fi trebuit să dezvălui numele aceluia, ci să fac apel la onoarea lui: «Domnule Cutare, predaţi-vă!» Faptul că am ajuns la această concluzie nu e o scuză pentru slăbiciunea mea de atunci. Dar restabileşte ordinea. Am învăţat ceva din această întâmplare."

Peste încă un an, am primit vestea că Strausserl a murit.

Mi-a rămas şi de la Strausserl acel mijloc de a evoca amintirea unei persoane defuncte pe care ni l-a pus la dispoziţie tehnica: o fotografie. N-o pot privi fără ca gândul să-mi zboare imediat la ce îmi povestise ea odinioară, când fuseserăm împreună la „Odaia". Îmi reprodusese de fapt un episod povestit de sora mea – o amintire din perioada petrecută de ea acolo în primii ani de copilărie.

O dimineaţă de la începutul iernii, încă nu ninsese, dar peste noapte se lăsase un ger tăios, lumea era învăluită într-o ceaţă deasă. Un soare anemic lupta împotriva ei, risipind-o; ceaţa s-a depus peste tot, formând un strat de chiciură; fiecare rămurică din coroanele copacilor şi arbuştilor, fiecare tufă, fiecare tulpiniţă care rămăsese întreagă, fiecare mărăcine de la marginea drumului purta o hăinuţă de blană albă, care sclipea în soarele de pe cerul acum senin. Tata a adus patine şi a coborât cu sora mea la râu. Acesta era îngheţat bocnă, părând negru, deoarece gheaţa nu fusese încă tulburată de zăpadă. Era transparentă şi vedeai prin ea până pe fundul albiei, puteai număra pietricelele. Sora mea

avea doar patru ani şi ceva, era prima ei pereche de patine, dar, ţinută de mână de tata, aluneca pe râu în jos: o pistă nesfârşită, tivită de malurile îmbrăcate în chiciură; trestia este îmblănită, mestecenii par să fie ţesuţi din gheaţă, iar deasupra se bolteşte un cer de un azuriu profund – întocmai ca peste puţin timp deasupra Adriaticii.

Port în mine această imagine: bărbatul înalt, pe patine, îmbrăcat demodat de modern, cu o căciulă de lână pe capul pleşuv, ducând-o cu grijă de mână pe fetiţa minusculă. Ea îşi ţine cealaltă mână într-un manşon mic, faţa ei îmbujorată de frig este încadrată de capişonul tivit cu blăniţă al paltonaşului. În felul acesta străbat amândoi lumea, alunecând pe gheaţă şi înscriind pe oglinda neagră, cu linii subţiri, modelul în formă de brăduţ al urmelor lor – una largă şi lungă, cealaltă mai scurtă şi mai îngustă. Iar această imagine se contopeşte cu cea a Cassandrei şi a doamnei în rochie albă care mi-a povestit totul, deşi pe poza pe care o am de la ea este îmbrăcată în negru, înălţându-se în mod magic din amintire, întocmai cum umbrele de pe plăcile fotografice prindeau contur în baia de developare agitată uşor de mâna tatei.

Cuprins

Cassandra / 7

Mama / 65

Tata / 153

Sora / 209

Strausserl / 256